INSTITUTIO LOGICA; ET PHILOSOPHIÆ EPICURI SYNTAGMA.

Authore *V. Cl.*
PETRO GASSENDO.

LONDINI:
Ex Officina *Johannis Redmayne*.
MDCLXVIII.

(1)

INSTITUTIO LOGICA;

IN

Quatuor Partes Distributa.

Autore *V. Cl.*

PETRO GASSENDO.

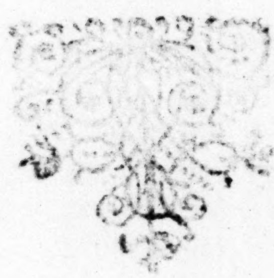

2-6

LONDINI:

Ex Officina *Johannis Redmayne*.

MDCLXVIII.

Typographus Lectori S.

NOn te capto (ingenue Lector) nec nec in limine, ut hodie plerique faciunt, hederam appendo. Etenim liber iste qui typis nostris descriptus prodit, tam suo pretio, quam *Gassendi* ipsius longe eruditissimi nomine commendatus, nullius laudes ac testimonia desiderat; tantum abest, ut Ego præconem agere necessium habeam. Eapropter meis partibus abunde defungar cum aliqualem utriusque Opusculi rationem exposuero. Et quod *Institutionem Logicam* attinet, eam se profitetur præclarissimus Vir, postquam omnes in eo genere, tam veteres quam recentiores, ex illis nempe *Stoicos*, & *Epicurum*; ex his vero, *Lullium*, *Ramum*, *Verulamium*, *Cartesium*, aliosque qui circumferuntur minoris notæ scriptores excussisset, partim rescindendo, partim addendo, accurato delectu concinnasse. Quod ut factu summe arduum, ita etiam Eruditorum nationi utilissimum merito censeri debet. *Epicuri* autem *Philosophiæ Syntagma*, cum sit pœne omnium *Gassendi* in *Diog. Laertium* Elucubrationum flos ac medulla, facile inducor ut credam illud omnes Philosophiæ

liberæ ac ingenuæ cultores æquos & faventes habiturum. Equidem tertio post anno quam *Gassendus* diem supremum explevisset, universa ipsius Opera quadruplici Volumine comprehensa prodierunt. At vero cum ea præ molis adeoque etiam pretii magnitudine, studiosæ juventutis usibus minus essent accommodata, atque insuper complura non pariter ab omnibus expetita continerent, visum est operæ pretium duos hosce Tractatus seorsim excusos in publicum emittere. Id quod ea cura præstitimus, ut habita characterum atque æris ratione, nos non tam rem nostram egisse, quam (quod & semper in votis est) studiosorum commodis inserviisse videamur.

Syl-

Syllabus Canonum quos singulæ Partes Institutionis Logicæ complectuntur.

PARS I. De simplici Rerum Imaginatione.

PARS II. De Propositione.

PARS III. De Syllogismo.

PARS IV. De Methodo.

INSTITUTIO LOGICA IN *Quatuor Partes distributa.*

PRÆFATIO.

LOgica est Ars bene cogitandi. Nomen habet ἀπὸ τοῦ λόγου, hoc est, à *sermone*; quoniam cogitatio nihil aliud est, quam sermo interior, quo Mens apud se loquitur. Experimur certe, quoties cogitamus, nos tacite uti iisdem vocibus, quibus cogitata ore exprimeremus. Quod λόγος etiam *Ratio* sit, Logicam Latine Rationalem dicunt.

Aliud ipsi nomen est Dialectica, ἀπὸ τοῦ διαλέγεσθαι, quod est, *ratiocinari*, seu *disserere*; unde Artem bene ratiocinandi, disserendive illam definiunt. Sed nimirum Ratiocinatio præcipua quædam est cogitatio, in qua dum Mens seu Intellectus versatur, Ratio dicitur.

Non desunt, qui hanc Artem Canonicam vocent; quod sit quasi Canon, sive Regula, ad bene cogitandum instituta. Quia enim potest Mens facile inter cogitandum errare, seu à vero descisere, ideo errores suos agno-

ſcens, præcavereque ipſos volens, quemadmodum Regulam faber, ſic ipſa ſibi Artem hanc parat, qua opus ſuum, hoc eſt, proprias operationes dirigat, eaſque errore immunes reddens, ipſam Veritatem, ſeu ſcopum, ad quem collineat, aſſequatur.

Quod dicimus porro *Bene cogitare*, videtur quatuor iſta complecti; Bene imaginari, Bene proponere, Bene colligere, Bene ordinare.

Ad bene enim cogitandum operæ pretium imprimis eſt unamquamque rem *bene imaginaginari*, hoc eſt, legitimam ac veram cujuſque rei imaginem Animo præconcipere, ac per ipſam rem Animo quaſi obverſantem habere. Tale eſt, dum Hominem, Solem, cæteraſque res cogitamus, experimur enim nobis obverſari talium rerum imagines, in quas veluti intueamur. Hæc vero quaſi intuitio cogitatio eſt, quæ Imaginatio dicitur, itemque Notio, Conceptio, Apprehenſio, & ſimplex quidem, quatenus rem ſimpliciter apprehendimus, nec quicquam de ea vel affirmamus vel negamus.

Deinde operæ pretium eſt *bene proponere*, hoc eſt, de unaquaque re id, quod ipſa eſt, vel non eſt, vere ac legitime enunciare, cuique ſcilicet aſſerendo tribuendove quod illi congruit, negando quod non congruit. Tale eſt, dum exempli gratia dicimus, *Homo eſt Animal*, *Homo non eſt Planta*: aſſerimus enim de Homine quod Animal ſit, quia hoc illi congruit; negamus quod Planta, quia illi non congruit. Cogitatio autem, qua id dicimus, vocari Propoſitio, Enunciatio, Iudicium, & cætera ſolet.

Tertio,

Tertio, operæ prætium est *bene colligere*, hoc est, ex propositione una aut altera legitime ac vere aliquid inferre. Tale est, dum dicitur, *Homo est animal* &, *omne animal sentit*, *Homo igitur sentit*. Ex eo enim, quod proponitur *Hominem esse animal*, & *omne animal sentire*, legitime infertur, *hominem sentire*. Quæ sic nos proinde subit cogitatio, dici Latine Collectio potest; usus tamen obtinuit, ut Græce potius Syllogismus dicatur, quæ vox etiam reddi Ratiocinatio Latine solet. Dici quoque solet Discursus, Argumentatio, &c.

Denique operæ est prætium *bene ordinare*, hoc est, quoties plura de aliqua re imaginari, proponere, colligereve expedit, legitimo & congruo ordine ea disponere, juxtaque ordinem viam tenere. Tale est, si quis scrutaturus, declaraturusve quæ homini agenda sint, illa partiatur, deducatque juxta Virtutum genera, quæ sunt Prudentia, Justitia, Fortitudo, & Temperantia. Quæ tunc nos subit cogitatio, cum ordinis excogitatio sit, dici Ordinatio, seu Dispositio posset; sed familiare tamen, ut Græca voce Methodus dicatur.

Cum tot ergo modis bene cogitemus, & Logicæ officium sit Canones sive Regulas ad bene cogitandum dare, videntur omnes ii Canones juxta expositam bene cogitanda varietatem posse distingui, atque adeo videtur posse Logica in quatuor Partes dividi, quarum Prima sit *de simplici Imaginatione*; Secunda *de Propositione*; Tertia *de Syllogismo*, Quarta *de Methodo*.

Præmonendum vero, tametsi quos circa unamquamque Partem proponemus Cano-

nas, non ſint futuri omnes quaſi Regulæ, ſeu præcepta quædam aliquid agendum præſcribentia, ſed plerumque potius quaſi quædam Theoremata quidpiam ſpeculandum proponentia; quia tamen hæc quoque Theoremata ejuſmodi erunt, ut attendere ad ipſa Mens debeat, quo cogitationes melius dirigat, ideo videri ipſa quoque poſſe non abs re *Canonas* inſcribi.

INSTITUTIONIS LOGICÆ

PARS I.

De ſimplici Rerum Imaginatione.

IMaginationis vocem hic accipimus pro Cogitatione, ſeu actione Mentis, quæ ad rei cogitatæ imaginem Mente obverſantem terminatur. Hoc autem notandum, quia talis vox ſumitur interdum pro facultate imaginatrice, quæ nonnullis & Græca voce appellatur Phantaſia, & tribuitur parti Animæ inferiori, quæ eſt Homini communis cum Brutis; quippe ipſa quoque Bruta imaginantur.

Dicitur autem Imaginatio (ac etiam Conceptio, Apprehenſio, Intellectio, Notio rei) ſimplex, quod, ut jam innui, rem per ipſam ſimpliciter imaginemur, nec de ea quidquam pronunciemus, quod propoſitionem, perfectumve ſenſum efficiat. Talis eſt, cum dicitur, vel concipitur, v. c. *Homo*; neque enim ſimul additur, quid homo ſit, aut non ſit; ſed ſimplici-

simpliciciter, & citra affirmationem & negationem concipitur homo.

Adjicio tamen, nihil pronunciari, quod propositionem, perfectumve sensum efficiat; quoniam qui sic imaginatur, dicitve, *Homo albus*; vel, quod est idem, *Homo, qui est albus*; affirmat quidem aliquid, sed imperfecto tamen, seu incompleto sensu; exspectatur enim, quid dicere velit de homine, qui albus est. Unde &, ut Affirmatio, aut Negatio, quæ ad propositionem requiritur, quæque hinc excluditur, sit, debet dicere, v, g. *Homo albus extra Æthiopiam nascitur*; vel, *Homo, qui est albus, non nascitur in Æthiopia.*

Sic, dum quis solum ita dicit, animove concipit, *Vir bonus, & sapiens, & qui est judex ipse sui*; est in ipso adhuc simplex Imaginatio, quia nondum affirmatio est, quam propositio exigit, ut res complete enuncietur; quemadmodum fit, dum subjicitur, *totum se explorat ad unguem.* Potest proinde simplex Imaginatio, ut hic quidem accipitur, totam etiam rei descriptionem ita complecti, ut de ea quidpiam affirmare negareve deinceps liceat.

Imago porro illa, quæ nobis rem quampiam cogitantibus Menti obversatur, ac veluti objicitur, plerisque etiam aliis donari nominibus solet. Dicitur enim etiam Idea ac Species, & accommodato nomine actionis, etiam Notio, Prænotio, Anticipatio, seu anticipata notio (prout nempe fuit prius acquisita) ac rursus Conceptus, itemque Phantasma, prout sedem habet in Phantasia, facultateve imaginatrice.

Nobis Idea crebrius dicetur, quod & jam vox hæc familiaris tritaque sit, & minus

præ aliis ambiguo laboret. Certe etiam Imaginis vox ad nimis multa extenditur, & vox speciei pluribus datur, quam ut tam proprie accommodari ad institutum valeat. Sed jam Canones isti sunto.

CANON I.

Simplex rei Imaginatio talis est, qualis est Idea quæ de re habetur.

EXperimur videlicet nos eam rem clare distincteque imaginari, cujus ideam claram dictinctamque habemus; eam rem obscure atque confuse, cujus obscuram atque confusam. Neque enim ita perspicue imaginamur hominem, quem pridem, quem semel, quem in transcursu solum vidimus, ac eum, quem nuper, quem sæpius, quem attente conspicati sumus; quoniam quæ illius idea in animo hæret, tenuis ac evanida est; quæ istius, fortis & viva.

Sic imaginatio proinde germana, legitima, veraque est, cum Idea rei, quam imaginamur ipsi rei conformis est, ut dum equum quadrupedem currentemque imaginamur; spuria vero, aliena, & falsa, cum Idea rei dissentanea est, veluti dum equum alatum volantemque, & qualem fingunt Pegasum, concipimus. Scilicet prior illa Idea, quem de equo habemus, est equo conformis; posterior vero minime.

CANON II.

Omnis quæ in Mente habetur Idea, ortum ducit à Sensibus.

IDcirco enim, qui est cœcus natus, nullam habet ideam coloris, quia sensu Visus destitui-

stituitur, cujus interventu eam habeat; qui surdus natus, nullam soni, quia caret sensu Auditus, cujus ope illam acquirat. Adeo proinde, ut si esse posset, qui omni privatus sensu viveret (sed nempe non potest saltem sine Tactu, qui unus Animalibus intra uterum competit) is nullius rei ideam haberet, sicque nihil imaginaretur.

Huc proinde spectat celebre Effatum, *Nihil in Intellectu est, quod prius non fuerit in Sensu.* Spectat & quod dicunt Intellectum, seu Mentem, esse *tabulam rasilem*, in qua nihil cælatum depictumve sit. Quippe qui illi esse dicunt Ideas à natura impressas, neque per Sensum acquisitas, ii quod dicunt, minime probant.

CANON III.

Omnis Idea aut per Sensum transit, aut ex iis, quæ transeunt per Sensum, formatur.

Ex hoc Canone illa explicantur, quæ in superiorem possent objici; quatenus Ideas habemus in Mente quarundam rerum, quæ neque sunt, neque esse ullatenus possunt; quæque adeo Sensus ferire, ideasque sui transmittere per ipsos non valent.

Imprimis itaque transire per Sensum, Mentique imprimi illæ Ideæ dicuntur, quæ sunt rerum per se in Sensus incurrentium; ut sunt, quas habemus Solis, Lunæ, Nubium, Tonitruum, Terræ, Aquæ, Hominum, Equorum, Plantarum, Florum, Lapidum, Metallorum, omnium, ut paucis dicam, rerum, quas occurrentes, & exhibitas Sensui, vidimus, tetigimus, olfecimus, &c.

Deinde vero, ex iis, quæ per Sensum transierunt,

ſierunt, ac in Mente ſunt, variæ variiſque modis formantur: ut compoſitione, & quaſi adunatione plurium; ampliatione, aut imminutione ejuſdem; tranſlatione, & accommodatione unius ad rem aliam, quam illam, de qua ſumpta eſt.

Et Compoſitione quidem, ut cum ex montis aurique ideis, compingitur à Mente idea Montis aurei; cum ex ideis Hominis & Equi, ideam Centauri; cum ex ideis Leonis, Draconis, & Capræ, ideam Chimæræ; atque ita de cæteris.

Ampliatione autem, vel imminutione, ut cum ex idea Hominis magnitudinis vulgaris, facit adaugendo ideam Gigantis; aut ex eadem extenuando, ideam Pygmæi.

Tranſlatione denique, & accommodatione; ſeu ſimilitudine, ac proportione; ut cum ideam urbis, ad urbem non viſam transfert & accommodat, ſicque urbem non viſam viſæ inſtar fingit. Sic nempe ille,

Vrbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi,
Stultus ego, huic noſtræ ſimilem.

Porro hac ratione etiam Deum, qui cadere ſane in Senſum non poteſt, concipere Mens ſolet ſub idea viſi alicujns ſenis venerabilis, quam ipſi velut accommodat; ſolet Angelum ſub idea viſi formoſi adoleſcentis, ac pari modo cætera.

CANON IV.

Omnis Idea, quæ per Senſum tranſit, ſingularis eſt; Mens autem eſt, quæ ex ſingularibus conſimilibus generalem facit.

QUippe, cum res omnes, quæ in Mundo ſunt, incurrereque in Senſus poſſunt, ſingulares

gulares sint, ut Socrates, Bucephalus, hic lapis, hæc verba, & cæteræ res digito demonstrabiles (id nempe defectu nominum propriorum, quibus singularia omnia designentur) non possunt profecto ideæ, quæ ex illis in Mentem transeunt, inque ipsa hærent, singulares non esse.

Cum vero Mens habet multas similes, tum unam ex illis generalem facit, & modo quidem duplici; uno aggregando, alio abstrahendo.

Priore enim modo Mens similes ideas veluti seponens in unam cogit aggeriem, quæ omnes proinde continens, universarum Idea fit, ac universalis proinde, & communis, generalisque dicitur; imo & sub uno nomine communi appellatur Genus.

Talis est, v. c. aggeries ex Ideis Socratis, Platonis, Aristotelis, cæterorumque omnium similium, quæ ob commune Hominis nomen accommodatum singulis dici solet *Hominum Genus*. Sic autem etiam dicitur Genus Equorum, Genus Leonum, &c.

Posteriore modo, cum licet Ideæ illæ singulares in aliquo similes sint, seu mutuo conveniant, multa tamen simul discrimina habeant, quibus inter se differant, ideo Mens seorsim spectando, ac ideo veluti abstrahendo ex omnibus id, in quo omnes conveniunt, & detractis seu non spectatis discriminibus quibus differunt; illud sic abstracte spectatum, nihilque non commune habens, pro Idea communi, universali, generali habet, quæ & ipsa dicatur Genus.

Exempli enim gratia, dum Mens earundem Socratis, Platonis, Aristotelis ideas, in eo convenire, similesq; esse attendit, quod unaquæq;

earum repræsentet Animal bipes, erecta facie, ratiocinans, ridens disciplinæ capax, &c. istud (nempe esse Animal bipes, erecta facie, &c.) velut abstrahit, inque idem format, à qua sint detracta discrimina omnia, quibus illi mutuo differunt (ut quod iste sit filius Sophronisci, ille Aristonis, alius Nicomachi; iste senex, ille vir, alius adolescens; iste simus, ille humeris latis, alius tibiis gracilibus) ac talem rursus ideam habet pro Idea universali seu generali hominis; quatenus illa repræsentatur non hic, aut ille, aut alius speciatim; sed generatim, seu communiter, Homo.

CANON V.

Quæ Ideæ generaliores sunt, ex minus generalibus consimiliter fiunt.

COnstat enim priore modo, sive aggregando, ex aggeriebus (seu Ideis generalibus) Hominum, Equorum, Leonum, &c. fieri unam aggeriem (seu Ideam) generaliorem Animalium: Ex aggeriebus Animalium, & Plantarum (ut Herbarum, & Arborum) fieri aggeriem adhuc generaliorem Viventium: Ex aggeriebus Viventium, & Inanimorum (ut Lapidum, ac Metallorum) generaliorem adhuc Corporum: Ex aggeriebus Corporum, & Incorporeorum (ut sunt Deus, & Angeli) generaliorem adhuc Substantiarum: Ex aggeriebus denique Substantiarum, & Adjunctorum, quæ & vocant Accidentia (ut sunt Magnitudo, Color, cætera) aggeriem seu ideam omnium generalissimam Entium, sive Rerum.

Posteriore, sive abstrahendo, postquam Mens

Mens Ideas generales Hominis, Equi, Leonis, Tauri, abstractione illa formavit, tum attendens ipsas convenire in aliquo, dissidere in alio (conveniunt nimirum in eo, quod unaquæque repræsentet corpus sentiens; dissident in eo, quod una repræsentet ridens, alia hinniens, alia rugiens, alia mugiens) ideo illa omnia, quibus dissident, detrahit, seligensque solum id in quo conveniunt, nempe Corpus sentiens, quod nomine uno dicitur Animal, Ideam ex eo facit, ideis illis generaliorem.

Pari autem modo, ex formatis prius Herbarum, Arborumque ideis generalibus, ac formata Idea generaliore Plantæ; dum Mens attendit Animalis, ac Plantæ ideas in eo convenire, quod utraque repræsentet corpus vegetabile; differre autem, quod illa sentiens, hæc Sensus expers referat; ideo differentiam seponens, ac reliquum assumens, Corpus scilicet vegetabile, quod nomine uno Vivens dicitur, ex eo Ideam viventis facit, quæ utraque adhuc generalior sit.

Nec dissimili vero modo formatur Idea adhuc generalior Corporis, ex ea, quæ Viventis, & Non-viventis, ut lapides sunt: Et generalior adhuc Substantiæ, ex iis, quæ sunt Corporis, & Incorporei, ut Angeli: Et generalissima tandem Entis, sive Rei, ex iis, quæ sunt Substantiæ, & Adjuncti, qualis est color.

CANON VI.

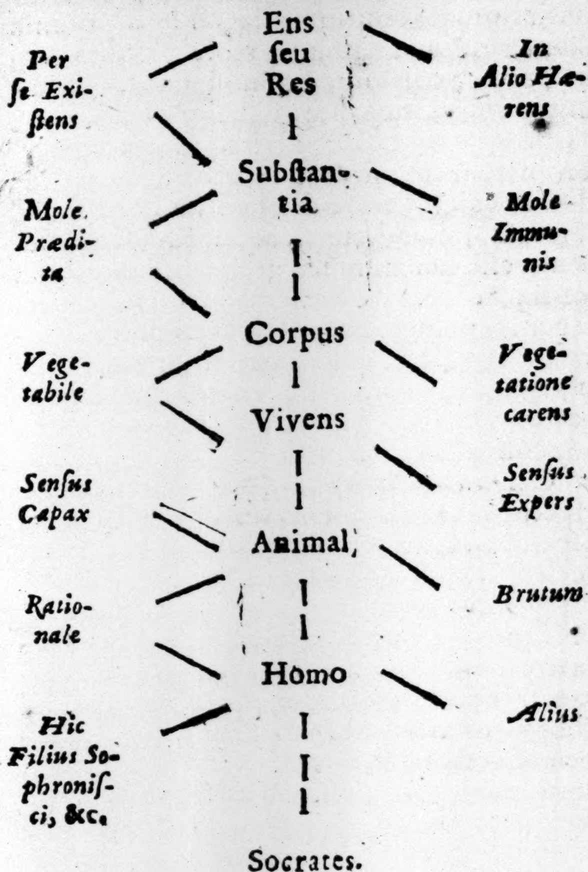
Prodest Mente tenere seriem quandam Idearum (rerumve, quarum Ideæ sunt) à singularibus, seu specialissimis, ad generalissimam usque.

MEns quippe exinde illustratur, & ex una serie discit cæteras, confusionemque præcavet, qua plerumque inter imaginandum, definiendum, partiendum, recensendum res obfuscatur.

Talis est series, quàm Porphyrius à Socrate ad usque Substantiam instituit, & ad quam nos quoque mox respeximus; nisi quod, cum ille in serie, seu, ut cum Aristotele vocat, Categoria Substantiarum constiterit, nos uno gradu eam promoventes, efficimus seriem Categoriamve Entium, seu Rerum. Ea vero, ut melius Menti inhæreat, Schemate sequenti ponenda ob oculos est.

Notandæ autem sunt Differentiæ, quæ hinc inde appositæ sunt; quæ enim ad lævam antecedunt, eæ sunt, quas detrahendo à Socrate pervenimus ad Ens; cum & vicissim componendo ab Ente pervenire ad Socratem liceat. Ens enim per se substantia; Substantia mole prædita est corpus; Corpus vegetabile est vivens; Vivens sensu præditum est Animal.

Per

Animal rationale est Homo; Homo hic, ut-puta Sophronisci filius, magister Platonis, &c. est Socrates.

Quæ vero ad dextram sequuntur, prioribusque oppositæ sunt, ad totidem series usurpari possent, quot sunt singularia, quæ suo

ambitu

ambitu continent. Nempe, ut *Ens per se* Substantias omnes continet, sic *Ens in alio* omnia adjuncta; & ut Substantia mole prædita continet omnia corpora, sic Substantia mole immunis omnia incorporea, & sic cætera.

Cum porro quicquid hac ratione multa continet, Genus sit, & quæ continentur, sint illius Species (Cicero dicit potius Formas; alii Partes subjectas dicunt) constat Ens, seu Rem, Genus esse summum seu generalissimum, quia continet omnia, & à nullo continetur; ac ita est genus, ut species non sit; ex opposito, Socratem esse infimam seu specialissimam speciem, quia continetur, & non continet; ac ita species, ut genus non sit; Intermedia vero, quia continent, & continentur, esse alternatim Genera, & Species. Homo enim, ex gr. respectu Socratis, quem continet, est genus; respectu Animalis, sub quo continetur, est species: ac pari modo Animal genus est hominis, species Viventis, atque ita de cæteris.

Neque te moveat, quod Porphyrius Hominem non Genus, sed Speciem specialissimam faciat; id enim facit præter usum apud probatos omnes Authores, Platonem, Aristotelem, Ciceronem, Senecam, Quintilianum, Martianum, alios, etiam Jurisconsultos, qui Hominem Genus, Stichum & Pamphilum hominis species dicunt. Inauditumque est, ut aut homo dicatur species Socratis, aut quidpiam omnino sit species, nisi quatenus refertur ad genus.

Si quæras forte, cur ab eo, & ab Aristotele singularia tum *Individua*, tum *numero differentia* dicantur; causa ex dictis patet. Individua enim dicuntur, quia dividi superiorem instar

ftar non possunt. Nam dividimus quidem in Ens per se, & Ens in alio; Substantiam in motu præditam, & immunem, & sic porro, quousque cum divisimus hominem in hunc, ut puta Socratem, in illum, ut puta Platonem, & alios; dividere jam Socratem pari modo non licet. Numero vero differentia dicuntur, quia quæ sint numerantium instar, quasi digito demonstramus, dum dicimus hoc, illud, aliud, &c.

CANON VII.

Idea singularis tanto est perfectior, quanto plures partes, pluraque adjuncta rei repræsentat.

QUia enim Idea, ut perfecta sit, rem repræsentare, cujusmodi est, debet, ea propter, cum res singularis, cujusmodi est omne corpus, quod in Sensum incidit, sit & quoddam Totum ex suis constans partibus, ut Homo ex capite, trunco, brachiis, cruribus, partibusque aliis minutioribus, ex quibus hæ sunt; & præterea quoddam Subjectum suis adjunctis, seu dotibus, proprietatibus, qualitatibus præditum; ut idem homo magnitudine, forma, colore, robore, ingenio, memoria, virtute, sapientia, &c. manifestum profecto est, tanto perfectiorem fore ejus ideam, quanto plures ipsius partes, pluraque adjuncta repræsentarit.

Quo magis commendandæ sunt Anatomia, Chymia, cæteræque Artes, quæ nobis plures rerum partes qualitatesque, quam vulgo pateant, secernunt atque retegunt; præstantque adeo, ut ideas perfectiores adipiscamur.

Hic proinde nota esse quoque suas singula-

rium

rum partium ideas, quæ & respectu totalis dici partiales valeant, & respectu aliarum minutiorum, totales; caput enim, pars hominis, totum est respectu faciei, facies respectu oculi, oculus respectu pupillæ.

Nota & suas quoque esse adjunctorum, seu proprietatum, qualitatumque ideas, prout illæ quidem abstractis exprimuntur nominibus, dum spectantur; quasi secretæ à suis subjectis, quæ nominibus concretis vulgo exprimuntur. Ita non modo ideam candidi subjecti habemus, sed seorsim quoque candoris; non modo justi, sed seorsim quoque justitiæ; atque ita de cæteris.

CANON VIII.

Idea generalis tanto est perfectior, quanto est completior ac repræsentat purius id in quo singularia conveniunt.

CUm generalis enim dicatur, primum quidem aggregatione, quod sit aggeries continens omnes, quæ ejusdem sunt generis, tanto sane perfectior erit, quanto pauciores deerunt, quibus veluti completa reddatur. Quo pacto si quis hominum Idea non modo Europæos, Africanos, Asiaticos, sed Americanos etiam complectatur, perfectiorem illam habebit, quam si Veterum more, solos Europæos, Africanos, Asiaticos complecteretur.

Et sperandum quidem non est, ut plerorumque generum omnia singularia noscantur, quippe cum illa prope infinita innumerabiliave sint, verum opera saltem danda, ut ad minores quasdam aggeries, & quasi capita redigantur; ut si hominum genus per Natio-

nes

nes Provinciasque distinctum acceperimus, & quid proprium quibusque sit, quantum fas est, nosse adnitamur.

Cumque deinde etiam abstractione generalis dicatur, quod selecta veluti sit, ut repræsentet quidpiam commune omnibus singularibus; si quid sane admistum habeat, quod omnibus non competat, eo minus erit generalis, atque adeo minus perfecta. Quo se habet modo Hominis idea, si repræsentet Animal staturæ quadricubitalis, candida facie, naso recto, &c. quippe hæc, aliaque id genus aliquorum propria, non omnium hominum sunt communia.

Ac difficile quidem est, ne dicam impossibile, ita pure hominem in commune imaginari, ut neque magnus, neque parvus, neque mediocris staturæ sit; ut neque senex, neque infans, neque intermediæ ætatis; ut neque albus, neque niger, neque alterius specialis coloris: At Mente saltem tenere oportet, hominem, quem communiter consideratum volumus, debere esse his omnibus discriminibus absolutum.

CANON IX.

Idea, aut propria experientia, aut alterius doctrina acquiritur.

SIquidem res ipsæ aut præsentes sunt, aut sunt vel loco, vel tempore, vel utroque simul absentes.

Ac, si præsentes quidem sint, tum proprios sensus usurpamus, ut experiamur cujusmodi sint; nam Visu quidem percipimus apparentem cujusque colorem, magnitudinem, figuram,

figuram, numerum; quietem, motum, conjunctionem, disjunctionem, intervallum, &c, Auditu vero percipimus sonum, Olfactu odorem, Gustatu saporem; Tactu, tum eadem quædam quæ Visu, tum præterea lævorem, asperitatem, mollitiem, duritiem, humiditatem, siccitatem, calorem, frigus, &c.

Sin quovis modo absentes sint, tum alterius ope cujusmodi sint, fuerintve, edocemur, seu audiendo quæ narret, seu legendo quæ scripserit. Utrovis enim modo Ideas rerum sive auditarum, sive lectarum in Mente formamus, earum rerum instar, quæ perceperimus: ac tanto magis, si adhibeatur gestus, pictura, aut aliud quid, quod expressiorem nobis rem faciat.

CANON X.

Quæ Idea propriis acquiritur Sensibus, perfectior est ea, quæ ex facta ab alio descriptione formatur.

IDea nimirum ex re, quæ incurrit in Sensum, accepta, ipsiusmet rei idea est; quæ autem ex relatu alterius formatur, non tam ipsius rei est, quam alterius prius cognitæ, cujus instar concipitur, cujusque Idea proinde ipsi quomodocunque repræsentandæ accommodatur.

Ex hoc autem fit, ut re aliqua audita, lectave, remaneat quidam in nobis idea, in quam intuentes de eadem re loqui, audire, & ratiocinari valeamus; sed eveniat nihilominus, ut si res nobis præsens sistatur, tum non talem esse præcise, qualem fuerimus imaginari, comperiamus. Neque enim unquam præcise talem hominem, talem urbem, talem regionem, aut aliam rem, dum sit coram, deprehendi-

endimus, qualem Mente finxerimus, dum voce, aut scripto depingeretur. Haud abs re proinde celebre est illud,

Segnius irritant Animos demissa per aures,
Quam quæ sunt oculis commissa fidelibus.

CANON XI.

Circumspiciendum tamen est ne propriorum Sensuum experientia quidquam imponat.

PLerumque videlicet ea, quæ percipiuntur sensibus, alia, aliove modo apparent, quam in se reipsave sint. Nam Orichalcum, v.c. aurum apparet, cum æs sit; Turris, quæ alioquin quadrata est, eminus visa apparet teres; Baculus, qui in se est rectus, si partim in aere partim in aqua statuatur, apparet recurvus. Quare quæ ideæ hujusmodi rerum primo aspectu imprimuntur, imponere facile possunt; ac ideo, ut indubie veram germanamque habeamus, explorandum studiose est, talisne sit, qualis & apparet.

Hinc ad probandum, v.c. sitne Orichalcum id, quod esse apparet, lapidem Lydium adhibemus; ad probandum, Turrisne teres, prope ipsam accedimus; ad probandum, Baculusne curvus, ipsum ex aqua educimus; atque ita de cæteris.

Nimirum licet experientia Sensibus peracta sit regula summa, ad quam, dum de re quapiam dubitatur, confugiendum sit; non quævis tamen talis est habenda; sed ea solum, quæ est purgata omni instantia, omnique dubio quæque adeo est evidens, ut expensis omnibus, contradici jure non possit.

CANON

CANON XII.

Itemque, ne Temperies, Animi affectus, Consuetudo, præjudicata Opinio.

ETenim quisque facile pro ea, qua est Temperie, rerum Ideas excipit, quæ haberi proinde spuriæ præposteræque valeant; idque, seu illa à Natura sit; quo pacto abstemius vini ideam ut gustatui ingratam habet; seu ætate, morbo; aut alia ratione immutata; quo pacto ætate provectiores alias rerum, ut voluptatem doloremve creantium, ideas habemus, quam pueri; ægri, quam sani; calentes, quam algentes; famelici, quam saturi.

Facile etiam quisque Ideas pro eo, quo est affectu, fingit; sic enim amantes ideas nævorum pro luminibus in amasiis habent; osores in exosis luminum ideas pro ideis nævorum.

Facile rursus quisque pro ea, que se habet, Consuetudine: Sic enim, quæ exstiterit prius idea rei, ut gustatu amaræ, ex usu & consuetudine tanquam rei dulcis evadit. Ex eodemque capite est, quod ideam patrii moris, præ externi moris idea, germanam habeamus; tametsi possit externus mos videri patrio præferendus.

Facile demum pro ea, qua est, præjudicata Opinione. Sic enim qui præjudicarit nullos esse Antipodas, Antipodum ideam pro falsa habebit, neque admittet posse illis Cœlum vertici imminere, perinde ac nobis.

Quare attendendum diligenter est ne, cum agitur de habenda alicujus rei germana idea, ex hisce aut similibus capitibus quidpiam imponatur;

ponatur; ac opera, danda, ut exuto omni sive ex temperie sive ex alia causa facto præjudicio, Mens indifferens ac libera fiat ad expendendum, deligendumque, quam-nam ut germanam habiturus sit.

CANON XIII.

Cavendum quoque ne quid imponat rem describentis authoritas.

QUippe usu-venire videas, ut Viri etiam habiti graves certo prætextu fucum faciant, ac prodigia narrent, quæ non viderint; utcunque interdum (si sint minus mali, sed creduli tamen) vidisse se putent, aut de aliorum fide, qui se vidisse autument, non hæreant.

Exinde certe fit, ut plerumque tam ipsis abrogetur fides, quam Priscis illis narrantibus homines *Enotocætas*, seu incubantes auribus ad usque pedes dependentibus; *Seropodas*, seu præditos ejuscemodi pedibus, quorum umbra se resupinos ab æstu Solis protegant; *Acephalos*, seu capite orbos, oculosque habentes intra humeros; ac plerosque id genus alios, quos, quia peregrinationes navigationesque nuperæ nusquam deprehenderunt, conceptæ de illis Ideæ rerum non verarum, sed fabulosarum merito habentur.

Quamobrem, cum tam pauci sint, qui sint falli & fallere nescii, non facile est habenda fides cuique quidlibet referenti, quovisve modo describenti; sed tum solum, cum de illius & perspicacia in cognoscendo, & veracitate in referendo describendoque constat.

Juvat & illud explorare, quod is vel scribit,

ve

vel loquitur; sibine visum, scrupulosoque examine perspectum narret, an quod fide aliena stet; quî verisimile, aut possibile id sit, aut non sit; ac id genus similia. Sane enim fuisse videtur præclare ab Epicharmo dictum, *Nervos & artus esse Sapientiæ, nihil temere credere.*

CANON XIV.

Ne quid item Nomen ambiguum, aut figurata Loquutio.

PErspicuum est enim, si impositum rei nomen ambiguum sit, variaque adeo significet, contingere posse, ut, nomine audito, ideam sub uno ejus significatu formemus, quæ nobis rem aliam, quam propositam, seu de qua sermo sit, repræsentet.

Sic, cum Cephalo dicente, *Aura veni* (ut hoc ex Poeta exemplum ducatur) Procris ex Auræ nomine audito, finxit sibi Nymphæ, non venti ideam, signum sui dedit, ex quo sibi malum accersiit. Sic tritum in ore omnium est, qua delusi Oraculorum ambiguitate fuerint Crœsus, Pyrrhus, & alii.

Ac, ut prætercam maximam partem deludentium homines Sophismatum inde pendere; semper enim vox aliqua æquivoce accipitur; deprehensu facile est, rarum esse, ut opiniones, ob quas homines altercantur, non ex eo sint, quod ex eadem voce, aut phrasi, hic unam, idem ille aliam Animo fingat.

Perspicuum est quoque, si Loquutio sit figurata, ac præcipue, ut fieri moris est, Hyperbolica, idem efformari, quæ in rem non quadret; quod res per ipsam vel æquo major, vel æquo minor repræsentetur; ut dum eæ descri-

scriptiones fiunt, ex quibus quis imaginetur aut Elephantem pro Culice, aut Culicem pro Elephante; ac pari ratione, aut Nereum pro Thersita, aut Thersitam pro Nereo, &c.

CANON XV.

Qualis Idea rei est, talis traditur rei Definitio.

QUoties videlicet rogamur, aut declarare volumus quid, aut cujusmodi res sit; statim ad eam, quam habemus ejus Ideam, respectamus, & juxta illam definimus, describimusve ipsam rem: adeo proinde, ut si Idea rem perfecte repræsentet, Definitio, hoc est Oratio, qua rei naturam essentiamve (seu quid, aut cujusmodi sit) declaramus, accurata sit; sin minus perfecte, minus accurata.

Cumque sit tritum Definitionem debere ex Genere, & Differentia (sive ex communi, & proprio) constare; labor quidem non magnus est, in agnoscendo Genere; facile enim occurrit series aggeriesve rerum, qua res continetur; at difficultas plerumque est in deprehendenda differentia, quæ esse debet ejusmodi, ut per ipsam res ab omni omnino alia discernatur.

Sic, cum inquirenti quid sit homo, facile occurrit ea rerum series, in qua Genus est, sub quo Homo continetur, nempe *Animal* (continetur quidem etiam sub Generibus remotioribus, Viventis, Corporis, &c. sed præstat semper proximum) Quod spectat tamen ad Differentiam, licet in promptu sit *Rationale*, Unde & juxta ideam quæ vulgo de homine habetur, *Animal Rationale* definitur; nihilominus, quia Antiqui reputabant Deum quoque

vel loquitur; sibine visum, scrupulosoque examine perspectum narret, an quod fide aliena stet; quî verisimile, aut possibile id sit, aut non sit; ac id genus similia. Sane enim fuisse videtur præclare ab Epicharmo dictum, *Nervos & artus esse Sapientiæ, nihil temere credere.*

CANON XIV.

Ne quid item Nomen ambiguum, aut figurata Loquutio.

PErspicuum est enim, si impositum rei nomen ambiguum sit, variaque adeo significet, contingere posse, ut, nomine audito, ideam sub uno ejus significatu formemus, quæ nobis rem aliam, quam propositam, seu de qua sermo sit, repræsentet.

Sic, cum Cephalo dicente, *Aura veni* (ut hoc ex Poeta exemplum ducatur) Procris ex Auræ nomine audito, finxit sibi Nymphæ, non venti ideam, signum sui dedit, ex quo sibi malum accersiit. Sic tritum in ore omnium est, qua delusi Oraculorum ambiguitate fuerint Crœsus, Pyrrhus, & alii.

Ac, ut præteream maximam partem deludentium homines Sophismatum inde pendere; semper enim vox aliqua æquivoce accipitur; deprehensu facile est rarum esse, ut opiniones, ob quas homines altercantur, non ex eo sint, quod ex eadem voce, aut phrasi, hic unam, idem ille aliam Animo fingat.

Perspicuum est quoque, si Loquutio sit figurata, ac præcipue, ut fieri moris est, Hyperbolica, idem efformari, quæ in rem non quadret; quod res per ipsam vel æquo major, vel æquo minor repræsentetur; ut dum eæ descri-

scriptiones fiunt, ex quibus quis imaginetur aut Elephantem pro Culice, aut Culicem pro Elephante; ac pari ratione, aut Nereum pro Thersita, aut Thersitam pro Nereo, &c.

CANON XV.

Qualis Idea rei est, talis traditur rei Definitio.

QUoties videlicet rogamur, aut declarare volumus quid, aut cujusmodi res sit; statim ad eam, quam habemus ejus Ideam respectamus, & juxta illam definimus, describimusve ipsam rem: adeo proinde, ut si Idea rem perfecte repræsentet, Definitio, hoc est Oratio, qua rei naturam essentiamve (seu quid, aut cujusmodi sit) declaramus, accurata sit; sin minus perfecte, minus accurata.

Cumque sit tritum Definitionem debere ex Genere, & Differentia (sive ex communi, & proprio) constare; labor quidem non magnus est, in agnoscendo Genere; facile enim occurrit series aggeriesve rerum, qua res continetur; at difficultas plerumque est in deprehendenda differentia, quæ esse debet ejusmodi, ut per ipsam res ab omni omnino alia discernatur.

Sic, cum inquirenti quid sit homo, facile occurrit ea rerum series, in qua Genus est, sub quo Homo continetur, nempe *Animal* (continetur quidem etiam sub Generibus remotioribus, Viventis, Corporis, &c. sed præstat semper proximum) Quod spectat tamen ad Differentiam, licet in promptu sit *Rationale*, Unde & juxta ideam quæ vulgo de homine habetur, *Animal Rationale* definitur; nihilominus, quia Antiqui reputabant Deum quoque

quoque esse Rationale Animal, ideo Porphyrius quoque, ut esset, quo Homo differret à Deo, addendam vocem censuit, *Mortale*: & quia plerique existimant Bruta quoque ratiocinari, seu esse rationalia, quæ & ipsa mortalia sint; ideo sunt, qui addant vocem, *Risus capax*; ut proinde integra hominis definitio sit, *Animal rationale, mortale, risus capax.*

Simile est, quod aiunt Platonem, cum eam concepisset hominis ideam, juxta quam illum definiret, *Animal bipes*; quia id pervidisset tamen non sufficere, esse enim Aves quoque bipedes, idcirco adjecisse, *implume*; & cum fuisset Gallus deplumis objectus, adjecisse adhuc, *latis unguibus.*

Nota vero id quod definitur, esse proprie Speciem, cum ipsa sit, cui competit habere genus & differentiam; ac ideo suam quoque Individuo, cum sit Specierum infima, definitionem convenire. Unde & pari modo est circa Socratem, v. c. ac circa Hominem procedendum; ac nisi dixisse sufficiat esse *Hominem*, aut *Philosophum Atheniensem*, addere oportet, *Sophronisci filium*; & nisi sit satis, quia forte Sophroniscus plures habeat filios, addere, *Magistrum Platonis*; & si forte Platoni plures Magistri sint, addere *Cicuta sublatum*, &c.

Nempe universe appositum est, quod Cicero ait, dum *Sic igitur*, inquit, *Veteres præcipiunt, Cum sumpseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eò persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam aliam in rem transferri poßit.*

CANON

CANON XVI.

Qualis Idea rei est, talis instituitur illius in species, partes, adjunctaque Divisio.

QUandocunque enim Idea repræsentat rem aliquam ut Genus, ipsam repræsentat ut continentem species; quandocunque ut Totum, repræsentat ipsam ut constantem ex partibus; quandocunque ut Subjectum, repræsentat ipsam ut subjacentem adjunctis: Quare prout perfectior imperfectiorve idea est, eo perfectius imperfectiusve potest Divisio institui Generis in species, Totius in partes, Subjecti in adjuncta.

Et de Generis quidem divisione id solum adnotandum est, quod jam ante attigimus; videlicet eam esse posse Specierum multitudinem, ut dinumerari singulæ non valeant; quamobrem debere singulares, aut minus generales, ad generaliores reduci, ipsasque adhuc ad generaliores, quousque paucissimæ sint, quæ & cæteras omnes contineant, quasque enumerare sit promptum; tunc enim divisio generis in ipsas ita institui poterit, ut eas deinceps subdividere, & porro quousque opus erit, pergere liceat.

Sic reduximus infinitam hominum multitudinem in Europæos, Asiaticos, Africanos, Americanos; perspicuum est autem posse Hominum genus ita proinde dividi, ut alii sint Europæi, alii Asiatici, &c. ac subdividendo ita licere prosequi, ut Europæorum alii sint Galli, alii Hispani, alii Angli, alii Germani, &c. enumerando puta Nationes, quæ deinceps possint in Provincias Civitatesque, &, si velis etiam, Familias distribui. Quomodo Animalium genus redu-

ctione ad species generalissimas facta ita licebit dividere; Animalium alia Gressilia, alia Volatilia, alia Natatilia, alia Reptilia, alia Zoophyta (quasi *plantanimalia*, veluti spongiæ, & ostrea) sunt. Gressilium autem quædam bipeda, quædam quadrupeda; quadrupedum quædam solidipeda, quædam bisulca, quædam multifida, &c.

Idem pene est dicendum de Toto, quod & fere Integrum vocant, quia ex Partibus, quas appellant Integrantes, componitur. Possunt nempe quæ istarum partium minutiores sunt, innumeræ esse; unde & pari modo reducendæ sunt ad grandiores quasdam, quæ & dicuntur Membra; ac tum, exempli gratia, juxta allatum quoque ante exemplum sic procedendum; Hominis alia pars est Caput, alia Truncus, &c. vel Hominis partes sunt Caput, Thorax, Abdomen, Brachia, Crura. Capitis aliæ sunt externæ, aliæ internæ partes. Externarum, & Anticarum quidem, oculi, frons, nasus, genæ, os, mentum. Oculi, membranæ, humores, musculi, nervi, &c.

Quod tale autem Totum Integrum vocetur, non modo fit ad discrimen Generis, quod aliqui dicunt Totum potentiale (uti & Species partes subjectas) sed ad discrimen etiam Speciei, quam dici audias Totum essentiale, quasi compositum ex partibus vocatis essentialibus, quas aut Metaphysicas dicunt, puta Genus & Differentiam, de quibus tractetur in Metaphysica, quo pacto Homo ex Animali & Rationali componitur; aut Physicas, puta Materiam & Formam, de quibus in Physica agitur; quo pacto idem Homo ex Corpore & Anima constat.

Denique & idem de Subjecto dicendum; posse

posse nempe adjuncta eo numero esse, ut debeant consimiliter ad præcipua quædam capita referri, & juxta ipsa subdividi. Ut si dicatur, v. g. esse in homine alia adjuncta Corporis, alia Animi; & Corporis quidem proceritatem, robur, sanitatem, pulchritudinem, &c. Animi autem facultates varias, habitusque Artium, Scientiarum, Virtutum; quæ deinceps enumerentur.

Diximus superius Adjuncta esse eadem, quæ plerique Accidentia vocant. Posse etiam dici Qualitates innuimus; scilicet responderi solent ad quæstionem Qualis res sit; quo nomine etiam Quantitas, sive Magnitudo, qualitas est quædam: quærenti enim qualis quis sit, etiam quantus sit, staturave ejus, inter cætera respondetur.

Prætereo autem esse omnem Qualitatem aut à Natura insitam, inseparabilemque à subjecto, ut candorem à Cycno; aut adventitiam, separabilemque, ut candorem à pariete. Insitam autem inseparabilemque esse aut propriam, aut communem; & propriam esse quæ uni tantum alicujus generis speciei competit, ut homini facultas ratiocinandi, aut ridendi, equo hinniendi, leoni rugiendi, & sic de speciebus Animalis cæteris (hæc est autem, quæ dici solet & Proprietas, & Differentia maxime propria, tanquam sola præstans ut specierum una differat ab omnibus aliis) aut communem, quæ vel omnibus convenit speciebus, ut facultas sentiendi homini, equo, &c. aut solummodo aliquibus, ut bipedem esse homini, & volucri; album esse cycno, columbæ, & quibusdam aliis.

CANON XVII.

Qualis Idea rei est, talis intelligitur ipsius ad alia Relatio.

SCilicet unaquæque res per sui ideam, non modo qualis sit in se, absoluteve cognoscitur, sed intelligitur etiam qualis sit ad aliud, sive comparate: quare & prout idea est, intelligitur qui res sit affecta, sive referatur ad aliud. Sic enim, ut adhuc proxime dictis hæream, ex idea Hominis, v. c. non modo intelligitur, quod in se, & absolute sit rationale animal, sed etiam, quod Genus, respectu specierum, Totum, respectu partium, Subjectum, respectu adjunctorum, idque cum species, partes, adjuncta intelligantur reciproce ad genus, totum, subjectum referri.

Verum generalius attendi res potest penes nominum varietatem, quibus quælibet res donatur: siquidem præter nomen proprium, aut vocatum *Appellativum*, quod ad rem absolute significandam primo imponitur, ut sunt nomina, Socratis, Hominis, Animalis, innumera pene relativa sunt, quibus eadem designatur cum relatione, seu ordine ad aliud: Suntque ea partim Appellativa, ut quo Socrates filius dicitur, partim Adjectiva, idque seu positiva sunt, ut quo dicitur similis, seu comparativi, aut superlativi gradus, ut quibus sapientior & sapientissimus dicitur; partim vocata *Participia*, quæ nempe suorum verborū instar, aut actionem in aliud, aut passionē ab alio notant, ut quibus idem amans dicitur, aut amatus.

Hinc certe Relata innumera sunt, quæ in aliqua Actione, & Passione fundamentum habent Generalissima vero sunt Causa, quæ producit; Effectus, qui producitur; ut Artifex, qui facit; Opus, quod fit; Pater qui generat, Filius qui

qui generatur; spectantque huc adeo Magister, qui docet; Discipulus, qui docetur; Dominus, qui imperat; famulus, qui paret; ac pari ratione Movens & Motum, Calefaciens & Calefactum, &c.

Sunt autem præterea alia capita, ex quibus Relationes sumuntur; communissimum vero est Convenientia, & Discrepantia. Quæcunque enim conveniunt in qualitate aliqua dicuntur similia; quæcunque discrepant, dissimilia; quæcunque in aliqua mensura conveniunt, æqualia; quæcunque discrepant, inæqualia, quo spectant, quæ dicuntur duplum, & dimidium, triplum, & triens, &c. Notandũ vero circa dissimilia, si ea quidem extreme opposita sint, ut Album, & Nigrũ, dici contraria; sin minus, ut Album, & Rubeum, dici disparata; quo nomine donantur etiam quæcunque diversorum, & maxime remotorum generum sunt, ut homo, & planta; animal, & lapis.

Cætera prætereo, quæ comparantur inter se aut ratione Loci, ut superius, inferius, anticum, posticum; dextrum, sinistrum; internum, externum; propinquum, remotum: aut ratione Temporis, ut diurnũ, nocturnũ, præteritum, futurum; vetus, recens; diuturnum, momentaneum: aut ratione Ordinis, ut primũ secundũ; prius, posterius; antecedens, consequens: aut ratione Usus, ut aptum, ineptũ, utile, noxium, &c. ac ita de aliis prope infinitis.

CANON XVIII.

Tanto quisque Scientia præpollet, quanto & rerum plurium, & perfectiores Ideas habet.

NImirum quodcunque de re aliqua scitur, illud in Idea ejus continetur; ex eoq; fit, ut quo plurium rerum Ideæ in Mente habentur,

eo ſcientia uberior diffuſiorq; ſit;& quo Ideæ ſingulæ clare & diſtincte plura continent, eo talis ſcientia ſit ſimul præclarior.

Hinc in Viro eximie ſapiente Scientia eſt pene ſine diſcurſu, & quaſi ſimplex intelligentia, quod in Ideam intuens uno proſpectu antecedentia conſequentiaq; pervideat; in rudiore vero non ſine diſcurſu aliquatenus laborioſo, ac ideo cum tempore ſit, quod ſpeculatione, ac mora indigeat, ut antecedentibus cognitis, ea, quæ ſunt ipſis conſequentia, perſpiciat.

Cum ſuſpiciendum porro ſit, ſi qui reperiantur, qui & multa norint, & ſingula exquiſite calleant; quia paucis tamen utrumque licet, non tam enitendum profecto videtur, ut multarum rerum ideas habeamus, quam ut habitas excolentes, ipſas undique perfectas reddamus. Præſtat nimirum pauca, & bene, quam multa, ſed male tenere.

Saltem, ſi quis velit plura deguſtare, hærere eum decet pluſquam perfunctorie in iis cognoſcendis atque perdiſcendis, quæ veluti palmaria ſunt, quæque præ aliis ſcire eſt operæpretiũ. Sed de rerum quidem Ideis, atq; adeo de ſimplici Rerum Imaginatione, hæc ſatis.

INSTITUTIONIS LOGICÆ
PARS II.
De Propoſitione.

Equitur de Propoſitione ſeu Enunciatione dicamus, qua non jam rem aliquam ſimpliciter imaginamur, & quaſi nude intuemur, ſed aliquid etiam

fiam de ea aut affirmando aut negando judicium interponimus. Id nempe fit, dum Mens ad varias, quas habet Ideas, attendens, eas, quæ mutuo congruunt, affirmatione copulat; eas, quæ non congruunt, negatione disjungit: sicque ex simplicibus imaginationibus compositam facit.

Dici autem solet Propositio, quod per ipsam Mens quid sentiat, proponat; & Enunciatio, quod id enunciet; qua eadem de causa dicitur etiam Enunciatum, Pronunciatum, Effatum, & nonnullis quoque Græca voce *Axioma*, quasi quidpiam effatu dignum. Moris etiam est, ut ad simplicis Imaginationis discrimen, appelletur Judicium, quatenus per ipsam quid res sit aut non sit judicamus, ac veluti decidimus.

Cum omnis porro Propositio aut affirmativa aut negativa generatim sit, & notum sit affirmationem negationemque fieri intercedente verbo *Est*, aut (particula negativa adhibita) *Non est*: ut cum dicitur, *Socrates est Sapiens*, *Iustitia non est vitium*; adnotandum est illud nomen, quod verbum præcedit, vocari Subjectum, quasi illud sit, quod alteri subjicitur; ut in propositionibus mox allatis *Socrates*, & *Iustitia*: quod vero sequitur, Attributum, aut Prædicatum; quasi illud sit, quod alteri tribuitur, aut de eo prædicatur, hoc est, enunciatur; ut *Sapiens* & *Vitium* in iisdem exemplis.

Et quanquam solet usu venire, ut Propositiones verbis aliis constent, veluti si dicas *Socrates disserit*, *Iustitia non regnat*; clarum est tamen sub his verbis tam verbum *Est*, quam attributum comprehendi; quatenus hæ propositiones sic resolvi possunt, ut perinde sit, ac si

 dice-

diceretur, *Socrates est differens*, *Iustitia non est regnans*. Sane volunt etiam, quoties verbum *Est* solum adhibetur, neque attributum sequitur, comprehendi sub eo speciale attributum, quatenus sic resolvitur, ut dicendo, exempli gratia, *Homo est*, idem sit, ac si diceretur, *Homo est exsistens*; sensus enim est, quod revera exstet in Rerum natura.

Sed enimvero, quia hujusmodi similesque Propositiones simplices sunt, ut ex simplici & nudo subjecto, attributoque constantes; notum est plerumque occurrere Compositas, cum alterutrum nempe, aut utrumque ex multis constat vocibus, v. c. cum dicitur, *Id, sine quo vita transigi non potest, ad vitam necessarium est*; ubi totum illud, *Id sine quo vita transigi non potest*, subjecti est loco; illud *ad vitam necessarium*, loco attributi. Neque secus dum dicitur, *Sapientis non est dicere non putabam*; ubi totum illud *dicere non putabam*, est quasi subjectum; illud *Sapientis* (supple *proprium*) quasi attributum.

Neque te moretur, quod in priore exemplo verbum *Est* non interjaceat, sed sequatur; in Posteriore subjectum sequatur, attributum præcedat: hujuscemodi enim transpositio elegantiæ causa solummodo fit.

Rursus autem, quia istæ omnes sive Simplices sive Compositæ Propositiones, Absolutæ dicuntur, quasi aliquid simpliciter enuncient; occurrunt etiam aliæ, quas Hypotheticas, seu Conditionales, ob particulam *Si* appositam dicunt; ut, *Si Sol lucet, dies est*; itemque aliæ, quæ dici Analogicæ, seu Proportionales, ob particulas proportionis *Ut*, *Ita*, *Quemadmodum*, *Sic*, v. c. *Ut se habet ad columnam basis, ita ad*

Rem-

Rempublicam Iustitia : aliæ, quas Diezeucticas, seu Disjunctivas, ob particulas disjunctionis *vel, aut sive*, appellant; ut, *Socrates vel juste, vel injuste cicutam bibit.*

Prætereo quas pari ratione Copulativas, Exclusivas, Reduplicativas, & cætera vocant: nam quas Modales quidem vocant, quibus una istarum vocum, *Necessarium, Contingens, Possibile, Impossibile* additur, ut modus quo attributum inest subjecto significetur, veluti dum dicitur, *Necessarium est hominem esse animal*; *Contingens est Socratem sedere*; *Possibile est hominem esse justum*; *Impossibile est hominem esse lapidem* (quæ & Adverbialiter efferuntur, ut dicendo, *Homo necessario est Animal, Socrates contingenter sedet*) constat non solum has quatuor voces, sed pene etiam omnia Adjectiva & Adverbia significationis modum addere, ac pari jure facere Propositiones Modales; ut si dixero, *Iustum est parentes honorari à liberis*; *Dulce & decorum pro Patria mori*, &c.

Satius est observare omnem Propositionem, seu affirmans, seu negans sit, aut Generalem, Uuniversalemve; aut Particularem, Singularemve esse. Et generalis quidem est cujus subjectum generale, ut cum dicitur, *Homo est Animal*; Particularis, cum particulare, ut cum dicitur, *Socrates est bonus*: sed quia subjectum generale potest particulare reddi limitante particula, ut cum dicitur, *hic homo, vel aliquis homo est justus*; ideo Generalis insigniri solet si affirmativa sit, voce *Omnis* si negativa voce *Nullus*, hoc modo, *Omnis Homo est Animal*, *Nullus Homo est lapis.*

Ad Particularem quod spectat, cum Nomen quidem proprium est, nulla limitante particula est opus; cum proprium autem vel ignoratur, vel non alioquin usurpatur, & loco illius Appellativum, sed commune accipitur, tunc tali particula adhibetur. Est vero aut Demonstrativa, ut *hic, ille*; aut Vaga, ut *quidam, aliquis, nonnullus*; unde & tam Affirmativæ, quam Negativæ propositiones texuntur, ut *Socrates est Græcus, Socrates non est Barbarus, hic Homo sapit, ille Homo non sapit; Aliquis Homo est probus, aliquis Homo est improbus*, seu (quod idem est) *non est probus*.

Hic nota; cum duæ sunt Propositiones, una Affirmativa, alia Negativa, quarum idem Subjectum, idemque Attributum est, illas dici Oppositas, Contrarias, Contradictorias, Repugnantes; sive quæ seu ambæ generales, seu ambæ particulares, seu una generalis alia particularis sit; ut cum dicitur, *Omnis Homo est Animal, Nullus Homo est Animal; Socrates est Sapiens, Socrates non est Sapiens; Omnis Homo est justus, Aliquis Homo non est justus*. Cum autem ambæ Affirmativæ, aut ambæ Negativæ sunt, & nihil aliud quam Subjecti & Attributi vices commutantur, tunc appellari Reciprocas, ut cum dicitur, *Omnis Homo est Rationalis, Omne Rationale est Homo; Nullum Rationale est Brutum, Nullum Brutum est Rationale*.

Cum superest præcipua Propositionis distinctio, quam in Veram, & Falsam fuisse dicendi, ipsa est, de qua maxime sunt impertiendi Canones instituendi.

CANON I.

Propositio illa est vera, quæ id enunciat esse, quod est; vel id non esse, quod non est: & Falsa ex opposito, quæ vel id esse, quod non est; vel id, quod est, non esse.

RES est perspicua; quia nihil aliud Veritatis nomine intelligi solet, quam Enunciationis cum re enunciata, seu Cogitationis cum re cogitata conformitas; & Falsitatis nomine nihil aliud, quam Enunciationis cum re enunciata, seu Cogitationis cum re cogitata difformitas, seu discrepantia.

Ac habuimus quidem parte superiore eam Ideam veram, quæ est conformis rei, cujus esse idea putatur, & falsam ex opposito: at, quia donec nihil affirmatur, aut negatur, Veritas aut Falsitas hæc hæret veluti in suspenso, exspectaturque, donec pronuncietur rem talem esse aut non esse, qualem idea repræsentat; ideo Veritas, Falsitasque ad Propositionem propriè pertinet, quâ eam talem esse, aut non esse pronunciatur.

Ex hoc certe capite est, cur Propositio fieri propriè per verbum modi Indicativi, ut Grammatici vocant, debeat: quippe quod alioquin nihil veri aut falsi orationi subsit; ut cum dicitur,

[illegible]

vel,

[illegible]

vel,

ius est Iustitia. Efficitur nempe, ut particulis hujusmodi limitantibus Genus veluti contrahatur, neque amplius pateat quam Species; ac proinde ut Species de eo enunciari, fierive illius Attributum reciproce possit.

CANON VII.

Qualitas quidem insita & propria, reciproce fieri ex Attributo Subjectum potest, sed adventitia, & communis, nisi cum limitatione non potest.

Constat scilicet, posse quidem dici *Homo est risus capax, Risus capax est Homo*: seu, ut expressius reciprocatio fiat, *Omnis Homo est risus capax, Omne risus capax est Homo*: quia capacitas ad ridendum qualitas est ut insita, hominisque propria, sic speciei ejus omni competit, tamque late, quam ipsa patet; at non posse pariter dici, *Omnis Cycnus est albus*, *Omne album est Cycnus*, quia albedo qualitas est Cycno quidem insita, at ipsi communis cum aliis rebus. Neque etiam dici reciproce posse, *Paries est Albus, Album est paries*: quia albedo parieti neque insita, neque propria est, sed adventitia, & communis.

Additum vero etiam hic, *Nisi cum limitatione*: constat enim posse pari de causa dici, *Quoddam album est Cycnus, Quoddam album est paries.*

CANON VIII.

Debet Attributum nomine concreto, nisi dum Qualitas de Qualitate ut Genus de Specie, enunciatur, efferri.

NAm, si Qualitas quidem enuncietur de Qualitate, tanquam Genus de Specie, perspicuum

spicuum est illam debere abstracto nomine efferri: sic enim dicimus, v. c. *Albedo est color, Dulcedo est sapor.* Quo casu vides etiam requiri, ut subjectum quoque, seu species abstracto nomine exprimatur, nam si exprimatur quidem concreto, tunc attributum quoque, seu genus concreto exprimitur, dicimus videlicet, *Album est coloratum, Dulce est sapidum.*

Quod superest autem, Attributum sive ut Genus, sive ut Qualitas, & seu de Substantia, seu de Qualitate enunciatur, effertur semper in concreto. Propterea enim dicimus, *Homo est Animal, Pinus est arbor, Marmor est lapis: Ita, Homo est sapiens, Pinus est viridis, Marmor est durum;* Ac rursus, *Albedo est clara, Dulcedo est jucunda, Justitia est amabilis,* &c.

Notandum vero cum duæ Qualitates, quæ diversorum sint generum, in eodem subjecto consistunt, ut albedo & dulcedo in lacte, non posse eas quidem de se invicem abstracte enunciari: neque enim dicimus, *Albedo est Dulcedo,* aut *Dulcedo est albedo*: sed enunciari tamen concrete; dicimus quippe, *Album est dulce,* & *Dulce est album*; quia sensus solummodo est, idem subjectum albedine dulcedineque præditum esse.

CANON IX.

Quoties Attributum est Genus, Qualitasve insita subjecti, Propositio Affirmativa vera est, ac necessaria; Negativa, falsa ac impoßibilis.

Res ex eo patet, quod Attributum necessarium sit, inseparabiliterque cum Subjecto cohæreat, ac fieri idcirco non valeat, ut subjectum

diceretur, *Socrates est differens*, *Iustitia non est regnans.* Sane volunt etiam, quoties verbum *Est* solum adhibetur, neque attributum sequitur, comprehendi sub eo speciale attributum, quatenus sic resolvitur, ut dicendo, exempli gratia, *Homo est*, idem sit, ac si diceretur, *Homo est exsistens*; sensus enim est, quod revera exstet in Rerum natura.

Sed enimvero, quia hujusmodi similesque Propositiones simplices sunt, ut ex simplici & nudo subjecto, attributoque constantes; notum est plerumque occurrere Compositas, cum alterutrum nempe, aut utrumque ex multis constat vocibus, v. c. cum dicitur, *Id, sine quo vita transigi non potest, ad vitam necessarium est*; ubi totum illud, *Id sine quo vita transigi non potest*, subjecti est loco; illud *ad vitam necessarium*, loco attributi. Neque secus dum dicitur, *Sapientis non est dicere non putabam*; ubi totum illud *dicere non putabam*, est quasi subjectum; illud *Sapientis* (supple *proprium*) quasi attributum.

Neque te moretur, quod in priore exemplo verbum *Est* non interjaceat, sed sequatur; in Posteriore subjectum sequatur, attributum præcedat: hujuscemodi enim transpositio elegantiæ causa solummodo fit.

Rursus autem, quia istæ omnes sive Simplices sive Compositæ Propositiones, Absolutæ dicuntur, quasi aliquid simpliciter enuncient; occurrunt etiam aliæ, quas Hypotheticas, seu Conditionales, ob particulam *Si* appositam dicunt; ut, *Si Sol lucet, dies est*; itemque aliæ, quæ dici Analogicæ, seu Proportionales, ob particulas proportionis *Vt*, *Ita*, *Quemadmodum*, *Sic*, v. c. *Vt se habet ad columnam basis, ita ad Rem-*

Rempublicam Iustitia: aliæ, quas Diezeucticas, seu Disjunctivas, ob particulas disjunctionis *vel, aut sive,* appellant; ut, *Socrates vel juste, vel injuste cicutam bibit.*

Prætereo quas pari ratione Copulativas, Exclusivas, Reduplicativas, & cætera vocant: nam quas Modales quidem vocant, quibus una istarum vocum, *Necessarium, Contingens, Possibile, Impossibile* additur, ut modus quo attributum inest subjecto significetur, veluti dum dicitur, *Necessarium est hominem esse animal*; *Contingens est Socratem sedere*; *Possibile est hominem esse justum*; *Impossibile est hominem esse lapidem* (quæ & Adverbialiter efferuntur, ut dicendo, *Homo necessario est Animal, Socrates contingenter sedet*) constat non solum has quatuor voces, sed pene etiam omnia Adjectiva & Adverbia significationis modum addere, ac pari jure facere Propositiones Modales; ut si dixero, *Iustum est parentes honorari à liberis*; *Dulce & decorum pro Patria mori*, &c.

Satius est observare omnem Propositionem, seu affirmans, seu negans sit, aut Generalem, Uuniversalemve; aut Particularem, Singularemve esse. Et generalis quidem est cujus subjectum generale, ut cum dicitur, *Homo est Animal*; Particularis, cum particulare, ut cum dicitur, *Socrates est bonus*: sed quia subjectum generale potest particulare reddi limitante particula, ut cum dicitur, *hic homo, vel aliquis homo est justus*; ideo Generalis insigniri solet si affirmativa sit, voce *Omnis* si negativa voce *Nullus*, hoc modo, *Omnis Homo est Animal*, *Nullus Homo est lapis.*

Ad Particularem quod spectat, cum Nomen quidem proprium est, nulla limitante particula est opus; cum proprium autem vel ignoratur, vel non alioquin usurpatur, & loco illius Appellativum, sed commune accipitur, tunc tali particula adhibetur. Est vero aut Demonstrativa, ut *hic*, *ille*; aut Vaga, ut *quidam*, *aliquis*, *nonnullus*; unde & tam Affirmativæ, quam Negativæ propositiones texuntur, ut *Socrates est Græcus*, *Socrates non est Barbarus*, *hic Homo sapit*, *ille Homo non sapit*; *Aliquis Homo est probus*, *aliquis Homo est improbus*, seu (quod idem est) *non est probus*.

Hic nota; cum duæ sunt Propositiones, una Affirmativa, alia Negativa, quarum idem Subjectum, idemque Attributum est, illas dici Oppositas, Contrarias, Contradictorias, Repugnantes; idque seu ambæ generales, seu ambæ particulares, seu una generalis alia particularis sit; ut cum dicitur, *Omnis Homo est Animal*, *Nullus Homo est Animal*: *Socrates est Sapiens*, *Socrates non est Sapiens*: *Omnis Homo est justus*, *Aliquis Homo non est justus*. Cum autem ambæ Affirmativæ, aut ambæ Negativæ sunt, & nihil aliud quam Subjecti & Attributi vices commutantur, tunc appellari Reciprocas, ut cum dicitur, *Omnis Homo est Rationalis*, *Omne Rationale est Homo*; *Nullum Rationale est Brutum*, *Nullum Brutum est Rationale*.

Cum supersit præcipua Propositionis distinctio, qua in Veram, & Falsam solet dividi; ipsa est, de qua maxime sunt sequentes Canones instituendi.

CANON

CANON I.

Propositio illa est vera, quæ id enunciat esse, quod est; vel id non esse, quod non est: & Falsa ex opposito, quæ vel id esse, quod non est; vel id, quod est, non esse.

RES est perspicua; quia nihil aliud Veritatis nomine intelligi solet, quam Enunciationis cum re enunciata, seu Cogitationis cum re cogitata conformitas; & Falsitatis nomine nihil aliud, quam Enunciationis cum re enunciata, seu Cogitationis cum re cogitata difformitas, seu discrepantia.

Ac habuimus quidem parte superiore eam Ideam veram, quæ est conformis rei, cujus esse idea putatur, & falsam ex opposito: at, quia donec nihil affirmatur, aut negatur, Veritas aut Falsitas hæc hæret veluti in suspenso, exspectaturque, donec pronuncietur rem talem esse aut non esse, qualem idea repræsentat; ideo Veritas, Falsitasque ad Propositionem proprie pertinet, qua eam talem esse, aut non esse pronunciatur.

Ex hoc certe capite est, cur Propositio fieri proprie per verbum modi Indicativi, ut Grammatici vocant, debeat, quippe quod alioquin nihil veri aut falsi orationi subsit; ut cum dicitur,

Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.

vel,

O, mihi præteritos referat si Iupiter annos!

vel,

Cum tot sustineas & tanta negotia solus, &c.

Exspectatur videlicet, quid jussus facturus post imperium sit; quid vovens, voti compos

pos factus; quid ex supposito sit consequuturum, aut quid simile.

Aliunde vero, cum veritas Enunciationis proprie sit in Mente, Intellectuve cogitante, unde & Veritas Cogitationis (uti & dum Cogitatio voce exprimitur, Veritas Sermonis; dum scripto, nutu, signove alio, Veritas Scripturæ, aut Signi) Notandum est hanc esse Veritatem, cui Falsitas esse opposita potest, quatenus Mens est errori obnoxia, ac potest cogitare enunciareque rem & qualis est, & qualis non est.

Cæterum enim ipsi rei Veritatem compe-tere, quæ dici Essentiæ seu Exsistentiæ valeat, cuique opposita falsitas sit nulla. Quippe omnis res, seu nos de ea cogitemus seu non cogitemus, & seu fallamur seu non fallamur, est semper in se vera res, seu ipsum, quod est, & non aliud, nihil differt dicere ipsam esse aut exsistere, & veram rem esse. Sic nempe nos quidem falli possumus Orichalcum esse aurum indicantes; unde & solemus Orichalcum falsum aurum dicere: at ipsum in se, non sane aurum falsum, sed verum Orichalcum est.

CANON II.

Veritas Propositionis Affirmativæ ex eo pendet, quod Attributum congruat Subjecto, Negativæ ex eo, quod non congruat.

SCilicet tum solum res enunciatur esse id quod est, cum Attributum Subjecto congruit, hoc est, sic illi est consentaneum, ut sit propterea ipsi conjunctum; seu una cum ipso eademque res, non dissita, aut dissociata:

Ac

Ac pari modo, tum res non esse enunciatur id quod non est, cum Attributum est Subjecto incongruum, hoc est, illi ita dissentaneum, ut ipsi propterea insociatum sit, seu ab eo sejunctum, planeque distinctum.

Sic cum, exempli gratia, dicitur, *Sol est lucidus*, vera est Affirmatio: quia Sol qualis est, talis enunciatur, & qualis enunciatur, talis est; quia *Lucidum esse*, seu *Lux*, propter quam Sol est lucidus, ita Soli congruit, seu illi sic inest, ut una eademque cum ipso, non vero disjuncta res sit.

Parique modo, cum verbi causa dicitur, *Sol non est cubicus*, vera est Negatio, quia Sol enunciatur talis non esse, qualis non est; & qualis non esse enunciatur, talis non est; quia *cubicum esse*, seu *Cubi figura*, res ita est Soli incongrua, & ab illo abest, ut si quid ab eo sepositum atque dejunctum.

CANON III.

Attributum congruit Subjecto, ipsique cohæret, aut inseparabiliter, & Necessarium dicitur; aut separabiliter, & dicitur Contingens.

CUm *Inseparabiliter* dico, ita congruere cohærereque Attributum intelligo, ut Subjectum esse sine ipso non valeat. Tale est Animal respectu Hominis; neque enim esse Homo, quin simul sit Animal, potest. Cum *separabiliter* autem, sic intelligo, ut esse Subjectum sine Attributo possit. Tale est lucidum, seu lux, respectu Aeris; potest enim aer esse sine luce, sive non esse lucidus.

CANON.

CANON IV.

Attributum Necessarium, aut Genus est, aut Qualitas à Natura insita Subjecto.

NImirum, quia quicquid inseparabile est à Subjecto, aut ipsius est genus, idque tam proximum, quam remotum, ut respectu Hominis esse Animal, esse Vivens, esse Corpus; aut est qualitas eidem Subjecto à Natura insita, eaque sive illius propria, ut Hominis Ratio, aptitudo ad risum; sive ipsi, aliisque communis, ut est Homini facultas sentiendi, quam habet communem cum omnibus aliis Animalibus; esse bipedem, quod habet commune cum aliquibus, puta Avibus; ut jam ante dictum,

CANON V.

Attributum Contingens, aut Qualitas est adventitia, aut Relativa denominatio.

QUippe cum id Contingens sit, quod est separabile, id fere duorum alterum est. Et primum quidem perspicuum est separabiles esse Qualitates, quæ non à Natura insunt, sed externe adveniunt, Accidentariæque dicuntur, quia subjecto sic accidunt, ut abesse ab illo sine ejus interitu possint. Talis est in homine calor, quo à Sole fit calidus; humor, quo ab aqua humidus; albor, quo à cerussa albus; ex eoque fit, ut tametsi esse calidum in Sole, humidum in aqua, album in cerussa, Attributa sint necessaria, quia insitæ ipsis Qualitates sint; in Homine tamen esse calidum, humidum, album, Attributa sint con-

gen-

tingentia, quia qualitates sunt ipsi adventitiæ.

Deinde perspicuum est quoque separabiles esse Denominationes, quæ ob relationes ad res externas attribuuntur: utpote, cum quibus desinentibus, aut immutatis pereant, neque amplius congruant. Talis est in Crœso denominatio Regis, aut divitis, ob relationem ad regnum, & divitias, quas possidet, donec quidem eas possidet; at illis direptis, evanescit relatio neque subest amplius, cur Crœsus Rex, aut dives denominetur. Sic ad mutationem dextræ Animalis, qui paries ab illa obversa dexter dicebatur, dexter amplius non dicitur. Sic ad mortem filii, aut uxoris, Pater, aut Maritus esse desinit; ad fugam servi Dominus, & similia.

CANON VI.

Non potest Species reciproce fieri Attributum Generis, nisi Generi limitatio adhibeatur.

Cum dicamus videlicet, *Homo est Animal*, *Candor est color*, *Iustitia est virtus*; non possumus tamen reciproce dicere, *Animal est Homo*, *Color est Candor*, *Virtus est Iustitia*; quia, cum dicimus, v. c. *Homo est Animal*, sensus est esse Hominem specierum Animalis unam, & quicquid est homo, esse Animal: at si diceretur, *Animal est Homo*, sensus foret esse Animal unam Hominis speciem, & esse Hominem, quicquid Animal foret.

Additur nihilominus, *Nisi Generi limitatio adhibeatur*; dicere enim possumus, ut jam ante insinuatum est, *Aliquod Animal est Homo*; *Certus quidam color est candor*; *Vna quæpiam Virtus*

tus est Iustitia. Efficitur nempe, ut particulis hujusmodi limitantibus Genus veluti contrahatur, neque amplius pateat quam Species ; ac proinde ut Species de eo enunciari, fierive illius Attributum reciproce possit.

CANON VII.

Qualitas quidem insita & propria, reciproce fieri ex Attributo Subjectum potest; sed adventitia, & communis, nisi cum limitatione non potest.

Constat scilicet, posse quidem dici *Homo est risus capax*, *Risus capax est Homo*; seu, ut expressius reciprocatio fiat, *Omnis Homo est risus capax*, *Omne risus capax est Homo*, quia capacitas ad ridendum qualitas est ut insita, hominisque propria, sic speciei ejus omni competit, tamque late, quam ipse patet; at non posse pariter dici, *Omnis Cycnus est albus*, *Omne album est Cycnus*, quia albedo qualitas est Cycno quidem insita, at ipsi communis cum aliis rebus. Neque etiam dici reciproce posse, *Paries est Albus*, *Album est paries*: quia albedo parieti neque insita, neque propria est, sed adventitia. & communis.

Additum vero etiam hic, *Nisi cum limitatione*: constat enim posse pari de causa dici, *Quoddam album est Cycnus*, *Quoddam album est paries*.

CANON VIII.

Debet Attributum nomine concreto, nisi dum Qualitas de Qualitate ut Genus de Specie, enunciatur, efferri.

NAm, si Qualitas quidem enuncietur de Qualitate, tanquam Genus de Specie, perspicuum

spicuum est illam debere abstracto nomine efferri: sic enim dicimus, v. c. *Albedo est color, Dulcedo est sapor.* Quo casu vides etiam requiri, ut subjectum quoque, seu species abstracto nomine exprimatur; nam si exprimatur quidem concreto, tunc attributum quoque, seu genus concreto exprimitur; dicimus videlicet, *Album est coloratum, Dulce est sapidum.*

Quod superest autem, Attributum sive ut Genus, sive ut Qualitas, & seu de Substantia, seu de Qualitate enuncietur, effertur semper in concreto. Propterea enim dicimus, *Homo est Animal, Pinus est arbor, Marmor est lapis:* Et, *Homo est sapiens, Pinus est viridis, Marmor est durum;* Ac rursus, *Albedo est clara, Dulcedo est jucunda, Iustitia est amabilis,* &c.

Notandum vero cum duæ Qualitates, quæ diversorum sunt generum, in eodem subjecto consistunt, ut albedo & dulcedo in lacte, non posse eas quidem de se invicem abstracte enunciari: neque enim dicimus, *Albedo est Dulcedo,* aut *Dulcedo est albedo:* sed enunciari tamen concrete; dicimus quippe, *Album est dulce,* & *Dulce est album;* quia sensus solummodo est, idem subjectum albedine dulcedineque præditum esse.

CANON IX.

Quoties Attributum est Genus, Qualitasve insita subjecti, Propositio Affirmativa vera est, ac necessaria; Negativa, falsa ac impossibilis.

RES ex eo patet, quod Attributum necessarium sit, inseparabiliterque cum Subjecto cohæreat, ac fieri idcirco non valeat, ut subjectum

jectum sit, quin attributum adsit. Quare & illæ Propositiones *Homo est Animal, Sol est lucidus*, ac id genus aliæ, non modo veræ sunt, sed etiam necessariæ, seu necessario veræ; illæ autem, *Homo non est Animal, Sol non est lucidus*, non modo falsæ sunt, sed fieri etiam, ut veræ sint, non potest, unde & dicuntur impossibiles.

Nihil porro est necesse adnotare sub Negativa propositione comprehendi etiam illam, quæ sub specie affirmationis, negationem tamen perinde importat, ac si Adverbium negandi intercederet, videlicet ob Attributum privativa voce expressum; ut si quis diceret, *Homo non est inanimis, Sed est tenebrosus.*

CANON X.

Quoties Attributum aut Genus disparatum, alteriusve seriei à Subjecto est, aut Qualitas, ad quam Subjectum nativam habet repugnantiam; Propositio Affirmativa falsa, ac impossibilis est; Negativa vera, ac necessaria.

PAtet hoc quoque; ac idcirco Propositiones hujusmodi, *Homo est Planta, Animal est lapis, Candor est odor, Color est sapor*, falsæ ac impossibiles sunt, quia genera disparata sunt: hoc est, Planta, & Lapis in aliis Substantiæ seriebus, quam Homo, & Animal; Odor, & Sapor in aliis Qualitatum seriebus, quam Candor, & Color. Neque minus falsæ, impossibilesque sunt istæ, *Cycnus est niger, Piscis est loquax, Aurum est leve, Nix est calida*; quia Cycnus nativam habet repugnantiam ut niger sit, Piscis ut loquatur, Aurum ut sursum petat, Nix ut calescat, quin pereat.

At

At vero, quod ad Negativas, istisque oppositas spectat, *Homo non est Planta, Animal non est Lapis,* &c. Patet ipsas non modo veras, sed necessario quoque veras esse.

CANON XI.

Quoties Attributum qualitas adventitia, aut relativa denominatio est, & Subjectum singulare, ac determinatum, Propositio contingens est; seu vera esse, & falsa potest. Et donec quidem Attributum inest, Affirmativa vera est, Negativa falsa: donec non inest, falsa Affirmativa, vera Negativa.

Rursus id patet, ex eo, quod Attributum contingens est, seu subjecto inesse, ac non inesse potest; efficiturque adeo, ut Propositiones istæ tam Affirmativæ, *Pamphilus est justus, Pamphilus est dives,* quam Negativæ *Pamphilus non est justus, Pamphilus non est Dives,* seu Æquivalentes, *Pamphilus est injustus, Pamphilus est pauper,* Contingentes sint; & tam Affirmativæ sint veræ, Negativæ falsæ, dum Pamphilo adsunt Justitia, & Divitiæ; quam Affirmativæ falsæ, Negativæ veræ, dum absunt.

Exigitur porro, ut Subjectum singulare sit; quoniam si sit Universale, Propositio proprie Contingens non est, quatenus, seu Affirmativa, seu Negativa sit, falsa semper est, nunquam vera: tam enim falsum est *Omnem hominem esse justum, Omnem hominem esse divitem,* quam *Nullum justum, nullum divitem esse.* Quo fit, ut tales Propositiones non inter Contingentes, sed inter impossibiles reputari quadantenus possint.

Exigitur etiam, ut sit determinatum, quia si indeterminatum sit, non est etiam proprie con-

contingens Propositio, quatenus seu Affirmativa, seu Negativa sit, vera semper est, nunquam falsa; tam enim verum est *Aliquem hominem esse justum, aliquem divitem*, quam *Aliquem non justum, aliquem non divitem esse*: quippe, quod nullæ ambæ, oppositæque propositiones de homine eodem singulari intelligantur. Unde & fit, ut Vagæ hujusmodi Propositiones, non modo inter Possibiles, sed etiam inter Necessarias sint quadantenus reponendæ.

CANON XII.

Duarum Propositionum Contingentium oppositarum una vera est, alia falsa, idque seu tempus præsens sit, seu præteritum, seu futurum.

ET de Præsenti quidem tempore, nemo ambigit; ut si propositiones sint, *Coriscus ludit, Coriscus non ludit*: neque etiam de Præterito, ut si propositiones sint, *Coriscus heri lusit, Coriscus heri non lusit*; at sunt, qui ambigant de Futuro, ut si propositiones sint, *Coriscus cras ludet, Coriscus cras non ludet*; scilicet, quia non, ut illarum, sic istarum scitur, utra vera, utra falsa sit.

Verum, ut ex duobus, quorum unus dicit, *Coriscus ludit*, alter, *Coriscus non ludit*; vel unus, *Coriscus heri lusit*, alter, *Coriscus heri non lusit*; ex his, inquam, duobus unus dicit verum, alius falsum; tametsi ego, qui jam sum, aut fui heri à Corisco absens, dicere non possim, uter duorum verum, uter falsum dicat: sic si unus dicat, *Coriscus cras ludet*, alter, *Coriscus cras non ludet*; eorum unus verum, alius falsum dicet; tametsi uter verum, uter falsum dicat, ignorem.

Quippe,

Quippe, ut ille verum dicit, qui enunciat esse quod est, & fuisse quod fuit; sic qui enunciat fore quod erit, quodque ipso eventu comprobabitur (non evenire autem non potest duorum alterum) verum dicit. Et veritas certe Propositionis ex eo, quod res est, aut non est; non ex eo, quod scitur, aut ignoratur, pendet.

CANON XIII.

Propositionis Certitudo pendet ex Evidentia, qua illam esse necessariam patet.

QUia enim Certitudo nihil aliud est, quam firmitas illa assensus, qua Mens adhæret Propositioni, quam necessariam reputat; oportet sane, quo reputet, fieri illam ipsi evidentem.

Hinc cum res fieri evidens aut Sensu aut Ratione possit, non sufficit, ut Sole exorto necessarium sit diem esse, ut Mens certa sit hujus Propositionis, *Dies est*: verum aperire oculos oportet, ac rem fieri ipsi sensui evidentem. Et cum hæc propositio, *Sol est major Terra multis vicibus*, necessaria sit; talem tamen esse in se non est satis, ut Mens illius certa sit, sed fieri etiam ipsi Ratione seu Demonstratione evidentem oportet.

Hoc modo etiam Contingentium Propositionum certi reddimur, cum ipsis aut fit, aut facta per sensum evidentia fuit. Qui enim Coriscum ludentem aut hodie videt, aut heri vidit, illum ludere, aut lusisse est certus, nec dubitare de eo potest; quod manifestum sit ipsam rem se aliter habere non posse.

Nam, nulla quidem necessitas fuit Coriscum ludere; sed si lusit quidem, fieri non potest, ut non luserit; &, si ludat, fieri non potest, ut lu-

ludendo non ludat. Unde & res præteritæ necessariæ sunt, & de præsentibus illud haud abs re dicitur, *Quicquid est, quamdiu est, necesse est esse.*

CANON XIV.

Propositionis verisimilitudo seu probabilitas ex eo pendet, quod ad evidentiam magis, quam ad obscuritatem accedat.

CUm propositio enim dubia, incertaque ea sit, quæ ex æquo inter evidentiam & obscuritatem jacet; quippe cum nihil sit, quod ad assentiendum, magis-quam ad dissentiendum, aut contra inclinet; ut circa istam propositionem, *Stellæ sunt pares numero:* Oportet sane, ut propositio, quam Mens habet non certam quidem, sed verisimilem seu probabilem tamen, amplius quid evidentiæ, quam obscuritatis obtineat.

Sic ista Propositio, *Proximo Solstitio vigebunt calores*, ideo verisimilis est, quia cum sæpe sæpius observatum sit calores Solstitio vigere, perraro autem vigere frigus; ideo res quidem in futuri caligine posita est: sed Propositio interim longe propius ad evidentiam, quam ad obscuritatem accedit.

Pari modo, dum aliquis rem à se visam recitat, ut Æquinoctio hirundinem, si constet Virum fuisse solitum non mentiri, ideo facile fidem adhibemus, hæcque propositio, *Visa est hirundo*, fit nobis verisimilis; quia tametsi hirundo raro nisi post Æquinoctium appareat, & pauci aliunde inter homines sint, qui aut falli non possint, aut fallere nolint, ille tamen sit verax evidentius, quam fallax.

CANON.

CANON XV.

Prodest paratam habere copiam Propositionum necessariarum, quæ ut evidentissimæ, sic generalissimæ sint; quales sunt, quas Maximas vocant.

MAximas videlicet vocant, quæ etiam dicuntur Communes Sententiæ, itemque Effata, Pronunciata, Axiomata, Prima & per se nota Principia; tales siquidem propositiones sunt, quarum sensum capere intelligereve, ut illis assensus præbetur, sufficiat.

Prodest autem multas hujuscemodi Propositiones Mente tenere; quoniam ipsæ sunt quasi Fontes, ex quibus deinceps aliæ speciliores quasi rivuli derivantur, quibusque uti promptum est, quoties quidpiam est speciatim probandum. Sed nempe Scientiæ quælibet suas speciatim suppeditant, celebresque sunt cum primis v. c. istæ.

Quodlibet est, vel non est.
Impossibile est idem simul esse, & non esse.
De quolibet Affirmatio vel Negatio vera est.
Totum majus est sui parte.
Pars est Toto suo minor.
Si ab æqualibus æqualia demas, residua erunt æqualia.
Si æqualibus æqualia addas, tota erunt æqualia.
Quæ sunt æqualia uni tertio, æqualia sunt & inter se.
Quæ ejusdem sunt duplum, vel dimidium, illa sunt inter se æqualia.
Numerus omnis par est, aut impar.
Nullus numerus ita est magnus, ut assignari major non possit.
Neque natura, neque Ars quicquam facere ex nihilo potest.
Deus & natura nihil frustra agunt.

Frustra,

Frustra fit per plura, quod æque commode per pauciora.

Bonum est, quod omnia appetunt; & Malum, quod omnia refugiunt.

Bonum odisse, qua bonum est; malum amare, qua malum est, nemo potest. Aliæque id genus complures.

CANON XVI.

Maximas inter Propositiones Logicæ proprias eæ sunt, quæ ad Locos Communes, vocatasve Sedes Argumentorum spectant.

NImirum omnes isti quidem, quos proponimus, Canones, Maximæ quædam Logicæ sunt; at speciatim tamen dici tales solent, quæ spectant ad singulos Locos, ex quibus solent Argumenta ad aliquid probandum peti.

Finguntur quippe Animo omnes omnium rerum, v. c. Definitiones in uno loco contineri, omnes Causæ in alio, omnia Adjuncta in alio, atque ita de cæteris, adeo ut, quando ad arguendum, probandumve aliquid, Definitionem rei, v. c. accipimus, tum hæc definitio Argumentum vocetur, tum hoc Argumentum desumi ex Definitionum Loco, seu quasi domicilio, & sede dicatur. Et quia hærere quis posset de vi, qua tale Argumentum ad aliquid probandum pollet, ideo cuique Loco sua est aliqua Maxima, ex qua suum robur Argumentum accipiat.

Ut præcipuas autem quasdam attingamus, supponendum est, Locorum, qui vulgo traduntur, alios esse Rerum, alios Authoritatis. Et Res quidem esse, vel Cohærentes, vel Incohærentes: Ex cohærentibus autem esse Genus,

Genus, & Speciem; Speciem, & Proprietatem; Definitionem, & Definitum; Totum, & Partes; Subjectum, & Adjuncta; ipsa inter se adjuncta, prout Antecedentia, & Consequentia sunt; Causa, & Effectus; mutuo Similia, mutuo Paria, universe mutuo Relata. Ex Incohærentibus vero, Disparata, Opposita, eaque Dissimilia, Disparia (quæ vel Majora, vel Minora sunt) Contraria, seu Adversa, Repugnantia (seu Contrarium unum cum effectu alterius) Privantia, Negantia, seu Contradicentia. Authoritatem denique aut Divinam esse, aut Humanam.

Cum totidem ergo distinguantur Loci, ex quibus proinde cum Argumenta desumuntur, dicantur peti à Genere, à Specie, à Proprietate, à Definitione, &c. Ecce Maximæ sunt, cum Argumentum petitur, verbi causa.

A GENERE.

QVicquid convenit Generi, Speciei etiam conveniet; ut, quia convenit Animali esse sensu prædictum, id Homini etiam conveniet. Et, *Posito Genere, non ideo ponitur talis Species*: ut, posito in Rerum natura Animali, non ideo sequitur esse Hominem, potest enim aliud Animal esse.

A SPECIE.

POsita Specie, ponitur Genus: ut, posito Homine in Rerum natura, sequitur esse Animal. Et, *Cui convenit Species, convenit & Genus*: ut, quia convenit Socrati ut sit Homo, convenit etiam ut sit Animal. Et, *Quod omnibus speciebus convenit, generi conveniet*: ut, quia Prudentia, Justitia, Fortitudo, Temperantia, amabiles sunt; & Virtus amabilis erit.

A PROPRIETATE.

U*Bi est Proprietas, ibi est & Species*; ut ubi est Sensus, ibi Animal; ubi est Ratio, ibi Homo. Et, *Proprietas est qua quidque differt*; ut Sensus est, quo Animal differt à Planta; Ratio, qua Homo differt à Bruto.

A DEFINITIONE.

Q*Vod convenit Definitioni, Definito etiam convenit*; ut quia convenit Arti bene dicendi persuadere, ipsi Rhetoricæ persuadere conveniet. Et, *Cui definitio convenit, convenit etiam definitum*; ut, Si Ars bene dicendi in Cicerone est, & Rhetorica in Cicerone erit.

Nota obiter hasce Maximas quadrare etiam in *Etymologiam*, sive *Notationem*, quæ est definitio nominis; ac in ipsa etiam *Conjugata*, quæ voces sunt originis ejusdem: Ut quia in Platone est amor Sapientiæ, est etiam Philosophiæ: Et, quia Platoni convenit Philosophum esse, etiam vivere Philosophice conveniet.

A TOTO.

Q*Vod competit Toti, competit, & Parti*; ut quia toti mari esse salsum competit, competit quoque cyatho aquæ maris. Et, *Qui totum dicit, nihil excludit*; ut, qui totam dicit Rempublicam, nemo est Civium quem non comprehendat.

A PARTIBUS.

Q*Vod congruit omnibus Partibus, congruit Toti*; ut, quia & Zonæ torridæ, & Zonis temperatis, & Zonis frigidis esse habitatas congruit, toti Terræ congruit esse habitatam. Et, *A quo Partes absunt, abest Totum*; ut, in qua regione neque Imperator, neque Duces, neque milites sunt, in ea neque Exercitus est.

A

A SUBJECTO.

QUale est Subjectum, talia sunt Adjuncta; ut qualis est æger, talia sunt ægri Symptomata. Et, *Ubi est Subjectum, ibi Adjuncta sunt*; ut, ubi ignis, ibi calor; ubi cadaver, ibi fœtor; Ubi vir bonus, ibi æquitas.

AB ADJUNCTIS.

UBi sunt Adjuncta, ibi est & Subjectum; ut, cui venter tumet, & mammæ lactescunt, est in ea conceptus. Et, *Adjuncta ex Adjunctis perpendenda sunt*; ut, quia & qui crimen commisit, & qui non commisit, trepidare potest; id ex inimicitia, ex minis, ex progressu in locum, ex ense cruento, & similibus, aut ex oppositis indiciis circumstantiisque expendendum est.

AB ANTECEDENTIBUS.

POsito Antecedente, comitatur id, quod est Consequens. Ut posito odio, comitantur rixæ: Cor est vulneratum, consequitur mors.

A CONSEQUENTIBUS.

COnsequens non est sine Antecedente: Ut, non est partus sine conceptu; non est senectus sine juventa, non fructus sine flore; non dies sine aurora, &c.

A CAUSA.

QUalis causa, talis effectus: Ut, si arbor bona, fructus boni; si laudabilis finis, laudabilis actio. Et, *Idem manens idem semper facit idem*; Ut, Vir manens justus, semper juste agit. Et, *Qui per alium facit, facere per seipsum censetur*. Ut jussisti occidere, occidisse ipse censeris.

AB EFFECTU.

SI Effectus est, Causa sit, vel fuerit, oportet: Ut, si dies sit, Sol luceat oportet: si ædificium est, faber fuerit necesse est. Et, *Propter quod*

unumquodque est tale, & illud magis tale est (si tamen utrumque ejusdem sit qualitatis capax) ut, quia aqua est calida propter ignem, debet ignis esse magis calidus. Adhibetur autem exceptio; quoniam licet Homo sit propter vinum ebrius, non ideo est tamen vinum magis ebrium.

A SIMILI.

D*E Similibus idem est judicium*; ut, perinde est Regis curare Rempublicam, ac Patris familias curare familiam. Et si gloria est Patris familias prosperitas domus, Regis gloria est Patris familias prosperitas domus, Regis gloria est prosperitas regni.

A PARI.

P*Aria Paribus congruunt, aut repugnant*; ut, si Demostheni propter summam eloquentiam tribuitur laus, est & propter summam Ciceroni tribuenda. Et, si non debuit Demosthenes vereri Philippum, quamvis ab illo occidendus: neque debuit Cicero Antonium, quamvis ab illo trucidandus.

A RELATIS.

R*Elata sunt simul natura.* Nempe posito uno Relatorum, aliud ponitur; sublato, aufertur. Talia sunt Pater & filius, Dominus & servus, Duplum & dimidium; imo & cætera, de quibus jam dictum.

A DISPARATIS.

D*Isparatorum diversa est ratio*: ut, si Animalis est esse sensu præditum, Plantæ est esse sensus expertem.

A DISSIMILI.

D*Issimilibus opposita congruunt*: ut, Princeps bonus dignus amore, Tyrannus dignus odio est: Lupus perdit oves, Canis ea servat.

A MAJORE.

SI id, quod videtur magis esse debere, non est, neque erit id, quod minus videtur: ut, si quem non potuerunt mille aurei ad proditionem inducere, illum sane aurei decem non inducent.

A MINORE.

SI id, quod videtur minus esse debere, est, erit quoque id, quod videtur magis: ut, si qui mediocriter labefactat Rempublicam gravi supplicio dignus est, quanto est dignior is qui eam susque deque evertit?

A CONTRARIIS.

COntraria contrariis curantur: ut, calida frigidis, humida siccis. *Et, Contraria se ab eodem subjecto vicissim* (nisi alterum insit à natura) *expellunt*. Vt frigus calorem, calor frigus ab aere; nigror candorem, & candor nigrorem à pariete. Exceptio interim additur, ob candorem Cycno insitum, & similia.

A REPVGNANTIBVS.

REpugnat effectum unius contrarii, ubi est contrarium alterum, adesse: ut, ubi amor est, ibi nocumentum, qui effectus est odii, non adest: & ubi est nigror, disgregatio visus, qui effectus est candoris, non fit.

A PRIVANTIBVS.

SI unum adest, alterum abest: ut, si lux est, tenebræ non sunt; si tenebræ non sunt, lux non est. Et, *A privatione ad habitum regressus in plerisque non datur*: Neque enim datur à morte ad vitam, à cœcitate ad visum; inque aliis hujusmodi.

A NEGANTIBUS.

SI *unum est verum, alterum est falsum*: Ut, si verum est Coriscum ludere, eum non ludere

falsum est; & si illud falsum, hoc verum. Hinc proinde & illud est, *Duo contradictoria non possunt esse simul vera.*

AB AUTHORITATE DIVINA.

D*Eus verax est, & mentiri non potest*: Unde & quia Deus dixit, verbi causa, esse eos qui propter justitiam persequutionem patiuntur, beatos, id omnino tenendum est.

AB AUTHORITATE HUMANA.

Q*Vod probatur vel omnibus, vel plurimis, vel Sapientibus; iisque vel omnibus, vel plurimis, vel maxime notis & claris, id improbandum minime est.* Tale est, quod omnes obsequium Parentibus exhibendum censent; quod plurimi Legatos non esse male afficiendos; quod Sapientes omnes esse honeste vivendum; quod plurimi eruditionem esse potiorem opibus; quod maxime noti & clari, vitam beatam etiam in taurum Phalaridis esse descensuram; quod singuli denique ex istis, ut quæ Cicero enumerat, *Tempori parere, Sequi Deum, Se noscere, Nihil nimis, &c.* Verum hactenus de Propositione.

INSTITUTIONIS LOGICÆ PARS III.

De Syllogismo.

Unc, ut ex simplicibus notionibus Propositio contexitur; sic ex Propositionibus constat, quæ habetur præcipua Cogitationis species, appellitata, Syllogismus. Quoties enim Mens deprehendit duas quasdam

dam notiones congruere cum tertia, quod duplici propositione fit, statim colligit pronunciatque ipsas congruere ad invicem: Vel, si deprehendat congruere unam, non congruere alteram, quod duplici rursus propositione fit, pronunciat statim neque ipsas adinvicem congruere.

Syllogismus itaque nihil aliud est, quam Cogitatio, internave oratio, qua ex duabus quibusdam Propositionibus positis, colligitur necessario tertia. Hinc, ut Græce si dicitur, si Latine Collectio, & frequentius Ratiocinatio, quod sit veluti quædam computatio, qua addendo, aut subtrahendo, summa aut residuum colligitur. Ut enim, si duo ad tria addas, quinque colliges; ita si ad illam propositionem. *Homo est Animal*, addas illam, *Omne Animal sentit*, istam colliges, *Homo ergo sentit.* Dicitur vero etiam Discursus, quod ex uno in aliud quasi discurratur; dicitur & Argumentatio, quod ex uno alterove arguatur aliud.

Trium porro Propositionum, ex quibus Syllogismus constat, prima, quasi per excellentiam, vocari solet Propositio, quod proponatur veluti basis totius Ratiocinationis (unde & deinceps Propositionis vox isto ut plurimum usurpabitur sensu) secunda vero Assumptio, quasi assumatur in subsidium ad inferendum tertiam; ambæ autem dicuntur Sumptiones, quod ejusdem gratia sumantur; ambæ Præmissæ, quod illi præmittantur: ac ob eandem causam, quod eam antecedant, utraque simul dicitur Antecedens.

At vero ipsa tertia dicitur Conclusio, quod sit veluti clausula totius Ratiocinationis;

itemque Complexio, quod duas notiones, postquam sunt seorsim cum tertia comparatæ, complectatur: Consequutio quoque, & Consequens, quod consequatur ex antecedente; denique & Illatio, & Illativum judicium, quod ex positis inferatur, idque vi illativæ, quæ adhibetur, particulæ, *Ergo, Ideo, Igitur, Quare, Quamobrem, &c.*

Enimvero, quia Conclusio pars Syllogismi præcipua est, ideo fit, ut licet tam Propositio, quam Assumptio suis ex Subjectis, & Attributis constent; in Syllogismi tamen negotio, Subjectum, & Attributum Conclusionis, Subjectum, & Attributum quasi per excellentiam dicantur.

Supponitur nempe Conclusio quasi in quæstione posita, & ex ea effectum quod vocant Problema, in hunc, exempli causa, modum, *Est-ne Homo vivens, an-non?* (notum est autem tale Problema, cum generale est, dici Thesin; cum speciale, ut *Est-ne Plato vivens, an-non?* Hypothesin) Et quia duæ sunt Problematis partes, quarum responderi alterutra potest, una Affirmativa, ut puta, *Homo est vivens*; alia Negativa, ut puta, *Homo non est vivens*: ideo una deligitur, ac illi ut futuræ Conclusioni argumentum, quo probetur, quæritur; argumentum, inquam, quod recta ratione ad ejus Subjectum Attributumque affectum sit.

Quoniam vero tale Argumentum est intercedens aliquid inter Subjectum & Attributum: ideo frequens est, ut vocetur Medium, & hac de causa tam Subjectum quam Attributum dicuntur Extrema, sive Termini. Constat res præsertim in iis Syllogismis quorum

rum Conclusio est Affirmativa. In allato enim exemplo, *Homo est Animal, Animal est vivens, ergo Homo est vivens.* Homo, & vivens extrema sunt, iisque intercedit Medium Animal, quod ut Genus est respectu Hominis, ita Species est respectu viventis.

Exinde autem res est etiam ad eum Syllogismum traducta, cujus Conclusio negativa est. Nam in hoc quoque Syllogismo, *Homo est Animal, Animal non est lapis, Homo igitur non est lapis,* non desinit Animal Medium dici, tametsi quid medium perinde non sit. Sed nimirum dici quoque Medium potest, quatenus est id, quo mediante elicitur Conclusio.

Solet vero etiam Subjectum appellari Minus Extremum, & Attributum Extremum Majus, quia illud minus late patet quam hoc; ut præsentim quoque in Syllogismis Affirmativis constat: Neque enim tam multa complectitur *Homo* v. c. *quam Vivens* Quo loco nota, quia allatum Syllogismum Affirmativum cum transpositione Præmissarum sic vulgo texunt, *Animal est vivens, Homo est Animal, ergo Homo est vivens*; & hac ratione Majus Extremum est in Propositione, Minus Extremum in Assumptione; ideo crebrum esse, ut quam Propositionem dicimus, Majorem, quam Assumptionem, Minorem vocent.

Quod soleat porro etiam Subjectum appellari Antecedens, & Attributum Consequens (alio nempe sensit, quam mox dictum sit) ideo est, quod posito Subjecto in rerum natura, consequatur necessario esse Attributum, non contra; ut circa Maximas Generis, Speciei que attigimus.

attigimus. Nam si Homo, v. c. in Mundo sit, necessario consequitur, ut sit in Mundo quidpiam vivens; at si vivens sit, non necesse est esse Hominem, cum esse aut Planta, aut aliud Animal possit.

Afferimus hic interim exempla per simplices voces, *Homo*, *Animal*, *Vivens*, *Lapis*; atque adeo per simplices, quæ ex illis constant, propositiones, *Homo est Animal*, *Animal est vivens*, *Homo non est lapis, &c.* ut quia exinde Syllogismus fit simplex, illius natura clarius explicetur, ac observari facilius possit, ubi deinceps proferuntur Conjuncti, seu Compositi.

Nam in hoc, v. g. *Cibus & potus ejusmodi res sunt, sine quibus vita transigi non potest*; *Res autem ejuscemodi, sine quibus vita transigi non potest, ad vitam omnino necessariæ sint*; *Cibus & potus igitur res omnino ad vitam necessariæ sunt*: Facile observatu est Subjectum, seu Minus Extremum, esse illud, *Cibus & potus*; Attributum, seu majus Extremum, illud, *Res omnino ad vitam necessariæ*; Medium denique, seu Argumentum, illud, *Res ejusmodi, sine quibus vita transigi non potest.*

Quandoquidem vero seu Simplex seu Compositus Syllogismus sit, esse potest vel Absolutus, cujusmodi allati sunt; vel (ut præcipuos alios attingam.) Hypotheticus, seu Conditionalis; ut, *Si Sol lucet, dies est*; *atqui Sol lucet*; *igitur dies est.* Vel Analogicus, seu Proportionalis, v. c. *Ut se ad columnam basis habet, ita ad Rempublicam Iustitia*; *at subducta basi evertitur columna*; *quare & sublata Iustitia evertitur Respublica.* Vel Diezeucticus, seu Disjunctivus, v. c. *Aut prodesse volunt, aut delectare*; *prodesse non turgent, ergo delectare*: Quandoquidem, inquam,

res

res ita se habet, & ea, quæ hactenus diximus, Absoluto præsertim conveniunt; age, priusquam de cæteris, Canonas de eo proponamus.

Canon II.

Forma Absoluti Syllogismi commodissima est, ut Medium medio inter Subjectum & Attributum loco collocetur.

NEmpe, ut si hæc tria concipiantur hoc ordine, Subjectum, Medium, Attributum, cujusmodi sunt v. c. Homo, Animal, Vivens; itemque Homo, Animal, Lapis; & Propositionem fieri concipiamus, enunciando Medium de Subjecto: Assumptionem, enunciando, aut inficiando Attributum de Medio; & Conclusionem denique, enunciando, aut inficiando Attributum de Subjecto. Hac sane ratione efficitur Medium id quod dicitur; & nihil est commodius, seu magis secundum Naturam, quam ut incipiendo ab uno extremo, transeatur per Medium, ut perveniatur ad aliud extremum.

Est vero & hæc ipsa Aristotelis Syllogisticæ Artis inventoris Mens, dum primam Figuram declarans, *Voco*, inquit, *Medium, quod ipsum est in alio, cum aliud in ipso sit, & positione efficitur Medium.* Ubi indicatur primum Propositio, qua Medium esse dicitur in alio, hoc est in Subjecto, ut Animal in Homine, cum dico *Homo est Animal*; ac deinde Assumptio, qua dicitur aliud, hoc est Attributum, esse in ipso Medio, ut vivens in Animali, cum dico *Animal est vivens.* Denique autem inculcatur debere Medium medio loco poni, quemadmodum hic loci fit.

Hinc

Hinc & Aristoteles ipse observavit hanc positionem constitutionemve in Medio, cum nominum vice literas usurpans, nimirum pro Homine *C*, pro Animali *B*, pro Vivente *A*, inverse, & suo modo enuncians, Syllogismum sic texuit: *A inest omni* B, *ipsum* B *inest omni* C, *igitur* A *inest omni* C.

Et quamvis communi, receptoque modo enunciando idem sit, ac si diceretur, *Omne* B *est* A, *omne* C *est* B *igitur omne* C *est* A; vel resumptis nominibus, *Omne Animal est vivens, omnis Homo est Animal; igitur omnis Homo est vivens*: Positio nihilominus ab Aristotele inculcata non perinde servatur, ac dum dicitur; *Omne* C *est* B, *omne* B *est* A, *igitur omne* C *est* A: Vel *omnis Homo est Animal, omne Animal est vivens; igitur omnis Homo est vivens.* Quippe illo modo Medium Propositionem inchoat, & Assumptionem terminat, Extremaque in medio sunt: hoc vero & Propositio incipit ab uno extremo, & Assumptio desinit in alterum, & Medium medio interjacet loco.

Ac præclara quidem etiam illa forma, cum & reipsa eadem sit, & sola Sumptionum transpositione differat, eoque evadat quodammodo magnificentior, quod à generaliore incipiat, sicque aliquando ut ad ostensionem, sic ad ostentationem faciat: sed hæc, ut simplicius procedit, suoq; constat robore, ita magis est, ut dixi, secundum naturam; est enim magis naturale, ut ab initio, quam ut à medio incipiatur.

Id vero accedit facilitatis, quod seu Conclusio Affirmativa, seu Negativa sit, illius subjectum, quod primum occurrit, primum accipiatur, & ex ipso ac Medio texatur Propositio, quæ Affirmativa semper sit; ac id negotii solum

solum superſit, ut Concluſione exſiſtente Affirmativa, Aſſumptio ex Medio & Attributo fiat Affirmativa; & Negativa exſiſtente, fiat ex iiſdem Negativa.

An adjiciam, cum probaturi Concluſionem ad rerum ſeries aggerieſque reſpectemus, attendere nos primum ad Subjectum, ut diſcernamus qua in ſerie ſit, & hac inventa exploremus Subjectum ne ſit intra eam aggeriem, quæ ipſa intra aggeriem Attributi ut media conſiſtat. Propoſita enim quæſtione, *An homo ſit vivens*, attenditur ſeries, in qua Homo eſt, eoque deprehenſo intra aggeriem Animalium, & hac conſiſtente intra aggeriem Viventium, Mens ſtatim eſſe Hominem intra Viventium aggeriem pronunciat; hocque idem eſt, ac dicere, *Homo eſt Animal, Animal eſt vivens, Homo ergo eſt vivens*.

Res eo prorſus modo fit, quo ſi requiratur, *Lutetiane in Europa ſit*: Mens quippe nihil aliud, quam momento inveſtigat, qua in regione Lutetia ſit: ac ubi illam eſſe in Gallia, quæ Europæ ſit pars, deprehendit, eſſe incunctanter pronunciat, hoc nempe modo ratiocinans, *Lutetia eſt in Gallia, & Gallia in Europa eſt: igitur Lutetia in Europa eſt*. Ac licet quidem etiam (& alios præſertim affando) priore illa forma dicere, *Gallia eſt in Europa, Lutetia eſt in Gallia: ergo Lutetia eſt in Europa* Verum hoc eſt ſolum invertere Formam, juxta quam res inventa ſit.

Canon III.

Formæ Abſoluti Syllogiſmi Figuræ ſunt duæ: una Cohærens, ſeu Conjuncta: alia Incohærens, ſeu Dejuncta: illa Affirmativa, iſta Negativa.

Cum enim Forma, ſeu quaſi idea, Abſoluti, Syllogiſmi ea ſit, ut Subjectum primo

Medium

Medium secundo, Attributum tertio loco collocetur, & celebre aliunde sit Syllogismorum esse Figuras; ideo, ne nomen sit absque re, videntur hæc tria posse eo modo exhiberi, ut interductis quibusdam quasi lineamentis, cohærentia fiant; aut, non interductis, incohærentia maneant.

Hinc scilicet duo generatim Schematismi fient, seu duæ Figuræ, quarum prior ideo Cohærens, Conjuncta & Affirmativa dicatur, quod in ea omnes partes cohæreant, conjunctæve sint, Subjectum cum Medio, Medium cum Attributo, & Subjectum cum Attributo; ac ideo tres Propositiones, sive Enunciationes fiant, quæ fiat omnes Affirmativæ.

Posterior vero Incohærens, seu Dejuncta, & Negativa; quod tametsi in ea Subjectum cum Medio cohæreat, & Medium tamen ab Attributo, & Subjectum ab eodem Attributo dejunctum sit, ac tres Propositiones fiant, quarum licet prima Affirmativa sit, reliquæ tamen sint Negativæ.

Vt ambæ Figuræ eædem sint cum prima Aristotelis bipertita, dicetur aliquanto post: Illæ interim delineari sic possunt.

Figura Cohærens, seu Conjuncta, & Affirmativa.

CANON

Canon IV.

Pro priore Figura.

Quod cohæret cum aliquo, Cohærens est etiam cum eo, cum quo illud necessario cohæret.

Res est manifesta, ac exinde fit, ut quia Subjectum est conjunctum cum Medio, & Medium cum Attributo, sit quoque Subjectum conjunctum cum ipso Attributo; utque proinde cum Medium affirmetur de Subjecto, Attributum quoque, quod affirmatur de Medio, affirmetur de eodem Subjecto.

Posset & sic Canon proponi, *Quod ab aliquo continetur, ab eo etiam continetur, quo illud comprehenditur.* Id nempe spectando ad aggerierum seriem, qua Homo, ex. gr. continetur ab Animali, quod continetur à Vivente; vel Socrates ab Homine, qui continetur ab Animali; prorsus eo modo, quo Lutetia continetur in Gallia, quæ continetur in Europa. Verum priore modo Canon accommodatior Figuræ est.

Figura Incohærens, seu Dejuncta, & Negativa.

CANON.

CANON V.

Pro Figura posteriore.

Quod Cohæret cum aliquo, incohærens cum eo est cum quo illud est incohærens.

EST etiam hic res manifesta; ac exinde fit, ut quia Subjectum est conjunctum cum Medio, & Medium dejunctum est ab Attributo, fit quoque Subjectum dejunctum ab ipso Attributo; utque proinde licet Medium affirmetur de Subjecto, Attributum tamen, quia negatur de Medio, negetur etiam de Subjecto. Posset & sic Canon institui; *A quo excluditur Continens, excluditur etiam Contentum.* Id nempe respectando etiam ad rerum series seu aggeries, juxta quas, quia Animal, ex. gr. excluditur à serie aggerierum lapidum, aliarumque rerum inanimatarum, ideo excluditur etiam Homo, qui continetur ab Animali, Animaliumve aggerie; & Socrates similiter contentus ab Homine, qui continetur ab Animali. Plane, ut quia Gallia excluditur ab Africa, excluditur etiam Lutetia, quæ exstat in Gallia. Sed hic quoque Canon est altero modo ipsi Figuræ accommodatior.

Quod si requias, ut pronum est, cur cum in priore Figura omnia sint cohærentia, non sint in posteriore omnia incohærentia, sed in ea Subjectum Mediumque cohæreant: Dico causam esse, quia nisi in Syllogismo aliqua cohærerent, forent omnia scopæ quædam dissolutæ, nullaque esset Consequutionis vis. Constat scilicet non alia ratione probari posse Attributum non cohærere cum Subjecto, quam quia non cohæret

cum

cum Medio, cum quo cohæret ipsum Subjectum.

Atque exinde est, quod aiunt, *Ex ambabus Sumptionibus negativis nihil tuto concludi.* Siquidem quo modo reputabis te vere hac ratione conclusisse, *Nullus Homo est Planta, nulla Planta est lapis, igitur nullus Homo est lapis*, erit quamobrem reputes te etiam vere sic conclusisse, *Nullus Homo est Planta, nulla Planta est Animal; nullus ergo Homo est Animal.*

Canon VI.

Figuræ utriusque tres sunt Modi, nempe Generalis, Particularis, Mistus.

Cum enim Figuris generatim spectatis, & Assumptis pro Subjecto, v. c. *Homine*, pro Medio *Animali*, & pro Attributo *Vivente*, aut *Lapide*, dicere solum indefinite liceat, *Homo est Animal, Animal est vivens, Homo ergo est vivens*: Vel, *Homo est Animal, Animal non est lapis, Homo igitur non est lapis*: Constat posse utramque Figuram pluribus Modis quasi variari, quatenus, præterquam quod in priore omnes Propositiones seu Enunciationes sunt Affirmativæ, in posteriore prima Affirmativa, duæ reliquæ Negativæ, possunt tales Propositiones definite fieri Generales, Particulares, Mistæ.

Nam si omnes quidem generales fuerint, dici poterit generalis Modus; si particulares omnes, particularis; si una generalis (nimirum Assumptio) & duæ particulares, Mistus.

Non potest vero esse Mistus ex una particulari & duabus generalibus; quia, si ambæ Sumptiones generales sunt, generalis etiam Conclusio sponte naturæ consequatur; sin una

una Sumptionum semel particularis sit, non potest Conclusio non consequi particularis. Scilicet *Conclusio* (vulgari Effato) *semper sequitur debiliorem partem*; hoc est, si vel una Sumptionum particularis fuerit, Conclusio particularis est, si Negativa, Negativa.

Quæres vero, cum, ut mox ante de Negativis dictum est, sic etiam de ipsis Particularibus dicatur, *Ex ambabus Sumptionibus particularibus nihil tuto concludi*, admittamus tamen Syllogismi Modum, in quo ambæ sint particulares? Respondeo autem dictum illud esse intelligendum de Sumptionibus, quæ sint vagæ, ac indeterminatæ; qua nempe ratione sic concluditur, *Aliquis Homo est Animal, aliquod Animal est vivens, ergo aliquis Homo est vivens*; eadem sic concludes, *Aliquis Homo est Animal, aliquod Animal est quadrupes, ergo aliquis Homo est quadrupes*: Et qua sic, *Aliquis Homo est Animal, aliquod Animal non est Planta, ergo aliquis Homo non est Planta*: Eadem sic, *Aliquis Homo est Animal, aliquod Animal non est rationale, ergo aliquis Homo non est rationalis.*

Non intelligi vero id Effatum de Sumptiones, quæ sunt aut proprio nomine, aut pronomine demonstrativo determinatæ; quod dispar longe ratio sit. Nam in vagis quidem prior Sumptionum de uno particulari intelligitur, posterior de alio; ut mirum proinde non sit, si, cum proponatur de uno, concludatur de altero. In determinatis autem utraque Sumptionum de eodem intelligitur, ac de eodem proinde elicitur Conclusio. Quod si in Modo Misto una Sumptionum vaga admittatur, ideo est, quod altera, generalis cum sit, quodvis Individuum, seu particulare tam

tam vagum, quam determinatum complectatur; conclusioque adeo elici de utrovis possit.

Singulorum porro Modorum utriusque Figuræ exempla hæc sunto.

Figuræ Cohærentis, seu Affirmativæ, Modi.

Generalis. { *Omnis Homo est Animal.* / *Omne autem Animal est vivens.* / *Omnis ergo Homo est vivens.* }

Particularis. { *Socrates* (vel hic Homo) *est Sophronisci filius,* / *Sophronisci autem filius est præceptor Platonis.* / *Socrates igitur* (vel hic Homo) *est præceptor Platonis.* }

Mistus. { *Socrates* (vel hic Homo, vel aliquis Homo) *est Animal.* / *Omne autem Animal est vivens.* / *Socrates igitur* (vel hic Homo, vel aliquis Homo) *est vivens.* }

Figuræ Incohærentis, seu Negativæ, Modi.

Generalis. { *Omnis Homo est Animal.* / *Nullum autem Animal est lapis.* / *Nullus igitur Homo est lapis.* }

Particularis. { *Socrates* (vel hic Homo) *est filius Sophronisci.* / *Filius autem Sophronisci non est discipulus Platonis.* / *Socrates igitur* (vel hic Homo) *non est discipulus Platonis.* }

Mistus. { *Socrates* (vel hic Homo, vel aliquis Homo) *est Animal.* / *Nullum autem Animal est lapis.* / *Socrates igitur* (vel hic Homo, vel aliquis Homo) *non est lapis.* }

CANON VII.

Prima Aristotelis Figura partim ad Cohærentem, partim ad Incohærentem pertinet.

CUm hæc sit ut facillima, ita generalissima contexendorum Syllogismorum ratio; videtur tamen operæpretium pervidere num tres Figuræ ab Aristotele traditæ quidpiam aut facilius aut uberius contineant.

Tres has Figuras sic jam discernunt, ut prima habeatur, in qua Medium Propositionem terminat, & in qua Conclusio Generalis, Particularis, Affirmativa, Negativa elicitur. Secunda in qua Medium tam Propositionem, quam Assumptionem terminat; & in qua elicitur Conclusio solum Negativa. Tertia, in qua Medium tam Propositionem, quam Assumptionem inchoat, & in qua elicitur Conclusio solum particularis.

Et primæ quidem Aristoteles quatuor dumtaxat Modos fecit, qui & præcipui, & naturales sunt (sponte scilicet naturæ concludunt) additi autem sunt illis quinque, qui & dicuntur non-naturales (quod quasi natura aversante concludant) sicque habentur numero noveni: Secundæ habentur quatuor, Tertiæ sex; omnes numero undeviginti, quos & solent exprimere technicis hisce vocibus,

Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton.
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum.
Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Darapti.
Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison:

Quarum uniuscujusque prima Syllaba Propositionem denotat, secunda Assumptionem, tertia

tertia Conclusionem ; & Litera vocalis *A*, connotat Enunciationem sibi respondentem esse Generalem Affirmativam, *E*, Generalem Negativam, *I*, Particularem Affirmativam, O, Particularem Negativam. Et varia quidem præterea veluti mysteria sunt, quæ sub Literis tam initialibus *B*, *C*, *D*, *F*, quam intermediis *S*, *P*, *M*, *C*, involvunt ; sed nihil est necesse in iis immorari.

Observandum solum, quatuor illos primos primæ Figuræ Modos, *Barbara*, *Celarent*, *Darii*, *Ferio*, merito haberi ab omnibus perfectos ; sunt enim revera ; cum cæteri omnes imperfecti sint, & si quid habent virium, id ex reductione ad illos sortiantur.

Prætereo autem potissimum quinque illos addititios, quorum discrimen in concludendo à quatuor illis, ut videas, ecce quam secundum naturam in *Barbara* sic concluditur,

Barbara. { *Omne Animal est vivens.*
Omnis Homo est Animal.
Omnis ergo Homo est vivens. }

Tam contra naturam sic in *Baralipton* infertur,

Baralip. { *Omne Animal est vivens.*
Omnis Homo est Animal.
Aliquod ergo vivens est Homo. }

Quippe conclusio vera est quidem, sed præter ratiocinii filum, inexspectatoque detorta, vice illius, *Omnis ergo Homo est vivens.*

Quod superest vero, manifestum est ex quatuor illis perfectis Modis, primum & tertium, seu *Barbara* & *Darii*, reipsa eosdem esse cum *Generali* & *Misto* Figuræ Cohærentis ; secundum & quartum, seu *Celantes* & *Ferio*, eosdem cum *Generali* & *Misto* incohærentis (quatenus solum discrimen est in Sumptionum

trans-

transpositione) sicque Figuram Aristotelis primam partim ad Cohærentem, partim ad Incohærentem spectare.

Hinc, & hujusmodi Figuram, Modosque ipsius non improbamus sane, sed commendamus maxime, quatenus his illisve Modis uti indiscriminatim licet, ac perinde est; quanquam illam duplicis Figuræ, & triplicis in utraque modi distinctionem inveximus ob causas ante expositas, quodque hac ratione Syllogismi omnes (etiam particulares, de quibus Aristoteles nihil) uniformiter pertexantur, & qui alia forma, quam ista fuerint, facile ad ipsum reducantur, ad eamque, ut ad Lydium lapidem probentur; quippe cum tum demum inferendi vis persentiatur, cum Medium esse inter Extrema positum intelligitur.

CANON VIII.

Secunda Aristotelis Figura ad Incohærentem reducitur.

ID nimirum fiet, si, quia etiam in Incohærente debet Propositio esse Affirmativa, in Modis *Cesare*, & *Festino*, ex Assumptione Propositionem feceris, & ex Propositione Assumptionem, sed ipsam simpliciter invertendo; hoc est, faciendo ex Subjecto Attributum, & ex Attributo Subjectum. Sic enim, v.c. ex isto in *Cesare* Syllogismo.

Cesare. { *Nullum Animal est lapis.*
Omnis gemma est lapis.
Nulla ergo gemma est Animal. }

Syllogismum facies Generalem Negativum hujusmodi,

Omnis gemma eſt lapis.
Nullus lapis eſt Animal.
Nulla ergo gemma eſt Animal.

In Modis autem *Cameſtres,* & *Baroco,* quia Propoſitio Affirmativa, idcirco retinenda eſt niſi quod in *Baroco* facienda eſt ex generali particularis: Aſſumptio autem, tum in utroque convertenda ſimpliciter eſt, tum in *Baroco* ex particulari generalis facienda: Sic enim ſponte in utroque ſequetur converſa concluſio. Et iſte, v. c. in *Cameſtres* Syllogiſmus,

Cameſtres. { *Omnis gemma eſt lapis.*
Nullum Animal eſt lapis.
Nullum ergo Animal eſt gemma. }

evadet Generalis negativus hujuſmodi,

Omnis gemma eſt lapis.
Nullus lapis eſt Animal.
Nulla ergo gemma eſt Animal.

Hic vero in *Baroco,*

Baroco. { *Omnis gemma eſt lapis.*
Aliquod Animal non eſt lapis.
Ergo aliquod Animal non eſt gemma. }

efficietur miſtus negativus hujuſmodi,

Aliqua gemma eſt lapis.
Nullus lapis eſt Animal.
Aliqua ergo gemma non eſt Animal.

In quibus omnibus turbare nihil debet facta illa Subjecti Attributique commutatio; quia illa fit ſolum in Enunciationibus Negativis, in quibus Subjectum & Attributum mutuo repugnant; ſicque tam nullum Animal eſſe poteſt gemma aut lapis, quam nulla gemma aut nullus lapis eſſe Animal. Neque item illa in *Baroco* ex generali particularem, & ex particulari in generalem facta converſio, ſic enim

enim compensatio fit, & particularis conclusio utrovis modo elicitur.

Hic nota, quamvis hanc Figuram concludere velint solum Negative; posse eam tamen quoque Affirmative concludere, & maxime si Attributum sit medii definitio; non alio certe modo probare facultatem aliquam, v. c. Rhetoricam, esse Artem solent, quam hoc:

Ars est collectio præceptorum ad certum finem tendentium.

Rhetorica est collectio præceptorum ad certum finem (puta ad bene-dicendum) *tendentium.*

Rhetorica ergo est Ars.

Prætereo autem hunc Syllogismum reduci ad Modum Affirmativum mistum sola Sumptionum transpositione, & generalis simplici inversione, quæ ideo turbare nihil debet, quod definitio & definitum reciproce dicantur, ac talis idcirco fiet Syllogismus,

Rhetorica est collectio præceptorum ad certum finem (ut-puta ad bene-dicendum) *tendentium.*

Collectio autem præceptorum ad certum finem tendentium est Ars.

Rhetorica igitur est Ars.

CANON IX.

Tertia Aristotelis Figura partim ad Cohærentem, partim ad Incohærentem refertur.

QUippe, cum ex illius sex Modis tres Affirmativi, tres Negativi sint, ac omnium Conclusio sit particularis; constat tres priores, ut puta *Darapti, Disamis, Datisi* ad Mistum Affirmativum; tres posteriores, ut puta *Felapton, Bocardo, Ferison,* ad Mistum Negativum referri.

Reduci

Reducı autem omnes tam Affirmativi, quam Negativi possunt, faciendo ex Assumptione Propositionem, ipsamque invertendo, & particularem (nisi jam sit) ex generali reddendo, Ex Propositione vero Assumptionem, ipsamque (nisi jam sit) generalem statuendo. Sic enim iste, exempli causa, in *Darapti* Syllogismus,

Darapti. { *Omnis Homo est Animal.*
Omnis Homo est vivens.
Aliquod ergo vivens est Animal.

Fiet Mistus Affirmativus sic :

{ *Aliquod vivens est Homo.*
Omnis Homo est Animal.
Aliquod ergo vivens est Animal.

Et in *Bocardo* iste,

Bocardo. { *Aliquis Homo non est lapis.*
Omnis Homo est Animal.
Aliquod ergo Animal non est lapis.

Efficietur Mistus Negativus sic :

{ *Aliquod Animal est Homo.*
Nullus Homo est lapis.
Aliquod ergo Animal non est lapis.

Neque hic movere etiam quemquam debent inversiones hujusmodi ; legitime scilicet fiunt, propter æquipollentiam, qua vox Aliquid enunciationem generalem particulari æquivalentem reddit ; ac facit proinde, ut tam omnis Homo, v. g. sit Animal aut vivens, quam aliquod vivens aut Animal est Homo.

Sunt hæc titivilitia ; sed attingenda nihilominus, tum ut exinde addiscamus, consuescamusque ratiocinationes, quæ interdum nobis ambagiosæ tortuosæque occurrunt, evolvere, dirigere, & planas perspicuasque

formare; tum ut, si ab aliis proponantur, quæ etiam detortæ obscuræque sint, noverimus quemadmodum fieri emendatæ apertæque valeant; ut Propositione, Assumptione, & Conclusione coram positis, quid virium aut habeant, aut non habeant, expendi possit.

Hac certe de causa consentaneum est, ut quidpiam etiam attingamus de Enthymemate, Gradatione, & Inductione, quæ cum argumentandi formæ imperfectiores haberi soleant, ad alterutram tamen Figurarum expositarum referantur.

CANON X.

Enthymema, seu Syllogismus, in quo altera Sumptionum sic supprimitur, ut tamen subintelligatur, ad utramvis Figuram spectat.

SIquidem potest Enthymema videri ex eo dictum, quod una Sumptionum expressa, altera ἐν θυμῷ *in Animo* veluti hæreat: ac tamersi ore suppressa, Mente tamen intelligatur. Quo fit ut cum Enthymema Syllogismus imperfectus dicitur, id ore tenus habendum sit; nam Mente quidem seu Animo, & perfectus est, &, cum aut Affirmativus, aut Negativus sit, ad Figuram aut Cohærentem, aut Incohærentem perinde attineat oportet.

Sane vero, nisi quæ ore supprimitur sumtio Mente teneretur, Mens illationis vim non sentiret, nec subesset, quorsum Conclusionem adjiceret. Quippe & quoties quis dicit, v. c. *Omne Animal sentit, Homo igitur sentit*; non aliam ob causam Conclusionem infert, quam quia simul intelligit *Hominem esse Animal*: Et cum dicit, *Homo est Animal omnis igitur*

Homo

Homo sentit; ob id solum sic infert, quia simul intelligit proprium esse *Omnis Animalis sentire*. Et nisi certe sic fieret, ne Syllogismus quidem imperfectus foret, sed temere facta illatio, perinde, ac si quidlibet sequeretur ex quolibet, ut si diceretur, v. c. *Luna in Cælo est; Homo igitur sentit*.

Ex quo efficitur, ut, nisi qui audit sumptionem suppressam satis assequatur, ac perspiciat, aut consequutionem neget, aut roget quamobrem ex sola sumptione expressa talis conclusio deducatur; & is, qui proposuit, teneatur rationem ipsi reddere; quod quidem nihil aliud est, quam ipsam Sumptionem suppressam proferre.

Prætereo autem vulgare esse, ut sumptio expressa appelletur Antecedens, uti & conclusio ipsa consequens, cum aliunde Consequutio, sive consequentia, sit ipsa illationis vis, seu colligatio, dependentia Consequentis ab Antecedente; unde fit ut tam Antecedens, quam Consequens esse possint vera, ut in exemplo allato, *Luna est in Cælo, Homo igitur sentit*; & consequutio tamen sit nulla; ac tum proinde non Antecedens, non Consequens, sed sola consequutio, seu consequentia negetur.

Prætereo & idem censendum, quacunque alia forma Enthymema proponatur; ut si præmissa Conclusione sumptionum altera adhibeatur, cum causali particula, exempli causa in hunc modum, *Homo sentit, quia est Animal*; vel *Homo sentit, quia omne Animal sentit*; quocunque enim modo sumptio altera reticeatur, Mente tamen supplenda est, ut sit legitima consequutio.

CANON XI.

Gradatio, qua Syllogismus Sumptionibus abundat, in Cohærente solum Figura locum habet.

NEmpe Gradatorius interdum Syllogismus pertexitur; ut puta, dum inter Subjectum & Attributum plura sunt Media, quæ serie quadam per Assumptiones multiplicatas deducuntur: v. c. dum dicitur, *Omnis Homo est Animal; & omne Animal est vivens; & omne vivens est corpus; & omne corpus est substantia; omnis igitur Homo est substantia:* Quod non abs re dicunt *à primo ad ultimum* argumentari.

Tunc porro, aut plures illæ Assumptiones habendæ sunt vice unius; aut intelligendum est posse ex ipsis totidem Syllogismos fieri. Quia enim probandæ isti Conclusioni, *Omnis Homo est substantia,* Animal pro Medio usurpatum, cohæret quidem, ut cum Homine, sic etiam cum substantia, veruntamen non immediate, sed per intermedios Mentis & Corporis gradus; ideo isti gradus una opera percurruntur, aut quasi tempori parcatur; cum alioquin totidem possent ex iis Syllogismi contexi.

Supponitur quippe debere Syllogismum hunc primum fieri, *Omnis Homo est Animal; Omne Animal est Substantia; omnis ergo Homo est substantia:* Ac tum probandæ Assumptioni istum subjici; *Omne Animal est vivens, omne vivens est substantia, omne igitur Animal est substantia.* Et novæ rursus Assumptioni istum, *Omne vivens est corpus, & omne corpus est substantia; omne igitur vivens est substantia.* Quare, ut compendiose res fiat, Attributum semel enunciatur de Subjecto;

jecto; quatenus notum est Substantiam cohærere cum corpore, quod cohæret cum vivente, quod cohæret cum Animali, quod cohæret cum Homine.

Hujuscemodi interim Gradationes non habere locum nisi in Cohærente Figura; vel ex eo patere potest, quod in Incohærente, possit secunda, aut ulterior Negativa Assumptio ad eam Attributorum seriem, quæ cum Subjecto cohærent, redire, sicque Conclusioni præire, qua non cohærere inferantur; quemadmodum, si dixeris, *Omnis Homo est Animal; nullum Animal est lapis; nullus lapis est vivens; nullus igitur Homo est vivens.*

Spectare ad Gradationem potest, quod vulgo Subsumptum & Prosyllogismum appellant. Cum enim quispiam sic dixerit, *Omnis Homo est Animal, & omne Animal est vivens; ergo omnis Homo est vivens; atqui omne vivens est substantia; ergo omnis Homo est substantia.* Nempe quia perfecto conclusoque Syllogismo hoc subsumitur, *Atqui omne vivens, &c.* ideo istud est, quod Subsumptum vocant. Et quia hoc Subsumptum est quasi Enthymema, cujus quæ subticetur propositio *Omnis Homo est vivens,* probato Syllogismo fuit, quippe illius conclusio; ideo præmissus Syllogismus Prosyllogismus appellatur.

CANON XII.

Inductio, qua quid universe ex plurium singularium recensione colligitur, alterutrius est Figuræ.

ET enim ipsa quoque Inductio Syllogismus reipsa est, & quadantenus quidem mediæ inter

inter Enthymema & Gradationem conditi-nis: Quippe, ut Enthymema Propositione deficit, quæ subintelligitur tamen; & ut Gradatio Assumptionibus, sed quæ sint tamen collaterales ejusdemve gradus abundent.

Sic cum dicitur, v. c. *Omne Animal Gressile vivit, omne item Volatile vivit, omne etiam Natatile, omne Reptile, omne Zoophytum; igitur omne Animal vivit*: Assumptiones hic plures sunt, juxta generaliores species gradus Animalis collectæ, & quasi in unam coadunatæ, quam ista Propositio intelligatur præcedere, *Omne Animal aut Gressile, aut Volatile, aut Natatile, aut Reptile, aut Zoophytum est.*

Scilicet, nisi hujusmodi Propositio supponeretur, suppressave licet, subintelligeretur tamen, consequutionis vis nulla foret; cum si præter enumerata exsisteret aliud quodpiam Animal, conclusio evaderet falsa.

Unde & licet intelligi, debere Inductionem, ut legitima sit, continere omnium specierum, partiumve enumerationem; ne, si una quæpiam deficiat, ea exceptionem faciat, probationemque labefactet. Quanquam, quia ut superius semel iterumque monuimus, difficile plerunque, aut impossibile etiam est enumerationem omnium fieri, dici, aliquibus enumeratis, solet, quod Lucretius, & Horatius, *Cætera de genere hoc*; supponendo videlicet, præter membra enumerata, occurre nullum, quod secus se habeat.

Posse autem Syllogismum Inductivum alterutrius Figuræ esse, ex eo patet, quod cum ut exemplum allatum Affirmativæ est, sic esse Negativæ possit, si retenta, intellectave propositione

positione eam dicatur, *Nullum Gressile est sensus expert, nullum item volatile, nullum natatile, nullum reptile, nullum Zoophytum ; nullum ergo est Animal sensus expert.*

Spectare Exemplum (quod etiam dicunt Argumentationem imperfectam) ad Inductionem potest ; quatenus & ipsum Aristoteles Inductionem dicit Oratoriam, & reipsa nihil aliud est quam imperfecta quædam Inductio ; cum & quicquid habet ad probandum energiæ, ex eo habeat, quod, licet non appareat, reipsa tamen Syllogismus sit, cujus quæ ore reticetur, Mente suppletur Propositio.

Qui enim dicit, v. c. *Codrus pro Patria fortiter occubuit ; igitur & tibi pro patria fortiter occumbendum est ;* hanc propositionem Mente concipit, *Tibi idem est agendum, quod Codro.*

Spectare & pari ratione potest Testimonium, authoritasve, quæ sive unius, sive plurium inducitur, ad eliciendum conclusionem, cujus vis ob tacitam quidem, sed subintellectam tamen Propositionem sentiatur. Cum enim dicitur, verbi causa. *Dicit Archimedes, dicunt cæteri Mathematici, Solem esse multis vicibus majorem quam Terram ; tenendum est igitur Solem esse multis vicibus majorem, quam Terram.* Suppletur illa Propositio, *Id tenendum, quod Archimedes & cæteri Mathematici, tanquam in Arte periti dicunt.*

Sed hisce dimissis, subjiciendum est quidpiam de tribus illis aliis Syllogismi formis, Hypothetici nempe, Analogici, & Diezeuctici, quas de Absoluto acturi insinuavimus.

CANON XIII.

Hypotheticus seu Conditionalis Syllogismus nihil aliud est, quam idem Enthymema bis positum; semel suspenso, semel rato judicio.

Cum enim dicitur, v. g. *Si Homo est Animal, est ergo Homo vivens; atqui Homo est Animal; est ergo Homo vivens:* Vel contractius, ut fieri solet, *Si Homo est Animal, est & vivens; est autem Animal; est igitur vivens:* Manifestum imprimis est, illam, quæ habetur Propositio, *Si Homo est Animal, est vivens,* Enthymema esse; subintelligitur enim Assumptio, *Omne Animal vivens est*; vi enim illius conclusio infertur, Enthymematisque energia sic integre concipitur, *Si Homo est Animal, quia omne Animal est vivens, Homo igitur est & vivens.*

Manifestum deinde est, eam, quæ habetur Assumptio, ac simul Conclusionem esse idemmet Enthymema, cum subintellecta eadem Assumptione *Omne Animal est vivens*; ac discrimen solummodo esse, quod cum prima vice sit suspensum judicium, ob conditionalem particulam *Si*; secunda, ob ejusdem amotionem, sit ratum.

Nec secus est vero, cum dicitur, exempli gratia, *Si Sol lucet, dies est; atqui Sol lucet, dies ergo est*: Utrumque enim Enthymema, hoc est tam conditionatum, quam ratum, supponit illam Assumptionem, *Quandocunque Sol lucet, dies est*; exinde enim consequitur, ut quia *jam Sol lucet, jam dies sit.*

Hinc nota nullum fieri posse Syllogismum Absolutum, qui apposita particula *Si* fieri Hypotheticus non possit; Nullum Hypotheticum, qui eadem amota, non possit fieri Absolutus.

Notandum

Notandum etiam, cum Enthymema conditionatum duas habeat partes, quarum prior, ut, *Si Sol lucet*, dicitur Antecedens, posterior, ut *Dies est*, Consequens; ideo quædam tradi præcepta, quibus ratum deducatur; & ex illis præcipua duo esse.

Unum, *Assumere Antecedens, ut concludatur Consequens*; veluti in exemplo allato assumitur, *Atqui Sol lucet*; & concluditur, *Ergo dies est.*

Alterum, *Tollere Consequens, ut tollatur Antecedens*; veluti si dicatur, *Atqui dies non est*; & concludatur, *Sol ergo non lucet.* Sane istius quoque praxis familiaris est, ut dum dicitur, *Si saperem, odissem te*; ex quo planum est, ut addatur, *Non odi te*; *igitur non sapio.*

CANON XIV.

Analogicus, seu Proportionalis Syllogismus, aut proportionem prolatat, aut adjuncto eam explicat, aut simpliciter commutat, quo casu Enthymema fit.

ANalogia enim, seu Proportio nihil aliud est, quam Relationum (quas Geometræ Rationes vocant) similitudo; hoc est dum ex quatuor Relatis, ut primum ad secundum, sic tertium ad quartum se habet. *Vt dum v. c. acceptis quatuor numeris 2. 4. 3. 6. quæ relatio est dimidii, & dupli inter 2. & 4. consimilis est inter 3. & 6.* Vel acceptis in Triangulo duobus angulis cum duobus lateribus oppositis, quæ relatio æqualitatis aut inæqualitatis inter angulum & angulum est, consimilis est inter latus & latus.. Vel acceptis hisce quatuor, Basi, Columna, Justitia, Republica; quæ relatio sustentantis & sustentati inter illa est, eadem est & inter ista. Dicere autem

& hic solent primum & tertium Antecedentia, secundum & quartum Consequentia.

Analogicus ergo Syllogismus contexitur primum, proportionem, quæ instituta in Propositione est, prolatando; quod quidem fit, cum in Assumptione consequentia, habita tanquam antecedentia, referuntur ulterius ad alia consequentia; ac tum concluditur inter prima antecedentia & hæc ultima consequentia proportionem similem esse.

Exempli gratia, dum dicitur, *Sunt* 2. *ad* 4. *ut* 3. *ad* 6. *Sunt* 4. *ad* 8. *ut* 6. *ad* 12. *Sunt igitur* 2. *ad* 8. *ut* 3. *ad* 12. Quo loco vides 4. & 6. quæ in Propositione sunt consequentia, fieri in Assumptione antecedentia; & quia sunt Relata media, quibuscum extrema (seu hinc antecedentia, illinc consequentia) cohærent; ideo & ipsa inter se extrema cohærere inferuntur.

Quod proinde autem talis Syllogismus dicatur *Extrema per Mediorum subductionem concludere*; ideo fit, non quod in omni Syllogismo medium non subducatur (neque enim unquam conclusionem ingreditur) sed quod inter varias Geometris solennes circa proportiones argumentandi formas, id in hac præsertim appareat. Dicitur vero etiam *concludere ex æquo*, quod in ipso geminæ relationes, ut ex æquo incipiunt, ex æquo procedunt, ita ex æquo terminentur.

Observandum porro valere hic maxime Gradationem, qua per plura, media prolatatur proportio; ut si dicatur, *Sunt* 2. *ad* 4. *ut* 3. *ad* 6. *Sunt* 4, *ad* 8. *ut* 6. *ad* 12. *Sunt* 8. *ad* 24. *ut* 12. *ad* 36. *Sunt igitur* 2, *ad* 24. *ut* 3. *ad* 36.

Deinde

Deinde Analogicus Syllogismus contexitur, cum proportione pari modo in Propositione instituta, adhibetur in Assumptione adjunctum, quo explicetur proportio, quodque proinde uni antecedenti respectu sui consequentis ita competat; ut subinde concludatur competere quoque antecedenti alteri respectu sui consequentis.

Exempli causa, si in Triangulo duo latera vocentur *A*, & *B*, duo anguli oppositi *C*, & *D*, ac dicatur sic, *Est latus* A *ad latus* B, *ut angulus* C *ad angulum* D; *est Angulus* C *angulo* D *major*: *Est ergo latus* A *latere* B *majus*. Ac pari modo si dicatur, *Est Justitia ad Remp. ut Basis ad columnam*: *Basi subducta evertitur columna*; *ergo & sublata Justitia evertitur Respub.* Ubi adjuncta adhibita sunt illic *majus esse*, hic *esse evertendum*, quibus explicatur, in quo sit proportio.

Postremo Analogicus Syllogismus contexitur facta duntaxat proportionis commutatione; dum nimirum, ubi proportio pari modo instituta in propositione est, subticetur Assumptio, & Relata sic commutantur, ut inferantur, concludanturve de se invicem, aut reciproce, aut alternis, aut composite, aut alia ratione. Assumptio autem, quæ subticetur, cujusque defectu Enthymema fit, haberi generatim potest illa Maxima, *Paribus paria competunt*; vel *Similibus similia conveniunt*.

Exempli causa dum dicitur, *Justitia ad Rempublicam, ut basis ad columnam se habet*; *igitur reciproce Respublica ad Justitiam ut columna ad basin se habet.* Consequutionis enim vis ex eo dependet, quod Justitia, & basis, Respublica, & columna res similes admissæ sint; & supponatur similibus, cujusmodi columna & Respublica

Respublica sunt, convenire similia, hoc est pari modo ad sua correlata referri.

Id celebre vero apud Geometras Arithmeticosque præsertim habetur; apud quos cum dicitur *Sunt 2. ad 4. ut 3. ad 6. Sunt igitur reciproce 4. ad 2. ut 6. ad 3.* Illud subintelligitur, *Similia similibus reciproce conveniunt.* Et cum dicitur, *Sunt 2. ad 4. ita 3. ad 6. sunt ergo alternis 2. ad 3. ut 4. ad 6.* Subintelligitur illud, *Similia similibus alterne conveniunt.* Et cum sic. *Sunt 2. ad 4. ut 3. ad 6. Sunt igitur 2. & 4. composite* (hoc est 6.) *ad ipsa 4. ut 3. & 6. composite* (hoc est 9.) *ad ipsa 6.* Illud subintelligitur, *Similia similibus composite conveniunt;* atque ita de cæteris.

CANON XV.

Diezeucticus seu Dusjunctivus Syllogismus aut tollit ut ponat, ponitve ut tollat; aut in Hypotheticum *desinit; ac efficitur Planus, vel Cornutus.*

NAm primum quidem, præmissa Propositione dis-junctiva, tollit in Assumptione membrum unum, ut in Conclusione ponat alterum; exempli causa, dum dicitur, *Aut dies est, aut nox est; Dies non est, igitur est nox:* vel, *Nox non est, igitur est dies.* Ponit vero, ut tollat, exempli causa dum dicitur, *Aut dies est, aut nox est; dies est, nox ergo non est:* vel, *nox est, non est ergo dies.*

Quia porro iste Syllogismus eo principio nititur, quod *duo contradictoria* (ut diem esse, & noctem esse, quatenus noctem esse, idem est, ac diem non esse) *non possint esse simul vera:* Ideo sciendum est, cum sunt plura membra disjunctionis quam duo, esse unum cum reliquis,

reliquis, quæ pro altero sint, opponendum.

Hinc, si Propositio hæc fiat, *Socrates aut est Europæus, aut Asiaticus, aut Africanus, aut Americanus, aut ex Terra incognita;* vel in Assumptione unum ponitur, ut in Conclusione cætera omnia pariter tollantur, hoc modo: *Est vero Socrates Europæus; Igitur non est neque Asiaticus, neque Africanus, &c.* Vel in Assumptione cætera tolluntur, ut unum in Conclusione ponatur, hoc modo, *Socrates vero non Asiaticus, non Africanus, &c. est ergo Europæus.* Ut prætermitti autem nullum in Propositione membrum debeat; ex dictis circa Inductionem intelligitur.

Quod si & nullum disjunctionis membrum prætermissum sit, ac illud membrum contradictionis, ad quod fit plurium reductio sit legitime stabilitum; conclusio tuta habenda est. Videlicet Geometræ quoque non rara hac forma argumentationis utuntur, maximeque dum probant ex duabus figuris unam esse alteri æqualem, ut *Circulum Triangulo rectangulo, cujus unum crus sit circuli semidiameter, alterum ipsa circumferentia;* aut *Superficiem Sphæræ superficiei curvæ circumscripti, ejusdemque cum illa altitudinis cylindri:* Probant, inquam, ex eo, quod cum talem figuram, si non sit æqualis, esse aut majorem, aut minorem oporteat, esse nec majorem, nec minorem demonstrent.

Deinde, præmissa Propositione Disjunctiva, utrunque membrum in Assumptione afficitur particula *Si,* ut si duplex Syllogismus Hypotheticus inchoaretur, ac tum utrique adhibetur illatio consentanea, nihil subsumendo

mendo quasi ad ratum judicium. Ut si dicatur, *Aut dies est, aut nox; si dies, laborandum; si nox, quiescendum.*

Cum possint vero plura esse membra, non tamen necessaria est plurium ad unum reductio; quod unicuique adhiberi sua conditionalis particula valeat: veluti, si juxta Aristotelem dicatur, *Omne corpus simplex aut movetur ad centrum, aut à centro, aut circa centrum: Si ad centrum, grave est, ut Terra: si à centro, leve est, ut ignis: si circa centrum, nec grave est, nec leve, ut ignis.*

Donec autem est Propositio præsertim bimembris, qui duplex Syllogismus Hypotheticus sequitur, si plane concludat, liquidove seu naturaliter consequatur, potest Disjunctivus Syllogismus Planus censeri, ut dum dicitur, *Aut dies est, aut nox est; Si dies est, Sol igitur lucet; si nox est, tenebræ ergo sunt:* Ubi utrumque consequens intelligitur simul cum antecedente.

Verum, si consequatur quidem, sed ductu tamen improviso, tum Syllogismus dicitur Cornutus, quod non plana veluti fronte, sed quasi obverso cornu mucrone Mentem feriat; & Græce vocatur Dilemma, quasi utrimque capiens, quod utrumvis membrum deligas, veluti capiaris, seu consequutionem improvisam sentias. Tale est illud Epicuri, *Aut quia longus est formidatur dolor, aut quia magnus; at si longus est, levis est; si magnus vero, brevis est; cito enim solvitur, aut solvit.* Tale illud *Aut formosa erit uxor, aut deformis: Si formosa, κοινὴ communis erit; si deformis, ποινὴ impunis non erit.*

Nullum tamen est Dilemma celebrius, quam quod retortum memorant inter Euathlum

ſum diſcipulum, & Præceptorem Protagoram, cui amplam mercedem pollicitus fuerat, ſi prima modo cauſa, quam ageret, ſuperior foret. Cum enim prima foret ipſa, qua de non ſolvenda mercede conteſtaretur, hoc Dilemmate eſt Euathlus uſus, *Aut cadam hac cauſa, aut vincam; ſi cadam, non debebo ex pacto; ſi vincam, non debebo ex ſententia.* Protagoras vero hoc excepit, *Aut cades hac cauſa, aut vinces; ſi cadas, debebis ex ſententia; ſi vincas, debebis ex pacto.*

Prætereo porro Judices, ancipites cum forent, cauſam diſtuliſſe in longiſſimum diem, ac id dixiſſe interim, quod ceſſit in Proverbium, *Mali corvi malum ovum.* Sed quæ ſuperſunt, jam proſequamur.

Canon XVI.

Ex Præmiſſis veris Concluſio duntaxat vera ſequitur; ex falſis autem non modo falſa, ſed vera etiam ſequi Hypothetice poteſt.

Res eſſe videtur perſpicua; quoniam, ſi Præmiſſæ modo veræ ſint, quantumvis ſupponas habeaſve eas falſas, Concluſio tamen ſequitur, quæ ſecundum ſe, ſive reipſa vera ſit. Habe enim falſam, quantum lubuerit; unam alteramve, aut utramque harum Sumptionum, *Omnis Homo eſt Animal, & omne Animal eſt vivens*; aut iſtarum, *Omnis Homo eſt Animal, & nullum Animal eſt lapis*; quæ nihilominus Concluſio ſequetur ex illis, *Ergo omnis Homo eſt Animal*, aut quæ ex iſtis, *Ergo nullus Homo eſt lapis*, vera eſt reipſa, & ſecundum ſe.

At, ſi præmiſſæ falſæ ſint, ſed pro veris tamen habeantur, ſeu tales eſſe ſupponantur,

tunc sequetur conclusio, quæ esse possit non modo falsa, verum etiam reipsa vera. Et sequi falsam quidem posse, nimis quam manifestum est: posse autem & veram parere hinc potest.

Nam in Cohærente quidem Figura, tametsi Medium falso enuncietur de Subjecto, assumi tamen Attributum potest, quodseu vere, seu falso enuncietur de Medio, cohæreat cum ipso Subjecto; ut si dicatur, *Omnis Homo est Equus, omnis Equus est Animal, ergo omnis* Homo *est Animal.* Vel, *Omnis Homo est lapis, omnis lapis est Animal, ergo omnis Homo est Anima'.*

In Incohærente vero, licet Medium similiter falso enuncietur de Subjecto; sumi Attributum tamen potest, quod & negetur de Medio, & incohærens sit cum ipso Subjecto; ut si dicatur, *Omnis* Homo *est lapis; nullus lapis est Planta; nullus igitur* Homo *est Planta.*

Spectare huc Syllogismus potest, quem Aristoteles vocat *Hypotheticum*, vulgo *Argumentum ad Hominem* dicunt, dum nempe cum aliquo homine differentes, postquam ille quidpiam admisit, illud seu verum seu falsum sit, tanquam verum ex ipsius mente & supponimus, & assumimus, ut Conclusionem eliciamus illi oppositam, quam ipse defendat. Ut si admiserit corpus esse, quod impactum in corpus resiliat, quodque dispersum addensari & addensatum dispergi valeat, ac lucem tamen esse corpus neget, tum sic objiciatur: *Lux in corpus impacta resilit, dispersa addensatur, addensata dispergitur, ut docet experientia: quod tale est, per te, corpus est; & lux igitur corpus est.* Nota, si aliquid negarit, supponi assumique oppositum ut verum, ac pari ratione Syllogismum texi.

CAN-

CANON XVII.

Cujus Syllogismi Præmissæ necessariæ ac evidenter veræ sunt, is Apodicticus, seu Demonstrativus, & Scientificus est.

TAlis scilicet dicitur, propter notitiam Conclusionis, quam ita esse veram demonstrat, ut dici ideo Scientia mereatur.

Cum enim scire id dicamur, quod nobis ita evidens est, ut de eo plane certi simus; & Scientia proinde nihil aliud sit, quam quæ habetur de aliqua re evidens & certa notitia; constat notitiam Conclusionis evidentem esse ac certam, quod Præmissæ, sive Principia, ex quibus dependet, ejusmodi sint.

Hic proinde nota, quia Scientia, seu clara certaque notitia, quæ de Præmissis habetur, eam parit, causave est ejus, quæ de Conclusione habetur; ideo quod dicunt *Scire per causam*, nihil esse aliud, quam Conclusionem scire per certas atque evidentes Præmissas: idque, cum ipsæ alioquin præmissæ dicantur sciri, seu quod est idem, notæ esse per se, ac notiores quoque ipsa conclusione, juxta illud Effatum, *Propter quod unumquodque est tale, & illud magis tale est.*

Quanquam, quod Præmissæ dicantur sciri, sive notæ esse per se, id universe intelligendum respectu Conclusionis est: Nam si ipsæ aliunde, tanquam aliquæ Conclusiones demonstrentur per alias, tunc sunt illæ aliæ potius per se notæ; quousque ad tales perveniatur, quæ ipsa sensus evidentia (qua nulla est major, & à qua omnis alia sive mediate,

sive

five immediate dependet) ſint notæ: cujuſmodi ſunt, v. c. *Sol eſt lucidus, ignis calidus, nix candida, &c.*

Hac de cauſa, cum duplex ſoleat diſtingui Demonſtratio (ſic enim uno nomine Demonſtrativum Syllogiſmum dicunt) una, quam vocant *à priori*, hoc eſt à generaliori (cum Præmiſſæ nempe aut ambæ, aut altera earum generales ſunt) alia, quam dicunt *à poſteriori*, hoc eſt, à minus generali, aut etiam ſingulari (cum præmiſſæ ſunt ſingulares, aut certe earum altera) Videtur ſane illa potius, quæ à ſingularibus procedit, eſſe *à priori* dicenda, & quæ à generalibus *à poſteriori*, quoniam ſingularia prius cognoſcuntur, generalia poſterius; ac non videtur omnino illa eſſe præ hac parvipendenda; quando evidentia, & certitudo omnis, quæ de generali propoſitione habetur, dependet ab ea, quæ ex ſingularium inductione collecta eſt.

Quod evidenter enim certoque noſcamus omnem Hominem, v. c. eſſe Animal, ex eo eſt, quia prius percepimus ſenſu & Platonem, & Socratem, & ſingulatim cæteros eſſe Animalia. Sane etiam illud, quod habent maxime omnium notum, ac per ſe evidens certumque Principium. *Omne totum majus eſt ſui parte*, non aliunde fidem invenit in Mente, quam ex eo, quod fuit ab infantia uſque ſigillatim obſervatum, & hominem totum eſſe majorem capite, & totam domum majorem uno cubiculo, & totam ſilvam majorem una arbore, & totum Cœlum majus una ſtella; atque ita de cæteris.

Solet porro & alia ratione Demonſtratio diſtingui duplex; ſiquidem alia Oſtenſiva, alia

alia Deductiva ad incommodum dicitur. Illa est, qua quidpiam directe; per se, & ex principiis propriis demonstratur: Ista vero, qua quidpiam ex eo demonstratur, quod nisi ita sit, admittendum sit necessario aliquid absurdum, contradictorium, impossibile; cujusmodi est, esse partem majorem toto, dari effectum sine causa, continens esse minus contento, ac hujusmodi cætera.

Sic, cum juxta primam Euclidis propositionem, recta linea data, factaque communi semidiametro duorum circulorum, ductisque ab ejus extremis, duabus aliis rectis lineis ad intersectionem circulorum alteram, creetur ex hisce tribus lineis Triangulum, si quis demonstrare Ostensive velit esse hoc Triangulum æquilaterum, id ex eo præstabit, quod duæ postremo ductæ lineæ sint æquales inter se, quia sunt æquales eidem data; & sint æquales eidem datæ, quia utraque seorsim ab eodem centro cum ea procedit ad eandem circumferentiam.

Sin autem velit demonstrare Deductione ad incommodum, id ex eo præstabit, quod nullum latus alteri inæquale admitti valeat, quin simul admittatur non esse omnes lineas à centro ad circumferentiam ductas, æquales; aut quæ duo sunt æqualia uni, non esse æqualia inter se.

Ac Demonstratio quidem, quæ fit Deductione ad incommodum, non æque nobilis ac ostensiva est, ac ubi illa datur, videri supervacua potest; verum quia plerumque Ostensiva deest, & invictæ aliunde est necessitatis, idcirco ipsa quoque suo commendabilis pretio est.

CAN-

sive immediate dependet) sint notæ: cujusmodi sunt, v. c. *Sol est lucidus, ignis calidus, nix candida, &c.*

Hac de causa, cum duplex soleat distingui Demonstratio (sic enim uno nomine Demonstrativum Syllogismum dicunt) una, quam vocant *à priori*, hoc est à generaliori (cum Præmissæ nempe aut ambæ, aut altera earum generales sunt) alia, quam dicunt *à posteriori*, hoc est, à minus generali, aut etiam singulari (cum præmissæ sunt singulares, aut certe earum altera) Videtur sane illa potius, quæ à singularibus procedit, esse *à priori* dicenda, & quæ à generalibus *à posteriori*, quoniam singularia prius cognoscuntur, generalia posterius; ac non videtur omnino illa esse præ hac parvipendenda; quando evidentia, & certitudo omnis, quæ de generali propositione habetur, dependet ab ea, quæ ex singularium inductione collecta est.

Quod evidenter enim certoque noscamus omnem Hominem, v. c. esse Animal, ex eo est, quia prius percepimus sensu & Platonem, & Socratem, & singulatim cæteros esse Animalia. Sane etiam illud, quod habent maxime omnium notum, ac per se evidens certumque Principium. *Omne totum majus est sui parte*, non aliunde fidem invenit in Mente, quam ex eo, quod fuit ab infantia usque sigillatim observatum, & hominem totum esse majorem capite, & totam domum majorem uno cubiculo, & totam silvam majorem una arbore, & totum Cœlum majus una stella; atque ita de cæteris.

Solet porro & alia ratione Demonstratio distingui duplex; siquidem alia Ostensiva, alia

alia Deductiva ad incommodum dicitur. Illa est, qua quidpiam directe; per se, & ex principiis propriis demonstratur: Ista vero, qua quidpiam ex eo demonstratur, quod nisi ita sit, admittendum sit necessario aliquid absurdum, contradictorium, impossibile; cujusmodi est, esse partem majorem toto, dari effectum sine causa, continens esse minus contento, ac hujusmodi cætera.

Sic, cum juxta primam Euclidis propositionem, recta linea data, factaque communi semidiametro duorum circulorum, ductisque ab ejus extremis, duabus aliis rectis lineis ad interfectionem circulorum alteram, creetur ex hisce tribus lineis Triangulum, si quis demonstrare Ostensive velit esse hoc Triangulum æquilaterum, id ex eo præstabit, quod duæ postremo ductæ lineæ sint æquales inter se, quia sunt æquales eidem data; & sint æquales eidem datæ, quia utraque seorsim ab eodem centro cum ea procedit ad eandem circumferentiam.

Sin autem velit demonstrare Deductione ad incommodum, id ex eo præstabit, quod nullum latus alteri inæquale admitti valeat, quin simul admittatur non esse omnes lineas à centro ad circumferentiam ductas, æquales; aut quæ duo sunt æqualia uni, non esse æqualia inter se.

Ac Demonstratio quidem, quæ fit Deductione ad incommodum, non æque nobilis ac ostensiva est, ac ubi illa datur, videri supervacua potest; verum quia plerumque Ostensiva deest, & invictæ aliunde est necessitatis, idcirco ipsa quoque suo commendabilis pretio est.

CAN-

CANON XVIII.

Varii sunt Loci, ex quibus peti Medium, sive Argumentum, ad Syllogismum Demonstrativum potest.

EJusmodi nimirum sunt, ex quibus Medium eruitur, quod ipsius Subjecti est aut Genus, aut Proprietas, aut Definitio, aut partium, specierumve Enumeratio; aut causa necessario Agens, aut Effectus necessario dependens: Attributum vero est ipsius Medii, in Cohærente quidem Figura aut Genus, aut Proprietas, &c. in Incohærente vero aut Disparatum, aut Oppositum.

Exempli enim gratia, Si demonstrandum sit Acari Animalculumve illud intercutaneum, quod majus puncto non videtur, constare nihilominus propemodum innumeris, poterit pro Medio sumi illius Genus, & sic confici Syllogismus, *Acari est Animal; omne autem Animal ex innumeris prope constat partibus* (pene enim innumeræ sunt, quas organa vegetationis, sensus, & motus exigunt) *Acari igitur ex partibus prope innumeris constat.* Subjicio autem Assumptioni aliquantulam probationem, quæ &, si locus pateretur, foret pluribus deducenda.

Sic ad demonstrandum Nivem oblædere visum, accipi poterit pro Medio proprietas illius, quæ est eximius candor, hoc modo, *Nix est eximie candida; quicquid autem est eximie candidum oblædit visum* (quippe affatim lucis radios, tanquam fodicantia quædam spiculata reflectit, immittitque in oculum) *Nix igitur oblædit visum.*

Sic Planta, accepta pro Medio Definitione, egere

egere alimento demonſtrabitur in hunc modum, *Planta corpus eſt vegetabile ; vegetabile autem corpus alimento indiget* (quia , cum depaſcente ingenito calore nativum ejus humidum indeſinenter conſumatur, jactura illius ſola alimenti ſubſtitutione reparabilis eſt) *Planta igitur indiget alimento.*

Sic Terra, ex partium enumeratione accepta oſtendetur tota habitabilis, *Terræ totius quinque ſunt Zonæ, una Torrida, duæ Frigidæ, duæ Temperatæ : ſingulæ autem hæ Zonæ habitabiles ſunt, etiam Torrida, etiam Frigida* (id enim, ſecus ac putarunt Antiqui, navigationibus peregrinationibuſque nuperis deprehenſum eſt) *Terra igitur eſt habitabilis tota.*

Sic Eclipſis Lunæ ex accepta cauſa probabitur contingere, cum Luminaria ſunt in oppoſitis Nodis, ſeu interſectionibus ſuarum Orbitarum : *Eclipſis in Luna contingat oportet, quoties Terra ipſi Solique interpoſita, lucem, quam à Sole mutuatur, & ob quam ſolum lucet, avertit ; Terra autem Lunæ ac Soli interpoſita, lucemque iſtius ab illa avertens tunc eſt, cum Sol & Luna ſunt in Nodis, ſeu interſectionibus Orbitarum oppoſitis* (tum enim ita è diametro opponuntur, ut Terra in diametro ſit) *Eclipſis ergo Lunæ tum contingat oportet, cum Sol & Luna ſunt in Nodis, ſeu interſectionibus oppoſitis ſuarum Orbitarum.*

Sic Luna globoſa ex effectu (varietate nempe facierum, quam figura hæc creat) poterit oſtendi, *Luna pro vario ad Solem ſitu corniculata, ſemiſecta, gibboſa, pleno orbe fulgens apparet ; quicquid autem tale apparet, neceſſario globoſum eſt* (quoniam ſi figura quidem plana foret, nullam ſubiret varietatem ; ſi alia,non ſubiret talem) *Globoſa igitur Luna eſt.*

Sic

Sic eadem Luna ex Disparato, cuiusmodi est Sol, non esse creatrix Tempestatum monstrabitur; *Luna est aliud à Sole; sed quicquid est aliud à Sole Tempestates non creat* (solus enim Sol suo ad nos accessu & recessu creat Veris, Æstatis, Autumni, ac Hyemis vices) *Luna igitur Tempestates non creat.*

Sic Inane ex sibi opposito demonstrabitur non esse resistentiæ capax: *Inane est oppositum pleno; quod est autem oppositum pleno* (estque adeo corporeæ molis, qua tangatur & tangat, expers) *resistentiæ capax non est; non est ergo Inane resistentiæ capax.*

CANON XIX.

Cujus Syllogismi Præmissæ contingentes verisimilesque sunt, is Suasorius, Probabilis, Opinabilisque est.

TAlis scilicet etiam dicitur propter notitiam conclusionis, quam ita persuadet, probatque, ut tametsi plus evidentiæ, quam obscuritatis habeat, relinquit nihilominus hæsitationis aliquid, ac idcirco dici Opinio mereatur. Opinio quippe, quatenus volunt eam differre à Scientia, nihil aliud est, quam notitia non plane certa, sed cum quadam formidine imbecillitateve assensus. Hinc ὑπόληψις etiam Græce dicitur, quasi sit suspicio, ne forte fallamur.

Id vero ex eo oritur, quod Præmissæ præ se non ferant necessitatem aut connexionis Subjecti cum Medio, Mediive cum Attributo, si Figura Cohærent sit; aut dejunctionis Medii ab Attributo, si Incohærens. Sic nimirum fieri non potest, ut Mens conclusioni sine

scrupulo

ſcrupulo quodam aſſentiatur; utque ipſi præmiſſæ majorem evidentiam certitudinemque, quam ipſæ obtineant, largiantur.

Prætereo autem talem Syllogiſmum ſolere etiam Rhetoricum dici, quaſi ſuadeat quidem, quod Oratoris proprium eſt; ſed aſſenſum tamen non cogat & vi quadam extorqueat, quod eſt proprium demonſtratoris. Eadem ratione Dialecticum dicunt, quatenus volunt Dialecticam eſſe eam ſolum Logicæ partem, quæ de Probabilibus agit. Problematicum etiam vocant, quod unam quæſtionis partem non ita confirmet, quin enervari valeat, ſicque altera pars poſſit confirmari. Quin dicunt etiam Epicherema; quaſi vim quidem faciat, ac non tamen plane penituſque Mentemque convincat.

Hic adnotandum, licet non-nunquam Opinio & Fides pro eodem habeantur, congrue tamen Fidem accipi pro ea perſuaſione, quæ inſidet Animo ob authoritatem dicentis. Quod autem hæc perſuaſio nunc firmior, nunc imbecillior ſit, res pendet ex præhabita perſuaſione opinioneve de dicentis veracitate. Ex quo efficitur, ut Fides divina, ſeu quam Deo habemus, firmiſſima ſit, quia præconcepimus Deum ſic certo certius eſſe veracem, ut mentiri omnino nec velit, nec poſſit; Humana autem, ſeu quæ homini habetur, tametſi interdum ſit admodum tuta, cum eo tamen gradu incertitudinis ſemper eſt, quo prænovimus eſſe neminem, qui mentiri ſi velit, non poſſit.

Quod quidem dico, ut obſervemus licet Divina Fides non habeat, quam Scientia per Demonſtrationem obtinet, evidentiam, Di-

vinam

vinam tamen Authoritatem esse illi pro evidentia, ac non minorem sane, quam ipsam, certitudinem parere; adeo proinde, ut quasi stare ex parte Demonstrationis possit: Humanam autem, cum evidentia pari modo careat, non parem tamen loco evidentiæ authoritatem habere, quæ omnimodam faciat certitudinem; adeo proinde ut stet potius ex parte suasorii, seu opinabilis Syllogismi.

CANON XX.

Varii sunt Loci, ex quibus potest Medium ad Syllogismum Suasorium desumi.

EJusmodi nempe sunt omnes, de quibus superius Maximas quasdam attulimus; etiam ii, qui sunt paulo ante pro Demonstrativo Syllogismo selecti: Quippe ipsi quoque ad Suasorium pertinent, si Medium quidem Subjecti sit, at non Attributum sit ipsius Medii aut Genus, aut Proprietas, aut aliquod unum ex enumeratis. Ut res autem breviter declaretur exemplis.

Suadebitur ex Genere esse utilem Rhetoricam hoc modo, *Rhetorica est Ars; Omnis autem Ars est ad vitam utilis; Rhetorica igitur est ad vitam utilis.* Quo in Syllogismo est quidem Medium Subjecti Genus, *Ars* nimirum *Rhetoricæ*, at *esse utile*, quod est Attributum, non est Genus ipsius Artis, non proprietas, quæ omni conveniat, non aliud necessarium; sed Adjunctum solum contingens, seu qualitas communis. Unde & conclusioni adhæretur quidem, sed cum quadam formidine; quasi Rhetorica esse possit ex iis Artibus, quæ subtiles quidem, sed inutiles sunt; quæ sunt perniciosæ,

quæ

quæ indifferentes sunt ut prosint aut noceant, quæ probatæ aliquibus explodantur ab aliis, &c.

Sic ex Proprietate Justitiam expeti ab omnibus, *Justitiæ est proprium suum cuique tribuere; quod suum cuique tribuit, expetitur ab omnibus; ab omnibus ergo expetitur Justitia;* quo pariter loco, *Tribuere suum cuique* non habet pro necessario adjuncto, *esse expetibile*, quatenus nimis multi sunt, qui auferre potius, aut detinere, quam tribuere suum cuique expetunt; unde & conclusio admittitur quasi ita res se habere deberet: at de ea hæretur, quod non ita se universe habeat.

Sic ex Definitione dicetur, *Medicina est Ars ad sanandum comparata: sed quod ad sanandum comparatum est, ægris sanitatem restituit: Medicina igitur ægris sanitatem restituit.* Verum quia non semper, quod ad sanandum est comparatum sanitatem restituit, sive adhibentis sive ægrotantis defectu, aut quia non loci, non temporis, non virium, non doseos, non aliarum id genus circumstantiarum habetur ratio; efficitur, ut conclusio quidem quasi utplurimum, non quasi ita semper fiat, admittatur.

Sic ex Enumeratione Partium, *Ciceronis Oratio elegante Exordio, Narratione, Confirmatione, Confutatione, Peroratione constat; sed quæ ex his constat, persuadet; Ciceronis ergo oratio persuadet:* Verum quia Assumptio non est semper vera ideo neque Conclusio necessaria est; neque illa celebris pro Milone Oratio obstitit, quin ille esitarit Massiliæ barbatulos pisces.

Sic ex Causa, *Hi versus sunt facti ab Homero;*

Homeri versus mali non sunt; hi ergo versus mali non sunt. Probabilis quidem conclusio; at omnimodæ illius certitudini obstat, quod, ut adversus Assumptionem potest excipi, aliquando bonus dormitet Homerus.

Sic ex effectu, *Ista in ore equi spuma est egregie picta; quod egregie autem pingitur, magno artificio à Pictore elaboratur; ista igitur in ore equi spuma magno à Pictore artificio elaborata est.* Probabilis quoque conclusio; at notum tamen quid Apelli etiam in ore equi spumam pingenti contigerit.

Sic ex Disparato, *Canis est aliud ab Homine; at quicquid est aliud ab Homine non est rationale; Canis igitur non est rationalis.* Probabilis etiam, & hoc ut addam, vera conclusio; sed illi tamen non sine quadam adhæretur formidine, quod Rationis indicia ut circa alia, sic circa Canem speciatim observentur.

Sic ex Opposito, *Æstas imminens est tempestas Hyemi opposita; per oppositam autem Hyemi tempestatem non friget; æstate ergo imminente ut frigeat, futurum non est.* Probabilis rursus Conclusio; at non plane certa, quod contra Assumptionem, deprehendatur aliquando per oppositam Hyemi tempestatem frigere.

Sic ex Adjunctis, *Hic est crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine læsus; atqui est talis, malignus est; hic igitur malignus est.* Esto & hæc conclusio verisimilis; at quia Assumptio deprehensa in aliquibus fallere; fallere potest & in hoc, ac ideo conclusio certa esse non potest.

Sic demum (ne omnia consecter) ex authoritate humana; *Quiescere Terram in centro Mundi censuere hactenus vel omnes, vel saltem plurimi, ac in ipsis Sapientes, iique maxime celebres: quod autem vel omnes, vel plurimi, vel Sapientes, vel in iis maxime*

celebres

celebres cenſent, id ita ſe habere reputandum eſt ; Terram ergo in centro Mundi quieſcere reputandum eſt. Eſto vero & hoc probabile, ac verum, ut concluſioni tamen non ſine hæſitatione adhæreatur, facit, quod tum olim placuerit nonnullis inter Sapientes maxime claris, ut Platoni, ac Pythagoræ, tum nunc quoque placeat non paucis, non quieſcere, ſed moveri Terram, aut in ipſo centro, ut diem & noctem faciat, aut circa centrum, ut annum creet.

CANON XXI.

Cujus Syllogiſmi Præmiſſæ fallaces ancipiteſque ſunt, is Erroneus, Sophiſticus, & Paralogiſticus eſt.

NEmpe Erroneus dicitur, quod errorem pariat, hoc eſt opinionem oppoſitam veræ, atque adeo falſam ; unde etiam Fallax, & Deceptorius dicitur. Sophiſticus autem, ſeu Sophiſma vocatur, quod illo uti Sophiſtæ ſoleant, ii ſcilicet, qui nihil aliud, quam cavillos obtrudunt, unde & Syllogiſmus appellatur Cavillatorius ; quique in eo gloriam ponunt, ut reſpondentem intricent, ac irretiant, unde & Syllogiſmus dicitur Captioſus, quod reſpondens, ubi ad concluſionem pervenit, eſſe captum ſe, & quaſi illa queatum ſentiat.

Dicitur vero etiam Paralogiſticus, ſeu Paralogiſmus, quod præter Rationem procedat, ſupponendo nempe Præmiſſas veras, & neceſſarias, quæ licet tales eſſe appareant, reipſa tamen tales non ſunt, ob implicitum aliquod, deliteſcenſque in ipſis vitium. Dicitur porro Paralogiſmus in Geometrica maxime materia,

in qua etiam quia interdum contingit, ut descriptiones fiant erroneæ, ac falsæ; ideo solet etiam Pseudographicus, & *Pseudographema* vocari.

CANON XXII.

Unus fere Locus ad Syllogismum Sophisticum ambiguitas est, ex cujus retectione manifestum fit, eum, qui videbatur, Syllogismum non esse.

QUippe Aristoteles quidem tredecim enumerat Locos; ab Homonymia, ab Amphibolia, à Compositione, à Divisione, ab Accentu, &c. Sed omnes tamen id generale habent, ut ambiguitas aliqua vel in voce, vel in phrasi; & sensus vocis, vel phraseos in Propositione sit unus, in Assumptione alius; ut mirum proinde non sit, si utroque ut vero admisso, conclusio absurda sequatur.

Ex retectione porro ambiguitatis manifestum fieri eum, qui esse videbatur Syllogismus, Syllogismum non esse, ex eo constat, quod cum, ut Syllogismus sit, esse unum Subjectum, unum Medium, unum Attributum oporteat, in Sophistico duo Subjecta, & duo Attributa sint, nullum autem Medium; id enim quod videtur Medium, duarum disparatarum enunciationum, unius quidem Attributum, alterius vero Subjectum est; unde & ambæ & conclusio nihil aliud sunt, quam dissolutæ scopæ.

Exempli enim gratia, ut ex Homonymis seu æquivocis hoc attingam: quando dicitur, *Quoddam, Sidus est Canis; Canis autem est Animal latrans; quoddam ergo Sidus est Animal latrans:* quoniam ambiguitas est in voce Canis, quæ sit

sit duabus rebus diversissimis attributa, & in Propositione accipiatur pro una, nimirum pro Stella, aut Constellatione, quæ Orionem insequitur, in Assumptione pro alia, pro Animali scilicet terrestri atque familiari; constat voce Canis nihil significari medium, quod Subjecto cohærens, cohæreat etiam Attributo, aut cohærens Attributo, Subjecto etiam cohæreat; sed ex illo ac ipsis, quorum uni tribuitur, & alteri subjicitur, duas propositiones disparatas fieri, ex quibus nihil magis sequatur, quam ex istis, *Quidam Homo est Animal; lapis autem sensu caret.*

Idque ut melius percipias, cum idem Sidus non modo Canis sed etiam Sirius appelletur, hoc nomen usurpa in Propositione, & in Assumptione relinque nomen Canis tanquam proprium illi Animal: Et quia tum Præmissæ sic se habebunt, *Quoddam Sidus est Sirius; Canis autem Animal est latrans;* pervidebis sane non magis sequi ex ipsis istam conclusionem *Quoddam ergo Sidus est Animal latrans;* quam ex mox propositis hanc, *Quidam igitur Homo sensu caret.*

Idem deprehendes in cæteris, cum circa enim dictam, v. c. Amphiboliam texi valeat hic Syllogismus, *Crœsus Halyn penetrans magnam pervertet opum vim; magna hæc opum vis est Persarum; Crœsus igitur Halyn penetrans magnam pervertet vim opum Persarum:* Præmissæ idcirco disparatæ & sine Medio connectente sunt, quia *Magna opum vis* in Propositione de opibus ipsius Crœsi intelligitur, & in Assumptione de opibus Persarum usurpatur.

Pari vero modo deprehendes ambiguitatem esse, quæ in omnibus deceptionem faciat.

Qui enim inferet, v. c. *Quempiam sedentem ambulare*, quia admissum fuerit *possibile esse sedentem ambulare*, ideo faciet, quia istud accipi possit aut divisim, quasi diversis temporibus, aut composite, quasi eodem: Et qui infert *te comedere carnem crudam*, quia dicas *te eandem quam emeris comedere*; ideo faciet, quia caro eadem intelligi aut substantia, aut accidente, ut puta cruditate possit. Et qui inferet, *Socratem hominem non esse*, quia admissus sit *non esse idem quod Coriscus*; ideo faciet, quia istud *idem* intelligi potest aut specialiter, aut communiter; atque ita de cæteris.

Sane & cum locus apud Aristotelem celebris sit *Ignoratio Elenchi*, seu redargutionis, cum nempe ignoratur in quo consistat contradictio, (consistit autem in eo, ut sit *de eodem, respectu ejusdem*, supple partis, loci, temporis, aliusve circumstantiæ) idem esse is locus potest cum ignoratione ambiguitatis. Ambiguum est nempe, an cum dicis, *Æthiops est albus, & non albus*, id intelligas secundum totum; an ita ut albus secundum dentes, niger secundum genas sit: quo casu non est contradictio, quoniam est quidem de eodem, at non respectu ejusdem partis. Item an cum dicis *Canis est videns, & non videns*, id intelligas de toto vitæ tempore, an ita sit videns reliqua ætate, non videns ante nonum diem; ac pari modo cætera.

Uno itaque verbo, generalis ratio solvendi Sophismata, ut ambiguitatem detegas, & distinguas. Facies autem, si argumentationem ad debitam formam reducas, nisi forte sit, & fere non est; & attendens ad Medium, pervideas, quo sensu in Propositione, quo in

Assumptione accipiatur. Sic nempe Sophistam facile exarmabis, deridiculumque ostendes, planum faciens ipsum Syllogistice, secus quam putet argumentari.

Poteris & facile, si contradictionem, ad quam te adigere contendit, præsentiens eam præoccupes: *Mus caseum rodit*; Animal utique, non syllaba. *Quod non amisisti habes*; Ita scilicet, ut quod possem amittere habuerim. *Patrem tuum nosti*; Non obvelatum tamen. *Æthiops est niger*, at non dentibus. *Sempronius riget*; hyeme, non æstate. *Titius est vir magnus*; corpore quidem, at non doctrina. *Sunt arma Domino reddenda*; Ne modo evaserit furiosus; & sic porro omnia ejusdem farinæ.

Quanquam & dum contingit nos in Sophistas incidere, planius est ut illos valere jubeamus, utpote qui nobis loco Veritatis, quam inquirimus, errorem obtrudant, aut qui certe cum serio agere deberent malint ludere: Cordate Seneca, *Pudet me*, inquit, *in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est; Mus autem caseum rodit; syllaba ergo caseum rodit. Putas nunc me istud non posse solvere? quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabam capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio, Mus syllaba est; syllaba autem caseum non rodit; Mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! In hoc supercilia subduximus, in hoc barbam demisimus, hoc est quod tristes docemus & pallidi, &c.* Et hæc de Syllogismo.

INSTITUTIONIS LOGICÆ

PARS IV.

De Methodo.

SUperest Methodus, quæ cum nihil sit aliud, quam ordinata aliqua, seu facta cum certa ratione cogitationum Progressio; videri jure potest complecti cæteras partes Logicæ, quatenus docent ordinate ex cogitatis simplicibus per enunciata progredi ad Syllogisticam conclusionem. Et sunt sane, qui Syllogismum esse Methodum proprie dictam velint, Progressionem vero in Scientiis tradendis servatam non tam Methodum, quam Ordinem dici debere contendant. Sunt qui eam Logicæ partem, quæ de Definitione & Divisione agit, Methodum Definitivam & Divisivam vocitent; sunt qui esse omnem Methodum aut Resolutivam, aut Compositivam tueantur.

Nobis, ut ea, quæ hujus loci sunt præsertim propria tradamus, videntur posse cogitationes certa ratione ordinari, procedereque, ac dirigi, aut ad disquirendum, inveniendumque sagaciter; aut ad examinandum, judicandumque solerter id, quod inventum fuerit; aut ad dirigendum apposite quicquid inventum, & judicatum fuerit, ut alius doceri idem possit. Hac sane ratione videtur triplex Methodus distingui sic posse, ut una Inventionis, altera Judicii, tertia Doctrinæ indigitetur.

gitetur. De ipsis proinde instituti Canones hujusmodi possunt.

CANON I.

Methodus Inventionis in Medio sagaciter exquirendo consistit.

NEmpe hoc præsertim est operæ-pretium, ut quæstione proposita inveniatur Medium, sive Argumentum, quo pars illius altera (hoc est seu affirmans, seu negans) vera esse, aut falsa probetur. Quamobrem, ut Canis, nisi feram videat, ejus vestigium arripit, subodorandoque sectatur, quousque feram detegat; ita nisi Medium prima specie occurrat, arripiendum quidpiam, seu ex parte Subjecti, seu ex parte Attributi est, quod sit quasi vestigium, cujus ductu eo perveniatur, ut detegatur Medium, quod cohærens cum uno extremo, cohærere etiam aut non cohærere cum reliquo deprehenditur.

Ac in promptu quidem sunt Loci, sedesve Mediorum, seu Argumentorum, de quibus jam semel ac iterum dictum; verum quia sæpe est labor, aut in deligendis locis maxime idoneis, aut in Mediis propriis, quæ in illis continentur, deprehendendis; ideo aliquid arripiendum est, quod ut ad locum congruum, ita ad Medium requisitum deducat.

Hoc esse debet quid primo notum, ac potest appellari Signum, quia nos in rei latentis notitiam deducat, eo modo, quo vestigium signum quoddam est, cani indicans, qua sit insistendum, ut feram inveniat. Soliti tamen Prisci sunt Signum vocare ipsum Medium, ac

dicere Τεκμήριον quidem, cum Necessarium est; Σημεῖον vero, cum est Contingens. Quanquam & illud primo arreptum etiam Medium est, licet immediatum non sit, cujusmodi illud, quod exquiritur, & per excellentiam *Medium* appellatur.

CANON II.

Medii inquisitio aut à Subjecto incipiens, Analysis, seu Resolutio est; aut ab Attributo, Synthesis, sive Compositio.

SI fingas enim, exempli gratia, & ut res dicatur familiarius, difficilem esse solutionem Problematis, probationemve affirmativæ partis, quod *Homo sit substantia*; Disquisitio incipere, aut ab *homine* Subjecto, aut à *substantia* Attributo, prout perspectius alterutrum est, potest.

Et, si ab *homine* quidem, id fiet resolvendo ipsum in id quod habet commune, & in id quod proprium, seu in Genus, quo dicitur Animal, & in proprietatem, seu Differentiam, qua Rationalis. Subinde autem arrepto Animali, tanquam ulterius deducturo, ipsum similiter resolvendo in genus, quo dicitur vivens, & proprietatem, qua sentiens: & rursus vivens, in genus, quo corpus, & proprietatem, qua vegetabile; denique autem, quia Corpus sua proprietate est quidpiam mole præditum, ac tale quid esse Substantiam, sive rem per se subsistentem intelligimus, fit, ut intelligamus quoque genus, in quod corpus immediate resolvitur, ipsam esse substantiam.

Sin vero à *Substantia* incipiatur, id retrogrado

grado fiet ordine, componendo Substantiam cum altera proprietatum, seu differentiarum, quibus dividitur, & non quidem cum molis experte, quoniam homo talis non est, sed cum mole prædita, cui conjuncta dicitur Corpus. Quo deinde modo ipsum corpus, cum proprietate vegetabilis (qualis homo est) constituit vivens, & vivens cum proprietate sentientis (qualis iterum Homo est) constituit Animal, & ipsum denique Animal immediate, & cum proprietate Rationalis Hominem constituit.

Itaque licebit usurpare pro Medio, aut facta resolutione Corpus, aut peracta compositione, Animal; quatenus primum cognita cohæsione immediata Animalis cum Homine, perventum est ad Corpus, quod immediate cohæret cum Substantia; aut cognita primum immediata cohæsione Corporis cum Substantia, perventum est ad Animal, quod cum Homine immediate cohæret: Sicque utrovis modo certi sumus de connexione Extremorum inter se, ob eam, quæ est ipsorum, cum intermediis connexionem.

Simile est, ac dum Genealogiam retexentes, probaturi sumus esse aliquem ex certa prosapia oriundum. Aut enim ab eo incipientes de quo quæritur, an sit ortus, per gradus Patrii, Avi, Proavi, Abavi, Atavi, Tritavi, &c. ad caput denique stirpis pervenimus; aut ab isto exorsi per gradus Filii, Nepotis, Pronepotis, Abnepotis, Adnepotis, Trinepotis, &c. ad eum pervenimus, de quo quæritur.

Ex hoc vero etiam intelligitur, cum pars negativa Problematis probanda est, consimilem esse seu Resolutionis, seu Compositionis

pro-

progressum. Siquidem, ut in Genealogia statim ac occurrit quispiam graduum intermediorum, qui à proximo dejunctus sit, non esse illum hominem ex ea familia arguitur; ita ex quo gradus occurrit, qui ab attributo dejunctus sit, arguitur & ipsum Subjectum esse ab Attributo dejunctum.

Sic vero ex hoc quoque intelligitur, quæ Resolutio, & Compositio Geometris solemnis specialiter est. Apud ipsos nempe id, quod quæritur, cujusque aut veritas, aut factionis possibilitas ignoratur, tanquam concessum supponitur; & ex eo per consequentia sic proceditur, ut tandem aliquid perveniatur; quod si verum quidem, concessumque & quasi primum principium sit, tum esse quoque verum concludunt id, quod ab initio quæsitum propositumve fuerit; & factibile, si incidatur in aliquid, quod fieri posse concedatur: Sin perveniatur ad aliquid, quod falsum repugnansque sit, tum falsum quoque id, quod quæsitum propositumve fuerit, concludunt, aut etiam non factibile, si incidatur in aliquid, quod ostendatur fieri non posse; atque hæc quidem ipsis est Analysis, seu Resolutio.

Synthesis autem, seu Compositio est, cum subinde incipitur ab eo, in quod fuerit Resolutione desitum, resumendo nempe ordine eadem Consequentia, quæ jam fiant Antecedentia, idque ad texendum Demonstrationem, qua quæsitum propositumve esse verum aut falsum probetur, vel propositam ad faciendum rem, possibilem esse aut impossibilem factu.

CANON III.

Methodus Iudicii seu Examinis, aut Compositio est, cum Inventio fuit per Resolutionem; aut Resolutio, cum per Compositionem.

ID nimirum prorsus, ut in Arithmetica fit, dum Additionem Subtractione, & Subtractionem Additione probamus. Pari enim modo progressus legitimus fuisse approbatur, si relegendo vestigia ex illo ad hoc, & reciproce ex hoc perveniatur ad illud; quatenus esse, ut ille ait, tantundem itineris debet Athenis Thebas, & Thebis Athenas; & Methodus proinde duplex idem Ariadnes filum est, quo comite ut itur, sic ductore reditur tuto.

Prætereo autem hanc Methodum ad opera omnia, quæ ex pluribus partibus texuntur, miscentur-ve, expendi. Sic enim Machina, v. c. Horologii, recte-ne se habeat, probatur, cum ipsius partes aut resolutæ, recte se habere; aut compositæ, recte quadrare, effectumque præstare noscuntur. Sic aut metalla commiscentes, qualis inde massa prodeat, experimur; aut massam resolventes, ex quibus-nam, & quatenus fuerit commista, expendimus. Ac cætera pari ratione.

CANON IV.

Methodus Iudicii duplici Criterio, seu judicandi Instrumento perficitur, Sensu scilicet, ac Ratione.

QUippe, cum res omnes aut in Sensum cadant, aut Intelligentia sola percipiantur (tametsi

(tametsi facta à Sensibus occasione, ut initio dictum) ideo quoties ambigitur de re, quæ sensu probari potest, *sit ne, an non sit; talis-ne, an alia;* idcirco ad sensum recurrendum est, & ab evidentia, quæ per ipsum fit, standum. Evidentia, inquam, quæ habetur, quoties impedimentum nullum est; aut si est, postquam est sublatum. Impedimentum autem appello, v. c. distantiam, ob quam res magna videtur parva; quadrata, teres; & cætera, quæ etiam attigimus, de Ideis cum ageremus.

Quoties vero de re, quæ sola Intelligentia potest percipi, tunc ad Rationem est recurrendum, quæ rem quampiam Sensu non perceptam, ex re alia, quæ Sensu percipitur, deducat: ut dum quæritur, *Sint-ne pori in cute, an non.* Esse ea ratione (quantumlibet sensui non percipiantur) arguitur, quod nisi forent, nullus sudori interne extrorsum prodeunti, sensuique perspecto, transitus pateret. Aut dum quæritur, *an detur Inane* (quod sensui inconspicuum est) esse Epicurus ea ratione colligit, quod nisi daretur nullus foret Motus, quem esse tamen Sensu evidens est.

Quia vero interdum contingit, ut Ratio cum Sensu pugnare videatur, præclare Aristoteles docet, esse à Sensu magis quam à Ratione standum; idque, quia talis Ratio potest non recte inita, sicque apparens solum esse, latente interim germana ratione, ob quam res sensui talis pateat. Sic cum Ratio prius suaderet sagittam è puppi navis progredientis sursum emissam non in ipsam puppim, sed in mare, procul navi interim casui subducta, cedat jam ratio sensui oportet; quando & experientia fieri secus docet, & germana quod

motus sagittæ non modo ab arcu, sed ab ipsa quoque navi imprimatur.

Sic quotquot pridem opinabantur nullos dari Antipodas, ea quidem ratione utebantur, quod illi deorsum versus cœlum caderent; at cum ii jam sensu deprehensi sint, evanescit plane ea ratio præ sensus evidentia; cum & ratio agnita sit, quod cadere in partibus tam globi Terreni, quam Mundanorum cæterorum, sit versus centrum tendere, non vero recedere à centro; & nihil proinde sit mirum si Antipodes non minus erecti incedant, quam nos, qui ipsis Antipodes simus, neque magis, quam nos in cœlum, sibi perinde ac nobis imminens, non suppositum cadant.

CANON V.

Methodus Doctrinæ à Resolutione incipit, & per Compositionem procedit.

SIquidem, cum omnis Doctrina aut de re operabili, aut de re speculabili sit, unde & vulgaris illius divisio in Practicam sive Activam, & Theoricam sive Speculativam est; patet res primum in Artibus, quæ Doctrinæ sunt de agibilibus, sive operabilibus rebus. Quippe in Artibus proponitur Finis, quem tanquam opus exsequi, aut tanquam scopum assequi oporteat, doceturque ex quibus grandioribus, minoribusque conficiatur partibus; quibus tum generalibus, tum singularibus obtineatur mediis, quæ omnia resolvendo fiunt: ac tum docetur quemadmodum facto à partibus minutioribus, mediisque singularibus initio, per grandiores partes, generaliaque Media procedendum sit, ac opus

opus tandem integrum, ſcopuſque expetitus reſultet; quod quidem componendo fit: neque eſt abs re quod dicitur, Id, quod in Reſolutione eſt ultimum, eſſe in Compoſitione primum.

Sic, qui exempli gratia Artem Ædificatoriam docet, tradit primum, quæ domus partes ſint, parietes, fundamentum, tectum, tabulata, laquearia, cubicula, gradus, portæ, feneſtræ, alia; itemque ex qua, unde, & qua ratione paranda multiplex materia, quæ ſingulis illis partibus inſerviat, lapides, cæmentum, trabes, tigna, clavi, tegulæ, &c. quæ partes minores, ſimplicioreſve ſunt: deinde vero Reſolutione hujuſmodi in partes facta, tradit qui componendæ ſint, uſurpando lapides & cæmentum fundamento ſternendo, erigendis parietibus, trabes, tignaque ad tabulata, ac pari modo cætera, quouſque tota conſurgat domus. Neque ſecus Grammaticus Orationem congruam edocturus, dividit eam primum in ſuas partes, Nomen, Verbum, & alias (ne quidpiam de minoribus, ut ſyllabis & literis, dicam) ac tum oſtenſis ſingularum Accidentibus, proprietatibuſve, docet illas in congruas phraſes, periodoſque componere.

Sic in Medicina, ſanitatiſve Arte tradenda, docetur imprimis quid ſit, quamque variis modis, & quibus ex cauſis labefactetur ſanitas, ac tum varietate remediorum deſcripta, traditur à quibus ordiendum, & per quæ procedendum ſit, ut morbis depulſis reſtitui ſervarique ſanitas poſſit. In tradenda autem Ethica, hoc eſt vitæ ac Morum Arte, declaratur primum in quo beatus vitæ ſtatus conſiſtat, doceturque Media ipſi conſequendo tuendoque

que

que congrua esse honestos Mores, Virtutesve, & actiones ex Virtute profectas; ac tum quomodo parandæ Virtutes, quomodo eliciendæ honestæ Actiones, quomodo ex his beatus vitæ status perficiatur, deducitur.

Patet res deinde in Scientiis, quæ doctrinæ speculabilium, contemplabiliumve sunt rerum. Etenim tametsi ipsi nos non simus, qui nostra industria res hujusmodi adoperemur, nihilominus, quia sive Naturam, sive Naturæ Opificem pro illarum causa habeamus, philosophamur de iis instar rerum, quarum ipsi Authores sumus (imo & ex iis, qui Mundum infectum putarunt, non defuere, qui ipsum tanquam factum supponerent, ut de ejus structura, seu compagine concinnius philosopharentur) ideo circa ipsas non absimili procedimus modo.

Hinc Physicus Scientiam Naturalem docens, hac Naturæ faciem, seu Machinam Mundi præ oculis statuit; Cœlum, Terram, quæ sunt in ipsis, ut partes ingentes ædificii majores, minoresque habet, resolvendoque ad minimas usque, ipsa assumit, tanquam Principia, ex quibus constant universa; ac deinceps explorat ex quibus, & qua ratione coadunatis potuerint componi Cœlum, & in eo Sol, Luna, alia Sidera; ex quibus, & quomodo Terra, ac in ea tot Inanima, Vegetabilia, Sentientia, quæ propagari etiamnum generarique deprehendantur; quousque molem Mundi universam perinde edisseruerit, perspectamque fecerit, ac is qui ædificium explorarit, perspexeritque, quod tamen non fecerit ipse.

Sane

Sane & in quibus Naturæ rebus possumus, utimur Anatomia, Chymia, similibusve subsidiis, ut quatenus licet corpora resolventes, ac veluti decomponentes, possimus intelligere ex quibus, & quanam ratione ea fuerint composita; & simili-ne, an alia ratione cætera potuerint, possint-ve componi.

Geometer quoque Magnitudinem universe spectatam resolvit, ipsamque profundam, latam, longam esse deducit; ac tum à Puncto, quo nihil possit minus concipi, compositionem exorditur, dum reputat punctum quasi fluere, ut sui quasi repetitione continentem lineam, magnitudinemve nihil aliud, quam longam describat; fluere lineam, ut superficiem, seu magnitudinem etiam latam; fluere superficiem, ut corpus, seu profundam quoque crassamve magnitudinem. Deinceps autem varia fieri, seu delineari construique docet, aut jam facta, seu delineata, constructaque supponens, ea considerat, quæ ex affectione hujuscemodi consequuntur.

CANON VI.

Methodus Doctrinæ talis esse debet, ut subjecta materies quam-maxime potest, clare exhibeatur.

Cum Doctrina enim, & Disciplina eadem res sit, Doctrina enim dicitur, prout traditur à Docente, & Disciplina quatenus à Discente excipitur; notum est Docentem sic debere eam tradere, ut Discens, quam potest optime perspiciat. Hoc autem tum maxime fit, cum Docens materiam subjectam ita exhibet, ut desiderari nihil ad perspicuitatem possit.

CANON

CANON VII.

Prima proinde cura esse debet, ut Verba non ambigua, Phrases non ambagiosæ sint.

CUm obscuritas enim aut ex Vocibus, aut ex ipsis Rebus oriatur; nihil sane fieri perversius potest, quam ad laborem, qui in rebus percipiendis plerumque est, illum addere, qui ex Vocibus creatur. Non præstat certe, quod profitetur, qui docere quidpiam aggressus, ponit dicenti obicem, quo minus diserte percipiat; & rem interpretans obscuram, eget ipse interpretatione.

CANON VIII.

Si quæ traditur Doctrina sit Ars, ea constare ex præceptis debet; si Scientia, ex speculationibus.

NEmpe Ars omnis Activa est, spectatque aut ad actionem facile exserendam, ut Ars cantus, seu Musica, Ars vitæ, & morum, seu Ethica; aut opus suo fini congrue conficiendum, ut Ars Muraria domum, quæ inhabitetur, Ars Ferraria clavim, quæ fores aperiat. Scientia vero omnis est Contemplativa, ut Physica, quæ Mundum & quæ in eo sunt contemplatur; non quod ista Artis Divinæ, seu Naturæ, opera non sint, sed quod ipsius contemplantis opera esse minime possint, ac liceat solum qua ratione à Deo, aut Natura fiant, fuerintve facta speculari. Quamobrem is qui Artem tradit, Præcepta dare de agendo conficiendove opere debet; qui Scientiam, Mentem deducere, speculando, in notitiam rerum.

CANON IX.

Debet autem primum proponi, Definitioneque explicari quid sit id, de quo agitur.

ID nempe, ut constet an agendum, an speculandum solum sit, & omnia, quæ tractanda sunt, aut ad recte agendum, aut ad recte speculandum dirigantur. Et tenebræ certe sint meræ, si qui se docere quidpiam profitetur, verba inania fundat, dum non declarat quale id sit. Quare oportet, ut, si res ambiguo nomine efferatur, vocem distinguat, & quo sensu accipiatur, apertum faciat; ac nisi res obvia perspectaque sit, ipsam sic definiat, iisve describat circumstantiis, ex quibus intellectis, pro alia, quam reipsa sit, accipi non possit.

CANON X.

Debent & subinde, quæ tractanda sunt, congrua partitione distribui.

PArtitio quippe, seu distributio est veluti fax discenti prælucens, ne quasi incertus oberret, sed tota tractationis seu disciplinæ serie, norit ubi sit; quantum viæ peregerit; quid porro supersit; qua sit emersurus. Erit autem congrua Partitio, si membra omnia in unam quandam veluti harmoniam conspirent.

CANON XI.

In distributione vero tractationeque Membrorum danda est opera, ut generalia generaliter, ac primo ponantur.

ID nimirum, ut semel dicta, esse dicta supponi possint, neque, ut repetantur, necessitas cogat: cum nihil esse Tautologia, quæ idem sæpius dicitur, ut inutilius, sic importunius. Innuo interim, ut initio distributio fit in Membra præcipua; ita in singulis pertractandis, subdistributiones in Membra minus præcipua præmittantur.

CANON XII.

Ut nihil inducatur quod alienum sit, nihil prætermittatur quod proprium.

QUicquid enim alienum est, præter institutum assumitur, ac veluti nævus in facie apparet; & quicquid rei proprium non intexitur, quasi hiatum facit, mutilumque indigitat corpus. Alienum interim non dico, si quid aliunde assumatur, sine quo id intelligi, quod traditur, non valeat; aut si quid interdum, quasi corollarium inde deducendum, obiter innuatur.

CANON XIII.

Ut semper à notioribus, & ad sequentia intelligenda magis necessariis incipiatur, ac procedatur.

SIc enim discenti complanatior via, illiusque tum utilitati tum voluptati consulitur, dum tempori simul parcitur ac labori.

CANON

CANON XIV.

Ut distributio proinde, tractatioque omnis discenti simul accommodetur, ac pro ipsius rei conditione sit.

NAm aliter quidem novitii, aliter provectiores instituendi sunt; quod quæ Rudimenta illi postulant, hi nota supponant; at quicquid tamen utrisvis traditur, id ex ipsius rei natura conditioneque est desumendum. Videlicet rei natura perspecta, facile providètur, magisne congrue & ad rem ipsam, & ad discentis captum procedatur, distribuendo rem tanquam Genus in Species, an tanquam Integrum in Partes, an tanquam Subjectum in Adjuncta, an tanquam Causam in Effecta, an tanquam Effectum in Causas, an tanquam Finem in Media, an tanquam Medium in Fines seu usus, atque ita de cæteris. Sed hactenus sit Logica Institutio.

FINIS.

P

E

S

(2)

PHILOSOPHIÆ EPICURI SYNTAGMA,

CONTINENS

Canonicam, Physicam,

ET

Ethicam.

Authore *V. Cl.*

PETRO GASSENDO.

LONDINI:

Ex Officina *Johannis Redmayne.*

MDCLXVIII.

PRÆFATIO.

BRevem Philoſophiæ Epicuri Syntaxim exhibeo, qua ſerie mihi jam occurrit (otio quidem majore poſſet & congeri plenius, & diſtribui clarius) utpote quæ neque aliena ab Epicuri methodo ſit, neque tamen habeatur illi adeo ſcrupuloſe illigata, ut non, ſicut ipſe Epicurus ordinem eundem in eadem re pertractanda non ſemper tenuit, & Lucretius quoque non illum abſque immutatione ſervavit; ut non, inquam, utar ea libertate, qua pleraque emoveam, tranſponam, & quà eſſe videbitur magis commodum, interjiciam. Inducam autem Epicurum uno tenore, ſuiſque verbis tota ſerie Philoſophantem; quatenus quidem ea verba exſtant apud Laertium, M. Tullium, Senecam, & Authores alios; niſi quod, ut res evadere poſſit ali-

a 2 quanto

quanto concinnior, adnitar meis ea colligare, quæ haberi alioquin possent, quasi confusa rudera, & scopæ quædam dissolutæ. Attribuam vero ipsi Epicuro, si quid dictum à Metrodoro, Hermacho, Colote, aliove quopiam ex illius Sectatoribus fuerit; quando *Apud istos*, ut Seneca habet, *quicquid dicit Hermachus*, , *quicquid Metrodorus*, *ad unum refertur*: Et, *Omnia, quæ quisquam in illo contubernio loquutus est, unius auspiciis dicta sunt*. Attribuam quinetiam ea, quæ videbuntur esse aliquando supplenda, decerpendaque ex Lucretio: quoniam & Lactantius (tametsi verbo sane illaudato) *Epicuri*, inquit, *sunt omnia, quæ delirat Lucretius*: Et Lucretius ipse cum opere toto id satis declarat, tum his speciatim versibus;

——inque tuis nunc
Fixa pedum pono pressis vestigia signis.

Et, *——tuisque ex inclute chartis,*
Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,

Omnia

Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta.

Et, *Cujus ego ingreſſus veſtigia, nunc rationes.*

Perſequor.

Fiet quoque, ut interdum, ubi ſententia erit obſcurior, neque uſquam apud Authores ſatis diſerte explanata, ipſam meis verbis declarem, & quæ præſertim quidem ex ipſius Phyſices locis deducam; quanquam & rarum erit, ut faciam, & ad Epicuri mentem ſic accommodabo, ut nihil ipſi non congruum ſit. UNUM eſt, quod admoneam te, ut ſollicite nempe attendas, quod ad ea capita, quibus Epicurus quidpiam proferet Fidei ſacræ diſſentaneum, indicentur hic à nobis loca Phyſices, in quibus, quæ ille in Fidem peccavit, refutata ſunt, ne quidquam mali abſque remedio præſentaneo excipi poſſit. Scilicet ut poſſit ejus Philoſophia, quantum quidem ferunt relicta veſtigia, integre cognoſci, nihil eſſe videtur ex ea reſcindendum,

dum, supprimendumque; ut neque fieri moris est in Aristotele, aliisque (ac in ipso etiam Lucretio) quorum eduntur libri integri, & ne adjunctam quidem habent (uti habitura opella hæc est) errorum, qui adversus fidem in iis leguntur, repressionem. Quod superest, & ne longum faciam, cedo, ecce, Epicuro, ut loquatur, locum.

Elenchus Partium, Sectionum & Capitum.

De Philosophia universe.

Pars Philosophiæ Prima, Quæ est Canonica, sive de Criteriis.

VIII.

SECT. II.

De Mundo.

SECT. III.

De rebus Humilibus, seu Terrenis.

SECT. IV.

De rebus Sublimibus, tam Cœlestibus, quam Æreis.

Pars Philosophiæ Tertia, Quæ est Ethica, seu de Moribus.

Philosophiæ EPICURI Syntagma.

De Philosophia universe.

PHilosophia, seu studium Sapientiæ, est Rationis exercitatio, qua meditando colloquendoque vitam beatam parat, eaque fruitur. Nempe Philosophia id speciale habet præ cæteris artibus, ut operis finem pro suo fine habeat, illumve sic spectet, ut ipso fruatur.

Cum beata autem vita consistat in animi tranquillitate & indolentia corporis, sed in illa potissimum (quatenus sunt animi bona potiora bonis corporis, uti & mala sunt deteriora malis) idcirco Philosophia animi præsertim medicina est, prout ipsum reddit, ac tuetur sanum; scilicet ejus sanitas ipsamet tranquillitas est.

Quare & hinc efficitur, ut neque debeat Iuvenis philosophandi trahere moram, neque Senex ullatenus philosophando defatigari. Quippe ad habendum sanam mentem nemo immaturus, aut vietus est; & qui prætexit philosophandi tempus aut nondum adesse, aut jam præteriisse, non secus facit, ac is qui dicit bene beateque vivendi tempus aut nondum adesse; aut esse elapsum.

Philosophandum itaque & juveni & seni est: illi quidem, ut dum senescet, perseveret bonis efflorescere, ob perseverantem, eorum quæ decore eatenus peregerit, gratiam; isti vero, ut annis senex

animus tamen juvenis sit, quatenus erit à futuris impendentibusque securus.

Nempe Philosophia est sola, quæ sui cultores fidentes, & ab omni vano timore facit liberos; ipsique adeo serviendum est, ut contingat vera libertas.

Felices ii tamen, qui eo corporis animique habitu sunt, aut in ea gente nascuntur, ut possint sive ex seipsis sive impulsi ab aliis Philosophiæ operam dare, & veritatem prosequi, cujus assequutione homo vere liber, seu sapiens, sibique imperiosus efficitur.

Siquidem, triplicis sunt notæ, qui animum huc applicant. Sunt enim quidam, qui ad veritatem sine ullius adjutorio exeant. Sunt, qui opera aliena indigeant; non ituri, si nemo præcesserit, bene sequuturi. Sunt, qui cogi ad rectum, compellique possint; quibus non duce tantum opus est, sed adjutore, & ut ita dicam, coactore.

Ac sunt primi quidem maxime laudandi; verumtamen egregium quoque secundæ sortis ingenium; ac ne genus quidem tertium fastidiendum. Cum certe ex secundo fuerit Metrodorus, ex tertio vero Hermachus; ut illi magis gratulor, ita istum magis suspicio; quoniam quamvis ad eundem finem uterque pervenerit, tamen major est laus idem effecisse in difficiliore materia.

Cum nihil vero esse Philosopho debeat ipsa Veritate antiquius; ideo is ad ipsam recta tendet via, & nihil neque finget, neque ab aliis fictum admittet; quoniam nullum figmenti genus veri Professoribus convenit; ac ne probanda quidem videtur illa Socratis ironia perpetua, qua effert in cœlum laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autem rerum omnium inscium finget & rudem.

Quo

Quo minus profecto oportuit confingi à *Philosopho* illam fabulam de Ero Armenio. Cur enim, si rerum cœlestium notionem, si habitum nos animorum docere voluit; non simplici, & absoluta hoc insinuatione curatum est; sed quæsita persona, casusque excogitata novitas, & composita advocati scena figmenti, ipsam quærendi veri januam mendacio polluerunt.

Hac ergo de causa vir sapiens neque *Poetarum* fabulas audiet, neque ipse poemata fabulosa elucubrabit. Quinetiam Oratorum technas fucosque aversabitur; ac ut nihil aliud èx Grammatica quam orationem congruam, sic ex Rhetorica nihil aliud quam perspicuam exigens, dictione utetur simplici atque familiari, &, sive scholam aperiat, sive libros scribat, sive rogatus scriptorum quid coram multitudine legat; cavebit, ne id panegyrice, atque hyperbolice fiat.

Quandoquidem vero ex philosophantibus quidam sunt, qui circa veritatem nihil certi tradant, sed de omnibus dubitent; quidam, qui omnia sciri putent, ac indiscriminatum affirment: videtur Sapiens, & qui germane philosophari instituit, sic se habiturus, ut non asserat quidem omnia; sed quæpiam tamen placita rata, & de quibus non sit hærendum, defendat.

Nam quoties quidem aliqua sunt, quæ possunt multis peragi modis, uti Eclipses Siderum, uti eorundem ortus, occasus, Sublimiaque cætera; tunc unum modum ita probare, ut improbentur cæteri, ridiculum profecto est: at quoties agitur de iis, quæ nisi uno modo esse non possunt aut fieri, cujusmodi sunt illa Effata; Ex nihilo nihil fit; Universum ex Corpore & Inani constat; *Principia* rerum sunt insectilia; cæteraque hujusmodi; tunc quoque perabsurdum est iis non firmiter adhærere.

Hinc fit, ut sit Sapientis proprium, sicut in illis multiplicem, sic in istis modum unicum tueri, ac non vacillare, neque à quæsita semel Sapientia discedere. Videlicet, secus ac illi, qui quasi ex legis præscripto agentes, non ut ipsæ res exigunt, de natura philosophantur, ac ideo à recto tramite excedunt, & ad fabulas delabuntur: non advertentes, ut ad vitam nihil conferat, aut placita propria jactare, aut inani gloria gestire, sed animo imperturbato esse.

Cæterum cum duæ præcipue statuantur Philosophiæ partes; una Physica, quæ in Naturæ contemplatione sita sit; altera Ethica, quæ in dirigendis ad beatam vitam moribus versetur: patet profecto, aut Ethicam universam esse Philosophiam, aut Physicam quidem in partem venire; verum quatenus ipsa quoq; ad beatam vitam conducit.

Nam, si nihil quidem nos conturbarent quæ suspicamur veremurque à rebus illis Sublimibus, ac etiam à morte, quasi aliquid pertineat ad nos: Si item satis caperemus qui sint cupiditatum fines, & quousque dolor, qui est ex illis, sedandus sit; nihil Physiologia, hoc est, naturæ explicatione, indigeremus.

Verum, quia fieri non potest, ut tantum bonum, nisi perspecta rerum natura, assequamur, sed ut pueri in tenebris trepidant ac nihil non metuunt, ita nos misere versantes in ignorantiæ caligine, ea timeamus, quæ fabulosa, ac magis metuenda non sunt, quam quæ pueri in tenebris pavitant, & futura fingunt; ideo est necesse, ut terrorem hunc, tenebrasque has animi, non ipsi sane radii Solis, sed naturæ species, ac ratio; seu, quod idem est, Physiologia discutiat. Est ergo etiam Physica ut pars Philosophiæ habenda.

Quam

Quam aliqui autem præterea, quasi tertiam partem, Dialecticam addunt; ea repudianda idcirco est, quod, quatenus quidem vulgo traditur, nihil aliud quam spinas vellat, inanis loquacitas sit, & cavillorum officina; imo & quod sit etiam superflua ob finem quem præstituunt; ut videlicet Physicorum ratiocinia percipere, & dijudicare possimus; quoniam nulla alia ad hoc re est opus, quam ut Physici & consuetis & perspicuis rerum vocibus utantur.

Quod si quidpiam præterea esse videtur utile, id esse aliud nihil potest, quam collectio Canonum, Regularumve quarundam paucarum; quæ ut de ipsis vocabulis, sic de Criteriis, quibus solemus res dijudicare, tradantur.

Quo pacto vice operosæ prolixæque Dialecticæ, haberi hæc brevis Canonica potest; & aut reputari Philosophiæ pars (tametsi minus præcipua) aut haberi veluti quædam accessio facta Physicæ; quippe quasi ad illam brevis introductio.

PARS PHILOSOPHIÆ PRIMA,

Quæ est

CANONICA, sive *DE CRITERIIS*.

ITaque, ut inde exordiamur; cum omnis, quæ in Philosophia excitatur Quæstio, aut de Re, aut de Uoce sit, & ad illius solutionem varii tradi Canones valeant; ideo pars Philosophiæ prima illos continens, vocari Canonica potest.

Quia vero de Voce non aliud quam usus significatiove ejus quæritur, de ipsa Re vero ejus veritas quæ est quid abstrusum, investigatur; ideo complexuri Canonibus paucis, quæ ad usum Vocum

attinent, plusculos prius afferemus de ipsa Veritate, ejusve Criteriis; sed ubi tamen pauca præfati de illa, ac de his fuerimus.

CAP. I. *De Veritate, illiusque Criteriis.*

INitio ergo Veritas intelligi potest, ac distingui duplex; una Exstantiæ exsistentiæve, & Enunciationis seu Judicii alia.

Veritas Existantiæ ea est, qua unaquæque res in ipsa rerum natura exstans, est id ipsum quod est, nihil vero aliud. Unde & nulla Falsitas huic Veritati opponitur (neque enim Orichalcum v. c. falsum aurum est, sed verum Orichalcũ) nihilq; adeo differt aliquidne exstans exsistensve dicas, an verum.

Veritas autem Enunciationis seu Judicii nihil aliud est, quam conformitas enunciationis ore factæ, aut judicii mente peracti, cum ipsa enunciata, seu judicata re.

Veritas vero ista est, cui opponitur Falsitas: nam, ut Verum est, quod ita se habet, ut se habere dicitur; sic Falsum, quod ut se habere dicitur, non ita se habet.

Obiter porro circa id, quod Contingens futurum vocant, Veræ sunt quidem quæ dicuntur ex contrariis disjunctiones, seu complexiones mavis, quæ fiunt per disjunctivas particulas; veluti si dicatur, Aut vivet cras Hermachus, aut non vivet; at quæ in his enunciantur (seu oppositorum membrorum) neutrum verum est; neque enim ulla est in natura necessitas, ut Hermachus cras vivat; neque iterum, ut non vivat.

Ad hæc, quoniam res, cujus veritas quæritur, aut ad solam speculationem, aut ad vitæ actionem spectat, & priore modo scientiæ Naturalis, posteriore Moralis est; idcirco habendum Criterium,

terium, sive judicandi instrumentum est, quo utrovis modo expendi, judicari, cognosci possit.

Cæterum, quia res naturales, aut Sensu, aut Mente; & res morales, ipso Affectu, appetituve, percipiuntur; ideo ex parte istorum accipienda Criteria sunt.

Et ex parte quidem Sensus, non potest aliud accipi quam ipsa ejus functio, seu Sensio, quæ ipsa quoque Sensus nomine donatur.

Ex parte autem Mentis, quia præter functionem quam habet, dum rem quasi præsentem & apparentem, sensus instar contuetur (unde & perceptio apparentiæ, seu ejus, quod res tam Menti, quam Sensui esse apparet, Phantasia vocatur) quia, inquam, præter hanc functionem, Mentis proprium est, ut ratiocinetur: ideo exigitur Prænotio, seu Notio quædam anticipata, ad quam respectando quidpiam inferatur.

Ex parte denique Affectus, sive Appetitus cujus proprium est prosequi aut refugere aliquid, aliud accipi quam ipsa Affectio, seu Passio non potest; eaque aut alliciens, utpura Voluptas; aut avertens, ut Molestia, seu dolor.

Itaque tria sunt omnino Criteria; Sensus nimirum, sive Sensio; Prænotio, seu Anticipatio; & Affectio, seu Passio; de quibus singulis proinde Canones aliquot sunt tradendi.

CAP. II. *Canones de Sensu Criteriorum primo.*

AC ut primum quidem de Canonibus, quæ ad Sensum spectant, dicamus; ii statui posse videntur quatuor.

CANON I.

Sensus nunquam fallitur; ac proinde est omnis sensio, omnisque phantasia, seu apparentia, perceptio vera.

Id vero probatur imprimis, quoniam omnis Sensus ratiocinationis est expers, recordationisque prorsus incapax; quippe cum neque à seipso moveatur, neque motus ab alio, addere quidpiam, detrahere̊ve, sive enunciando copulare, aut disjungere, concludendove inferre valeat; ut propterea possit quidpiam opinari, aut opinando falli. Scilicet Mens quidem id potest; at non ipse Sensus, cujus proprium est id solum, quod est præsens, quodque ipsum movet, apprehendere, ut visus objectum colorem; non item vero discernere illud quidem esse, quod hic; aliud, quod illic subjicitur. Nude porro apprehendentis, nihilque omnino pronunciantis, neque mendacium, neque falsitas est

Deinde, quia nihil est, quod refellere, falsive arguere ipsos sensus possit. Neque enim sensus genere similis similem genere refellet, ut visus dextri oculi visum sinistri, aut visus Platonis visum Socratis; idque propter æquipollentiam, seu quod par ratio utriusque sit; neque enim lippus minus videt id, quod videt, quam Lynceus id videt quod videt. Neque genere dissimilis genere dissimilem, ut visus auditum, gustatus olfactum: quoniam diversa objecta habent, ferendoque iisdem de rebus judicio minime inserviunt. Neque item una sensio ejusdem sensus aliam; quoniam nulla est, qua non afficiamur, cuique, donec ipsa afficimur, non adhæreamus, assentiamusve; ut dum baculum nunc extra aquam rectum spectamus, nunc

ex

ex parte immersum recurvum contuemur; neque enim, quantumvis nitamur, aut in priore statu curvum, aut in posteriore rectum videre fas est: Neque denique ratio, seu ratiocinatio; quoniam omnis ratiocinatio à præviis pendet sensibus, oportetque sensus prius esse, quam ipsam rationem iis innixam, veros.

Confirmatur autem, quia Sensus est Criteriorum primum, ad quod provocare quidem à cæteris licet; ipsum vero debet constare per se, ac manifestæ esse veritatis. Nam si falli quidem omnem sensum dixeris, deerit tibi Criterium, quo vel idipsum de aliquo sensu particulari dijudices, ac probes: Sin aliquem solummodo, perplexa te disputatione intricabis, dum requiretur, quis, quomodo, quando fallatur, aut non fallatur sensus; adeo ut cum dirimi controversia non valeat, necesse sit omne Criterium tibi excidat. Unde & inferre licet, si ullum sensibus visum falsum est, nihil percipi posse; seu (ut aliis verbis dicam) nisi omnes phantasiæ, nudæve rei perceptiones sint veræ, actum esse de fide, constantia, atque judicio veritatis. Nam qui phantasiarum inducunt discrimen, probare hoc ipsum non possunt, esse videlicet ex iis alias quidem veras, alias autem falsas. Neque enim probabunt ulla re apparente, quoniam quæstio est de rebus apparentibus; neque ulla immanifesta, quoniam quod est immanifestum, per quidpiam apparens demonstrandum est.

Confirmatur iterum, quia sublata sensuum certitudine, atque adeo germana rerum cognitione & scientia, tollitur omnis & vitæ degendæ & rerum gerendarum ratio. Nam ut in fabrica, si regula prima sit prava, si norma fallax, si libella claudicans, fieri mendose omnia, atq; evadere obstipa absonaque necessum est; sic omnia in vita præpo-

ſtere fiant, ac evadant perturbationis confuſioniſque plena oportet, ſi quæ eſt habenda quaſi prima regula, norma, ac libella in dignoſcendis bonis ac malis, iiſque, quæ agenda ſunt, aut non agenda diſcernendis, prava, atque perverſa ſit; hoc eſt, certitudine, quæ illius quaſi rectitudo eſt, careat. Ex quo proinde efficitur, ut licet ratio, exempli gratia, explicare cauſam non poſſit, cur ea, quæ juxtim quadrata ſunt, rotunda procul appareant, præſtet nihilominus balbutire, & mendoſe dicere cauſam, quam fidem primam labefactare, & fundamenta convellere, quibus vitæ conſtantia incolumitaſque ita nititur, ut niſi ſenſui credere auſis, non ſit, quo caveas, ut præcipitium, perniciemve aliam devites.

Tertio, quia veritas ſenſuum vel ex eo patet, quod eorum functiones in ipſa rerum natura exiſtent, ſeu reipſa vereque ſint; quippe videre nos, & audire, tam eſt aliquid, quod revera eſt, quam ipſum dolere; nihilque, ut mox dictum, diſcriminis eſt, ſeu quid exſtans dicas, ſeu verum.

Sane, ut res paulo uberius dicatur; quemadmodum primæ paſſiones, voluptatis puta & moleſtiæ, pendent ab aliquibus cauſis ipſas efficientibus, ac ob hujuſcemodi cauſas in ipſa rerum natura conſtant; Videlicet voluptas pendet à rebus jucundis, moleſtia vero à moleſtis. & neque contingit illud, quod efficiens eſt Voluptatis, non eſſe jucundum, neque quod moleſtiam exhibet, non eſſe moleſtum; ſed neceſſe eſt, quod voluptatem creat, jucundum; quod moleſtiam, moleſtum ſecundum naturam ſit. Eadem ratione circa paſſiones phantaſiarum, que fiunt in nobis, quicquid cujuſlibet illarum efficiens eſt, prorſus omninoque eſt tale, ut ſit phantaſiæ efficiens & tale cum ſit, effici non

non poteſt, ut aliud evadat, quam cujuſmodi deprehenditur id, quod phantaſiæ eſt effectivum. Idem porro ſpeciatim eſt de ſingulis exiſtimandum. Quippe quod eſt viſibile, id non apparet modo viſibile, ſed tale etiam eſt, quale & videtur; Et audibile non modo apparet modo audibile, ſed revera quoque eſt tale : atque ita de cæteris. Quare omnes phantaſiæ veræ, & congrue quidem ad rationem fiunt.

Exinde autem patet, viſa quoque tam delirantium, quam ſomniantium ea de cauſa vera cenſeri, quod revera ſint, ſeu reipſa exſtent; ſiquidem facultatem moveant; cum id quod non eſt, nullatenus moveat; adeo proinde ut in natura neceſſitas, ſit, qua ſpeciebus rerum, quæ in mente aut imaginatione recipiuntur, talimodo motis, commiſtis, turbatis, non poſſint talia viſa non fieri; quicquid poſtea ſit de opinione, qua res tales eſſe in ſe, quales apparent, judicantur, & de qua dicendum jam eſt.

CANON II.

Opinio eſt conſequens ſenſum, ſenſionique ſuperadjecta, in quam veritas, aut falſitas cadit.

Probatur id autem, quia, exempli gratia, dum Turris apparet oculo rotunda, ſenſus quidem verus eſt, quia revera ſpecie rotunditatis afficitur; eaque ſpecies & talis eſt, & cauſam habet neceſſariam, propter quam in hujuſmodi diſtantia ſit talis. Non fallitur autem, quia talem eſſe turrim non pronunciat, ſed paſſive ſolum ſe habet, ſpeciem accipiens, ac referens duntaxat quid ſibi appareat. Verum Opinio, ſeu mavis, Mens cujus eſt opinari, ſeu judicium ferre, quatenus addit, quaſi de ſuo; Turrim eſſe id, quod ſenſui appa-

ret, seu esse turrim in se & revera rotundam; opinio, inquam, ipsa est, quæ vera esse, aut falsa potest.

Quocirca & inferre licet, omnes quidem phantasias, seu sensiones, quibus res apparentes percipiuntur, veras esse; sed opiniones quod attinet, admittere ipsas aliquod discrimen; quippe aliæ veræ, aliæ falsæ sunt, quatenus sunt nostra judicia phantasiis superaddita, & nos quædam recte, quædam perperam judicamus: ob id scilicet, quod phantasiis addatur imputeturque aliquid, aut aliquid etiam ipsis detrahatur, ac universe Sensus, qui ratiocinii expers est, mendaciter insimuletur.

Nonnullos autem decipit ea phantasiarum, quæ ab eodem contingere sensibili, (ut adspectabili, v.c.) existimatur, diversitas, juxta quam subjectum aut alterius coloris, aut alterius figuræ, aut alio quodam modo immutatum apparet. Reputant enim discrepantium pugnantiumque sic phantasiarum, aliam quidem esse oportere veram, aliam vero esse ex opposito falsam; quod stolidum profecto est, ac hominum qui ipsam rerum naturam non considerant. Non enim totum solidum, seu tota ipsa corporis soliditas est, quæ videtur (ut verba faciamus de visibilibus) sed ipsius solidi color. Coloris vero aliud quidem est, quod in ipso est solido, qualeque apparet in iis quæ prope aut mediocri ex intervallo conspiciuntur; aliud, quod extra solidum (utpote dimanans ab ipso species, seu simulacrum) recipiturque in locis ordine succedentibus, qualeq; apparet in iis quæ ex intervallo prolixo spectantur. Hoc autem posterius in spatio intermedio immutatum, propriamque assumens figuram, talem phantasiam exhibet, quale ipsum revera est.

Quo

Quo ergo modo neque vox, quæ in ære pulsato est, neque ea quæ in ore est vociferantis, exauditur, sed ea quæ in sensum nostrum incidit (nempe idem esse in duobus dissitis subjectis non potest :) & quemadmodum nemo dicit eum falso audire, qui ex intervallo seu distantia vocem exiguam percipit, quoniam cum proprius accesserit eam percipit quasi majorem : Sic neque visum dixerim falli, quod eminus turrim parvam videat ac teretem, cominus majorem & quadrangularem ; sed ipsum potius se vere habere, quoniam quando ipsi sensibile parvum, ac hujusmodi figuræ apparet, parvum ibi revera est, ac hujuscemodi figuræ, confractis nempe simulacrorum ipso per aerem trajectu extremis, (ac adeo angulo minore in oculum subeuntibus) & rursus quando magnum apparet, figuræque alterius, illic rursus & magnum est, & alio modo figuratum : videlicet idem utrobique non est (utputa hic jam integrioribus, & majore angulo in oculum subeuntibus simulacrorum extremis) Cæterum enim illud jam perversæ opinionis est, existimare id quod prope, proculque spectatum apparet, oculumve afficit, idem esse.

Non est vero etiam cur falli visum dicant, cum videmus umbram in Sole moveri, sequi nostra vestigia, ac gestus nostros imitari. Siquidem aliud nihil est umbra, quam aer lumine privatus ; & quia procedentibus nobis, terra succedenter nunc hic, nunc illic privatur Solis lumine, uti & qua erat ante privata, id succedenter recuperat ; fit quidem, ut umbra videatur & locum mutare, & nos consequi ; at non ideo tamen oculi falluntur, quatenus illorum solummodo est contueri lucem, contueri umbram, quocunque tandem loco sit ; pronunciare autem eam lucem, vel umbram

quæ hic est, eandem esse, aut aliam quæ mox fuit illic, hoc non illorum opus est, sed mentis, sive animi, cujus munus est discernere, ac opinari; adeo proinde, ut quicquid hic falsitatis intervenit, id sit opinioni, non sensui tribuendum.

*I*dem porro etiam proportione dicendum est ad sexcenta alia, quæ objici solent; cujusmodi illa sunt, de navi visa immota, ac prætereunte littore; de Sideribus quiescere visis; de montibus dissitis, & procul tamen visis conjunctis; de circumcursatione post gyrationem pueris apparente; de Sole proxime montes viso, cum tanta spatia interjaceant; de tanto spatio sub aqua viso, quantum inde ad cœlum est; de flumine, dum trajicitur, in caput suum relabi viso; de porticu visa abire in angustum; de Sole viso ex undis emergere, in undas demergi; de remis inflexis, seu refractis visis; de nocturnis Sideribus præter nubila properare visis; de rebus ob distortam pupillam geminatis visis; & quæ id genus alia sunt.

CANON III.

Opinio illa vera est, cui vel suffragatur, vel non refragatur sensus evidentia.

Sensus evidentiam hic voco illam sensionis phantasiæve speciem, cui, remotis omnibus ad judicandum obstaculis, ut distantia, ut motu, ut medio affecto, & quæ alia sunt ejuscemodi, contradici non potest. Unde & quæstione facta, An res, qualis apparet, talis sit, non est temere pronunciandum, sed observandum illud est, quod dicere soleo Προσμενόμενον, *Expectabile*; quasi scilicet expectandum sit, quousque modis omnibus, quibus fieri potest, res expensa sit atque explorata. Suffra-

Suffragatio autem à me dicitur comprehensio per evidentiam facta, quod opinabile tale sit, quale fuerimus prius opinati. Veluti, Platone procul accedente, conjicio quidem & opinor, quantum per intervallum licet, esse eum Platonem; at vero, cum appropinquarit, & intervallum sublatum est, tunc fit attestatio, quod Plato sit, suffragatioque per ipsam rei evidentiam habetur.

Non-refragatio vero dicitur consequutio rei inevidentis, quam supponimus, & opinamur ad quidpiam apparens sive evidens respicientes. Uti dum dico esse Inane, quod quidem est inevidens, id per rem evidentem, ut puta per Motum suadetur. Quippe Inani non exsistente, neque motus futurus est; cum corpus movendum loco destituatur, in quem se recipiat, quod omnia plena pressaque sint. Quo fit ut rei inevidenti id quod est apparens, seu evidens, non refragetur, videlicet motus cum sit.

Itaque Suffragatio, & Non-refragatio Criterium est, quo verum esse quidpiam probatur. Adhibendus autem ad hunc Canonem.

CANON IV.

Opinio illa falsa est, cui vel refragatur, vel non suffragatur sensus evidentia.

Quo loco Refragatio est quidpiam oppositum Non-refragationi; siquidem rei evidentis una cum inevidenti supposita, conversio est. Quemadmodum, exempli gratia; dicunt aliqui non esse Inane; cum hoc autem supposito converti debet quod evidens est, motus nimirum; quandoquidem, si Inane non sit, necesse est motum quoque non esse, prout jam declaratum est.

Pari

Pari autem modo Non-ſuffragatio Suffragationi oppoſita eſt; videlicet Subverſio eſt, qua conſtat eſſe opinabile, cujuſmodi fuerat opinione conceptum. Ut, quopiam procul accedente, eum pro intervalli ratione Platonem eſſe conjicimus; ſublato autem intervallo, conſtat nobis per evidentiam, quod Plato non ſit. Atque talis quidem eſt Non-ſuffragatio; nam opinioni præhabitæ res evidens non ſuffragatur. Itaque ſicut Suffragatio & Non-refragatio Criterium eſt, quo aliquid verum probatur; ita Refragatio & Non-ſuffragatio Criterium, quo quidpiam evincitur falſum; ipſaque interim Evidentia, baſis, ac fundamentum eſt, cui innititur omnis recta de vero falſoque opinio.

Præterea autem Evidentiam interdum uno ſenſu haberi, ut circa proprium ſenſibile; interdum etiam pluribus, ut cum ſenſibile eſt commune, ſicut magnitudo, & figura; diſtantia, & ſitus; quies, & motus; aliaque id genus, quæ poſſunt viſu, tactuque percipi; ac niſi ſenſu uno, ſaltem alio manifeſta evadere; quo modo quoque interdum fit, ut propter varias qualitates advocari poſſint ſenſus varii, ut quæ evidentia non habetur uno, obtineatur alio; veluti cum viſu diſcerni non poteſt, panis ne oblatus ſit verus, an fictus; advocari poteſt guſtatus, quo utrum ſit, fiat evidens.

Hoc vero inſinuo, ut admoneam, poſtquam omnia rite expenderimus, adhærendum eſſe iis rebus, quas coram poſitas habemus; ac uſi quidem ſenſibus, ſive communibus circa ſenſibilia communia, ſive propriis circa propria; quippe cum ſtandum ſit univerſe omni Euidentiæ, quæ in promptu eſt juxta unumquodque, ſed iſtud præſertim Criterium; ac omnino tenere iſtud, quaſi inconcuſſum principium oporteat; ne aut Criteria, quæ ſtabiliuntur per Evidentiam, evertantur;

aut

aut Error pari robore, quo Veritas, constabilitus, omnia susque deque perturbet.

Nihil necesse est autem repetam, speciatimve admoneam, quid sit agendum circa allatum de turri procul terete rotundave visa exemplum: oportere enim ex deductis constat, priusquam aliquid pronuncietur, & expectare, & accedere cominus, & explorare, addiscereque, talisne turris cominus, qualis & emmus appareat.

Unum generatim duntaxat inculco; videlicet, nisi servata, quo dictum est modo, veritate sensuum, id quod est Opinabile, distinguas in id quod Expectabile est, tempusve (quasi nondum debite perspectum) deposcit, priusquam quale sit pronuncietur, & in id quod Præsens, positumve coram, exploratumque est; fore ut vana penitus opinione teipsum conturbes. Sin autem id omne, quod hic appellatur Exspectabile, cum opinabilia mente agitabuntur, firmiter habueris ut tale, neque leviter præterieris, quasi constans, & admittendum id, quod, nullius Evidentiæ suffragium habens, falsum est; fore eo casu, ut te geras pro eo, qui ab omni ambiguo cavet, attenditque sollicite, quale omne judicium sit, quod de re opinabili aut recte, aut perperam fertur.

CAP. II. *Canones de Prænotione, Anticipationeve, Criteriorum altero.*

Ut jam de ipsa Prænotione, seu Anticipatione, dicamus, videntur posse quoque de ipsa quatuor institui Canones.

CANON

CANON I.

Omnis quæ in mente est Anticipatio, seu Prænotio, dependet à sensibus; idque vel incursione, vel proportione, vel similitudine, vel compositione.

Intelligo autem notionem, seu quasi ideam, ac formam, quæ anticipata dicatur Prænotio, gigni in animo incursione, seu mavis, incidentia, dum directe & per se incurrit inciditve in sensum, veluti homo coram spectatus. Proportione vero, dum notio aut forma ante habita amplificatur, aut extenuatur, sed partium tamen numero, situ, figuraque servatis, cum congrua cujusque magnitudine; ut dum viso justæ magnitudinis homine deformamus animo speciem, amplificando quidem Gigantis, extenuando vero Pygmæi. Similitudine, dum instar rei, quæ fuerit prius sensu percepta, similem aliam imaginamur; ut dum civitatem non visam visæ instar concipimus. Compositione denique, dum quas duarum aut plurium rerum distinctas notiones habemus, in unam quasi compingimus; ut dum equi & hominis notiones ita adunamus, ut quæ Centauri sit consurgat; sed nempe ratiocinio ad hoc non-nihil conferente.

CANON II.

Anticipatio est ipsa rei notio, & quasi definitio, sine qua quidquam quærere, dubitare, opinari, imo & nominare non licet.

Quippe nomine Anticipationis, Prænotionisve, intelligo comprehensionem animi, opinionemve quandam congruam, sive mavis intelligentiam menti defixam, exsistentemque quasi memoriam monu-

monumentumve ejus rei, quæ extrorſum ſæpius apparuerit (quamve mens in ſe aliquo expoſitorum modorum deformaverit) cujuſmodi eſt v. c. idea, ſeu forma, atque ſpecies illa, ad quam reſpicientes, dicimus apud noſmetipſos, Tale quid eſt homo. Quippe ſimul atque audimus pronuntiari hanc vocem, Homo, illico hominis effigies intelligitur, juxta deformatam in animo præviis ſenſibus anticipationem.

Quamobrem, quæ res cuique voci primo præcipueque ſubjecta, animo apprehenditur, eſt quidpiam perſpicuum atque evidens; neque enim, dum quid quærimus, aut de eo hæremus, quidpiamve opinamur, id faceremus, niſi illius Prænotionem jam haberemus. Veluti, quando quærimus, Id quod procul apparet, Equuſne, an Bos eſt? Quippe aliquando vidiſſe, anticipationeque noviſſe Equi & Bovis formam oportet. Sane enim alioquin, ne nominaremus quidem aliquid, niſi prius quandam illius effigiem Anticipatione notam teneremus.

Ex his autem fit, ut ſi requiratur, quid quæpiam res ſit, illam definiamus, ſive deſcribamus, quatenus ſe habet, quam in animo habemus illius Anticipationem. Neque id modo, cum quid qualiſve res ſingularis ſit, rogamur, v. c. quid, aut qualis ſit Plato; ſed etiam cum quid qualiſve ſit univerſalis, ut Homo, non iſte, aut ille, ſed generatim conſideratus. Nimirum id fit, prout mens, viſis pluribus ſingularibus, variiſque diſcriminibus illorum quaſi ſepoſitis, Anticipationem eius, quod commune habent, effingit, ac in ſe defigit, quaſi univerſalem notionem, ad quam reſpiciendo, dicimus, Hominem, v. g. eſſe aliquid animatum, ac tali forma præditum.

CANON

CANON III.

Est Anticipatio in omni Ratiocinatione principium; quasi nempe id, ad quod attendentes inferimus unum esse idem, aut diversum; conjunctum, aut disjunctum ab alio.

Etenim, dum quid sive enunciando, sive ratiocinando opinamur, id à quapiam re prius evidente dependet; utpote ad quam attendentes, cogitationemve nostram referentes, inferimus id, de quo agitur, tale esse, aut non esse; hoc est, idem aut aliud, cohærens aut non cohærens cum illo. Sic enim, si probandum sit, hoc, quod videmus, hominem esse; ad prænotionem de homine habitam sic respicimus, ut nihil hærentes dicamus, Homo est quidpiam animatum, ac tali forma præditum; Hoc quod video & animatum, & tali forma præditum est; Quare hoc, quod video, est homo: vel, Non est istud animatum, talive forma præditum; Quare istud homo non est.

Non est vero necesse omnia exquisitis, & cujusmodi à Dialecticis jactantur, confirmare rationibus, scrupulosisve ratiocinandi formis. Nam interest quidem inter argumentum, conclusionemque rationis, & inter mediocrem animadversionem, atque admonitionem: quod altera occulta quædam & quasi involuta aperiantur, altera prompta & aperta judicentur. Verum ubi Anticipationes quales oportet, exstiterint, tum citra ullum artificium, dialecticamque machinationem, & perspicue dignoscitur, & sponte naturæ infertur, quid ex iis vel sequatur, vel non sequatur; seu quid illis congruum, incongruumve sit; adeo proinde, ut nihil aliud quam curandum sit, ut claræ & distinctæ de rebus Anticipationes habeantur.

CANON

CANON IV.

Quod Inevidens est, ex rei Evidentis anticipatione demonstrari debet.

Nempe hoc est, quod mox dicebam, debere perspicuas evidentesve esse Anticipationes rerum, ex quibus quidpiam inferimus, & de quibus opinando sumptiones seu propositiones quasdam facimus, quæ sint effata, sive principia, quibus demonstrari illud quod infertur, sive concluditur, censeatur. Est enim Demonstratio, oratio, quæ per sumptiones concessas colligendo, aperit non manifestam veritatem. Quo modo, ut dari Inane, quod immanifestum est, demonstretur; supposita Inanis anticipatione, itemque anticipatione rei evidentis, cujusmodi est motus, sumptiones istæ præmittuntur, Si motus est, inane est; Atqui motus est; tumque infertur, Ergo est inane.

Hoc loco autem Motus accipitur quasi Argumentum, seu Medium; aut, si mavis, Signum, quod proprie res esse sensibilis debeat. Sensus enim est, juxta quem necessarium est facere ultimo ad id, quod occultum est, ratiocinando conjecturam. Tametsi tale Signum, seu Medium, non semper necessariam cum eo, quod infertur, habet connexionem; sed est interdum contingens solum, seu probabile, & quod aliter se habere possit.

Hujusmodi autem sunt multa, ex quibus ratiocinamur de rebus præsertim sublimibus, utpote, quæ fieri non uno, verum pluribus modis possint, ut jam ante insinuatum est.

Potest quinetiam huc spectare quam dicere Ἰσονομίαν, *Æquilibritatem, æquabilemve tributionem* soleo; juxta quam infertur, posito uno contrario-

rum

rum in rerum natura, poni debere & alterum; ut cum ita ratiocinor: Si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem; &, Si quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conservent, infinita esse debere.

Quod superest, adversus illos, qui Demonstrationem ullam dari negant, hoc uti ratiocinio licet. Aut intelligitis, quid sit Demonstratio, aut non intelligitis. Et si intelligitis quidem, habetisque ejus notionem; igitur Demonstratio est. Si vero non intelligitis, quomodo id requiritis, quod ne animo quidem assequimini?

Cum vero ipsi iidem sint, qui fidem sensuum abrogent, ac nihil sciri profiteantur; an non, cum se quoque fateantur nihil scire, idipsum, an sciri quidpiam possit, nesciunt? Non igitur adversus illos, quod capite retro insistant vestigia, esse videtur contendendum; sed si dicant tamen, & ego concedam id ab illis sciri, percontabor jure; cum ante nihil verum in rebus ipsis viderint, undenam quid rei sit scire, quid vicissim nescire, sciant?

CAP. IV. *Canones de Affectione, Passioneve, Criteriorum postremo.*

DEnique & circa Affectionem, Passionemve, quam esse dixi Voluptatem, atque Molestiam, esse possunt Canones quatuor.

CANON I.

Ea Voluptas, quæ nullam habet annexam Molestiam, amplectenda est.

CANON II.

Ea Molestia, quæ nullam habet Voluptatem annexam, fugienda.

CANON

CANON III.

Ea Voluptas, quæ aut majorem Voluptatem impedit, aut graviorem Molestiam parit, fugienda.

CANON IV.

Ea Molestia, quæ aut majorem avertit Molestiam, aut uberiorem Voluptatem creat, amplectenda.

Hæc edisserenda in Ethicis fusius. Interim autem totum hoc de Voluptate sic præcipio, ut Voluptatem ipsam per se, quia Voluptas sit, optandam expetendamque putem; eademque ratione Dolorem, seu Molestiam, ob idipsum quod dolor sit, semper esse fugiendum. Unde & censeo esse Sapientem hac compensatione usurum, ut Voluptatem fugiat, si ea majorem dolorem effectura sit; & Dolorem suscipiat, majorem efficientem Voluptatem. Ipse certe recessurus à Voluptate sum, Dolorem etiam appetiturus, si aut Voluptati imminebit Pœnitentia, aut Dolor minor pro graviore sumetur.

CAP. V. *Canones circa usum vocum.*

Nunc ut, quod posteriore loco attingendum susceperam, subjiciam pauca de Vocum usu, & eo quidem maxime qui in disserendo attenditur, videntur posse duo Canones circa illum sufficere; alter pro illo, qui loquitur; alter pro illo, qui ipsum audit. Ii autem sunto hujusmodi.

CANON I.

Dum loqueris, delige voces communes, & perspicuas; ne aut ignoretur quid velis, aut interpretando tempus frustra teras.

CANON

CANON II.

Dum audis, id enitere, ut vim subjectam vocibus teneas; ne te vel præ obscuritate lateant, vel præ ambiguitate deludant.

Scilicet ante omnia res subjectas vocibus, seu quid voces significent, tenere oportet, ut habeamus, quo respicientes, quæcunque sive opinamur, sive quærimus, sive ambigimus, dijudicare tuto possimus; ne si omnia nobis injudicata prætereant, tum illi, qui nobis demonstrare aliquid volunt, in immensum procedant; tum nos nihil aliud quam verba inanesve voces habeamus. Necesse est enim respicere nos ad cujusque vocis notionem significationemve primariam, ac nulla ad eam rem percipiendam demonstratione indigere; si habituri quidem sumus, quo illud, de quo quæstio, dubitatio, aut opinio est, referamus.

Exinde autem est, cur omnis in quærendo, quæ via quadam & ratione habetur oratio, præscribere primum debeat, ut quibusdam formulis ea res agatur, ut inter quos disseritur, conveniat, quid sit id, de quo disseritur. Adeo ut, si cui non conveniat, sed lubeat magis cavillari, ambiguoque ludere, disserendum cum eo non sit, aut cogendus identidem sit quid intelligat planum facere; nempe & ars ejus hoc modo patescet, & captiones ejus seipsas dissolvent, & non tam quempiam illaqueabit, quam se ipse Sophistam ridiculum prodet.

PARS

PARS PHILOSOPHIÆ II.
Quæ est
PHYSICA, sive *DE NATURA.*

AGgredi jam Physicam decet, quam & Physiologiam soleo dicere, quod sit sermo quidam, & ratiocinatio circa rerum naturam, in qua contemplanda tota occupatur.

Dictum porro jam ante est, esse eum nobis illius scopum, ut ex perspectis rerum naturis, nihil in nobis perturbationis seu à rebus Sublimibus, seu à Morte, seu ab ignoratis Cupiditatum finibus, seu undelibet suboriri possit. Cum vero tam multa ac tam varia sint, quæ hæc contemplatio ambitu suo complectitur, esse perutile videtur, si quibus forte implicitis profundiore aliquo studio liberalium disciplinarum, aut præ occupatione alia, non vacet omnia sigillatim exquisiteque cognoscere; saltem apparatum habere idoneum aliquod totius de natura scientiæ Compendium, ut quandocunque animum ad argumenta rerum præcipua advertere voluerint, possint ipsimet sibi opem ferre, pro eo certe modulo, quo ipsam naturæ contemplationem attigerint.

Sane vero iis etiam, qui in rerum omnium, de quibus tractat Physiologia, speculatione sunt provectiores, perutile est compendiosa quadam tractationis totius Idea ipsarum rerum per capita summa digestarum memoriam tueri; scilicet crebro evenit, ut generali quadam rerum inspectione indigeamus; disquisitione speciali non item.

Quamobrem hæc via tenenda, ac deinceps id studii in excolenda memoria adhibendum continuo est, ut & ipsa ad res attentio constans facilisq; evadat, &

& ex rerum formis, seu notionibus generaliter comprehensis animoque defixis, ac aliunde juxta prima principia, juxtaque voces, quibus explicantur, expensis, si quid fuerit specialiter disquirendum, inveniri possit. Quippe ubi talis constantia facilitasque parata est, & animus est generali eaque exquisitâ informatione præditus, efficitur, ut celeriter perspicere, si quid libeat, liceat. Dico interim, etiam juxta voces; quandoquidem fieri non potest, ut cohærens summa generalium capitum crebro memoria repetatur, nisi quidvis ita contineat, ut vocibus paucis explicari possit; idque etiam ubi aliquid exploratum speciatim fuerit.

Ex quo proinde efficitur, ut cum isthæc agendi ratio sit maxime utilis iis qui sunt Physiologiæ nati deditique, author sim illis ejusmodi in Physiologia operæ (& maxime quidem, si genere vitæ tranquillo fruantur) ut ipsimet sibi talem quampiam Epitomen, & quasi per capita summa informationem conficiant. Sin ipsi non possint, aliunde saltem habeant, cujusmodi nos aliquoties, ut studiosos adjutaremus, alacriter confecimus, sperantes, si quæ edisseruimus, mente accurate, quantum licet, teneantur, tametsi quis non excurrat ad omnia, quæ disquiri possunt, argumenta specialia, fore tamen, ut Physiologiæ copiam præ reliquis hominibus incomparabilem consequatur. Nam ex seipso bene multa ex iis, quæ in Opere universaliore habentur, comprehendet; & illa quoque ipsa memoriæ committens, juvabit se ipse, & continuo proficiet.

Quippe hæc ejusmodi sunt, ut & qui non mediocriter particularia jam discusserunt, & qui se perfecte hujuscemodi cogitationibus dediderunt, complures de tota Natura dissertationes instituere

ac

ac perficere valeant. Et quicunque ex ipsis fuerint in his penitus consummati, illi tacite secum cogitantes possint dicto citius, & tranquille percurrere quicquid rerum est in Physiologia præcipuarū.

Sed ne in limine amplius hæream, cum tam multa, ut dixi, ac tam varia sint, quæ Physiologia continet, Operæ-pretium videtur illa in Sectiones quasdam præcipuas partiri, quas liceat deinceps sigillatim prosequi, & quod speciatim ad unamquamque attinuerit, ad eam referre.

Videntur autem hujusmodi Sectiones esse posse quatuor: Prima de Universo, seu Natura rerum, quæ nempe & hunc Mundum, & cætera omnia, quæ sunt extra ipsum, complectitur. Secunda de Mundo, isto puta in quo nos sumus, & ex quo capere conjecturam de aliis innumeris licet. Tertia de rebus Humilibus, hoc est, de humo, sive Terra, cui ipsi hæremus, deque rebus, quæ in ea sunt. Quarta de rebus Sublimibus, seu quæ supra Terram, sursumve ab ipsa visuntur, ac fiunt.

SECT. I.

De Universo, seu Natura rerum.

ITaque, ut à Tractatione de Universo exordiamur, constat sane id tale dici, quod universa contineat, hoc est, præter istum Mundum etiam alia; unde Totum quoque, & Omne vocatur, cum ipsi quoque & Summam rerum, & Naturam rerum dicere soleamus.

Videmur autem debere primum generatim dicere ex quibus Universum constet; deinde ex quibus tam multa in Universo fiant; tum à quibus fiant; postea quales fiant; denique tum quomodo fiant, tum quomodo etiam intereant.

CAP. I. *Constare Universum ex Corpore & Inani, seu Loco.*

PRincipio ergo Universum ex Corpore & Inani constat; neque enim tertia natura concipi mente præterea potest.

Intelligitur autem Corpus ex congerie veluti quadam Magnitudinis, sive molis, itemque figuræ, resistentiæ (seu soliditatis, ac impenetrabilitatis) & gravitatis; tale præterea, ut ipsum solum tangi possit, & tangere.

Inane vero, seu Vacuum, quod opponitur corpori, an solum seu proprie & per se incorporeum est, ex horum negatione intelligitur, maximeque ex eo quod naturæ intactilis sit, experſque omnis soliditatis, & nihil neque pati possit, neque agere; sed motum duntaxat quam-liberrimum transeuntibus per se corporibus præbere.

Scilicet hæc natura est, quæ destituta Corpore appellatur Inane; occupato à corpore, Locus; trajecta à corpore, Regio: spectata, ut diffusa, Intervallum, seu Spatium.

Et quod sint quidem in Universo Corpora, attestatur sensus; ex quo aliunde ducere conjecturam necessum est, ad id quod est immanifestum; ut superius jam attigi. Certe non aliud sunt hæc omnia quæ adspectamus, quæ tangimus, quæ versamus, quæ ipsi sumus, quam corpora.

Esse vero etiam Inane, ex eo manifestum fit, quod nisi in rerum natura esset, non haberent corpora neque ubi essent, neque qua motus suos obirent, cum moveri ea quidem res evidens sit.

Sane, si plena forent omnia, & materia rerum veluti stipata, non possent non esse omnia immobilia; quia nec moveri quicquam posset, nisi omnia

omnia protruderet, neque locus porro, in quem quicquam protruderetur, esset. Quod enim aliqui respondent, posse Pisces ideo moveri, quod relinquant locum post se, in quem pulsæ prorsum & cedentes locum undæ recipiantur; non advertunt primam, quæ prorsum fit, impulsionem inchoari non posse; quia nondum locus ullus est, neque retro, neque ad latus, in quem recipi aqua possit. Adeo proinde, ut sit necesse intercipi rebus, ac fluidis præsertim, spatiola inania, in quæ pulsæ particulæ ita recipiantur, ut compressione facta locus fiat, versus quem impellens corpus promoveatur, ac interim pone locum deserat, in quem compressum fluidum sese explicet, ac veluti refluat.

Prætereo autem alia argumenta; ut quod fulmen, aut vox, per domorum septa penetrare non valeat; neque item ignis penetrare in ferrum, aurum, metalla cætera, nisi in illis sint spatiola inania, intermista. Quod rursus, cum sit gravitas propria corporum, non possit ipsum rerum pondus majus minusve fieri, nisi prout minus ampliusve Inanis intermistum habent.

Cum vero Inane incorporeum sit, ita penetratur à corporibus sive inexsistentibus, sive prætervadentibus, ut invariatum maneat, dimensionesque quibus ipsis coæquetur, easdem tueatur. Unde & assumpta Inanis recta, recta quidem est; sed non contorquetur nihilominus cum corpore, à quo occupatur; quoniam Inane neque ex toto neque ex parte mobile est.

Quo fit, ut cum notio sit Loci capere locatum, coextendi ipsi, cum eo non moveri, neque ipsum deserere; ne aut corpus moveatur, & non mutet locum; aut locum mutet, nec tamen moveatur; ideo soli Inani competat, ut Locus sit, sive Loci naturam habeat; quando ipsum solum &

dimensionibus suis incorporeis in longum, latum, ac profundum locato coextenditur, exquisiteque ipsi adæquatur; & ita est immotum, ut seu corpus accedat, seu abscedat, seu hæreat, idem ac invariatum constet.

Quod dixi porro, non posse tertiam præterea naturam mente concipi, ideo est, quod, seu concipi dicas comprehensive (quo modo ea, quæ per se directeque in notitiam cadunt, percipiuntur) seu comparate ad ea, quæ comprehensa fuerint (quo modo ea intelliguntur, quæ per proportionem solam innotescunt; ut circa Anticipationem dictum est) id quodcunque concipitur, aut aliquam molem solidatemque habeat, sicque corpus sit; aut omni prorsus mole ac soliditate careat, sicque sit Inane. Intellige hoc tamen, si modo concipiatur ut quædam per se existens subsistens, cohærens natura; non vero quasi quoddam illius Conjunctum, Eventumve, seu Accidens.

Nempe, cum Conjunctum sit proprietas, quæ tolli à re, cujus est, sine ejus pernicie non potest, ut Tactilitas à corpore, Intactilitas ab Inani; & concretius, Pondus à saxo, Calor ab igne, Liquor ab aqua: Eventum autem seu accidens, cujus adventu abituque natura manet incolumis, ut Libertas & Servitus, Paupertas & Divitiæ, Bellum & Pax, &c. Idcirco hæc omnia, non tertiam quandam per se naturam, quæ nimirum sit à corporea incorporeq; diversa, constituunt; sed solummodo aliquid ad alterutram attinens, se habent.

Quod Epicurus hoc capite non aliam naturam incorpoream quam Inane admittens, peccavit, refutatur copiose in phys sect. 3. memb. post tam circa Animam Rationalem, lib. 14. c. 3. & circa Deum ter-Maximum, sect. 1. lib. 4. c. 3 & 4.

CAP.

CAP. II. *Esse Universum infinitum, immobile, immutabile.*

JAm Universum ex Inani & corpore constans, Infinitum est. Id enim, quod finitum est, extremum habet: Quod vero extremum habet, id ex alio quopiam cernitur, seu ex intervallo extra assumpto cerni potest. At Universum ex alio quopiam extrinsecus non cernitur: quippe cum nihil sit intervalli, seu spatii, quod intra seipsum non contineat; alioquin enim Universum, nisi universum spatium contineret, non foret: Quare neque habet extremum. Quod porro non habet extremum, id neque finem habet: Quod vero finem non habet, id non finitū sane, sed infinitū est.

Confirmatur autem, quia si extremum fingas, & supponas quempiam in eo constitui, qui valida vi telum extrorsum vibret; aut telum procedet, aut non, sed cogetur consistere. Et si procedat quidem, est ergo extra locus, quocirca & illic non fuit extremum; sin minus, ergo est aliquid exterius, quod motum inhibeat: sicque illic rursus extremum non fuit.

Porro isthæc infinitudo Universo competit & multitudine Corporum, & magnitudine Inanis; idque Infinitatibus sese invicem, alternisque, seu ex ordine protendentibus. Nam, si Inane quidem infinitum, & corpora finita forent, tum corpora, quæ in perpetuo sunt motu (ut dicendum non multo post) nusquam consisterent, sed per infinitum Inane dispersa ferrentur; tanquam nihil habentia, à quo sisterentur compescerenturque variis retusionibus. Sin vero Inane finitum, corpora infinita forent; tum non pateret locus, in quo exsistere infinita corpora possent.

Hinc proinde ipsi Universo, infinitove spatio, non ita attribuendum est esse supra, ac infra, ut si quidpiam esset in Uniuerso supremum, quidpiam infimum; illud quidem, concipiendo spatium, quod est supra caput, non in infinitum protendi; hoc vero, cogitando illud, quod sub pedibus, non in infinitum produci; perinde, ac si tam illud quod supra, quam illud quod infra, ad aliquid unum idemque determinaretur; uti fit ad nos, aut ad medium hujusce Mundi, altera partium ejus extremarum cogitata suprema, altera infima: In infinito scilicet, quod æque ut extremis, ita medio caret, mente assequi id non licet.

Quamobrem præstabilius est, assumere unam aliquam motionem, quæ sursum procedere in infinitum intelligatur; & pari ratione aliam, quæ deorsum, tametsi proinde illud mobile, quod à nobis loca vertici nostro imminentia feretur, millies occurrat ad eorum pedes, qui supra sint, quique id advenire inferne opinentur (aliis scilicet cogitatis Mundis) aut quod à nobis versus regionem pedibus subjectam, ad verticem eorum, qui infra, quique idcirco adventare superne credituri sint: Nihilo enim minus tota utraque opposita motio intelligitur procedere in infinitum.

Hisce est consentaneum, ut Universum tale semper fuerit, quale & jam est; & quale jam est, tale semper futurum sit. Quippe & nihil est, in quod, quasi naturam Universi habere desinat, mutetur; & præter complectens omnia Universum, nihil est, quod in ipsum irrumpens sit illi mutationis causa.

Iure ergo habetur Universum ut immobile, prout extra illud nullus locus est, in quem emoveatur; sic & Immutabile, quatenus neque decrementum

mentum neque incrementum accipit; & ortu, interituque caret; ac æternum proinde est, sive durationis principium finemque non habet.

Ac moventur quidem mutanturque intra ipsum multa; verum, & qualescunque motus mutationesve accipiantur, nullius plane momenti sunt, si ad ipsam Universi immensitatem comparentur; & non ideo totum ipsum Universum aut movetur alio, aut mutatur in aliud; & non propterea non semper idem, quale semper fuerit, esse perseverat; quoniam pares semper motiones mutationesque in eo fuerint: adeo proinde, ut dicere liceat, Nihil in Universo novum fieri, præter id quod in temporis infinitate est jam factum.

Quod hoc loco de Universi infinitate dicitur, quasi extra hunc Mundum aliud quidpiam sit, ex eo refutatur, quod adversus Infinitos Mundos, in sect. 1. phys. lib. 1. cap. 2. disseritur. Quod vero de immutabilitate, seu æternitate ejusdem, quasi aliquid sit tale præter Deum, ex eo, quod de Mundi exortu, illiusque authore est dictum ibidem, lib. 4. c. 5, & 6.

CAP. IIII. *De Divina in Universo Natura.*

CÆterum, priusquam dicatur de rebus, quæ in Universo generantur & corrumpuntur, deque Principiis, ex quibus fiunt; merito præmittenda est, & quasi habenda præter ordinem, quæ est de Natura Divina tractatio, tum ob summam ejus naturæ præstantiam, tum quod tametsi ex genere corporeæ naturæ sit, non tamen tam corpus, quam quasi corpus sit; nihilque adeo commune habeat cum cæteris corporibus, hoc est, caducis, seu orientibus, atque intereuntibus rebus.

Cum vero illud primum requiri de Natura Divina soleat, aliquane in Universo sit? videtur tamen res non debere prorsus verti in controversiam; quod Deorum notionem in animis impresserit ipsa natura. Quæ est enim omnino gens, aut quodnam genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem aliquam Deorum?

Quamobrem, cum non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio; intelligi necesse est, esse Deos; quoniam insitas eorum, vel potius innatas, cognitiones habemus: De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur Deos confitendum est.

Ac videri quidem possunt homines, cum cernerent cœli rationes, & varia annorum tempora verti redireque certo ordine; neque possent, quibus id causis efficeretur, cognoscere; id sibi perfugium habuisse, ut Diis omnia tribuerent, facerentque eorum nutu omnia flecti; ac simul in cœlo ipsos collocarent, quod revolvi in cœlo Solem, Lunam, ac stellas conspicerent: At quomodo ista Diis attribuissent, nisi prius esse Deos cognovissent?

An ergo potius Deorum notitiam hauserunt ex somniorum visis? Potuerunt certe magnis quibusdam, & humana forma incurrentibus per somnium Imaginibus, existimare esse revera aliquos hujusmodi humana forma præditos Deos. Potuerunt, inquam, dum non tam in somnis, quam cum inter vigilandum meminissent, apparuisse sibi in somnis præclaras illas Imagines, adeo grandes, adeo tenues, adeo cohærentes, intelligere, nihil repugnare, imo oportere, ut exstarent alicubi consimiles ipsis naturæ, quæ & sensus seu intelligentiæ capaces forent, propterea quod membra movere, vocesque mittere cernebant; Et immortales essent,

fent, propterea quod illarum semper suppeditaretur facies, quod forma maneret, quod ea granditate forent, ut non temere ulla vi convinci posse viderentur: Et beatæ præterea, quod neque mortem metuerent, neque ullam ex iis, quæ efficerent, caperent laborem.

Potuere & ratiocinando, illa ἰσονομία, seu *æquabili tributione* uti, qua, de Criteriis cum ageremus, effici diximus, Si mortalium tanta multitudo sit, esse Immortalium non minorem; &, Si quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conservent, infinita esse debere.

Utcunque fuerit, illud certe ex anticipatione habemus, ut Deos beatos & immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem Deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus ut eos beatos & æternos haberemus. Quod si ita est, vere exposita est nostra illa sententia, Quod æternum beatumque sit, id nec habere negotii quicquam, nec exhibere alteri: Itaque neque gratia, neque ira teneri; quod quæ talia sint, imbecilla sint omnia.

Ac, si nihil quidem aliud quæreremus, quam ut Deos pie coleremus, & ut superstitione liberaremur, satis esset dictum: Nam & præstans Deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna esset & beatissima; habet enim venerationem justam quicquid excellit; & metus omnis à vi atque ira Deorum pulsus esset; intelligitur enim à beata immortalique natura, & iram, & gratiam segregari, quibus remotis, nullos à superis impendere metus: Sed ad hanc confirmandam opinionem, inquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis, atque agitationem in Deo.

Ac de Forma quidem, partim natura nos admonet, partim ratio docet. Nam à natura, habemus

mus omnes omnium gentium, speciem nullam aliam, nisi humanam Deorum. Quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. Nam, cum præstantissimam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterna, convenire videatur eandem esse pulcherrimam; quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species humana potest esse pulchrior?

Quod si omnium animantium formam vincit hominum figura, Deus autem animans est; ea figura profecto est, quæ pulcherrima sit omnium. Quoniamque Deos beatissimos esse constat; beatus autem esse sine virtute nemo potest; nec virtus sine ratione constare; nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura: hominis esse specie Deos confitendum est.

An vero, cum Deos esse hominis animantisque specie dico, tale ipsis propterea, quale vulgo est hominum animantiumque, corpus tribuo? Id sane absit. Etenim, non est quidem Deus res, ut Plato voluit, mere incorporea; quoniam id quale esse possit intelligi non potest: Careat enim sensu necesse est, careat prudentia, careat voluptate; quæ omnia una cum Deorum notione comprehendimus: at non ideo tamen crassum corpus est, imo neque etiam quam potest subtilissimum ex atomis coagmentari: sed omnino est corpus sui generis, quod sane non sensu, sed mente cernatur; nec soliditate quadam, nec ad numerum, sed imaginibus, similitudine, & transitione perceptis; quodque comparatum ad ea, quæ vulgo occurrunt, appellanturque corpora, dici possit, esse non corpus, sed quod jam dixi, Quasi corpus, & v. c. non sanguinem, sed Quasi sanguinem habere.

Obiter

Obiter interim insinuo, non esse hoc qualecunque corpus coagmentatum ex atomis; quoniam sempiternum alioquin non foret, & ex ipso ortu consequeretur interitus, ex concretione dissipatio, sicque non esset sempiternum. Adeo proinde, ut quatuor quædam habenda æterna incorruptaque sint; Nempe, Universum, cui nullus locus, in quem dilabi valeat, subsit; Inane, quod nec tangi valeat, nec plagam ullam accipere; Materies rerum, quæ nisi immutata subsisteret, ea, quæ dissolvuntur, in nihilum abirent; ac tandem Natura Divina, quæ & inconcreta est, & ob tenuitatem attingi, plagamque accipere non potest.

Quo fit, ut Physicorum quispiam maximo in errore versetur, cum eam dicit Deorum naturam, quæ imagines fundat, mittatque ex se. Quippe hoc modo deripi ex illa aliquid sic posset, ut admitteretur exsolubilis: Nonnulli vero perperam mentem nostram interpretentur, dum ex eo, quod plures admittimus Mundos, ac dari proinde Intermundia, hoc est, intervalla inter Mundos dicimus, aiunt Deos à nobis metu ruinarum collocari in Intermundiis. Siquidem, ut ipsum Inane, sic Deorum natura longe est tenuior, quam ut aliquid metuat ruinarum à corporibus; à quibus si metueret, in nullo magis loco quam in Intermundiis, tum cum futurum esset ut Mundi dissolverentur, metuendum foret.

Ac designare quidem non licet, quibus in locis Dii degant; cum ne noster quidem hic Mundus digna illorum sedes sit: sed dicere tamen universe licet, qualem Poetæ Olympum describunt, tales esse, ubicunque sint, beatas Deorum quietasque sedes;

Quas

Quas neque concutiunt venti, neque nubila nimbis
Adspergunt, neque nix acri concreta pruina
Cana cadens violat, semperque innubilus æther
Integit, & large diffuso lumine ridet.

Hinc, cum præterea requiritur, quænam vita Deorum sit, quæque ab iis degatur ætas; respondere licet, eam sane, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari possit. Nihil enim agit Deus; nullis occupationibus est implicatus; nulla opera molitur; sua sapientia, & virtute gaudet; habet exploratum fore se semper cum in maximis tum in æternis voluptatibus. Hunc Deum rite beatum dixerimus; qui beatam vitam in animi securitate, & in omnium vacatione munerum ponimus: non vero qualem alii describunt, qui laboriosissimum inducentes, implicant ipsum operosis molestisque negotiis.

Quod hic peccatur circa enunciatam Deorum multitudinem, refutatur cum de Unitate Dei agitur, in sect. 1. phys. lib. 4. cap. 4. Quod prætermisso perperam ex cœli rationibus argumento, illud per insomnia figmentum substituitur, cum de Dei exsistentia, ibidem c. 2. & seq. Quod dicitur non esse Deum omnino expertem naturæ corporeæ, cum de forma, qua noscitur Deus, ib. c. 3. Quod Deum nihil nec sui, nec alieni curare; nec ira, nec gratia teneri; nihil agere; non esse in Mundo, & similia; cum de Rectore Mundi, ibidem cap. 6 cum de Authore cap. 5. cum de partium usu, sect. 3. memb. post. lib. 2. c. 3. cum de prima ex ratis sententiis, sect. 1. lib. 4. c. 7. & alibi.

CAP.

CAP. IV. *De Prima Materia, sive de Principiis concretarum in Universo rerum.*

NUnc, ut ea, quæ suscepimus hic subjicienda, resumamus; Quia imprimis sensu manifestum est, in Rerum natura multa fieri, & multa quoque interire: ideo mente tenendum est, opus ad hoc esse materia, ex qua res gignantur, in quam resolvantur. Nempe, ex nihilo nihil fit, & in nihilum nihil abit. Nam si aliquid ex nihilo fieret, posset quidlibet undelibet nasci, tanquam seminibus non egens; &, si illud, quod interit, in nihilum occideret, perirent prorsus omnia, tanquam non superstitibus iis in quæ dissolverentur.

Deinde, quia dum genitæ factæve alicujus rei nosse naturam affectamus, illud primum requiritur, Sitne ea unum quid simplexque, an vero compositum ex aliquibus, quæ ipsa simplicia prioraque sint; constat nihil genitum, factumve, unum simplexque esse posse; quippe cum partes habeat, ex quibus coaluerit, & in quas rursus dissolvi possit: quæque & priores proinde, simpliciorésque sint; &, si ipsæ adhuc compositæ fuerint, constare censeantur ex iis, quæ sint demum primæ simplicissimæque.

Rursus itaque notum est, corporum, alia esse Concretiones, seu mavis, concreta, compositave corpora, alia ex quibus Concretiones, compositave corpora fiunt. Hæc autem, si prima simpliciaque sint, prima rerum materia sunt, dicunturque Principia, & à recentioribus etiam Elementa.

Hujusmodi autem Principia, seu omnium prima, simplicia, incomposita corpora (sive malis, corpuscula) esse debent & insectilia, nullave vi resolubilia: & hac ratione immutabilia, sive in seipsis mutatio-

mutationis omnis expertia. Nimirum, si futurum est, ut in Concretionum dissolutionibus omnia in nihilum non intereant; sed consistat perseveretque plena quædam, seu vacui expers, solidaque adeo natura; quippe, quæ talis cum fuerit, non habeat qua parte, aut quomodo fissuram admittat, sicque dissolvatur.

Quamnobrem & necesse est, ut ea, quæ dicuntur Principia compositorum corporum, sint naturæ ut plenæ, solidæ, immutabilis, ita omnino insectilis; unde & Atomos dicere solemus. Dicitur nempe Atomus nobis, non quod minima sit, hoc est, quasi punctum (magnitudinem enim habet) sed quod non possit dividi, cum sit patiendi incapax, & inanis expers: adeo ut qui Atomum dicit, dicat id, quod & plagæ securum est, & pati nihil potest; quodque invisibile quidem propter exiguitatem sit; sed indivisibile tamen, propter sui soliditatem.

CAP. V. *Dari in natura rerum Atomos, quæ sint concretorum corporum principia.*

CÆterum dari Atomos allata ratio satis convincit; quoniam cum natura nihil ex nihilo faciat, redigatve in nihilum, oportet quidpiam superesse in Concretionum dissolutione, quod inexsolubile sit. Sane enim si adhuc exsolubile divisibileve dicas, necesse erit subdividendo perveniatur tandem ad aliquid quod sit solidum, divisionisque incapax; quippe cum neque ipsa natura infinite exsolvat, sed in aliquo ultimo consistat; neque dari ulla corporis in infinitum divisio possit. In corpore certe finito non possunt partes infinitæ, neque magnitudinis, neque multitudinis accipi; neque adeo potest intelligi in ipso peragi

non

non modo illa in infinitum diviſio, quæ in minus fit, ſeu quæ per partes ſemper minores, ac eadem quidem diviſionis proportione ſemper ſervata, procedit; verum illa quoque in infinitum progreſſio, quæ fit non per ſemper minores, ſed per æquales, ſeu aliquotas vocatas partes procedendo. Siquidem, cum partes, ut poſſint diviſioni progreſſionique in infinitum ſufficere, admitti infinitæ debeant; quomodo tandem eſſe infinitæ in finito corpore poſſunt?

Illi profectò, qui ſemel dixit, eſſe in quapiam re partes numero infinitas, intelligere amplius, declarareque non licet, qua ſit ratione finita ea, de qua loquitur, magnitudo; quoniam ſive aliquantæ (æqualeſve inter ſe) ſive inæquales (ſemperve minores) ſint partes, quæ reipſa debent in ea reperiri, ut poſſint diviſio progreſſiove in illas infinite fieri; manifeſtum eſt magnitudinem, cujus partes ſunt, quæque ex iis conſtat & componitur, debere reipſa eſſe infinitam.

Et cum aliunde magnitudo finita manifeſte habeat extremum, extremamve partem, captu oſtenſuque facilem; niſi hæc quidem pars per ſe, & ut extrema ſpectari valeat, non licebit ſane, tametſi eam ſubdividamus, intelligere ullam aliam, quæ extrema potius habenda ſit; cum illa nimirum dividua pari ratione ſit futura. Quare & fiet, ut ulterius, conſequenterque verſus extremam in infinitum procedendo, perveniri nunquam vel cogitando poſſit ad partem, quæ extrema ſit; neque adeo unquam ut vel minimum ſpatium percurri progrediendo valeat.

Hiſce adde, quod niſi ſupereſſent in exſolutionibus corpuſcula adeo ſolida, ut nulla vi exſolvi poſſent, non poſſet ſatis capi diſcrimen, quod inter corpus inaneq; eſt; utpote quod corporis, infinite tenuando,

teuuando, nihil, quod denique resisteret, subesset. Quo pacto aliunde omnia imbecilla, seu mavis mollia, efficerentur, neque omnino fieri durum quicquam posset : quippe cum soliditas sola fundamentum sit duritiei. Neque est, quod idcirco hæreas, quasi, cum Atomi fiant solidæ, fieri ex illis posse non videantur res molles. Siquidem molles possunt fieri sola intermistione inanis, in quod partes pressæ sese recipiant, tactuiq; cedant.

Adde & tam multiplicem in natura constantiam, ut in provehendis semper animalibus ad certas usq; virium, incrementi, ac vitæ metas ; in imprimendis semper iisdem singulorum generum discriminibus & notis : quæ præstitura sane non esset, nisi principiis uteretur certis & constantibus, atq; adeo dissolutioni mutationique non obnoxiis.

Quod ex nihilo nihil fieri, non modo naturaliter, sed vi etiam divina, potuit Epicurus intelligere, refutatum est, sect. 1. phys. lib. 3 cap. 1. & lib. 4. cap. 5.

CAP. *VI.* *De Atomorum proprietatibus, Magnitudineque imprimis.*

CUm omnes porro Atomi videantur ob expositam soliditatem, uniusmodi, ejusdemve naturæ esse ; habent tamen quædam Conjuncta, sive proprietates, & qualitates quasdam, quibus differre inter se possint. Hujusmodi autem solummodo sunt, Magnitudo, Figura, & Pondus ; & si quæ præterea cum ipsa figura cognationem habent necessariam, uti Asperitas & Lævor. Nam color quidem, calor, frigus, & qualitates cæteræ, non atomis congeneæ sunt, sed concretorum propriæ, ortæque ex ipsis Atomorum partim conjunctis, partim eventis, de quibus postea dicendum est.

Attingo

Attingo hic ſolum, ſi Color, v. g. ipſis ineſſet Atomis, fore ut tam eſſet intranſmutabilis, quam ipſæ; ſicque conſtantes ex atomis res, quæ uno eſſent colore, non poſſent illum commutare, & apparere alio; ſecus ac obſervamus fieri. Mare etenim ſpumeſcendo albeſcit, coloris alias cærulei, qui profecto ſi illi ineſſet propter cæruleas atomos, converti in album colorem non poſſet. Quod enim dicunt aliqui fieri contraria ex contrariis, id adeo repugnat, ut candida potius de nullo, quam de atro colore ſint exoritura. Melius, qui cenſent rerum materiam ut varietatem ſubire colorum, qualitatumque aliarum poſſit, debere eſſe earum expertem tuentur; eo modo, quo oleum deſtinatum odoribus ejuſmodi deligitur, quod ſit maxime inodorum.

Ut de ſingulis vero Atomorum proprietatibus quidpiam attingamus; dum illis attribuo imprimis Magnitudinem, non quantumlibet ſane eam intelligo; neque enim Atomus vel maxima eſt tanta, quæ cadere in viſum poſſit; verum, quæ licet ſit infra ſenſum, aliquantula tamen ſit (neque enim ſi Atomi puncta eſſent, carerentve omni magnitudine, poſſet ex ipſis ullum corpus magnitudinis cujuſquam compingi) unde & fit ut ſoleam dicere de Atomo quod ſit parvum quid; videlicet, quaſi non omnem, ſed proceram ſolum magnitudinem ab ea excludendo.

Neque vero obſtare debet, quod Atomorum magnitudo non percipiatur ſenſibus: cum fateamur neceſſe ſit, res, quæ viſum fugiant, innumeras eſſe. Licetne enim videre ventum, calorem, frigus, odorem, vocem, aut corpuſcula, quibus appellentibus hæc ſentiuntur? Licetne copuſcula humoris, quibus veſtes in littore ſuſpenſæ uveſcunt, expanſæ ſereſcunt? Licetne ea, quæ deteruntur

runtur ex annulo diutius gestato, ex vertente cardine, ex sulcante vomere, ex lapide quem gutta cavat, quem incedentium gressus diminuit? Licetne ea, quibus planta aut animal increscit pubescens, tabescit senescens; aliaque id genus?

Non est interim reputandum esse Atomos omnes ejusdem magnitudinis: Nam alias quidem in iis majores, alias minores exsistere, rationi magis consonum est; & hac re admissa, plurium, quæ contingunt circa passiones animi, circaq; ipsos sensus, reddi causa potest.

Posse autem etiam infra sensum, magnitudinum varietatem incomprehensibilem dari, vel ex eo potest intelligi, quod animalcula quædam sint, quorum tertia pars, si divisa intelligantur, visum fugiat; & nihilominus ipsis compingendis necessaria sit partium incomprehensibilis multitudo. Quot enim, quæso, exstent oportet ad conficiendum intestinum, ad conformandum oculos, ad componendum artus, ad contexendum animam, ad constituendum partes universe omnes, sine quibus intelligi animal, quod vivat, quod sentiat, quod moveatur, non potest?

An possit, quasi rudi exemplo, varietas illa comprehendi ex ramentis illis pulvereis, quæ Solares radii fenestris trajecti demonstrant: Cum enim citra tales radios cæca omnia peræque sint, trajicientibus tamen radiis innumera corpusculorum multitudo ita apparet, ut majorum simul minorumque diversitas maxima appareat. Ac non dico quidem, ut aliqui putant, hujusmodi corpuscula esse Atomos (quippe cum in minimo eorum multæ contineantur Atomorum myriades) utor duntaxat eorum similitudine, ut cum tota Atomorum quasi natio visui quantumlibet acuto impervia & quasi cæca sit, intelligamus illam radiis

rationis

rationis ita illuſtrari, ut & Atomi mente pervideantur, & competere ipſis concipiamus magnitudinum varietatem.

Ex hoc autem fit,ut quemadmodum in magnitudine grandi, ac menſurabili, accipimus quidpiam, quod, ut ſit communis menſura, habeat rationem minimi, cujuſmodi eſt pes, digitus, aut granum: Et in magnitudine ſenſibili accipimus etiam aliquid,quod habeatur minimum ad ſenſum, ut animalculum dictum acari ; ita in magnitudine intelligibili, qualis eſt atomi , accipere aliquid liceat, quod in illa habeatur quaſi minimum; qualis eſſe in atomo poteſt angululi apiculus.

Id tamen diſcriminis eſt inter minimum menſuræ, & minimum tam ſenſus, quam mentis, quod illud ſui repetitione intelligatur poſſe toti magnitudini coæquari ; iſta vero intelligantur ceu puncta quædam individua, quæ aut termini ſint magnitudinum, aut quaſi quædam copulæ partibus ſic interjacentes, ut reſpectus quoſdam duntaxat ad partes hinc inde copulatas habeant, tametſi ejuſmodi ſint ut ab ipſis initium menſurationis fieri poſſit ; quippe etiam in atomo dimenſiones quaſdam mente fieri nihil prohibet.

Quanquam cum eſſe in atomo partes dicimus, copulataſve intelligimus, non eſt res ita accipienda, quaſi illæ ſejunctæ aliquando fuerint, & in unionem poſtea coierint; ſed facimus, ut declaremus eſſe in atomo veram, & ex partibus conſtantem magnitudinem : tametſi aliunde id habeant à concretis rebus diſcrimen, quod ipſæ earum partes poſſint deſignatione ſola, non item ſeparatione diſtingui ; quippe cum naturali, individuo, perpetuoque nexu cohæreant.

CAP.

CAP. VII. *De Atomorum figura.*

AD Figuram, quæ terminus magnitudinis eſt, quod ſpectat; neceſſe eſt imprimis eam eſſe in atomis multiplicem, ſive atomos eſſe inter ſe diverſimode figuratas. Nimirum id ex eo arguitur, quod ex iis contexta naturalia omnia, homines, feræ, volucres, piſces, plantæ, &c. diverſimode figurentur; & non modo quidem ſpectatis ipſorum generibus, ſed ſingulis etiam eorundem ſpeciebus, ſive individuis; neque enim duo ulla ſunt adeo ſimilia inter ſe, in quibus, ſi attenderis, non diſcrimina aliqua, quibus inter ſe differant, agnoſcas.

Deinde, cum ſint figurarum in atomis ſpecies numero incomprehenſibiles; ſunt enim rotundæ, ovatæ, lenticulares, planæ, gibbæ, oblongæ, turbinatæ, hamatæ, læves, aſperæ, hiſpidæ, tetrahedricæ, pentahedricæ, hexahedricæ, &c. tam regulares, quã irregulares, abſq; ulla determinatione intellectui poſſibili; non ſunt illæ tamen numero ſimpliciter infinitæ habendæ. Nam, non eſſent quidem rerum concretarum tot hæc tantaque diſcrimina, ſi in atomis, ex quibus texuntur, ejuſmodi foret figurarum diverſitas, quæ animo comprehendi poſſet; at non poſſunt tamen infinitæ ſimpliciter eſſe atomorum diverſitates, niſi quis forte in átomis concipiat magnitudinem, non quæ infra ſenſum conſiſtat, verum quæ reipſa infinita ſit. Siquidem in magnitudine, ſuperficieve magnitudinis, quæ finita ſit, intelligi diverſitates, quæ ſint infinitæ, non poſſunt.

Tertio autem, tametſi ſpecies figurarum infinitæ non ſint; ſunt tamen in unaquaque figuratione, figuræve ſpecie, atomi numero infinitæ ſimpli-

simpliciter; hoc est, infinitæ sunt orbiculares, infinitæ ovatæ, infinitæ pyramidales, &c. quoniam alioquin Universum multitudine atomorum infinitum minime foret, ut declaratum jam ante est; nisi atomi, quæ sunt inter se figuratione similes, numero infinitæ simpliciter forent.

Adnotandum vero, licet angulosæ hamatæque atomi sint, non esse tamen cur quispiam illas deteri posse aut frangi putet; quippe tam anguli, & hami, quam media corpuscula uniusmodi naturæ sunt, & pari ut soliditate, sic necessitate tenentur; adeo ut nulla plane sit vis, quæ stringere atomum, aut secundum totam, aut secundum partes, etiam ad usque apices, possit:

Dictum jam, ubi fuerit rejecta Universi infinitudo, sumpta ut ex Inanis magnitudine, sic ex multitudine atomorum, in sect. 1. *Phys. lib.*1. *cap.*2.

CAP. VIII. *De Gravitate, seu Pondere, ac multiplici motu Atomorum.*

DEnique ipsis atomis Gravitatem Pondusve attribuo, quod cum in motu, connisuve ad movendum perpetuo sint, necesse sit ipsas moveri interno illo impetu, qui Gravitas dici seu Pondus mereatur.

Distinguendus vero imprimis occurrit in ipsis atomis motus duplex; unus ipsiusmet gravitatis, sive ponderis, quo atomus nempe suopte nutu fertur: alius ex Ictu, seu reflectione, quo scilicet atomus una in aliam impacta repercutitur. Et qui motus quidem Gravitatis, seu Ponderis est, primario concipitur is, quo atomus ad lineam sive ad perpendiculum fertur: tali motu videlicet moventur omnia, quæ gravia sunt. Verum, quia si omnes

omnes atomi ad lineam, deorſumve, & quaſi è regione ferrentur, fieret ut nunquam altera alteram poſſet attingere ; ea de cauſa neceſſe eſt declinare atomos perpaulum,& quo nihil poſſit fieri minus ; ita enim effici poterunt complexiones,& copulationes, & adhæſiones atomorum inter ſe ; ex quo & effici poſſit Mundus, omneſque partes Mundi, quæque in eo ſint.

Cum dico autem fore, ut alioquin atomi ſe mutuo non attingerent, neque adeo coirent, idcirco eſt, quod nullum ſit in Univerſo,tanquam infinito exiſtente, Medium, in quod tendant,ut coire proinde poſſint ; ſed concipi duntaxat poſſit , juxta antedicta, regio quædam ſurſum, ex qua, abſque ullo initio, atomi omnes ſua gravitate, quaſi imbris guttæ, hoc eſt, motibus, quantum eſt ex ſe, parallelis adveniant ; altera deorſum, in quam omnes abſque ullo termino iiſdemmet motibus ferantur.

Motus autem ex reflexione intelligi poteſt fieri, tam cum atomus magnis intervallis reſultat,quam cum ſpatiis brevibus pulſa, repulſave , quaſi concutitur,palpitatve. Ex quo etiam fit, ut dum contingit atomos incurrere in complexionem , conventumve plurium ſibi mutuo obſtantium, ſeſeve mutuo irretientium (quod maxime fit in concretionibus,ubi videntur quieſcere)tunc tamen adhuc ſint irrequietæ,& quantum poſſunt, ac prout ſunt longius propiuſve mutuo diſſitæ, agitationem ſive ſpeciem palpitationis obtineant,deflexæ nimirum repreſſæve à cæteris, quæ talem complexum cœtumve conſtituunt

Cauſa vero huiuſce non modo longioris reſultantiæ, ſed preſſioris quoque agitationis, ſeu quaſi palpitationis inteſtinæ, & continuæ in ipſis concretionibus,eſt partim quidem natura Inanis,quod etiam

etiam intra corpora compactissima intereeptum, atomos singulas aut ex toto aut ex parte à se mutuo dirimit, neque eas sistendi firmandique vim habet; partim vero soliditas ipsis atomis competens, quæ scilicet præ collisione repercussioneq; palpitationem efficit, quantum quidem ipsa complexio instaurari motum ex collisione patitur.

Cum Pondus vero, seu Gravitas sit in atomis quasi ingenitus quidam vigor, sive energia, &, ut jam dixi, impetus, quo sunt ad motum comparatæ; idcirco assumendum est moveri atomos (& utrovis quidem, hoc est, seu ponderis, seu reflexionis motu) continenter, ac per omne ævum. Scilicet principium, ex quo fieri ista cœperint, nullum est; utpote exsistentibus non atomis modo, sed etiam Inani ad utrumque motum inserviente, perpetuis.

Est autem etiam assumendum, atomorum motum, in quo nihil occurrit, quod retundendo ipsum deflectat, ejus esse pernicitatis, ut quodlibet cogitabile spatium conficiat momento, hoc est, tempore inexcogitabiliter brevi (videlicet debent etiam radiis Solis, qui purum per spatium non meant, mobilitate præcellere.) Dico autem, in quo nihil retundens occurrit; nam alioquin frequens retusio speciem tarditatis; immunitas à retusione, speciem celeritatis subit.

Neque vero propterea atomus, quæ retusiones patitur varias, ad hæc illaque complura loca iis pervenit temporibus, quæ discernere mente liceat; quippe illa discernere in potestate mentis non est. Quinetiam contingere potest, ut sensibili tempore accepto, eadem atomus, tametsi variis deflexa retusionibus, ita feratur, ut undecunq; ex spatiorum immensitate adveniat, non liceat nobis

designare aliquem locum, seu terminum, quem non tempore illo superarit. Quippe talis esse ea retusio potest (hoc est tam parum frequens, parumque deflectens) ut ipsa quoque æmuletur quadantenus celeritatem competentem motui, qui est retusione immunis.

Assumendum postremo & hoc est, atomos esse æquiveloces quamdiu per Inane feruntur, neque quicquam est quod earum impetum retundat. Neque enim graves velocius ferentur, quam leves reputatæ; cum nihil utrisvis, quod obstet, occurrat: neque item parvæ, quam magnæ; cum sit trajectio omnibus pro magnitudinis ratione æque libera, donec nihil est quod iis impingatur. Neque vero etiam celeritate differunt motiones, quæ aut sursum, obliqueve propter collisiones, aut deorsum propter gravitatem ingenitam fiunt: Siquidem quamdiu atomus neutram in partem cohibetur, tamdiu viam tenet, ac celeritate quidem cogitatione æquiparanda, quousque aut extrinsecus pulsa, aut gravitate propria adacta, in referientis impetum resistentiamve incurrat.

Quinetiam, quod ad concretiones, compositave corpora spectat; cum sint atomi suapte natura æquiveloces, non idcirco una dicetur esse celerior altera; quasi quæ atomi in concretionibus sunt, & communi earum motu abripiuntur, ferantur aliquando in unum locum sensibili quodam, ipsoque continuo, successivove tempore, ut dum talis motus est segnis; aliquando (sive in unum, sive in plura, ac diversa loca) temporibus ferantur adeo brevibus, ut sola ratione possint percipi; ut puta, dum motus rapidissimus est: Verum dicendum solum est, quomodocunque atomi ferantur cum ipsis concretionibus, exagitari interim illas intestinis, creberrimis, sive potius innumeris, sensumque

ſumque adeo fugientibus repercuſſionibus, donec ipſa motus corporis totius, in quo ſunt, continuitas, ſucceſſiove talis evadit, ut in ſenſum cadat.

Scilicet quod adopinamur de Motu atomorum inconſpicuo, quaſi tempora ratione percepta poſſint illius continuitatem, ſucceſſionemve partium perniciſſimam aſſequi, nuſquam verum eſt; ſed id potius, quicquid mente contemplamur, dum in ipſam rei naturam attendimus, verum eſt habendum.

Dictum jam circa Univerſum, quâ æternitas atomorum Inaniſque rejecta ſit.

CAP. IX. *Atomos, non item vulgaria Elementa, aut Homœomera, eſſe prima principia rerum.*

HIſce circa atomos præmiſſis, ediſſerendum jam videretur, quomodo ipſæ ſint Principia, primave rerum Materies: ſed quia exſequi id non licet, quin ſimul de Generatione & Corruptione diſſeratur; neque iſtud proſequi fas eſt, quin prius de rerum Qualitatibus, & prius adhuc de ipſis cauſas illas creantibus, fuerit actum: ideo ſatis eſt hoc loco adnotare, atomos ideo eſſe Principia, primamve rerum Materiem, quod ſint illud primum ſimpliciſſimumque, ex quo contexuntur, quæ oriuntur omnia; illud ultimum, ac ſimpliciſſimum, in quod, quæ intereunt omnia, reſolvuntur.

Primum autem, ac Ultimum dico: Nam præter alias moles grandiores, ex quibus poteſt proxime magis, id, quod gignitur, coaleſcere; aut in quas reſolvi, quod corrumpitur; ſunt moleculæ,

ſive mavis, concretiunculæ quædam perexiles, quæ factæ quibuſdam perfectioribus indiſſolubilioribuſque coalitionibus, ſint quaſi rerum ſemina diu perdurantia: Adeo proinde, ut dicantur res etiam gigni ex ſeminibus, veruntamen non tanquam primis, quod ipſa ſint adhuc ex prioribus, puta ex atomis: & dicantur pariter res diſſolvi in hæc ſemina; at non tanquam in ultima; quoniam ipſa quoque exſolvi ulterius in atomos poſſint.

Addo autem quatuor vulgaria, quæ admittuntur Elementa, Ignem, Aerem, Aquam, Terram, dici quidem poſſe Principia, ſed non tamen prima: Materiam quoq; ſed non primam; quippe cum atomos priores, ex quibus ipſa contexantur, & habeant.

Et qui unicum quidem Elementum pro principio ponunt, volunt ex ipſo, rarefactione condenſationeq; tria cætera fieri, & ex iis poſtea cætera. Sed, quo pacto, ſi unum ſit, & niſi aliquid miſceatur, gigni aliquid poterit? Nam ex Igne quidem, v.c. rarefacto, condenſatoque, nihil aliud, quam ignis languidior, validiorque creabitur.

Ac ut prætercam illos, qui id docent, Inane non admittere, ſine quo tamen neque rarefactio neque condenſatio poteſt fieri; ii animadvertere non videntur, non poſſe dici ignem mutari extinctione in aliquid aliud; quoniam illud, quod ſimplex eſt, niſi in nihilum abeundo, mutari non poteſt; aut certe, ſi admittant aliquid commune manere, quod prius Ignis, poſtea ſit aer, cum illud quidem prima ſit communiſque materies; primam ipſam materiem non eſſe ex ſe neque ignem, neque aerem, ſed ipſas potius atomos, quæ certa ratione conſtitutæ, Ignem; certa, aerem conficere poſſint.

Qui

Qui autem plura, aut etiam omnia æque primo admittunt, id incommodi præterea patiuntur, quod illa contraria ſtatuentes, aut ſe invicem peremptura, aut nunquam coalitura inducant.

Ac fuit quidem Phyſicus, qui generari omnia cenſuerit ex corpuſculis quibuſdam tenuiſſimis, quæ & appellavit Ὁμοιομερῆ, *Similaria*; ſeu quaſi *partes ſimiles*, intellige genitis rebus; adeo ut illa, v. c. ex quibus res calidæ fiunt, calida ſint; ea ex quibus carneæ, carnea; ex quibus ſanguineæ, ſanguinea; atque ita de cæteris: Verum, ſi principia ejuſdem naturæ cum ipſis rebus genitis ſint, poterunt ergo pari ratione, ac illæ, alterari, qualitateſve amittere; ſicque & mutari, &, quod naturæ ſimplicis ſint, in nihilum abire.

Ut taceam, ſi eſſe calida oportet, quo aliquid calidum fiat, quaſi niſi ex ſimilibus non gignantur ſimilia, debere ergo eſſe & ridentia, ut fieri ex ipſis ridens animal valeat; flentia, ut flens; aliaque id genus.

CAP. X. *De Prima & radicali Concretionum Cauſa; hoc eſt, de Agente, ſive Efficiente.*

SEquitur jam de Cauſis dicamus; quando ad aliquid faciendum neceſſaria eſt non modo Materia, ex qua, ſed etiam Cauſa, à qua fiat: Unde & fit, ut dicere Cauſam, nihil ſit aliud quam dicere id, quod in rei productione Agens ſive Efficiens eſt.

Non eſt porro eorum, quæ fiunt, alia cauſa prima & radicalis requirenda, quam ipſæ eædem atomi, quatenus ſunt eo præditæ vigore, ob quem moventur, aut in conniſu ad movendum continuo

ſunt. Neque enim abſurdum eſt facere materiam actuoſam, abſurdum potius facere inertem; quoniam qui talem faciunt, & ex ipſa tamen fieri omnia volunt, dicere non poſſunt, unde ea, quæ fiunt, ſuam efficiendi vim habeant; cum habere aliunde, quam ex ipſa materia non valeant.

Itaque, ut primæ moleculæ ex atomis coalitæ habent in ſe energiam quandam, ſeu ſeſe movendi, ac agendi vim, conſtantem nempe ex ſingularum atomorum vigoribus, ſed varie tamen modificatis, prout atomorum ſeſe invicem irretientium aliæ huc aliæ illuc feruntur: ita grandiores etiam moles contextæ ex minoribus, habent, aliquam, eamque pro illarum varietate modificatam; ac unumquodvis denique ex corporibus naturalibus ex ſuis conſtans molibus, moleculis, & atomis, ſpecialem habet energiam, ſeu ſeſe movendi ac agendi vim certa ratione modificatam. Ita ſcilicet motus, ſive actio, à principiis uſq; aſcendit & exit.

Notandum nihilominus eſt, cum atomi omnes æque velociter moveantur, intra ipſas tamen Concretiones, eas, quæ anguloſiores hamatioreſque ſunt intricari ac præpediri, ſicque veluti inertiores ſegnioreſque fieri, quam lævigatiores atque rotundiores: Quare & energiam, ſeu agendi vim, quæ eſt in concretis corporibus, ex iſtis potiſſimum eſſe. Et quia tales ſunt, ex quibus ut Ignis, atque anima, ita & generalius, qui appellantur Spiritus, conſtant: inde fit, ut quæ eſt præcipua in corporibus energia, ſit ex ipſis ſpiritibus, qui ut libertatem diſcurrendi, ſic dominium intra illa habent.

Cum omnis vero effectio, aut actio, qua aliquid fit, aut ab interno ſit, aut ab extrinſeco principio; conſtat res quidem artificiales, quarum materia iners eſt, & mere paſſive ſe habet, debere totam

ſui

sui effectionem ipsi effectori agentive externo: at res naturales, tametsi mutuentur partem aliquam sui, sive principium quoddam agendi ab authore extrinseco; debere tamen sui effectionem principiis intra se contentis, ut à quibus interius secundum omnes sui partes digerantur & conformentur.

Prætereo autem ipsam quoque agentis externi actionem à propriis esse internisque principiis, quæ ipsam actionem eo semper vertant atque dirigant, quo impetus plurium, aut validior tulerit. Quippe etiam in ipsis animalibus, ubi actio quæpiam voluntaria est, idcirco ipsa talis est, & illuc potius quam alio fertur, quia & occurrit animo species illuc potius quam alio vocans; & ipse pro imperio, quo regit contentos in corpore spiritus, illos eo, non alio ducit, & cum ipsis ea, quibus, insunt, membra.

Quod hic prima causa naturalis solum, non & divina agnoscitur, intelligitur refutatum ex iis, quæ de Authore & Rectore Mundi, sect.1. phys. lib.4. cap.5. & 6 ut jam dictum fuit.

CAP. XI. *De Motu, qui idem cum Actione Effectioneve est; ac de Fortuna, Fato, Fine, & Sympatheticis Antipatheticisque causis.*

NIhil interim necesse est excusem, quod Causæ Actionem sive effectionem cum Motu confundam; siquidem notum est utramvis idem esse cum ipso motu, ac addere solum eam connotationem, quod ad rem sive actam sive effectam terminetur.

Motum autem, non alium sane, quam qui sit mi-

gratio de loco in locum, intelligo, quique plerumque dicitur & Latio, & Motus transitus, & Motus localis. Nempe his modis nominant ad discrimen illius Motus, quem & Mutationem, & Alterationem aliqui solent dicere; eum puta, quo res aliqua immutata manens secundum internam naturam, mutari, aut altera fieri ab iis creditur, ob alicujus qualitatis, ut caloris aut frigoris, acquisitionem vel amissionem.

Enimvero hujusmodi sive Mutatio, sive Alteratio, non species est motus à motu locali, transitusve dicto distincta; Sed cum motus localis, sive transitus ipsum genus sit, hæc mutatio, seu alteratio aliud nihil est, quam quædam ejus species, ea videlicet, qua mobilia intervallis feruntur partim brevissimis, partim inconspicuis. Siquidem, quod corpus concretum secundum qualitatem mutatur, omnino mutatur locali & transitivo motu atomorum, corpusculorumve qualitatem creantium; idq; sive loco situque in ipso corpore transponantur, sive introrsum subeant, sive extrorsum migrent.

Exempli causa, ut ex dulci fiat aliquid amarum, aut ex albo nigrum; oportet moleculas, seu corpuscula, quæ ipsum constituunt, transponi, & alium vice alterius, ordinem suscipere: hoc autem non contigerit, nisi ipsæ moleculæ motione transitus moveantur. Et rursus, ut ex duro fiat quid molle, & ex molli durum, oportet eas, ex quibus constat, particulas secundum locum moveri: quippe illarum extensione mollitur, & condensatione durescit. Quo fit ut Motus mutationis aliud genere à transitus motu non sit.

Sed ut ad Motum qui fit Causæ, Efficientisve proprius, redeam, observare licet quibuscunq; rebus nomen causæ tribuitur, idcirco tribui, quod exserant motum. Nam Fortuna quidem, quæ ali-

quibus

quibus causa est, non alio modo admitti potest, quam quia idem est cum per se mota & agente causa, connotatque solum effectus connexi cum eo, qui ab ipsa intenditur, ignorationem. Alias profecto tantum abest, ut congruum sit illam Deam facere, quod vulgus facit hominum (neque enim quicquam à Deo inordinate peragitur) quinetiam ne sit quidem aliqua, etiam instabilis, reputanda causa.

Ipsum quoqae Fatum esse aliud non potest ab ipsis moventibus, & agentibus per se causis, quatenus nexæ inter se sunt, & posteriores à prioribus pendent. Quanquam hæc connexio atque dependentia necessitatis ejus non est, quam Physici quidam inducere solent. Quippe nulla est in natura hujusmodi necessitas; cum eam abrumpat motus ille declinationis atomorum, de quo paulo ante dictum est, quatenus nec tempore certo, nec regione loci certa intercurrit.

Finis quinetiam dicitur causa; sed videlicet, quia efficit quidpiam,& non efficit nisi quia movet. Movet, inquam, missa in animam specie, quæ trahat alliciatque, invisibilibus quidem, sed physicis tamen quibusdam quasi hamulis & catenulis, quibus plerumque cum animo pellicitur & ipsum corpus. Intelligitur certe nullam posse hujusmodi attractionem fieri, nisi per quasdam resilitiones, implexionesque atomorum fiat.

Adeo proinde, ut etiam quæcunque dicuntur vel per sympathiam vel per antipathiam fieri, ea peragantur per physicas causas, hoc est, per quæpiam invisa quidem, sed quæpiam tamen organula, quibus intercedentibus res aliquæ adinvicem tam attrahuntur aut repelluntur, quam attrahuntur repelluntúrque illæ, quæ id ab organis grandibus sensibilibusque patiuntur.

Quippe, ut exemplo rem dicam, quî putemus fieri, ut Leo Galli conspectum ferre non valeat, sed illo viso statim aufugiat ? Nisi quia sunt in corpore Galli corpuscula quædam, quæ cum sint spiculorum instar Leonis oculis immissa, ita ejus pupillas interfodiunt, ita acrem dolorem præbent, ut contra constare, ac durare, quantumlibet ferox rapidusque, non possit. Nihil vero simile creant in oculis nostris ea corpuscula ob texturam dissimilem, ut intelligetur ex iis, quæ sunt de sensibus differenda.

CAP. XII. *De rerum Concretarum Qualitatibus, generatim.*

QUod jam spectat ad Qualitates, quibus res concretæ insigniuntur, notum est comprehendi hocce nomine omnia tam Conjuncta quam Eventa rerum ; sed Conjuncta potissimum, sive ea sint proprie Conjuncta, hoc est, in corpore concreto, donec perseverat, constantia, & ab eo nisi cum ipsius pernicie non separabilia ; sive improprie, & laxius sumpta, hoc est, quasi media inter proprie dicta Conjuncta, & Eventa ; quod nempe insint quidem ut illa, sed horum tamen instar adveniant & abeant, adsint & absint corpori, citra illius corruptionem.

Solet autem statim de ipsis requiri, juxta id quod ante insinuatum est, Qui fiat, ut sint in rebus Concretis, cum non sint tamen in atomis, ex quibus res Concretæ constant ? Et quod illæ quidem atomis non insint, declaratum jam ea ratione est, quod qualitas omnis inexsistens atomis, ut Magnitudo, Figura, ac Pondus, sic ipsis naturalis sit, ut non magis possit, quam ipsa atomorum substantia mutari ; idque, quia in ipsis Concretionum

tionum dissolutionibus remanere necesse est quidpiam solidum ac indissolutum, quod præstet, ut omnes, quæ contingunt mutationes, neque in nihilum, neque ex nihilo fiant.

Itaq; respondendū est, creari qualitates in rebus concretis, tum ob factam transpositionē atomorū nunc pauciorū, nunc plurium, quæ in uno situ qualitatem unam, in alio aliam exhibeant; tum ob factam de novo aliquarum accessionem, & præexsistentiū aliquarū discessionem; ex quo iterum qualitates varientur, seu aliæ quam prius appareant.

Etenim sicut literæ variam sui exhibent speciē, non modo quæ varia figura sive forma sunt, uti A, & N; sed etiam, quæ eadem, si in iis varietur aut Situs aut Ordo; situs, ut in N, & Z; ordo, ut in A N, & N A: Ita non modo atomi, quæ diversæ figuræ sunt (adde & molis, atque motionis) ad afficiendum diversos sensus, exhibendumque in hoc colorem, in illo odorem, in alio saporem, in alio aliud, sunt comparatæ: sed etiam, quæ ejusdem sunt, si inter se situm ordinemve commutent, ita sensus afficiunt, ut quæ unum colorem, v. c. nunc exhibebant, mox exhibeant alium; veluti jam innuimus circa aquam maris, quæ in statu placido cærulea, in commoto alba apparet; resque trita est de columbæ collo, quod prout ad lucem varie collocatur, insignem colorum varietatem subit.

Et, sicut non modo diversitas fit, dum literæ eædem, quæ unam dictionem componunt, ita transponuntur, ut diversas formas exhibeant, sed maxime etiam dum ipsis aut aliquæ adduntur, aut detrahuntur aliquæ: pari modo necesse est colores, odores, qualitates alias variari, dum non modo atomi eædem situm ordinemque commutant, sed etiam dum illis quædam accedunt, quædam decedunt, ut constare potest vel ex ipsa rerum mollefactione,

factione, induratione, crudifactione, maturatione, cæterisque hujusmodi.

Ut paucis dicam, quemadmodum magni circa literas refert, cum quibus, & quali inter se situ, ac ordine sint, quando tam exiguo literarum numero significamus cœlum, terram, solem, mare, flumina, fruges, arbusta, animantes, cæteraq; innumera; sic permagni refert circa atomos cum quibus, & quo posítu sint, quibus intervallis & connexibus, quos inter se motus aut dent aut accipiant; quippe cum hoc modo omnium sicut rerũ, ita qualitatum, quæ in illis sunt, exhibere varietatem valeant.

Verum, ut res paulo specialius dicatur; Videntur imprimis Qualitates quædam suboriri ex atomis, quatenus spectantur secundũ substantiam, ac sunt in eo inter se situ, ut Inane amplius parciusve interceptum exclusumve habeant; Quædam vero ex iisdem creari, quatenus sunt suis illis tribus proprietatibus præditæ; & nonnullæ quidem juxta singulas, nonnullæ juxta congeriem plurium.

CAP. XIII. *Qualitates ex atomis, spectatis secundum substantiam, ac Inanis interceptionẽ.*

AC primo quidem modo oriuntur Raritas, & Densitas. Scilicet manifestum est neque quidpiam Densum fieri posse Rarum, nisi quatenus ejus atomi (partesve ex quibus contexitur, contextæ ipsæ ex atomis) ita à se invicem distrahuntur, ut in vastiorem locum diffusæ, plura ampli oraque in ipso inania spatiola intercipiant: Neque item quidpiam rarum fieri densum, nisi quatenus ejus atomi, partesve ita coarctantur, ut in locum redactæ angustiorem, inania in ipso spatiola

pauciora

pauciora contractiorave comprehendant. Taceo vero esse quoque manifestum, pro ratione intercepti copiosioris pauciorisve inanis, aerem, v. c. aut lumen rarum esse intelligi; saxum autem, ferrum, & alia horum de genere, esse densa.

Oriri & cum istis videntur Perspicuitas, & Opacitas. Siquidem unaquæque res tanto, cæteris paribus, est magis perspicua, quanto rarior est; tanto opacior, quanto densior: quoniam rarior est radiis lucidis, visibilibusque patentior; densior vero obstantior. Dico tamen cæteris paribus; quoniam alioquin corpus densius, quemadmodum vitrum, habere meatulos inanes ita in directum positos potest, ut radii facilius per ipsum, quam per corpus rarius, ut brassicæ folium, cujus meatuli à corpusculis varie permistis sint intercisi, trajiciantur. Nempe ipsi quoque radii perscinduntur, nisi recta foramina, cujusmodi vitri sunt, tranent.

Rursus oriuntur Fluiditas, Liquiditasve, & Firmitas. Siquidem non alia de causa videtur corpus fluidum esse, quam quia Atomi particulæve ex quibus constat, & spatiola inania intercepta habent, & dissociatæ mutuo sic sunt, ut sint mobiles inter se, ob spatiolorum non resistentiam. Neque etiam videtur quid firmum alia esse de causa, quam opposita; atomis nempe, seu partibus ita se presse tangentibus, mutuoque cohærentibus, ut pari ratione emoveri non valeant; cum & tales haberi possint, ex quibus magis hamatis, & quasi ramosis, ipsum corpus arcte compactum teneatur. Ut speciatim aqua, liquida cum sit, firmetur in glaciem, dicetur inferius.

Adhæc, & quæ ex istis dependent, Humiditas, & Siccitas. Humiditas nempe fluoris est species, hoc superaddens solummodo, quod humidi partes corpus aliquod contingentes, aut in ipsum pene-

penetrantes, adhærescere ipsi valeant, unde & humectum madidumve reddant. Siccitas vero firmitatis est species, id solum addens, quod siccum corpus humiditatis expers sit.

Præterea, quæ cum his cohærent, Mollities, & Durities, quæ aliunde etiam cum raritate, & densitate congruunt, prout cæteris paribus unumquodque corpus tanto mollius est, quanto rarius; tanto durius, quanto compactius; quod quidem jam ante insinuatum est, cum de soliditate atomorum. Cæteris, inquam, paribus; quoniam lutum molle, pumex durus est, ob cohæsionem majorem partium cavitates intercipientium resistentiumque tactui, neque valentium cedere in cava alioquin postica,

Sunt & quæ rursus ex his dependeant, ut Flexilitas, Tractilitas, Ductilitas, aliæque ex mollitie; oppositæque ex duritie. sed indicasse abunde est.

CAP. XIV. *Qualitates ex Atomis, spectatis secundum proprietates singulatim sumptas.*

SEcundo autem modo, & quatenus quidem Atomorum proprietates singulatim attenduntur; ipsa imprimis cujusque rei Magnitudo, Quantitas, Moles, non aliunde est, quam ex coacervata magnitudine earum atomorum, ex quibus contexitur. Constatque adeo Augmentationem, Deminutionemque corporum ideo fieri, quod atomi quocunque adveniant, donent ipsas res augmine; undecunque abeunt, imminuant.

Prætereo autem, quatenus atomi majores aut minores sunt, fieri posse quas dicimus Hebetudinem, & Subtilitatem; ac reddi causam exinde posse,

posse, cur ignis fulmineus penetrantior sit, quam noster è tædis; quorsum lumen pertranseat cornu, à quo imber respuitur: & consimilia plurima.

Ipsa aliunde Figura rerum, nisi à figura atomorum pendeat (cum pendere tamen videatur in omnibus rebus, quæ eadem figura constanter nascuntur) at generatim saltem verum est, unumquodque corpus ideo figurari, quia constat ex partibus terminatis, figuratisque; figura enim terminus est.

Sic vero, tametsi ex Lævore, & Asperitate, quas dixi figuræ atomorum esse cognatas, non sequatur necessario fieri, ut res læves ex lævibus, asperæ ex asperis sint; universe tamen nihil potest esse læve intelligi, nisi cujus partes ad minimas usque lævigatæ sint; asperum, nisi cujus sint asperatæ.

Hic nota posse tam ex figura, quam ex magnitudine causam reddi, cur vinum per colum perfluat facile, olivum autem tardum cunctetur. Nempe, quod possit oleum constare non ex majoribus modo, sed etiam ex magis hamatis, perque plicatis inter se atomis.

Pondus denique, seu Motrix facultas, quæ unicuique rei inest, non potest aliunde oriri, quam à pondere, seu mobilitate atomorum. Cum id vero dictum jam sit, adnotandum hic solum est, ut omnes atomi sunt graves, nullæ leves, ita omne concretum corpus esse grave, nullum leve, sive quod non sit ex se comparatum ut deorsum tendat.

Ac objicitur quidem statim Ignis; verum, cum is non desinat habere propensionem deorsum; ideo tamen contendit sursum, quod ab aere ambiente eo compellatur: eo modo, quo videre licet, quanta vi tigna trabesque, res alioquin graves, humor aquæ respuat, & quo mersimus magis altum, eo quasi cupidius revomat ac remittat.

Ex

Ex quo fit proinde, ut ea, quæ levia dicimus, non absolute levia sint, quasi sponte contendant sursum; sed comparate solummodo, hoc est, quatenus minus gravia sunt, & à gravioribus, quæ præ ipsis se deorsum premunt, extruduntur. Adeo ut, cum terra gravissima sit, aqua gravis minus, aer adhuc minus, & ignis omnium minime; Terra quidem sursum, & procul à medio pellat aquam, aqua aerem, aer ignem; at si subductam supponas terram, aqua ad medium accessura sit; si aquam, aer; si aerem, ignis.

CAP. XV. *Qualitates ex Atomis, spectatis secundum proprietates conjunctim acceptas.*

At vero acceptis conjunctim proprietatibus atomorum, & commistis præsertim, variatisque iis; de quibus dictum hactenus, raritate videlicet, densitate, & cæteris, oriuntur rerum facultates, quæ activæ & motivæ cum sint, id à pondere, seu mobilitate atomorum habent; & cum hæ hoc modo, illæ illo agant, id habeant oportet, tum à speciali atomorum magnitudine, & figura; tum à vario inter ipsas ordine, atq; positu; tum à laxitate, compressione, connexione, sejunctione, &c.

Hujuscemodi autē sunt non modo in ipsis animalibus facultates sensuū, Visus, Auditus, Olfactus, Gustatus, Tactus, quibus scilicet possunt res sensibiles percipere; verum in ipsis quoque rebus ipsæmet vocatæ qualitates sensibiles; eæ nimirum sunt in rebus facultates feriendi & afficiendi certo modo sensus, ad hoc, ut ab iis percipiantur; ut puta Color & lux visum, Sonus auditum, Odor olfactum, Sapor gustatum, Calor & Frigus præ

cæteris tactum. Quo fit,ut dicturi de illis posterius, omittere hic istas non debeamus, de quibus egisse ut operæpretium, ita compendium futurum sit.

Atque ut à Colore exordiamur, agi sane de eo non potest,quin copulanda ipsi Lux sit ; quoniam sine luce colores sunt nulli, colorumque adeo varietas ab ipsa nocte tollitur ; unde & apud inferos nigra esse omnia dicuntur. Cum sint vero in tenebris res omnes æque excolores, sunt nihilominus in ipsis ipsarumve superficiebus dispositiones extremarum particularum variæ, ob quas lux affusa ita varie modificetur, ut cum hac modificatione reflexa in oculum,varios in illis colores exhibeat; utputa album,ex.gr. cum pupilla quoddam genus plagæ ictusve excipit in se;nigrū,cum aliud,&c.

Nempe, cum colores non sint cohærentes corporibus,sed juxta quosdam,respectu visus,ordines positusque gignantur ; non gignuntur tamen, nisi ad superficialem illorum dispositionem accedat lux,tanquam complementum,seu pars coloris aliqua ; neque seclusa hac parte video qui dicere liceat, corpora, quæ in tenebris inconspicua sunt , colorem habere.

Et sane , cum non modo ipsum columbæ collum, cauda pavonis, & similia,colores varios pro vario ad lucem positu exhibeant , verum etiam cæteræ res coloribus aliis aliisque appareant , prout in aliis aliisque statuuntur lucis gradibus ; quidni liceat intelligi ipsam esse universe lucem, cujus ad ventu res induant, abitu amittant colores.

Lux interim ipsa,cum nihil aliud sit,quam substantialis quædam effluxio à lucido corpore,visibilis per se non est,sed in ipso solum colore,quatenus illius est pars; neque enim per purum liquidumq; medium

medium conspicitur, neq; cum seu in lucido, seu in illustrato corpore conspici putatur, ut quid distinctum conspicitur ab ipso, sive lucidi, sive illustrati colore. Neque denique ipsa Umbra illius privatio, alio modo est, quam quia simul privatio est coloris in re umbrefacta, quæ ea semper proportione colorem, qua & ipsam lucem, amittit. Quî fiat porro quamobrem Umbra, tametsi mera privatio sit, moveri tamen appareat, in Canonica dictum est.

Sonus nihil aliud est, quam effluxio tenuissimorum corpusculorum, ab usque loquente, resonante, aut quomodocunque strepitum edente, emissa, ac idonea, quæ in aurem subiens, auditum afficiat.

Et quod sit quidem corporea effluxio, ex eo probatur, quod sensum moveat, & ipsum quidem aut demulcendo aut asperando; utique ob corpusculorum lævorem, aut asperitatem: quod & per aerem moveatur, & corporibus solidis impactus resiliat, unde & Echo fit; utique ob ipsam corpusculorum soliditatem. Quod & imminuatur, & confusus evadat: utique ob corpusculorum diductionem in longo progressu, aut divaricationem in transitu per septum densius; cæteraque hujusmodi.

Quod si requiras quamobrem Sonus eo, quo lux speciesve coloris non potest, pertingat, ut cum loquimur clausis foribus: Causa est, quia lux colorisve imago nonnisi in directum potest tendere; at Sonus potest etiam per ductus obliquos sese insinuare. Scilicet, quod dum excitatur, prosiliat in moleculas, quæ sursum, deorsum, prorsum, retrorsum, dextrorsum, lævorsum, & quolibet versum flectantur; eo modo, quo ignis scintilla dissultat interdum in scintillulas, quæ quoquoversum dirigantur.

De Odore idem dicendum: Effluxio enim quoque est, quæ ab odora re excedens & quoquoversum diffunditur, & adjectus ad nares, ipsum olfactus sensum movet; atque ipsum quidem aut deliniendo, aut compungendo. Est proinde & ipse corporeus, & magis etiam quam ipse sonus: quippe cum & segnius per spatium incedat, & non tam procul perveniat, & non per ea septa penetret, per quæ ipse Sonus.

Circa Saporem, id discriminis est, quod licet consistat in corpusculis rei, quæ dicitur sapida, contentis; ea tamen in dissitam linguam palatumque non exeant, sed tum solum, cum res sapida linguæ admovetur, in illam sic subeant, ut texturæ ipsius applicentur, aut leniter, sicque sensum suavem faciant; aut asperiter, sicque insuavem creent.

Ad Calorem & Frigus quod spectat, is quidem sensus, quem exprimunt, ad Tactum referendus est; sed cum ad tactum proprie pertineant ex enumeratis qualitatibus plures, veluti durities, mollities, humiditas, siccitas, aliæ, quæ rei tactilis ad manum, partemve aliam corporis, applicationem exigunt; hæ tamen duæ sentire possunt, non modo, cum calida frigidave res manui, alterive parti applicatur; verum etiam, cum dissita, & in ea quidem distantia est, ut in ipsam transmittere corpuscula ex se quædam possit.

Nempe ipse quidem potissimum Calor effluxio est corpusculorum, seu atomorum mavis, quæ sint mole exiles, figura rotundæ, motu celeres. Etenim, qua exiles sunt nullum est corpus adeo compactum, ut non inveniant porulos, per quos in illud subingrediantur; qua orbiculares, tum facile moventur, tum se quoquoversum insinuant; qua celeres, tum rapide impinguntur, & in corpus subeunt,

ut

tum aliis aliisque succedentibus sic urgentur, ut per totum penetrent, &, si pergant agere, partes illius secernant, exturbent, ac totum denique dissolvant. Tales quippe sunt effectus caloris, & igniscentis potissimum (neque enim ignis aliud est, quam calor intensus) erga universa corpora; ac in animali solum additur ipse caloris sensus, qui ex divulsione solutioneve continui est.

Frigus autem, est quidem etiam effluxio; verum atomorum, quarum sit moles grandior, figura angulosior, motus segnior. Scilicet, cum sint contrarii effectus, debent principia esse contraria; ac ejusmodi quidem, ut cum calor disgreget atque dissipet, frigus compellat constipetque; ac in animali quidem cum speciali sensu id faciat, quatenus subiens in cutis poros, tum faciebus corpusculorum caloris corpuscula reprimit, introrsumque abigit; tum angululis vellicat, discerpitque, qua prætervadit.

CAP. XVI. *De iis Qualitatibus, quæ habentur rerum Eventa; ac præsertim de Tempore.*

SUperest pauca attingamus de illis Qualitatibus, quæ non tam Conjuncta, quam Eventa accidentiave sunt; ac idcirco rem non interne afficiunt, sed externe solum, ac intercedente quodam respectu tales faciunt. Non quod intra res quoque ipsas Eventa aliqua non sint, cujusmodi sunt positus, ordines, intervalla partium particularumve & similia: sed quod talia cum sint, Eventa sint ipsarum partium, non constantis ex iis totius.

Sunt vero Eventa hujusmodi illa universe omnia, ex quibus consurgit aliqua Relatio, propter quam unaquæque res dicitur esse ad aliquid; ut similis,

ſimilis, diſſimilis; major, minor; multa, pauca; ſuperior, inferior; dextra, ſiniſtra; cauſa, effectus; dans, accipiens, & quæ id genus innumera ſunt.

Notum eſt autem Relationem eſſe opus mentis, ſive opinionis unum referentis comparantiſque ad aliud; adeo proinde ut ſecluſa opinione, unaquæque res ſit illud ſolum, quod eſt in ſe, non vero quod reſpectu alterius. Quo pacto ad Eventa retulimus quoq; ſuperius Libertatem, & Servitutem, Divitias, & Paupertatem, &c quoniam ſecluſa opinione, homo nihil aliud eſt quam homo, non vero liber, aut ſervus, dives, vel pauper, &c.

Porro ex omnibus Eventis, unum eſt, quod Eventum Eventorum, ſive Accidens Accidentium licet dicere, Tempus nimirum, à quo res omnes aut præteritæ, aut præſentes, aut futuræ denominantur, itemque aut diuturnæ, aut parum durantes, aut momentaneæ; interdumque etiam veloces, aut tardæ.

Nam imprimis quidem Eventum eſſe Tempus, ex eo conſtat, quod non ſit aliquid per ſe, ſed cogitatione duntaxat ſeu mente attributum rebus, prout concipiuntur in eo quo ſunt ſtatu perſeverare aut deſinere, & longiorem, aut breviorem exſtantiam tueri; ac ipſam habere, habuiſſe, aut habituræ eſſe. Ex quo fit, ut Tempus non eo modo ſit diſquirendum, quo diſquirimus cætera, quæ in ſubjecto aliquo, cogitatione ſecluſa, inſunt. Neque proinde, ut quid ſit, percipiatur, referendum hoc ſit ad anticipationes rerum nobis ob oculos verſantium; ſed ſit de ipſo ratiocinandum juxta evidentiam, qua familiari ſermone utentes, neque nos ambagibus intricantes, longū aut breve dicimus Tempus.

Deinde vero eſſe Eventum Eventorū, ſive Accidens Accidentium dicimus, quia cum rerum aliæ per

per se cohæreant; ut corpus, ut item Inane, seu spatium; aliæ autem cohærentibus eveniant sive accidant, ut dies, noctes, horæ; ut item Passiones, & vacuitates ab ipsis; ut motus, quies, &c. Tempus ista omnia Eventa seu accidentia consequitur, ipsisque, mente interveniente, quasi supervenit, superacciditque.

Siquidem & Dies, & Nox accidentia sunt aeris ambientis (& Dies quidem accidit ex illuminatione Solis, Nox vero ex privatione solaris illuminationis: Hora autem, cum seu diei, seu noctis pars sit, aeris rursus accidens est, perinde ac dies & nox) at Tempus coextenditur omni & diei, & nocti, & horæ: hancque ob causam aliqua & dies, & nox longa, vel brevius dicitur, dum ferimur cogitatione ad superveniens ea ratione tempus.

Pari ratione, Passiones quoque, & Indolentiæ, seu dolores, & voluptates nobis contingunt, ac ideo non substantiæ quæpiam, sed eorum, qui iis afficiuntur (nimirum cum delectationis aut molestiæ sensu) accidentia sunt. Porro & ista accidentia sine tempore non eveniunt.

Præterea vero & Motus, & Quies, ut jam declaravimus, corporum accidentia sunt; neque illa sine tempore. Quocirca motus celeritatem tarditatemq; tempore metimur; itemque quietem multam, aut exiguam. Et quia Tempus nemo per se, semotumve à rerum motu, quieteque percipit; ideo percipiendo res gestas, ut bellum Trojanum, & alia, quæ cum motu fiunt, & partim hominum gerentium, partim locorum in quibus geruntur, accidentia sunt, percipitur una ipsum earum Tempus, prout comparantur ad nostram, & rerum inter ipsas ac nos interceptarum, exsistentiam.

CAP.

CAP. XVII. *De Ortu, & Interitu; seu Generatione, & Corruptione rerum Concretarum.*

SUperest hisce subjiciamus quomodo oriantur, & intereant res; seu quæ sit illarum Generatio, atque Corruptio. Itaque est quidem tam illa quam hæc quæpiam Mutationis sive Alterationis species; at cum per alias mutationes non novum corpus fiat ac exstet, sed id duntaxat, quod jam est, novam qualitatem, novamque ex ipsa denominationem acquirat; Generatio mutatio est, qua unumquodque corpus primo producitur, esseve in rerum natura, ac denominari tale incipit: Corruptio vero est mutatio, qua ultimum dissolvitur, ac esse in rerum natura, & denominari tale desinit. Sic enim Ignis, Planta, Animal, & quicquid in certo corporum genere est, cum in lucem primum oritur, & denominari tale incipit, generari dicitur; cum ex luce abit, neque amplius tale denominari potest, corrumpi.

Cum dico autem Corpus primo produci, sive esse incipere, non contendo sane non præfuisse quicquid substantiæ, seu corporis, corporeumve in ipso est: Siquidem præfuere omnes atomi, & moleculæ, sive semina, ex quibus contexitur; ut cum domus dicitur fieri, intelliguntur lapides, ligna, & alia, ex quibus construitur, præexstitisse: sed contendo solum ejus atomos seminaque sic commisceri, eaque ratione adunari, ut novo sint modo, sive nova forma, qua nullatenus ante fuerant: ac idcirco corpus exinde resultans sit tunc primum ejusmodi, ac tale incipiat denominari.

Hinc,

Hinc, quia non tam nova ſubſtantia, quam in ſubſtantia coadunata Qualitas nova oritur, efficitur, ut Generatio ſpecies aliqua mutationis ſive alterationis fit; & Corruptio ſimiliter, ſed oppoſito ſeſe habens modo. Quamobrem & fit, ut Generatio, & Corruptio ſola principiorum concretione & ſecretione fiant; non item vero tranſmutatione; quod atomi ſint, ut jam dictum eſt, omnis mutationis, ac ideo tranſmutationis incapaces.

Et certe, cum omnis Mutatio (ſicut jam diximus, & repetetur etiam mox) aut tranſpoſitione, aut adjectione, aut detractione partium fiat; conſequitur, ut atomi cum ita compactæ ſolidæque ſint, ut nullæ earum particulæ tranſponi, addi, detrahi poſſint, immutabiles ſint atq; incorruptæ; ac tales ſint etiam earum proprietates, cujuſmodi ſunt quantillæcunque illæ magnitudines, & figurulæ propriæ. Nempe iſta quoque remanere cum atomorum ſubſtantia in ipſis concretorum diſſolutionibus eſt neceſſe. Quidni? cum etiam in rebus, quæ apud nos ex arbitrio transformantur, ut cum homo ex ſtante aut recto fit ſedens contractuſve membris (adde &, ſi velis, denigratur, aut calefit) intelligatur ſemper inexſiſtens ipſis eadem magnitudo, eademque figura ſive ordo partium inter ipſas competere; qualitates vero non inexſiſtentes nec propriæ, veluti ſtatio, rectitudo, albor, frigus, &c. non perinde ac illæ ſuperſtites maneant in ſubjecto quod tranſmutatur, ſed ex ipſo corpore toto, aut ex parte, cui inerant, pereant.

Cum principia ergo intranſmutabilia ſint, & in Generatione nihil aliud, quam miſceantur, concernanturque; ſequitur, ut Miſtio fieri nulla poſſit, quæ ſit perfecta quædam per coalitionem confu-

ſio,

ſio, ſed quæ ſit ſolummodo quædam per appoſitionem compoſitio: atque ea quidem, ſeu moleculæ ex atomis conflatæ duntaxat miſceantur, ſeu moleculis etiam reſolutis in atomos miſceantur ipſæ atomi; idque proinde, non ſine molecularum, corporumque ex iis conſtantium, ut vini, aquæ, mellis, ſimiliumque interitu; & corporis miiti, molecularumque ipſius exortu. Videlicet, non quaſi aqua, & vinum, v. g. ſed quaſi aquificæ, ut ſic loquar, & vinificæ atomi miſceantur.

Et ad Generationem quidem, quæ in Inani infinito fit, concipiendum eſt atomos ab invicem ſejunctas, & figura, magnitudine, poſitione, ac ordine differentes inter ſe, ferri per Inane; ac ubi concurrunt, mutuo comprehenſas, addenſari, & conditionem rei variam, quatenus contigerit, fieri: Coeunt ſcilicet juxta proportionem magnitudinum, figurarum, poſitionum, ordinum; & hac ratione accidit, ut ipſa generatio compoſitorum perficiatur.

At ubi Generatio unius ex corruptione alterius fit, contingere id ſolet juxta triplicem, quem circa Alterationem attigimus, modum. Nempe aut ſola partium atomorumve Tranſpoſitione, ut cum rana ex limo, vermis ex caſeo gignitur: aut accedentium Additione, ut cum ſemine accedente ad grandiorem maſſam: tanquam coagulo in lac, aut fermento in paſtam, gignitur Planta, vel Animal: quo modo quoque fit augmentatio, qua res genita adaugeſcit: aut Abjectione præexſiſtentium; ut cum ex ſecretione aquoſarum, cinerearum, aliarumque partium, quæ erant in ligno, generatur ignis; ex ſecretione mellis, quod in favo, cera, atque ita de cæteris.

Inſervit porro hic illa quoque literarum ſimilitudo, ut duo quæpiam intelligamus; Unum, ſpeciales

ciales Generationis (ac pari ratione oppositæ Corruptionis) modos, qui possunt sub quolibet trium expositorum accipi, evadere, nisi infinitos, saltem innumerabiles, ineffabiles, incomprehensibilesque; quippe, cum vel ex solis viginti quatuor, quæ in alphabeto sunt, literis, ea possit dictionum, quæ sit propemodum incomprehensibilis, multitudo creari.

Alterum, ut non ex omni literarum commistione, accommodatæ pronunciationi lectionique dictiones fiunt; ita in naturalibus rebus non omnia ex omnibus fieri, seu atomos omnes non esse idoneas ut ad quamlibet rerum concretarum constituendam speciem coalescant. Scilicet unaquæque res eam exigit dispositionem, ut atomi ipsam constituentes, eas, quæ sibi sint congruæ, adsciscant, ac velut consocient; aliquas prætereant, ac veluti respuant: ex quo rursum fit, ut cum res dissolvitur, congruæ quæque se mutuo trahant, & ab incongruis expediant. Quod sane & ex nutritione, quæ aggeneratio est, patefit; & vel ex eo constat, quod vulgo alioquin gignerentur portenta, ut semiferæ species hominum, Chimæræ, & Plantanimalia.

Quod superest, ille profecto ne primis quidem, ut dicitur, labris gustavit Physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse. Quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquod sit, nullum sit extremum? Nempe, ut desint causæ externæ, quæ compaginem destruant; non deest tamen intestina motio, indomitusque ille atomorum connisus intra compactissima etiam & durabilissima corpora, ob quem necesse denique sit, consequi eorum exsolutionem.

Quanquam non immediate semper in atomos

ipsas exsolutio fit, sed plerumque in moleculas, partesve ex ipsis compositas, quæ sint species quædam concretorum corporum; ut cum fit ligni partim in ignem, partim in fumum, partim in quempiam humorem aqueum, partim in cineres exsolutio. Quocunque autem modo fiat, tenendum est semper, ut in generatione nulla substantia de novo fit, sed præexsistens concernitur; ita in corruptione nullam esse desinere, sed in superstitem secerni.

Effatum illud, Nihil, quod ortum sit, esse æternum, quatenus quidem extendi potest ad Rationalem animam, refutatum habetur in phys. sect. 3. memb. post. lib. 14. cap. 3.

CAP. XVIIII. *De iis, ob quæ genitum corpus in certo rerum genere est, & discernitur à ceteris rebus.*

POrro, cum unumquodque corpus gignatur ex sola materiæ, sive principiorum materialium substantialiumque certo ordine posituque coalescentium, aggerie; ideo quod concretum genitumve est, intelligitur nihil esse aliud, quam ipsamet principia, quatenus certa hac ratione sive positura coalita sunt, ac proinde certa hac forma seu qualitate exhibentur.

Est vero hæc Forma, sive Qualitas, qua res genita & statuitur in certo rerum genere; ut metalli, aut lapidis, plantæ, aut animalis; & distinguitur ab omnibus aliis ejus, in quo est, generis speciebus, sive individuis: Est inquam, hæc forma, non una, & simplex, sed potius quædam quasi aggeries, & collectio complurium, quæ in nulla alia reperiri, quam in ipsa, valeat.

Quare & hoc loco adnotandum est, rerum figu-

ras, colores, magnitudinem, gravitatem, & qualitates universe alias, quæ enunciari solent de concreto corpore tanquam ipsius accidentia, idque sive omnia visu deprehendantur, sive aliis etiam percipiantur sensibus; illa sic cogitanda esse, non quasi sint quædam per se exsistentes naturæ, seu substantiæ (id siquidem mente assequi non licet) neque rursus, quasi plane non exsistant, seu prorsus non entia, merumque nihil sint; neque iterum, quasi talia sint, cujusmodi alia, quæ ipsi accidunt incorporea; neque denique, quasi sint quæpiam ipsius corporis partes: Verum ita habenda esse, quasi, cum sint varii modi sese habendi corporis, ipsum totum corpus ex illorum aggregatione obtineat propriam peculiaremque, seu speciei suæ naturam.

Non sane, quod corpus exinde tale quid evadat, qualis evadit moles major contexta ex minoribus, illisque aut primis minimisque, aut grandiusculis, & universe contextis ex aliis minutioribus; sed solum; quemadmodum dixi quod ex iis omnibus conjunctis, habitisque pro differentia, propriam sibi, & ab omni alio distinctam naturam possideat.

Ac illa quidem omnia specialibus notionibus conceptibusque comprehenduntur, sed ita tamen, ut interim corpus, quod ex ipsis quasi totum quid resultat, ac minime est divisum in se, sed ut unum quid intelligitur; denominationem obtineat talis corporis, quod in certo rerum genere habeatur.

Et potest quidem intelligi pene idem fieri, ex Eventorum quorundam congerie quæ in nullo alio reperiantur eadem; hoc est, potest quidem res, quibus illa congruunt, ex ipsorum notionibus discerni, ac denominari; sed tum tamen solum, cum ea singula advenire deprehenduntur, utpote

cum

cum non sint ex illo accidentium genere, quæ ut inexistentia sunt, sic sunt necessario semperque conjuncta, ac idcirco faciunt perpetuam denominationem.

Quæri hic posset, an, si facta per mortem nostri exsolutione, contingeret ipso temporis progressu, ut casu quodam eadem omnia ex quibus constamus principia, iterato, ac eodem modo, quo jam sunt, coadunarentur, iidem, qui jam, exsisteremus, ac denominari possemus? Respondendum vero, id quidem indubium; sed ita tamen ut nihil ad nos, prius aliquando fuisse, attineret; quoniam in ipsa exsolutione periisset omnis habitus, omnisque memoria eorum, qui fuissemus: sicque proinde foret omnis repetentia, reminiscentiaque nostra interrupta, ut ne posset quidem, quod olim exstitissemus, in mentem venire. Atque hæc quidem de Universo.

SECT. II.

De Mundo.

SEquitur de Mundo dicamus, qui est ipsius Universi, seu infinitatis rerum quædam portio, ac describi potest non incongrue, Cæli complexio, Sidera, Terramque, & quicquid est rerum conspicabilium continens.

Cum Cœli complexionem dico, innuo Cœlum esse partem Mundi extimam, quæ & Æther dici, & Regio ignis valeat, ob Sidera, quæ continet, quæque sunt totidem quasi accensi ignes.

Terram autem cum memoro, partem Mundi imam, seu quasi mediam intelligo; cui & inest Aqua, & incumbit Aer, Ignis regioni proximus; & cum varia sint, quæ ex his & in his creari vide-

mus, idcirco illa nomine rerum conſpicabilium comprehenduntur.

Quoniam vero & poteſt & ſolet requiri de Mundo, Qua forma interius, qua figura exterius ſit? Æternus ne ſit, an initium habuerit? Alione Authore, quam ipſa Natura, Fortunave indiguerit? Qualis exortus & Totius, & Partium ejus fuerit? Aliquone egeat Rectore, an vices per ſe obeat? An, quomodo, quando ſit interiturus? Unicuſne ſit, an ſint præter ipſum alii innumerabiles? ideo paucis eſt de ſingulis dicendum.

CAP. I. *De Forma, & Figura Mundi.*

ET, circa Primum quidem caput; non eſt ſane Mundus interna ſua forma conſtitutioneve animatus, ac multo minus Deus, ut aliqui exiſtimant: ſed cum quicquid unum forma aliqua ſeu conſtitutione cenſetur, tale ſit, vel quod ejus partes uno habitu contineantur, veluti Planta aut Animal; vel quod compingantur quidem inter ſe, verum abſque craſi aliarum in alias, quemadmodum domus aut navigium; vel quod diſſita quidem mutuo ſint, ſed quandam tamen relationem ad ſe invicem habeant, ut exercitus, & Reſpublica; Mundus eſt ſolum partim ſecundo, partim tertio modo reputandus unus.

Et ſecundo quidem modo haberi unus poteſt; quatenus inter Solem, Lunam, cæteraſque partes Mundi ſolidiores compactioreſque intercipitur ſive aer, ſive æther diffuſilis, quo veluti cohæſio fiat. Poteſt vero etiam tertio, quatenus rurſus Sol, Luna, Terra, aliaque corpora compacta, ſic diſſita inter ſe ſunt, ut non ſine quodam tamen ordine ſuperiorum, inferiorum; antecedentium, conſequentium; illuſtrantium, illuſtratorum, regiones, ſedeſque obtineant. Dicere

Dicere autem esse Mundum primo præterea modo unum, qui intelligi valeat? cum si res ita se haberet, ac Mundus, ut volunt, foret Animans, nihil existimandum inanime foret, non lapis, non etiam cadaver, non demum quidvis aliud; scilicet uno habitu, qui anima esset, per omnia diffuso.

Necvero, qui esse Mundum animantem sapientemque asserunt, satis attendunt, intelliguntque, quam cadere naturam id possit. Siquidem quemmadmodum arbor non nascitur in æthere, non piscis in arvo, non sanguis in ligno, non humor in pumice; ita non potest animus, animave nasci, aut esse indiscriminatim in quolibet corpore; sed cum certum sit, ac dispositum, ubi quidvis crescat, & insit; quærenda omnino est ejus natura non longe à nervis, & sanguine; ac proinde nullatenus in putribus terrarum glebis, in aqua, in Sole, in æthere, &c.

Quod autem aliqui contendunt, esse non modo animo & sensibus præditum Mundum, verum esse quoque rotundum, ardentem, volubilem Deum: hæc jam sunt portenta, & miracula, non sane disserentium, sed somniantium Philosophorum. Ecquis enim possit intelligere, qualis sit iste volubilis, & rotundus Deus? Quæ vero illi tribuitur vita? Nempe, ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit: In qua non video ubinam mens constans, & vita beata possit insistere.

Esto vero Mundus Deus: ut Sol, Luna, ac cæteræ partes Dei sunt, sic ipsa quoque profecto Terra, quoniam pars Mundi est, pars est etiam Dei. Atqui Terræ maximas regiones inhabitabiles atq; incultas videmus, quod pars earum appulsu Solis exarserit, pars obriguerit nive pruinaque, lon-

go Solis abſceſſu. Quæ, ſi Mundus eſt Deus, quoniam partes Mundi ſunt, Dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt.

Ad externam formam Figuramve quod ſpectat; certum imprimis eſſe videtur, eſſe quoddam Mundi extremum; quoniam Mundus eſt aliquod quaſi reſegmentum Univerſi infiniti; at vero quale iſtud ſit, ecquis valeat conjicere, niſi illinc advenerit?

Nam, cum illud quidem eſſe videatur cœlum; nihil eſt rerum apparentium, quod repugnet, quo minus ſit rarum; nihil, quo minus denſum ſit. Rarum, quod poſſint ſidera, quæ in ipſo ſunt, moverique apparent, motus ſuos per ipſum obire: Denſum, quod poſſit ipſummet ſidera ſibi infixa ciere.

Rurſus, nihil proinde repugnat, quo minus aut quieſcens ſit, ſi ſidera quidem per ipſum moveantur; aut circumactum, ſi ſidera ab ipſo rapta circumducantur.

Adhæc, nihil quoque repugnat, quo minus rotundum, ovatum, aut lenticulare ſit; ac præſertim quidem, ſi ipſum moveatur; nihil rurſus, quo minus ſit triangulare pyramidaleve, quadratum hexahedricumve, aut figura alia facierum planarum; ac potiſſimum, ſi immotum ſit.

Qui certe quibuſdam ducti argumentis, unam quampiam determinatam figuram Mundo ſic aſſerunt, quaſi habere aliam non poſſit; eſt quorſum miremur eorum tarditatem. Nam tuentur quidem plerique eſſe Mundum, ut immortalem ac beatum, ita & rotundum, quod ea forma ullam eſſe neget pulchriorem Plato; at mihi quidem vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur eſſe (propter varietatem ſcilicet) formoſior.

CAP.

CAP. II. *De Novitate Mundi.*

QUod ad ſecundum attinet caput, non eſt ſane æternus Mundus; ſed eſſe aliquando cœpit. Nam primum quidem, cum eadem ſit natura totius, quæ partium; & obſervemus partes Mundi eſſe ut interitui, ita ortui obnoxias; idcirco oportet totum quoq; Mundum eſſe interitui, ortuiq; obnoxium. Partes porro ipſius Mundi exoriri, ac interire; ſeu nativas eſſe, ac mortales, tum ſenſu ipſo demonſtratur, tum inferius quoque deducendum eſt.

Neque dicat quis mutationes, quæ in partibus Mundi fiunt, non præcipuarum eſſe partium, ut Solis, Lunæ, Terræ, aliarum; ſed minorum ſolummodo, quæ ſunt duntaxat particulæ, ex quibus illæ præcipuæ conſtant. Quippe is conjicere debet, ſi præcipuæ partes ex partibus conſtant mutationi obnoxiis, eſſe & ipſas totas mutationi obnoxias; ac niſi crebro occurrant cauſæ adeo validæ, ut illas immutent, nihil obſtare nihilominus, quin tales aliquando occurrant; uti & inter ipſas minores quædam diu perſtant incolumes, quæ temporis tamen progreſſu mutationis cauſas inveniunt.

Deinde, cum rerum hiſtoriæ omnium antiquiſſimæ, bello Thebano Trojanoque ſuperiores haudquaquam ſint; quorſum id quæſo, niſi quia Mundus admodum vetuſtus non eſt, tantum abeſt ut ſit æternus? Nam ſi æternus quidem, cur non Poetæ quoque alii alias aliaſque res cecinerunt? Quonam tot virorum illuſtrium toties cecidere tot geſta? cur nuſquam florent inſita æternæ famæ monumenta?

Pari ratione, cum omnes artes recens adinventas habeamus, quando inventores omnium non nesciuntur (nam & quod in dies multæ excolantur, incrementumque accipiant, nimisquam manifestum est) quorsum id quoque, nisi quia Mundus non potest valde pridem cœpisse? Neque enim potuisset Mundus tamdiu carere artibus, quæ tantæ ad vitam sunt utilitatis.

Quod si forte credis paria monumenta, paresque artes antehac fuisse, quæ magnis quibusdam incendiis, diluviis, terræ-motibus, una cum ipsis urbibus, gentibusque eversis perierint: an-non fatearis necesse est, futurum quoque aliquando terrarum, cœlique exitium, uti & contigisset, si illis casibus gravior aliqua causa incubuisset? Quippe & nos ipsi non alia de causa mortales reputamus nos, quam quia deprehendimus nos iisdem morbis ægrescere, ac illos, quos vidimus mori.

Habuit ergo Mundus initium; neque, ut constare ex his potest, vetustatis est valde magnæ. Quandocunque autem cœperit, videtur omnino à Verna anni tempestate cœpisse. Nempe, cum tunc omnia primum germinarint, floruerint, fœtus conceperint, & ipsa Mundi novitas temperiem caloris frigorisque exegerit (scilicet fovendis novis fœtibus) priusquam deinceps in alterum extremorum deflecteretur.

CAP. III. *De causa Mundi.*

Ad succedens caput quod spectat, eximendum imprimis est à solicitudine, ac labore Mundi exstruendi divinum Numen: Neque enim esse potest à causa beata simul, ac immortali, quæ ipsum fabrefecerit.

Quibus-

Quibus-nam certe oculis intueri Plato potuit fabricam illam operis tanti, qua construi à Deo atque ædificari Mundum facit? Quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerint? Quemadmodum autem obedire, & parere voluntati Architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde vero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendosque sensus? Longum est iterare omnia, quæ talia sunt, ut optata magis, quam inventa videantur.

Sed & is, quem perhibet, Deus, aut non fuit priore illo ævo, quo corpora sive immota erant, sive nullo ordine ciebantur; aut tum dormivit; vel vigilavit; neutrumve istorum. Primum admitti non potest, siquidem Deus æternus est. Neque secundum: Quippe, si ab æterno dormivit, mortuus ergo fuit; quoniam æternus somnus mors est. Sed ne capax quidem somni Deus est; magno enim intervallo divisa sunt immortalitas Dei, & res vicina morti. Quod si vigilavit; aut aliquid ipsi ad felicitatē defuit, aut perfecte beatus fuit. At Prius non sineret eum esse felicē; non est enim felix, cui aliquid ad felicitatem deest. Posterius vero absurdū est; quoniam cui nihil deest, inanis illi rerum molitio.

Quid ergo erat, ut hoc inculcem, quod concupisceret Deus Mundum signis, & luminibus, tanquam ædilis ornare? Si ut Deus melius habitaret; antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat? Post autem, varietatene eum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas videmus? Quæ ista potest esse oblectatio Deo, quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset?

An dicet quis hominum causa fuisse hæc à Deo con-

constituta ? Verumtamen Sapientumne ? Propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio ? An stultorum ? At primum, causa non fuit, quod de improbis bene mereretur. Deinde, quid est assequutus, cum omnes stulti sint sine dubio miserrimi maxime quod stulti sunt ? Miserius enim stultitia quid possumus dicere ? Deinde, quod tam multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possint, nec ferre præsentia.

An & Mundum fecit, & in Mundo homines, ut ab hominibus coleretur ? At quid Deo cultus hominum confert, beato, & nulla re indigenti ? Vel, si tantum honoris homini habuit, ut ipsius causa Mundum fabricaret, ut instrueret eum sapientia, ut Dominum viventium faceret, eumque diligeret, tanquam filium ; cur mortalem, fragilemque constituit ? cur omnibus malis, quem diligebat objecit ? Cum oporteret & beatum esse hominem, tanquam conjunctum & proximum Deo ; & perpetuum, sicut est ipse, ad quem colendum & contemplandum figuratus est.

Hisce ergo de causis dicendum est potius effectum esse Mundum Natura, seu mavis, ac ut aliquis Physicorum dixit, Fortuna,

Natura, inquam, quatenus ea natura est Atomorum per illam Universi, seu naturæ rerum immensitatem discurrentium, ut sibi invicem magna quadam copia occurrentes, apprehendere se, irretireque & implectere mutuo possint ; ac sese varie commiscentes, primum quoddam veluti Chaos, & in vorticis modum glomerari; ac deinde post multas convolutiones, evolutiones, factisque molitionibus, & quasi tentamentis variis, (omnigenos videlicet motus, cœtusque experiundo) in eam tandem formam coire, qualem Mundus hic exhibet.

Fortuna

Fortuna vero, quod Atomi non consilio aliquo, sed prout sors obtigerit, concurrant, cohærescant, coaptentur; adeo ut Fortuna proinde, quemadmodum dictum jam est, non ideo sit causa per se aliqua, quæ atomos temperet, & ad talem effectum disponat; sed quod atomi sint ipsæ Fortuna, quatenus nulla præmeditatione sibi invicem occurrentes, sese complectuntur, & tale concretum, prout obtingit, faciunt.

Error hic totus cum locis aliis repressus habetur, tum speciatim Dissertatione, quæ de Authore Mundi est, in sect. 1. phys. lib. 4. cap. 5.

CAP. IV. *De Exortu Mundi.*

VErum ut rem paulo specialius deducam, & ad aliud caput interim accedam, videtur Mundus in hanc figuram circumtornatus conformatusque hujusmodi quadam, sine follibus & incudibus, ratione prodiisse.

Imprimis, cum Atomi motu inconsulto ac fortuito essent, & continuo simul celerrimeque cierentur, ubi in hunc Immensitatis locum, in quo jam est Mundus, occœperunt concurrere, seseque apprehendere, coacervatæ simul fuere in unam rudem indigestamque molem, in qua magnæ parvis, rotundæ angulosis, læves hamatis, aliæ aliis commistæ fuerint.

Deinde, in confuso hoc cœtu, eæ, quæ majores gravissimæque omnium erant, cœpere sensim subsidere; & quæcunque fuerunt exiles, rotundæ, parvæ, lubricæ, illæ in ipso earum concursu cœpere exprimi, & in sublime ferri. Prorsus ut in turbida aqua, donec quiescit inclarescitque, partes terreæ deorsum subsidunt, aqueæ sursum quasi eliduntur. Postquam vero impellens elidensque

vis, quæ ſurſum agebat, elanguit, neque ictus amplius in altum evexit, ipſæque interim atomi eliſæ regredi deorſum prohibitæ ab aliis ſunt ; tum agiliores ad oras uſque circum extremas avolarunt, tum aliæ & ab ipſis reflexæ, & aq aliis pone inſtantibus repreſſæ ; facta eſt mutua quædam implexio, quæ Cœlum generaverit.

Quæ Atomi autem & ejuſdem naturæ fuerunt (cum, ut dictum eſt, variæ fuerint) & acervatim, dum in ſublime compellerentur, circumvolutæ ; eæ perfecerunt Solis ac Lunæ, Aſtrorumque aliorum naturam. Hujuſcemodi autem fuerunt potiſſimum Ignificæ ; nam quæ ab ipſis relictæ ſunt, neque tam altum emergere potuerunt, illæ Aeris naturam crearunt.

Tandem ex iis, quæ ſubſederunt, ipſa Terra genita eſt. Et cum multum adhuc in Terra ſupereſſet materiæ, eaque verberibus ventorum, auriſque ex aſtris ſpirantibus condenſaretur ; quæcunque ejus figuratio ex particulis minutis conſtabat, expreſſa eſt, Humidamq; genuit naturam. Iſthæc, cum eſſet fluida, in cava, & ad excipiendum continendumque idonea loca defluxit ; aut ipſa per ſe aqua conſiſtens, idonea loca excavavit. Præcipuæ ergo Mundi partes genitæ fuere in hunc modum.

De minus præcipuis, ac veluti partium particulis, ut quidpiam addam : Videntur in prima illa commiſtione effecta fuiſſe generabilium corruptibiliumque rerum varia ſemina, ex quibus res variæ & conformatæ tum fuerint, & deinceps magna ex parte propagari etiam potuerint.

Et Saxa quidem, ac Metalla, cæteraque Foſſilia, intra ipſummet terræ corpus, tum cum ipſa formata eſt, ideo concreari potuerunt, quod maſſa foret heterogenea, ſeu ex atomis ac ſeminibus diverſæ naturæ conſtaret. Et quod ipſæ Saxorum

orum moles adusque superficiem diversimode exuberarent; ideo creati exinde Montes, uti & quæ Convalles ac Planities non potuere ipsis non intercipi.

Subinde vero circum montes collesque, & in vallibus, ac per arva, herbæ, virgulta, arbores, eo proxime modo, quo circa volucrum & quadrupedum corpora ac membra, plumæ, pili, setæ nascuntur.

Verum ad ipsa quidem Animalia quod attinet, par est ipsam Terram novum genitale semen retinentem, quosdam ex se folliculos in quorundam quasi uterorum similitudinem protulisse, eosque, cum maturuissent, natura cogente ruptos, animalia tenera profudisse: deinde terram ipsam humore quodam, qui esset lacti similis, exuberasse, eoque alimento animantes esse nutritas.

Nutritas, inquam, eas animantes, quæ ita fuerunt conformatæ, ut partes omnes nutritioni usibusque aliis necessarias habuerint. Nam, ut dum Nilus agros deseruit, & terra cœpit ardore Solis exarescere, cultores varia animalia versis glebis inveniunt, partim inchoata, partim imperfecta & trunca; ac ita quidem, ut in eodem altera pars vivat, altera rudis terra sit: sic par est inter prima illa Telluris quasi tentamenta, præter animalia perfecte formata, enata fuisse aliqua, orba manuum, orba pedum, orba oris, orba aliarum partium, sine quibus non licuit aut alimentum sumere, aut diu ætatem producere, aut genus suum propagare.

Quod de aliis autem animalibus dico, idem & de Homine ipso dictum volo intelligi. Videlicet folliculos, uterosve aliquos radicibus terræ cohærentes, & à Sole concalefactos primum increvisse, & infantibus ex se editis ingenitum lactis humo-

humorem natura ministrante præbuisse; quos ita educatos & adultos genus hominum propagasse.

Duo quædam addo: Unum haudquaquam esse probandum, quod aliqui aiunt fuisse tunc enatos, ac viguisse Centauros, Scyllas, Chimæras, aliaq; monstra ex diversis generum partibus constantia. Qua enim ratione potuerunt in Centauro, exempli gratia, hominis & equi membra cohærere; cum tertio quidem ætatis anno, vix puero adhuc ablactato, equus jam floreat; & dum equus ann præ senio languescit, homo florescente juventute sit.

Alterum, ut tellure nova, & seminibus pluribus, vegetioribusque, plura, ac majora, quam nunc creata fuere animalia, & in ipsis homines quoque; adeo ut illud hominum genus fuerit in arvis durius, tanquam ex ossibus nervisque & majoribus & solidioribus compactum; sic destitisse demum Terram, tanquam seminibus exhaustis, & quasi mulierem spatio vetusto defessam, talia animalia sponte parere; & exinde fieri, ut jam nusquam sponte erumpant homines; sed & ipsi, & perfectiora, majoraque alia animalia propagatione sola oriantur.

Fabula hæc tota, quî prodierit Mundus, refutata habetur sect. 1. phys. lib. 1. cap. 2. cum speci-aliter disseritur de Exortu Mundi; tum præter memoratam de Mundi Authore, illa quæ est de Usu partium in Animalibus, sect. 3. memb. post. lib. 2. cap. 3.

CAP. V. *De obeunte suas vices Mundo.*

SEquitur quæstio, An per se, an alicujus Numinis Providentia regatur Mundus.

Itaque existimare imprimis non oportet aut

motum cœli, aut æstivam hybernamque Solis conversionem, aut Solis Lunæque defectum, aut ortum occasumve Astrorum, aut alia hujuscemodi ideo fieri, quod sit Præfectus aliquis, qui sic disponat, disposueritve, ac simul beatitudinem, immortalitatemque possideat. Non enim cum felicitate congruunt negotia, sollicitudines, iræ, gratiæ; sed hæc præ imbecillitate, metu, opisque externæ indigentia contingunt.

Neque oportet rursus, cum id muneris & molestum sit, & à felici statu abhorrens, existimare eam naturam, quæ felicitatem est nacta, ejusmodi esse, ut sciens ac volens hasce animi commotiones sive perturbationes subeat; sed tueri potius respectu illius venerationem omnimodam, ac orationis genere uti eas suggerente cogitationes, ex quibus nullæ venerationi contrariæ opiniones nascantur.

Quare opinandum est potius, tum cum Mundus procreatus est, factos fuisse eos circumplexus circumvolventium se atomorum, ut creatis exinde corporibus cœlestibus, nata in ipsis fuerit hæc necessitas, qua tali modo moverentur, & circuitus tales obirent; ac pari modo cætera omnia vices suas agerent, pro cœpto semel rerum cursu.

Cur vero hoc potius non sit opinandum? Nam sive Deus ipse est Mundus, ut aliqui existimant; quid potest esse minus quietum, quam nullo puncto temporis intermisso, versari circum axem Cœli admirabili celeritate? Nisi quietum autem, nihil beatum est. Sive in ipso Mundo Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus Astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conservet; qui omnibus in locis, omni tempore præsto sit; & quanta singularum rerum varietas, seu innumerabilitas potius

est,

est, in totidem distrahatur curas; dando scilicet operam, ut hoc, non alio modo fiant; næ ille negociis, ut ante objiciebam, molestis, operosisque est implicatus.

Quid quod, tametsi vel supponatur solum non curari à Deo res; contingere non secus omnia, ac si nulla esset Providentia, deprehendetur? Quippe nonnulla quidem bene, verum pleraque etiam male, & secus quam deberent, eveniunt. Nam, ut omittam cætera; nonne, si ipse Jupiter fulminat, fulminave regit, deberet saltem parcere templis, saltem non facere occasionem, qua dubitetur, an non id casu, potiusquam divino consilio eveniat? Scilicet, quasi omnibus rebus cursum tenere pergentibus, vicesque suas obeuntibus, prout fuerit ab initio cœptum.

Certe, hoc quoque maxime valet, quatenus specialem hominum respectu asserunt Providentiam. Nam, ut prætercam, quod jam dixi, non posse beatam immortalemque naturam ulla teneri ira, aut gratia; fac hominum res à Deo non curari, qui se illæ secus habituræ sunt? Par in illis, aut etiam major, quam in cæteris animalibus imbecillitas, paria incommoda, par malorum seges. Servantur eorum aliqui conceptis votis, ex naufragio: quam multi votis conceptis pereunt? Multi Liberos precati obtinent: quam-multi frustra, ut obtineant, precantur?

Sed, ne longum faciam; cur, si curæ Deo res humanæ sunt, & bonis male, & malis est bene? Movet me sane quod video bonis adversa semper contingere, paupertatem, labores, exsilia, carorum amissiones: malos contra beatos esse, augeri potentia, honore affici. Quod innocentiam minus tutam, scelera impune committi; Quod sine delectu morum, sine ordine, ac discrimine annorum

rum ſævire mortem; ſed alios ad ſenectutem pervenire, alios infantes rapi, alios jam robuſtos interire, alios in primo adoleſcentiæ flore immaturis funeribus exſtingui: in bellis potius meliores & vinci, & perire. Maxime autem commovet, homines imprimis religioſos gravioribus malis affici; iis autem, qui aut Deos omnino negligunt, aut non pie colunt, vel minora incommoda evenire, vel nulla.

Quinetiam mihi videor non male hac ratione argumentari. Aut Deus vult tollere mala, & non poteſt; aut poteſt, & non vult; aut neque vult, neque poteſt; aut & vult, & poteſt. Si vult, & non poteſt, imbecillis eſt, ideoque non Deus. Si poteſt, & non vult, invidus: quod æque alienum à Deo. Si neque vult, neque poteſt, & invidus, & imbecillis eſt, ideoque neque Deus. Si vult, & poteſt, quod ſolum Deo convenit; unde ergo mala? aut cur illa non tollit?

Impietas hæc tota oppugnata eſt cum aſſeruimus eſſe Deum Rectorem Mundi in ſect.1. phyſ. lib.4. cap. 6. itemque cum regere Deum ſpeciali cura Humanum genus diximus ibidem cap. 7.

CAP. VI. *Obiter de Geniis, ſeu Dæmonibus.*

PErinde eſt porro, ſeu Deus res curet ſeipſo, ut aliqui volunt; ſeu, ut contendunt alii, per Adminiſtros, quos Genios, ac Dæmonas paſſim appellant. Quippe & res non ſecus contingunt, ac ſi adminiſtri hujuſcemodi eſſe nulli ſupponerentur; & ut concedantur eſſe aliqui, non poſſunt ii ſane, quales fingunt, eſſe; humana videlicet forma, & voce, quæ ad nos pertingat. Ut taceam, cum plerumque mali & vitioſi eſſe dicantur, non poſſe eos proinde felices longævoſque eſſe; quod pravitati

vitati comes adsit & cæcitas multa, & pronus ad ea, quæ interimunt, lapsus.

Quam optandum foret, ut aliqui essent, qui nostri curam gererent; ut quæ desunt prudentiæ nostræ, nostrisque viribus, supplerent! Quam speciatim optandum iis, qui sunt in bello sanctissimorum honestissimorumque facinorum duces; ut non solum armis, equis, navibus, sed ipsorum quoque Deorum auxilio possent fidere.

Ac nonnulli quidem interdum apparere quibusdam dicuntur; Sed quidni ii, qui Genios apparere commemorant, aut mentiuntur, & fingunt; aut melancholici sunt, talesque, ut ærumnosum corpus ipsis tum suspendat, tum ad extraordinaria deflectat imaginationem? Notum est certe nihil esse imaginatione comparatius ad movendum, transformandumque (tametsi in re nihil subsit) in omnem speciem. Quippe, quod facta menti impressio similis sit illi, quæ in cera fit; quodq; humanæ menti habenti in se, quod fingit, & quod fingitur, ea insit vis, ut sumpta ex rebus visis auditisve occasione quapiam vel levissima, speciem ex seipsa facillime variet, atque transfiguret: ut manifestum quidem faciunt, quæ per somnũ fiunt, insomniorum commutationes, tanquam ex quibus deprehendatur imaginatrix facultas varietatem omnigenam affectuum, visorumque subire. Ut proinde mirum non sit, si ubi facultas est læsa, Dæmones, aut alia, de quibus quidpiam quocunque modo præconceperint, videre videantur.

Solent insuper argumento ad stabiliendum ut Providentiam, ita exstantiam Dæmonum, obtendere Divinationem: Sed piget humanæ imbecillitatis, quando & ex somniis Divinationem repetit; quasi nempe Deus per grabatos incedens stertentes admoneat visis tortuosis, quid sit ventu-

venturum: & ex omni portentorum, ostentorumque genere; quasi nisi Deum commiscuerimus, non modo cum Sole, cum Luna, cum variis animalibus, sed cum omni etiam ære, ac lapide, non habeamus satis idoneum eventuum hujusmodi opificem, Fortunam, & Casum?

Verum, ut de solis Oraculis dicam; cum possit tot modis convinci esse illa meras vatum imposturas; tum vel ex eo sane subodorari in promptu est, quod versibus utantur malis, quique sint plerumque principio trunci, medio elumbes, fine claudicantes: quod sane non contingeret, si funderentur divinitus; quando à Deo nihil, nisi bene decenterque fieri par est.

Et memini quidem, cum Sami adolescerem, solitum jactari Oraculum illud, quo ferebant Polycratem insulæ tyrannum Pythia & Delia celebrantem misisse simul Delum, sciscitatum Apollinem, num quæ spectarent ad sacrificium, ad præfinitum tempus offerret: ac respondisse Pythium, Hæc tibi Pythia & Delia sunt: addentes inde significatum, ea illi extrema futura: siquidem ipsum non multo post tolli è medio contigit: Verum qui potuit responso illo significari ea sacrificia fore extrema, potius, quam media: nisi quod vulgo avidi nimis auricularum homines sunt?

Quid hic improbandum, quidque tolerandum, deducitur fuse cum ageremus de Divinatione in Ethica lib. 3. cap. 4.

CAP. VII. *De Fine, seu Interitu Mundi.*

JAm esse Mundum interiturum, finemque habiturum, ex eo dependet, quod genitus sit, exortumque habuerit. Siquidem necesse est omnia, ut

ut concernuntur, ita discerni, inque ea dissolvi ex quibus coaluerint: illa quidem id perpessa ab istiusmodi, ista ab illiusmodi causis: sed omnia alicunde, & aliquando tamen. Quo magis profecto mirari par est, esse aliquos, qui non modo natum introducentes Mundum, sed etiam manu pene factum, edicant ipsum sempiternum. Quæ esse enim potest, ut supra arguebam, coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquod sit, nihil sit extremum?

Videtur sane esse Mundus, Animalis aut Plantæ instar, quemadmodum genitus, ita corruptioni obnoxius: Tum quia non secus ac illa, ex atomis constat, quæ propter motum intestinum, quo indesinentur cientur, moliri denique exsolutionem possunt; Tum quia, ut illis, ita & Mundo accidere potest extrinsecus causa, quæ ipsi exitium afferat: maximeque cum notum sit, unamquamque rem una via natam, denasci posse compluribus: Tum quia, ut in illis tres ætates sunt, Adolescentia, Vigor, & Senium; ita Mundus primum quodammodo increverit (quatenus etiam post genitale tempus accessere extrinsecus ex Universo atomi, quæ per ipsa Mundi quasi spiracula subierint, & ex quibus cœlum, sidera, aer, mare, terra, alia adaucta fuerint, congruis videlicet ad congrua sese accommodantibus) deinde vero, quia crescendi debuit aliquis esse finis, in perfecto quodam quasi statu constiterit: ac jam demum occœperit ita quasi satiscere, ut agnosci omnino possit ad extremam vergere ætatem.

Confirmatur autem imprimis, ex eo quod, ut videre licet temporis progressu turres ruere, saxa putrescere, delubra & simulacra fatisci, unde & denique exsolvuntur: ita videamus Mundi partes sensim deteri, ac deminui. Terræ pars multa

multa abit in auras (ne aliquid dicam de majoribus illis concussionibus, quibus metus incutitur, ne quando tota corruat, & subtracta pedibus, quasi in barathrum feratur.) Aqua partim quoque in auras halatur, partim per terras sic bibitur, ut non omnis sit refluxura: Aer continuo immutatur, rebus quidem multis in ipsum excedentibus, sed & multis quoque ex ipso recreatis: Ignis demum non modo noster, sed etiam sidereus, ut qui est in Sole, sensim deperit, abjectu & emissione lucis: Quocirca neque est cur rearis debere hæc Mundi corpora manere æterna.

Deinde, ex eo, quod videmus esse inter ipsa Mundi corpora continentem pugnam, ob quam interdum quidem incendia, interdum vero & diluvia, quasi æquis viribus contingunt. At quemadmodum in Palæstra, ita necesse est, ut in Mundo contrariorum alterum denique prævaleat, omniaque pessundet. Si quis autem quærat, utrum duorum ratione verisimili sit prævaliturum: Responderi potest illud esse Ignem, tanquam actuosiorem, & à Sole præsertim, cœlitusque suppeditatum: adeo ut superantior evasurus denique sit, ac sit Mundus proinde conflagratione periturus.

Postremo ex eo, quod nihil indissolubile sit, nisi quod sit aut solidum, quemadmodum Atomus; aut intactile, ut Inane; aut nihil habens extra, unde aut dissolvens causa adveniat, aut quo ipsum possit excedere, ut Universum; Mundus autem, neque solidum quid sit, propter Inane intermistum; neque etiam intactile quid, propter naturam corpoream; neque denique nihil extra habens, ob sui extremum; quo fit, ut & clades contingere extrinsecus, à corporibus nempe incurrentibus & confringentibus valeat, & sive ea ex-

trinsecus,

trinſecus, ſive intrinſecus accidat, habeat, quo diſſolvi & effundi queat.

Quod addo quidem, quia poteſt Mundus non conflagratione duntaxat, aut, ſi velis, etiam inundatione perire; ſed modis quoque pluribus, quos inter ille præcipuus eſt, ut quemadmodum Animal, quicum jam illum comparavi, ipſa animæ compagine ſoluta, in varias partes ſolvitur, quæ & ipſæ tandem plane exſolvantur; & vel diſſipentur, abeantque in auras, ac minutiſſimos pulveres; vel inſerviant etiam ad procreandum alia animalia; ita ipſis Mundi quaſi mœnibus fatiſcentibus, dantibuſque ruinam, fruſtra illius varia ſubinde ſolvantur, ac abeant tandem in atomos, libertatem Inanis nactæ & coeffundantur, & repetant motus primigenios, & vel longum diuque procurrant, vel brevi aut in Mundos alios incidant, aut cum atomis aliis concurrentes in gignendos novos Mundos coaleſcant.

Tametſi certe, ut animal poteſt ab animæ exceſſu aut ocyus, aut tardius omnimode exſolvi, ita utrumvis poſſit ipſi Mundo contingere; Attamen probabilius eſt, fore, ut puncto temporis nihil reliquiarum exſtet, præter atomos, ac ſpatium deſertum, quod quacunque ex parte lethi quaſi janua aperta prius fuerit, illac omnis materiæ turba ſeſe foras datura ſit.

Quod dixi autem vergere ad extremam ætatem Mundum, id vel eo fidem ducit, quod effœta tellus, ut jam quoque attigeram, vix parva creet animalia, quæ edidit olim ingentia; quodque vix plurimo labore fruges fructuſque ſuppeditet, quæ ſponte initio ubertim effudit. Unde & frequentes ſunt querimoniæ laudantium ſæcula priora, accuſantium præſentia; cum non videant hanc eſſe rerum ſortem, ut omnia paulatim tabeſcant;

&

& spatio ætatis vetusto defessa, veluti in scopulum tendant. Utinam modo ratio potius, quam res ipsa persuadeat, fore ut parvo in tempore conquassari omnia cernamus.

Si quidpiam hoc loco improbandum interseritur, id improbatum habet, cum de Mundi interitu ageremus in Phys. sect.1. lib.1. cap.7.

CAP. VIII. *De Infinitis Mundis.*

PORRO, quod demum requiritur, sint-ne præter hunc alii, & non modo plures, sed etiam infiniti Mundi; videtur omnino dicendum dari numero infinitos. Quippe Atomi, cum sint infinitæ, ut demonstratum jam ante est, per infinitatem spatiorum feruntur, ac alibi aliæ, proculque ab hoc varie invicem concurrentes coalescere in fabrefactionem Mundorum infinitorum possunt. Atomi siquidem ad hoc comparatæ, ut ex ipsis Mundus constare efficive valeat, absumi non possunt, cum sint infinitæ, neque in unum, neque in aliquot, qui definito numero sint; & neque in quotcunque uniusmodi, neque in quotcunque inter se diversos. Quare & nihil obstat, quo minus sit talis Mundorum infinitudo.

Sane vero tam est absurdum in universo infinito unum Mundum fieri, quam in magno agro granis plurimis consito unam spicam nasci. Nempe, ut in agro causæ plurimæ, ipsa nimirum semina simul cum loco in promptu sunt; sic in Universo, præter ipsum locum, non modo causæ plurimæ, verum infinitæ etiam suppetunt; ipsæ scilicet atomi, perinde ac illæ, ex quibus hic Mundus coaluit, coeundi capaces.

Accedit, quod nullam videamus rerum generabiliũ ita est unam, ut non eodem sub genere multa

F. consimi-

consimilia obtineat (sic enim homines, sic feræ, sic volucres, sic pisces singulatim sub suis quibusque generibus multiplicantur) Quare & cum non modo Sol, Luna, Terra, Mare, & partes Mundi cæteræ fuerint genitæ, sed ipse etiam totus ex iis constans Mundus; fatendum est prorsus & illas & hunc non singulares esse, sed plures, & numero quidem, ob jam dictas causas, innumero, atque infinito.

Cum nihil vero sit, quod repugnet Mundos alios partim similes, partim dissimiles isti nostro esse: Nam & possunt esse æquales, possunt majores, possunt minores; possunt, qui habeant easdem, eodemve ordine sitas partes; possunt, qui habeant alias, aliove sitas ordine; possunt, qui sint eadem præditi figura; possunt qui præditi diversa (quippe non possunt quidem esse figurarum omnigenarum; ut dictum ante est, atomos, cum definiti sint ambitus, non posse infinitis modis figurari: sed possunt tamen innumerarum; ut globosæ, ovatæ, pyramidalis, &c.) cum id inquam nihil repugnet, hæ tamen omnes diversitates sunt duntaxat quædam quasi conditiones, quæ communem Mundi qualitatem, ac rationem varient.

Videtur autem quilibet aliorum Mundorum, veluti & iste, & omnis alia concretio, quæ in immenso Inani fit, & simile quidpiam cum iis, quæ passim observamus, habet, per proprios quosdam atomorum quasi vortices, convolutionesve seorsim procreari; atq; id quidem sive in Intermundio (ita vocamus, juxta antedicta, intervallum inter duos aut plures Mundos non multum dissitos comprehensum (sive in loco multi-vacuo (seu in quo versantibus licet corporibus, corpusculisve, plurimum tamen spatiorum vacuorum intercipitur)

sive

ſive denique in magno,immiſtoque,& puro Inani; tametſi non, ut aliqui hujuſmodi Inane aſſumentes, deſcribunt.

Nimirum, ſecus ac fit ab illis, intelligendum eſt confluere, niſi ex infinito, at ſaltem ex uno, pluribuſve ſive Mundis, ſive Intermundiis, idonea quædam ſemina,hoc eſt,congeriem quandam congruam atomorum, corpuſculorumve, quæ ſenſim hic illic mutuo coaddantur, varieque formentur, & locum etiam varie,prout contigerit,commutent; ac inſuper extrinſecus accrementa quædam quaſi irrigua accipiant, quouſque conſtans ex omnibus concrementis ſpecialibus moles perficiatur, ſtabilimentumque obtineat, quantum quidem ferre ipſius quaſi fundamenta ſubſtrata valuerint.

Alioquin certe quo in Inani generari Mundum contingit, non ſufficit acervum fieri,convolvique, & incrementum, quandiu in aliud incurrerit,accipere eo modo, quo acervus nivis, dum ſupra nivem volvitur, juxta opinionem, quod ſic fieri ex neceſſitate oporteat,ut Phyſicorum appellatorum ait aliquis: ſiquidem id pugnat cum iis, quæ apparent. Neque enim Acervus, cujus intimus quaſi nucleus ſolidus ſit, & extima etiam quaſi cruſta ſolida, aut convolvi poteſt, aut incrementum accipere, ſi interſtitium nucleum inter cruſtamque interceptum ſit fluxum; quale in Mundo eſſe contingit.

Quod ſupereſt, eſſe alios quoque Mundos, quia geniti ſint, corruptioni obnoxios, manifeſtius eſt, quam ut dici debeat. Nam & quod alii ocyus, alii ſegnius, alii ab his, alii ab illis diſſolvi cauſis valeant, res pertinet ad ſingularem uniuſcujuſque diverſitatem.

Perperam aſſeri ab Epicuro infinitos Mundos, oſtenſum habetur, Phyſ. ſect. 1. lib. 1. cap 2.

SECT. III.

De Rebus Humilibus, seu Terrenis.

VErum, ut missis cæteris, de hoc nostro Mundo specialius dicamus; age, cum omnia, quæ in eo sunt, aut Terræ ambitu contineantur, elatiorave Humo non sint; aut sint in sublime, hoc est, supra humi terræve superficiem elata, ac ideo possint generatim in res humiles terrenasve, & sublimes sive cœlestes atque aereas dividi: age, inquam, sermonem primum de prioribus instituamus, & ex eo quidem præsertim, quod ut nobis propiora sunt, magisque familiaria, ita possint fieri quasi argumenta, ex quibus conjicere de posterioribus, quæ remotiora à nobis, minusque perspecta sunt, liceat.

Videtur autem esse imprimis ipsum Terræ corpus generatim spectandum; ac subinde aqua pars massæ insignis, terræque ipsi varie, partim ad superficiem, partim etiam intus commista; & postea quæ minora sunt, ac passim tota massa visuntur corpora, partim Inanima, ut sunt mineralia, lapides, ac plantæ; partim animata, quæ dici animalia, seu animantes moris est.

CAP. I. *De Terra in medio Mundi consistente.*

PRimum itaque circa ipsam Terram, diximus jam ante quemadmodum fuerit cum reliquis Mundi partibus formata. Sane vero nihil fuit necesse formari eam prius extra Mundi ambitum, ac ita formatam recipi in Mundum; cum satis fuerit

com-

comprehendi in mundana maſſa talia ſemina, ex quibus una cum reliquis Mundi partibus gignerentur: eo modo, quo nihil fuit neceſſe ipſa animalia exterius, ſeu ex ipſa rerum infinitate prius ſecerni, ibique formari, uti in hunc Mundum jam perfecta deducerentur; neque item è cælo, tanquam illic prius elaborari debuerint, delabi in terram; cùm oſtendere nemo valeat, cur comprehendi illic potuerint ejuſcemodi ſemina, ex quibus animalia, plantæ, & quæ cætera videre licet, conſtituerentur; non potuerint vero comprehendi hic, ac pari modo ſuppetere unde illa & gigni & nutriri poſſent.

Diximus vero etiam Terram, cum Cælum, aliaque ſublimia ſurſum veluti avolarent, ſubſidiſſe in Mundi medium, ac ibi, ut in imo loco, remanſiſſe. Addendum jam, non quemadmodum ipſa media eſt Mundi pars, in quam omnia pondera cadunt; ita dari in ipſa medium, ſeu, ut vocant, centrum, verſum quod omnia pondera dirigantur. Scilicet omnia pondera parallelis motibus cadunt, non in angulum vero connituntur; quod ſit ficut in Univerſo, ita & in Mundo regio unica ſurſum, è qua gravia omnia adveniant; unica deorſum, in quam eadem tendant.

Quo fit, ut probandi non ſint, qui dari Antipodas dicunt; homines nempe in averſa Terræ regione ita ſitos, ut veſtigia nobis oppoſita urgeant, eo modo quo videre licet ſimulacra hominum, aliarumve rerum inverſa aut conſiſtere, aut procedere etiam ſubtus aquam. Quippe illi præter naturam, & conditionem rerum gravium, tueri cònantur & homines, & alia corpora terrena illic poſita, ſurſum, ſeu verſus Terram niti; & tam non poſſe è Terra in loca cœli inferiora recidere, quam noſtra hæc non poſſunt in cælum ſponte avolare.

Utcunque aliunde cohærenter suæ suppositioni dicant, esse Antipodibus diem cum nobis est nox, & noctem cum nobis est dies.

Itaque, Terra quidem in orbem circulumve est conformata; sed tamen quasi discus, aut tympanum; non vero quasi sphæra, aut globus. Nempe hæc ejus facies, quam nos incolimus, quæque habitari sola potest, lata est seu plana, non vero globosa; ac talis, in quam omnia pondera recta, seu ad normam ferantur, quemadmodū dictum jam est.

At vero, cum sic res se habeat, difficultas tamen non exigua est, qui fieri possit, ut consistat, neque deorsum in quam regionem diximus lapsuros Antipodas, cadat. Verumtamen Terra non cadit, quoniam insidet aeri, tanquam ipsi congenea, neque adeo ipsi oneri existens, ut animalia insident, tanquam congenea, ipsi Terræ.

Nimirum facile est captu esse in aere subjecto hanc Terræ sustentandæ vim; quod Terra & Aer ab ipsa Mundi conformatione res congeneæ sint, & cognatione quadam revinctæ, tanquam ejusdem totius partes oneri sibi mutuo non sint; sed quasi omni gravitate, compressioneque deposita, mutua complexione teneantur; maximeque cum possit Terrā ad superiorem hanc sui partem magis compacta, gravisque esse, & sensim inferius magis laxa, minusque gravis fieri; quousque tandem parte sui infima ad aeris suppositi naturā proxime accedat.

Propterea autem dixi Terram non fuisse exterius formatam, extrinsecusque illatam in Mundum; eo nempe casu pondere suo aerem illum premeret, quemadmodum minimum pondus nostris sentitur corporibus, si extrinsecus imponatur; cum tamen nec caput, nec cætera membra sibi mutuo sint gravia, quod congenea sint, communique jure totius ejusdem corporis vinciantur.

Ac,

Ac, ne incredibile ſit, rem adeo tenuem, ac eſt aer, poſſe adeo craſſam molem ſuſtentare; cogita duntaxat, quam res ſit tenuis anima, animalisve ſpiritus; & quam tamen craſſam, quamque ponderoſam molem corporis ſuſtentet, ac regat; & vel eo quidem nomine ſolum, quod ipſi conjuncta, uniterque apta res ſit; quemadmodum eſt aer ipſi Terræ.

Non eſt vero propterea reputandum Terram eſſe animatam, ac multo minus Deam quandam; id enim jam ante refutatum eſt. Et terra quidem varias frequenter animantes parturit, at non, quod ipſa ſit animata, ſed quod continens varias atomos, variave rerum ſemina, multa modis multis efferat in lucem, unde animata formentur. Non deſunt, qui aliunde Terram magnæ Deûm Matris, ac Berecynthiæ nomine colant. Verum, quod Terra quidem donetur iis nominibus (ſi abuti quidem divinis ad res naturales deſignandas liceat) poteſt res videri tolerabilis; at non ſane, quod Terræ quoque ineſſe Divinitas credatur.

CAP. II. *De Terræ-motu; ac obiter de Ætnæo Incendio.*

INterim autem mirum videtur, qui fiat, ut Terra interdum commoveatur, concutiatur, tremat: verum hæc una eſt earum, quæ poſſunt omnino pluribus modis contingere; & ſupponendo quidem rem, de qua ambigendum non videtur, eſſe ubique Terram ſui ſimiles; ac ſubtus, perinde ac ſupra, habere ſpeluncas, lacunas, fluminaque volventia fluctus, ſaxa ſubmerſa, &c.

Nam poteſt Terram movere aqua, ſi partes aliquas eluit & abraſit, quibus excavatis deſiit poſſe ſuſtineri, quod ferebatur integris; vel, ſi interiores lacunas, ſeu quaſdam paluſtres, & jacentes aquas, impellat flatus aliquis, & inde aut ictus Terram quatiat, aut agitatio ſpiritus ipſo motu creſcens, & ſe incitans, ab imo in ſummum perferatur. Scilicet, ut vas conſtare non poteſt, niſi quæ commota in ipſo eſt aqua, jactari intus deſierit.

Poteſt & parte aliqua ſubito decidente Terra percuti, & inde motum capere: cum & aliquæ ejus partes quibuſdam veluti columnis ac pilis ſuſtineri poſſint, quibus vitiatis recedentibuſque, tremat onus impoſitum. Quippe, cum videre etiam liceat totas ædes, propter plauſtrorum, ferratorumque curruum agitationem ſucceſſione tremiſcere.

Poteſt quoque Terram movere ipſe ſpiritus: nempe, ſi aut Terra, cum in partibus ſui interioribus inferioribuſque crebritate foraminum rimarumque ſit interſtincta, à ſpiritu varie diſperſo, & in cavernoſas ejus cavitates incidente, concutiatur, ac tremat; eo modo, quo membra frigore ſubeunte tremere, ac moveri invita coguntur: aut, ſi ſuperne ingrediente, compellenteque deorſum ſpiritu, Terra ab aere ſubjecto ut craſſiuſculo, & aquoſo (quippe ſuſtentante) ſurſum repellatur, & quaſi ſubtercuſſa ſubſultet: Quod contingit quidem rebus omnibus, quæ non modo in aliquid durum ſeu firmum (aut ita intenſum, ut preſſum redeat) compelluntur: ſed etiam in aliquid fluxum, ſi ad repellendum comparatum ſit; ut cum intra aquam deprimitur lignum.

Poteſt demum vis ſpiritus, ſi concipiatur in ignem verſa, & fulmini ſimilis, cum magna ſtrage obſtantium ferri. Scilicet, ut ignis fulmineus intra nubem

nubem genitus tum ipsam perrumpit, tum aerem totum miro impetu concutit; sic commovere, perrumpereque, & concutere Terram potest, qui potest intra ejus cavernas ex spiritu coacervato exagitatoque generari ignis.

Cum nulla porro causa potior, quam petita ex spiritu, & hoc quidem modo postremo, videatur: tum aut ex ejus dispertitione in crebra Terræ foramina Tremor duntaxat gignitur; & (quasi per laxiorem terram transpiratio fit) non sic terra perrumpitur, ut hiatus fiat, & vel subverti aliquid, vel inclinari deprehendatur; aut ex illius acervatione in cavernis majoribus, ea potest succussio impulsioque consequi, ut Terram subvehat, diffindat, eosque hiatus aperiat, quibus etiam integræ urbes, quemadmodum variis in locis sæpius contigit, absorbeantur.

Quod dico interea de vi spiritus, quæ in ignem versa Terram perrumpat, concutiatque, valere eo potest, ut intelligamus ex eadem esse causa eructationes ignium, quæ fieri crebro iisdem in locis ut ad Ætnæ crateras, solent.

Nam totius quidem hujusmodi montis subcava natura silicum cavernis ita suffulcitur, ut spiritus in iis conclusus percalescat, & qua hiatus superne patent, accensus erumpat, latera exedat, percoquatque; unde & cum flamma fumoque, favillas & pumices vomat.

Quoque magis facere id possit, adest mare ad radices montis, quod aquas advolvens, resorbensque ad littus, quousque speluncæ montis protenduntur, aerem intrudat propellatque, quo ceu follium flatu intendatur foveaturque incendium.

CAP. III. *De Mari, Fluviis, Fontibus, & de Inundatione Nili.*

QUod ad aquas ſpectat, quæ in Terra ſunt (nam de illis quidem, quæ in ſublimi creantur, & ex ſublimi decidunt, erit poſterius dicendi locus) mira eſt imprimis illa earum congeries, quam Mare vocamus; quippe præter mare Internum, quod oras noſtras alluit, eſt etiam Externum, ſeu Oceanus, qui univerſam Terram habitatam circumiens, ita creditur à pleriſque fornici cæli ſuppoſitus, ut Sol & alia ſidera ex ipſo oriantur, ac in ipſum occidant; ut occurret quoque dicendum inferius.

Et certe, cum ſit vaſtitas ſeu quaſi immenſitas Maris tanta, poteſt hæc haberi non poſtrema cauſa, Quamobrem, ex tot fluminum ingreſſu non appareat augeſcere: nimirum, omnia flumina ad tantam molem comparata vix guttæ inſtar ſunt. Adde quod aliunde Sol, qui radiis ſuis veſtes madentes tam cito exſiccat, tametſi ex unoquoque loco non multum humoris delibet; non poteſt nihilominus non ex tanto ſpatio detrahere multum. Ut præteream, quantum poſſint quoque venti, dum mare vertunt, abſumere, qui una ſæpe nocte & vias reſiccant, & lutum incruſtant.

Quanquam præcipua videtur cauſa, quod cum ipſa Terra ſit raro permeabilique corpore, & mari undique alluatur; debeant aquæ, ut in Mare ex Terra provolvi, ita ex Mari in Terram ſubtermanare, ut iterum emergant, ac iterum fluant.

Neque vero debet facere negotium, quod aqua Maris ſalſa ſit, Aqua vero fontium, & fluminum dulcis; quoniam aqua ex mari terram pervadens,

dens, sic percolatur, ut corpuscula Salis exuat, illisque deinceps denudata redeat. Videlicet, cum maris corpus sit ex sale & aqua commistum, quia semina Salis hamatiora sunt, aquæ vero lævigatiora; ideo ista quidem præterlabuntur facile; illa autem non possunt non irretiri, ac passim relinqui.

Interea patet exinde causa, quæ esse videtur præcipua perennitatis Fontium. Quippe potest quidem qua illi scaturiunt, esse quædam aquæ vis ingens collecta, quæ ad fluendum suppetat; sed & ea videtur debere ex eo sufficî, quod aliunde quidpiam in ipsam continuo subterconfluat. Et quamvis subterfluentes illi quasi rivuli conformari ex respersis variis per terram seminibus possint, debent tamen semina hæc sufficî ex mari terras subingresso.

Adeo ut hinc fiat, quod jam dictum est, ut nimirum in fluenta primum minora abeuntes, dum per convalles coeuntes defluunt, in magnos tandem alveos cocant, creentque magna flumina, quæ Mare immensum assidue renovent, integrentque.

Quoniam vero nullus est Fluvius, qui majorem sui admirationem pariat, quam Nilus; quatenus quotannis per æstatem exundat, Ægyptumque irriguam facit: ideo prætereundum non est, contingere id posse, quia reflantes versus Ægyptum per id tempus Etesiæ mare attollunt ad Nili ostia, & arenas quoq; ad illa pervolvunt; adeo ut non possit Nilus non resistere, intumescereque, & elatior alveo in subjectam ipsi planitiem effundi.

Forte etiam contingit; ut flantes ab Aquilone Etesiæ nubes in meridiem ultra Ægyptum convehant, quæ ubi ad præaltos convenerint montes, ibi contrudantur, exprimantque pluviam, qua Nilus increscat.

Quid,

Quid, quod etiam contingere potest, ut præcelsi Æthiopum montes ex iis onerentur nivibus, quæ tabificis Solis radiis in aquam liquescant, Nilique alveum compleant?

CAP. IV. *De Aquarum quarundam proprietatibus, & de Glacie.*

UT seligamus autem præterea quasdam aquarum proprietates visas vulgo mirabiles, prætermitto illam jam dictis affinem, quod cum aqua Sal tum facile exsolvat, inque seipsum induat, quidam sint tamen dulces fontes, qui é medio mari scaturiant. Scilicet perspicuum videtur id fieri, quod aqua inferne, seu ex fundo maris prosiliens, tanta emergat vehementia, ut marinam aquam dispellat, & neque ipsam, neque ejus Sal commisceri secum patiatur.

Fons ille Epiri admirandus, supra quem sita stupa tædaque, igne protinus concepto, flammescit. Sed nempe ex supposita terra tam multa caloris semina expirantur, ut licet aquam pervadentia calefacere eam non valeant; egressa nihilominus in libertatem aeris, & incurrentia in stupas tædasve, seminibus igneis, quibus scatent quoque res hujusmodi, consocientur, ipsaque explicent in flammam; eo modo, quo ubi lychno recens exstincto flammulam admovens, accendi ipsum vides, priusquam à flamma contingatur.

At, quid dicendum de illo fonte, qui esse ad Ammonis fanum dicitur, frigido interdiu, & calido noctu? Nimirum, quod terra, quæ, circa hunc fontem, laxior licet cæteris terris, frigore tamen nocturno compressa, veluti elidat, sive exprimat, transmittatque in aquam quæ continet multa ignis semina

semina, unde & aqua incalescat: calore vero diurno laxata, eadem semina veluti resorbeat, unde & aqua frigida remaneat.

Quin fieri etiam potest, ut quæ aqua ex iisdem seminibus, propter aerem tempore nocturno frigidum repressis, efficitur calida, evadat deinceps frigida tempore diurno, radiis Solis ita aquam pervadentibus, ut liberum iis seminibus exitum in aerem faciant: Idque non secus, ac dum glacies iisdem radiis penetrantibus, & rarefacientibus solvitur; quod tametsi effectus oppositi sint, ex eadem tamen causa esse possint, ut liquefactio ceræ, & induratio luti.

Eadem certe causa videtur proportione esse cum ea, ob quam aqua in Puteis calida per hyemem, frigida per æstatem est. Id quippe contingit, quia terra æstate calore rarescit, & quæ continet semina caloris, exhalat; unde & quæ in illa est abdita aqua frigidior fit: Hyeme autem, frigore comprimitur condensaturque; unde & si quem continet calorem, exprimit in puteos.

Hæc interim me admonent, ut dicam de Glacie, ob quam aqua nativæ suæ fluiditatis quasi oblita, solidescit, indurescitque. Quo loco supponendum est, sola corpora, quæ ex partibus, sive corpusculis planarum superficierum coadunantur, posse solida fieri, quod ob Inanis exclusionem partes optime inter se cohæreant; cum si orbicularia aut orbicularibus adjungantur, aut planis intermisceantur, intercipiatur circum Inane, in quod ipsa evolvi, & plana inclinari possint: unde & mollities, & (nisi aliunde hami sint, qui retineant) fluxibilitas consequatur.

Itaque Glacies ipsa fit, aut dum exploduntur ex aqua orbicularia & caloris efficientia corpuscula, coarctantur vero quæ in eadem aqua reperiun-

periuntur plana, ipsaque partim obtusorum, partim acutorum angulorum: aut dum ea corpuscula adsciscuntur extrinsecus (& fere quidem ex aere, ubi ipse ex illis refriguerit) quæ & pressa, & extrudentia quotquot occurrunt orbicularia, firmitudinem in aquam inducant.

CAP. V. *De Terrenis rebus Inanimis.*

CUm jam dicendum sit de rebus, quæ ex Terra & Aqua gignuntur; notum est imprimis illa aut Animata, aut Inanima esse; Animata vero esse, quæ cum sensu sunt, & vulgo Animalia, Animantesque dicuntut; Inanima, quæ carent sensu; unde & hoc nomine veniunt cætera, quæ neque animalia, neque animantes dicere licet.

Hujuscemodi autem sunt, Primum Succi quidam concreti, quemadmodum Sal, & quod Sulphur gigni, quod Bitumen tetro odore concrescere in terra videmus. Continent hæc vero non modo caloris subterranei, Incendiorumque (quale Ætnæum jam diximus) præcipuam causam; sed graves etiam halitus, qui in sublime elati, Averna creant, morbosque inducunt; unde & erit hac de re, cum de Sublimibus, agendum. De Succino, quo attrahuntur paleæ, attingendum erit quidpiam statim post.

Sunt deinde ipsa Metalla; quæ tum reperta primum fuerunt, cum sylvæ seu fulmine accensæ, seu igne aliunde excitato, inductove arserunt; & facto radicitus incendio cohærentia radicibus metalla fuere liquefacta, ac tum sui nitore perstrinxere oculos, tum eadem figura observata fuere, qua ipsæ lucunæ, in quas fluentia fuerant excepta. Nempe conjecturam exinde duxerunt, posse eadem vi ignis liquefacta in figuram quamlibet etiam acutam,

acutam, ac tenuem formari, & ob resumptam soliditatem ad perforandum, ad cædendum, & ad alios usus accommoda fieri.

Prætereo autem, ut non modo Plumbum, sed etiam Aurum & Argentum, quod ad istos usus inutiliora reperirentur, neglectiora jacuerint, solumque æs in pretio fuerit, ex quo tela, gladii, secures, vomeres, alia parabantur; donec repertum ferrum est; ex quo potius ista ob duritiem majorem confici cœperunt.

Sunt rursus Saxa, Lapidesque, quorum multi quidem in dies gignuntur, aut è rupidus deripiuntur: Sed ipsa tamen Rupium Saxorumque præcipua moles ab initio usque fuit conformata; cum & hæc causa, ut ante dictum, montibus ansam fecerit, & nunquam non videatur terra gessisse in gremio, ut flumina, lacunas, ventos, ita & speluncas, & rupes, saxaque derupta.

Cum soleant vero Lapides ipsa sui duritie soliditateque discerni, tum prima quasi acie constant & Saxa Adamantina sueta ictus contemnere (nempe incudibus sic reprehenduntur, ut ferrum utrimque dissultet) & validi Silices, ex quibus ferri ictu ignis idcirco evolat, quod semina ignis abstrusa in venis contineant; neque vis ferri frigida obstet, quin ad ejus ictum excitata concurrant.

Denique sunt ex genere Inanimorum & ipsæ Plantæ, hoc est Herbæ, & Arbores. Quippe anima sine sensu non est; ac videmus eorum, quæ animata sunt, quæque idcirco animalia, animantesque, ut dixi, vocantur, alia donata esse movente appetenteque anima, alia etiam ratiocinante; at vero plantæ nec sensu pollent, nec utravis anima præditæ sunt, nec possunt proinde animalia dici.

Ac habent quidem commune quidpiam cum ipsis animalibus, puta nutritionem, accretionem, generationem; verum ista sponte naturæ, non ductu animæ peragunt, ac prinde non nisi imitatione quadam vivere, & mori, sicut animalia, dicuntur. Unde & quæ dici de istis possent, intelligendi à pari, & proportione quadam sunt, ex iis, quæ sunt de animalibus dicenda.

Adderem ut prima sationis insitionisque origo tum facta fuerit hominibus, cum baccæ glandesq; caducæ observatæ fuerunt pullulascere, novasque, & similes iis, ex quibus essent, Plantas creare; sed rem insinuasse est satis.

CAP. VI. *De Magnete specialiter.*

HÆrendum potius non-nihil est circa rem inanimem quidem, sed admirabilissimam tamen visam. Lapidem intelligo Herculeum, quem & magnetem dicimus, quod in Magnesia fuerit primum repertus. Is nempe admirationi habetur, ob singularem illam vim, qua ad se allicit ac pertrahit ferrum.

Ad explicandum porro hanc vim, tria aut quatuor quædam supponenda sunt; quorum Unum est, Effluere continuo corpuscula quædam ex omnibus rebus; ut quæ ad calorem & lucem spectant, ex coloratis & lucidis; quæ ad calorem & frigus, ex calidis & frigidis; quæ ad odorem ex odoris, atque ita de cæteris.

Alterum, Nullum est corpus adeo solidum, quod non Inania spatiola intercepta contineat: id nempe declarant omnia corpora, per quæ humor manat, aut transfudatio fit; per quæ præterit lux, aut sonus; per quæ intime penetrat, aut calor, aut frigus.

Tertium,

Tertium, Emiſſa corpuſcula non eſſe rebus omnibus eadem ratione congrua: Sol quippe emiſſis à ſe radiis lutum indurat, liquefacit nivem: ignis metallum ſolvit, corium contrahit: humor ferrum calefactum reddit durius, corium vero mollius: oleaſter homini amariſſimus, capellæ guſtatum delectat: amaracinum hominis olfactum alliciens, fugat ſues, &c.

Quartum, Inania ſpatiola non eſſe in rebus omnibus uniuſmodi circumſcriptionis: quare neque eadem quibuſlibet corpuſculis accommodari. Nempe id ſenſuum texturæ monſtrant; propterea enim quæ corpuſcula iſta afficiunt, illa non movent; aut quæ afficiunt iſta uno, afficiunt illa alio: Itemque texturæ cæterarum rerum, eædem ſane non ſunt permeabiles iiſdem rebus.

Jam ex his intelligitur, Poſſe Herculeum lapiattrahere ferrum (uti & Succinum paleas) ratione quadam duplici. Nam Primum quidem concipere licet atomos effluentes ex lapide ita congruere cum illis quæ ex ferro effluunt, ut in amplexus facile veniant. Quare & impactas utrimq; (nempe in ipſa tam lapidis, quam ferri corpora concreta) ac reſilientes deinde in medium, circumplicari invicem; & ferrum ſimul pertrahi.

Quoniam autem videmus fieri, ut ferrum à Lapide attractum poſſit ipſum quoque aliud Ferrum attrahere: An dicemus effluentium ex Lapide particularum nonnullas quidem, ubi ferro occurſaverint, reſilire, & has ipſas eſſe, per quas ſuſpendi ferrum contingat; nonnullas vero illud ſubeuntes per inanes meatulos tranſire quamocyſſime, & conſequenter impactas in ferrum aliud proximum (cum illud ſubingredi omnes nequeat, tametſi prius penetrarint) hinc reſilientes verſus prius, complexus alios prioribus conſimiles efficere:

efficere: si quas autem adhuc penetrare contigerit, posse illas aliud adhuc ferrum pellicere, aliudque adhuc pari ratione?

Deinde, sic rem concipere licet, ut effluant quidem tam ex Magnete, quam ex ferro corpuscula, sed plura nihilominus potentioraque ex Magnete; ex quo fiat, ut aer semper longe magis discutiatur circa Magnetem, quam circa ferrum; atque idcirco plura circa ipsum, quam circa ferrum inania spatiola creentur. Et quia cum ferrum collocatur intra discussi aeris sphæram, multum inanis inter ipsum & magnetem est interceptum; tunc evenit ut in eam partem corpuscula ferri liberius prosiliant, ac versus Magnetem proinde ferantur; non possint vero majore quadam insolitaque copia eo contendere, quin pelliciant simul cohærentia, atque idcirco totam ferri massam, quæ ex cohærentibus constat.

Dici etiam posset motum ferri adjuvari ab aere, ob continuam quandam ipsius motionem agitationemque. Et primum quidem ab exteriore, qui cum semper urgeat & urgeat vehementius, qua ex parte copiosior est, non potest non impellere ferrum in quam partem est parcior seu inanior, utpote versus ipsum Magnetem: Ac deinde ab interiore, qui pari ratione cum semper agitet, commoveat, compellat, non possit non indere motum in quam partem spatium factum est inanius. Sed de Magnete nimis.

CAP. VII. *De Animalium generatione.*

DIcamus jam de Animalibus, quæ tanta varietate sunt (cum alia gradiantur, alia etiam volent, alia natent, alia repant; alia majora, alia minora; alia perfectiora, alia imperfectiora; & nos ex

ex illis etiam ſimus) quæque aliunde ſane ſunt ejuſmodi, ut admiranda naturæ vis in ipſis præſertim eluceat.

Quippe, cum ſupponendum ſit, fuiſſe naturam ab ipſis rebus, continuatave rerum ſerie veluti edoctam, & neceſſitate quadam, ſeu motuum concatenatione coactam ad hæc tam multa, tamque varia, quæ appellitamus opera naturæ, patranda: tum ipſum accipiendum præſertim de ipſis animalibus eſt; quoniam in illis potiſſimum ipſa motuum concatenatio, profecta licet ab aliqua rationis experte ſubſtantia, effecta eſt artificialis.

Videlicet, cum Atomi præditæ ex ſe ratione non ſint, & ipſarum motus, quantū eſt ex ſe, abſq; ductu rationis fiant; natura tamen cujuſq; animalis talis initio Mundi coaluit, ut pro temperatione motuum, quos tunc ſubierunt atomi, alii aliique ſint conſequuti, qui pari ratione eliciti, pares ſemper produxerint; atq; ita qui initio caſuales fuerant, procedente tempore artificiales, hoc eſt, certa lege ſuccedentes evaſerint: Naturaq; proinde iis utens, neceſſaria quaſi doctrina imbuta ſenſim fuerit.

Verum, ut res paulo uberius dicatur; cum Mundi initio varia animalium procreata fuiſſent genera, eveniſſe primum videtur, ut ſumptis alimentis congruis, familiares atomi à jam inexſiſtentibus attraherentur irretirenturque (excretis diſſentaneis) adeo ut ſpecialis cujuſque natura (hujuſmodi nempe concretum ex hujuſmodi atomis) adoleſceret, ac roboraretur.

Deinde, ut ex atomorum motione perpetua, ac evolutione inteſtina aliquæ ſemper ſedibus ſuis emotæ, atq; excurrentes in partes genitales dictâs undequaque confluerent, factaque ſexuum diſtinctione, poſt appetitionem mutuam, complexumq; initum, in utero reciperentur. Tum,

Tum, ut atomi, aut ex ipsis moleculæ seminææ, quæ ex singulis defluxissent partibus (ex quo debet proinde semen quasi aliquid incorporeum intelligi, non sane per se, quia hujusmodi est solum Inane, sed ob familiarissimum vicis usum, quo incorporeum dicimus quicquid facile per solidissima visa corpora penetrat, ac subit) ut atomi, inquam, seu moleculæ, quæ sic defluxissent, ideo motione perseverante sese ex confusione subducerent,&, cum similes traherentur, confluerentque ad similes, ideo,quæ forent ex capite, in unam regionem se reciperent; quæ ex thorace in consequentem, & quæ ex aliis partibus singulis in singulas suas; sicque animalculum tandem formaretur illi simile, ex quo semina decidissent.

Insuper, ut tale animalculum suctu similium seu atomorum, seu molecularum in uterum concurrentium aleretur, & cresceret quousque uterus lassatus, neque amplius nutriendo par, motionibus ejus laxaret habenas, seu potius fores aperiret;exitumque permitteret.

Ad-hæc,ut istud animal simili ratione adultum, nec cessante corpusculorum agitatione consequutioneque, simile aliud gigneret ; ipsumque aliud consequenter.

Tandem,ut natura, paulatim assueta propagationem animalium ita procurare, quasi disceret, ut ex motione ac serie illa atomorum perpetua necessitatem contraxerit ita continuo operandi.

Atque hæc quidem quod attinet ad generationem animalium, quæ propagatione proveniunt;nam quæ sponte alioquin enasci videmus. possunt ea, jam non secus gigni, ac fuere initio omnia genita; seu remanserint ab usque initio conformata quæpiam eorum semina ; seu conformentur etiam in dies

ies aut intra aut extra ipſa animalia : &, ſi intra uidem, diſpergantur deinceps foras(ut in erucaum muſcarumque generibus) ac ſuperſint eorum, eu in terra, ſeu alibi, quædam quaſi reliquiæ, ex uibus alia generum eorundem animalia deinceps ignantur.

Quod porro, inter cætera, de Seminis deſluxu ixi, id non mari ſolum, verum fœminæ etiam ribuo; quando Ipſa quoque emittit, cum adſtites eſteſve habeat, poſitione obverſa licet, ac propterea appetitione ad venereos uſus feratur.

Sane & hoc videtur eſſe aſſumendum, ut reddi cauſa valeat, cur Mas, cur Fœmina formetur. Quippe nihil magis congruum dici poteſt, quam quod, cum fœtus ex paterno maternoque ſemine conſtet, ſi paternum prævaleat, mas ; ſi maternum, fœmina fiat.

Quin etiam cauſa reddi hinc poteſt ejus Similitudinis, quæ eſt cum altero, aut utroque parente. Nam, ſi fœmina quidem vi ſubita commulxit, corripuitque ſemen maſculeum, tum fœtus matri ſimilis fit ; ſi mas fœmineum, ſimilis patri ; ſi ex æquo uterque, ſimilis utrique, ſed mixtim.

Quod ſi requiras, cur interdum naſcantur filii avorum, proavorumque ſimiles : Id fieri ex eo videtur quod ſemen ex compluribus contexatur moleculis, quæ non ſemper exſolutæ omnes ad atomos uſque, proximeve ipſas, in generatione prima, proximave aliqua; ſeſe dsinceps in aliqua ſuccedentium ſic explicant, ut quod potuiſſent in proxima, id præſtent ſolum in remota.

At, unde-nam Sterilitas ? Nempe ex eo, quod ſemen ſit aut æquo tenuius, ut non poſſit locus adfigere adhæſum; aut craſſius, ut ægre admiſceatur. Quippe inter maſculeum fœmineumque ſemina, harmonia quadam opus eſt ; exindeque fit, ut preſæpe,

persæpe, qui vir mulierque inter se gignendi incapaces sunt, gignere seorsim cum aliis possint. Prætereo autem causas aliunde petitas, ut ex alimento; cum aliud esse constet, ex quo concrescunt membris semina, aliud ex quo extenuantur, ac tabent.

Quod hic tribuitur potius casui, naturalique necessitati quam institutioni Authoris naturæ; id, cum indicatis ante locis de Authore & Rectore Mundi refutatum est; tum in Sect. 1. lib. 4. cap. 5. & 6.

CAP. VII. *De Usu partium in Animalibus.*

EX hisce autem sequitur, ut partes animalium non fuerint ab usque initio, eo, quo sunt, modo conformatæ propter fines usúsve illos, quos habere deprehenduntur (siquidem nulla fuit causa, quæ hoc prospiceret, cum & nihil tale præcessisset, ad quod illa attenderet, ut ex eo conjecturam capiens quidpiam simile destinare) verum quia contigit partes eo, quo sunt, modo fieri, aut existere; ideo hosce usus, potiusquam alios obtinuere; & prius natæ, fecere posterius utilitatis suæ occasionem, ac insinuavere, dedereque illius notitiam.

Hinc neque fuere oculi ad videndum facti, neq; aures ad audiendum, neque lingua ad loquendum, neque manus ad operandum, neque pedes ad ambulandum; quoniam membra hæc prius nata sunt, quam esset videre, audire, loqui, operari, ambulare; sed ipsorum officia exstitere ex natis.

Nempe, quia intra ipsum corpus conformata est simul anima, eaque sensus capax; contigit simul oculum ejuscemodi fieri contexturæ, ut applicita illi anima, non potuerit sensum videndi non elicere; & aurem ejuscemodi, ut illi adjuncta, non potuerit non exserere auditionem. Et quia con-

creatus

reatus intra corpus fuit animalis spiritus, impe-
us & motionis capax; contigit simul linguam ea
sse ratione contextam, ut ad eam appellens non
otuerit eam non movere, & expiratum simul ae-
em in vocem non elidere; & manus quoque, ac
edes, & cæteras partes ea ratione esse dearticu-
tas, ut in ipsas irruens non potuerit non istam,
illam indere motionem.

Certe, ut vel hoc de Tendonibus, quæ manife-
a organa sunt, quibus partes cientur, attingam; perspicuum videtur, non quia ii sunt crassi, acti-
ones esse validas, nec quia tenues, imbecillas; sed actiones quidem ex usibus vitæ, ut tales sint, vel tales, cogi; ipsam vero tendinum molem sequi motionis quantitatem. Qui videlicet exercentur, bene se habent, & incrassescunt, ut par est; qui vero otiosi sunt, non nutriuntur, & extenuantur.

Quamobrem, non quia melius fuerit vehementiorum functionum tendines fortes crassosque esse, aut imbecilliorum tenues debilesque, ita conformati à natura sunt (utique enim Simiis quoque tales formantur digiti) verum, ut dictum prius est, crassities necessario exercitatos consequitur, eo quod praclare nutriantur; pigescentes gracilitas, quod nutriantur deterius.

Prætereo autem argumentum hisce confirmandis posse ex eo deduci, quod pleræque partes ad eos interdum usus flectantur, ad quos nemo fuisse destinatas dicat; idque ubi illos demonstrat aut necessitas, aut occasio, aut sumpta aliunde quæpiam conjectura. Quo pacto, ne somniassent quidem homines concertare armis, nisi manibus prius depugnassent; neque clypeos objicere, nisi prius vitanda vulnera sensissent; neque apparare lectos molles, nisi terræ prius indormiissent; neque pocula conficere, nisi prius manu haurire aquam scissent;

scissent; neque domos exstruere, nisi antrorum usus illis innotuisset; atque ita de cæteris.

Adversus hunc Errorem disseritur fuse in Sect. 3. Phys. memb. post. lib. 2. cap. 3.

CAP. IX. *De Anima, quæ Animalium interna est forma seu nota.*

NUnc, ut de ipsamet Anima, à qua Animalia & sunt, & dicuntur, agamus; Illa imprimis est habenda corporea; tenuissimum nempe aliquod, utputa ex particulis tenuissimis contextum, corpus. Profecto enim, qui illam dicunt (etiam citra abusum vocis) esse incorpoream, ineptiunt; quoniam si hujusmodi foret, neque agere quidquam, neque pati posset: neque enim, ut ageret, posset quidpiam contingere; neque, ut pateretur, à quopiam contingi; sed haberet se, ut merum Inane, quod, ut ante dixi, ejusmodi est, ut neque agere neque pati quid valeat, sed motum duntaxat quam liberrimum pertranseuntibus corporibus præbeat.

Agere porro & pati quidpiam Animam; declarant perspicue ea, quæ circa sensus affectusque ejus contingunt: motiones item, quibus membra impellit, totumque animal intus regit, versat, somnio corripit. Unio universe, & consensio, qua cum ipso crasso (quod solet fere in hoc negotio Corporis nomine intelligi) conspirat.

Interim vero non abs re dico esse eam corpus tenuissimum; tanquam contextum ex tenuissimis, subtilissimisve corpusculis; quæ aliunde sint maxima ex parte ut lævigatissima, ita & rotundissima: quippe alia ratione permeare non posset, cohærereque intus cum corpore toto, omnibusque ejus partibus, ut venis, nervis, visceribus, aliis; cum & res manifesta fiat vel ex eo, quod ubi anima corpore

excessit à corpore, nihil delibatum ex toto, neque ad speciem, neque ad pondus deprehenditur, simileque est, ut dum ex vino ipsius flos spiritusve evanuit, aut ex unguento est odor efflatus, perinde enim moles vini unguentique se, ac si nihil ex ea deperierit, habet. Adeo proinde ut punctum sit prope, loculusve exilissimus, in quem recipi possit anima, si totam fingas conglomerari.

Cæterum, tametsi ea sit texturæ adeo tenuis, non obstat hoc tamen, quin mista & composita sit ex quatuor quibusdam naturis. Neque ea concipienda est, quasi quidpiam coalitum, temperatumque ex quodam igneo, ex quodam aereo, ex quodam flatuoso, & ex quarto innominato, unde sentiendi vis illi insit.

Ratio vero est, quia cū moribundos tenuis quidam deserat flatus; talis flatus sit calori commistus, & calor secū aera trahat, quod nulus calor sine aere sit. Habemus jam tria, ex quibus Anima contexatur; & quia nullum est horum trium, à quo esse motus sensiferi possint; ideo admitti debet quartum, tametsi expers nominis, cui sentiendi vis attribuitur.

Confirmari autem res ex eo potest, quod flatus quidam, seu quasi aura, atque ventus, sit ipsi corpori causa motus, aer quietis, calidum illius caloris, qui in eodem cernitur; at esse præterea quartum debeat, quod sit causa ipsius,

Quin etiam, cum necessitas istius quarti perspicua sit; Ira aliunde, qua cor fervescit, & micat ardor ex oculis, inesse calorem convincit; Formido horrorem ciens in membris, auram frigidam, copiosamque prodit; & Tranquillus pectoris status, vultusque serenus aerem demonstrat,

Ex quo fit proinde, ut in quibus animalibus dominatur calor, ea sint jocunda, ut Leones; in quibus aura frigida, ea sint timida; ut Cervi: in quibus

quibus portio aerea, ea ſint magis placida, ac veluti media inter leones cervoſque; ut Boves. Quod idem quoque homines inter obſervare diſcrimen licet.

Denique autem, utcunque res miſta compoſitaque Anima ſit; & quartum illud innominatum, ſeu ſentiendi vis principatum inter partes teneat (nempe Animæ. quaſi Anima eſt, quod Anima ab ipſo habeat, ut Anima ſit, ipſaque animalia tanquam interna eorum forma eſſentialiſque nota diſcernat à cæteris rebus) nihilominus hujuſmodi partes adeo prefecte temperantur, ut inde fiat una quædam, eaque ut tenuiſſima, ita & cohærentiſſima ſubſtantia. Neque enim, donec Anima in corpore conſtat, ſecerni illa quatuor à ſe invicem magis poſſunt, quam à quolibet viſcere, alia vere, odor, calor, ſapor, qui inſint ab ipſa natura.

Cum vero hujuſmodi ſubſtantia in ipſo corpore contineatur, & quaſi cum ipſo cohærens, ab eo veluti ſuſtentetur: tum ipſa & cauſa eſt illi omnium facultatum, paſſionum, ac motuum, & viciſſim ipſum & continet ac regit; eſtque ipſi proinde ſalutis & incolumitatis cauſa: neque enim magis ſecerni à corpore ſine illius diſſolutione poteſt, quam è thure odor evelli, quin ejus natura intereat.

Nihil eſt interim neceſſe admoneam, videri abs re quempiam Phyſicorum exiſtimare totidem eſſe partes Animæ, quot ſunt corporis, quæ alternis mutuo applicentur: Quoniam, cum Animæ ſubſtantia res ſit adeo tenuis, moles corporis adeo craſſa; debent ſane illius principia eſſe ut tenuiora, ita & pauciora, quam ipſius corporis; adeo ut non utique ſingulæ ſingulis, ſed pluſcularum moleculis, ac veluti aggerulis duntaxat ſingulæ cohæreant. Quo fit, ut interdum neque adhæſum pulveris,

pulveris, gressumve culicis supra corpus sentiamus; neque item nebulam noctu, neque fila aranei obvia, neque incidentes in nos plumas, pappos, id genus alia: utque adeo ciendum sit nobis corpuscula animæ complura ipsis corporis partibus immista, priusquam quidquam sentiscere contingens concutiensque possint.

Notandum est porro esse aliquam internam in corpore partem ejusmodi temperaturæ, ut qua Anima illi hæret, eximium quoddam complementum, quo perficiatur, accipiat. Hujuscemodi vero complementum ipse est Animus, Intellectus, Mens, seu quam vulgo Animæ partem Rationalem appellitamus: idque quod, cum cætera toto fusa corpore Animæ pars, Irrationalis sit; ipsa sola ratiocinetur.

Cum sit vero Pars Irrationalis duplex, Sensus nempe, & Affectus seu Appetius, & medio quodam modo se Animus habeat, quoniam & Sensum habet prævium, ut de rebus judicium ferat, & Appetitum consequentem, ut suo judicio illi præluceat: ideo cum dicendum de singulis sit, ab ipso exordiendum est Sensu.

Quod hic de natura Animæ corporea habetur, quatenus etiam ad Rationalem ab Epicuro extenditur, refutatatum habetur cum de Animorum immortalitate egimus sect.3. Phys.memb.post. lib. 14. cap. 3.

CAP. X. De *Sensu, qui est Animæ quasi anima, universe.*

ITaque, ut de Sensu primum universe quidpiam dicamus, observandum est Animam sic eum obtinere, ut tam ad habendum, quam ad utendum, corpore

pore indigeat; quippe à quo interim contineatur, & quicum operari valeat. Cum vero corpus illi præstet,ut sentiendi causam possideat,ac uti illa valeat; efficitur quidem & ipsum hujusce effectus ab eo pendentis particeps(sentit scilicet at non tamen omnium quæ illius sunt, ut tenuitatis,& similium.

Quo minus sane mirum est,si discedente Anima corpus expers sensus remaneat: neque enim ipsum ex seipso facultatem hanc possidebat;sed apparabat solum illam Animæ congenitæ sibi, quæ per facultatem in ipso collaboratam, actum sentiendi pro speciali sua motione exserens, tum sibi ipsi,tum illi quoq; sensum,ob viciniā,cohæsionemve mutuam, atq; coesensionem tribuebat.

Hinc proinde fit, ut intelligamus, non Animam solam, aut corpus solum per se sentire,sed utrumque potius conjunctim: Quippe & quamvis ipsum sentiendi principium sit in Anima; si quis tamen renuit ipsum corpus una sentire, & credit Animam toto permistam corpore posse per se hunc sentiendi motum suscipere, is rei nimisquam manifestæ repugnat.

Dicere profecto,quod aliqui faciunt,non oculos ipsos quippiam cernere, sed Animam solam per ipsos, ut per reclusas fores videre; non est advertere, si oculi quidem pro foribus sint, fore ut oculis exemptis, res debeant longe melius, tanquam foribus sublatis, spectari.

Enimvero, cum difficultas hoc loco præcipua videatur, Quî fiat, ut res sensilis, sive sensus capax gignatur ex principiis, quæ plane insensilia, sive sensus expertia sint; idcirco adnotandum est, deberi hoc certæ ac speciali eorum Principiorum magnitudini,figuræ,motui,positioni,ordini;prorsus, ut ante est declaratum, cum de Qualitatibus ageremus.

ageremus. Nempe facultas ſenſus una eſt qualitatem, quæ, ut appareat, ubi non fuerit, fieri exigit adjectionem, tranſpoſitionem, ac uno verbo, novam texturam, qui id, quod præcedens non potuerit, præſtare valeat.

Id certe imponere non debet, quod lapides, ligna, glebæ, aliæ res commiſtæ non ſentiant; quippe, ut Qualitates aliæ, ita, & iſta non ex qualibet, aut quorumlibet miſtione creatur; ſed refert omnino, & quantula principia ſint, & quibus prædita figuris, motibus, ordinibus, cæteriſque adjunctis. Ex quo efficitur, ut glebæ etiam, & ligna, aliaque hujuſcemodi, ubi & imbribus putrefacta, & calore Solis tepefacta commutatos habuerint partium ſitus ac ordines, in vermes aliaque ſenſilia vertantur. Poteſt res ſane intelligi ex alimentjs variis, quæ animalium corporibus, applicita, varieque immutata, haud ſecus evadunt ex inſenſilibus ſenſilia, ac ligna applicita igni ex non inflammatis flammantia redduntur,

Ac ut appareat, quam abs re aliqui contendant principia, ex quibus eſt ſenſus, ac res ſenſilis, debere eſſe ſenſilia; ecce, ſi illa ejuſmodi ſint, erunt igitur ſane mollia, cum nulla res dura ſolidave ſit capax ſenſus. Quare &, ut ſuperius arguimus, erunt corruptibilia; quoniam niſi ſolida ſint, detrahi poſſunt, atque idcirco naturam ſuam amittere; cum debeant tamen rerum principia, ut jam aliquoties inculcatum eſt, incorrupta perſeverare.

Confirmatur autem, quia ſi principia eſſe admittantur incorrupta, haberi ſenſilia non valeant, neque ut partes, quia partes ſeparatæ non ſentiunt; neque ut tota, quia hoc modo eſſent quædam animalia, ac ideo mortalia, ſive rurſus corruptibilia; quod adverſatur ſuppoſitioni. Quinetiam licet

admittantur & quasi animalia, & immortalia simul; tum nullum animalium, qualia jam visuntur, gigni poterit (quod nimirum sit sui generis, coalitumve in unam speciem) sed acervus solummodo variorum animalculorum.

Hisce adjice, quod si res, sensiles cum sint, gigni ex sensilibus debeant, hoc est, similes ex similibus, necesse sit ergo, juxta antedicta, hominem. v, g. constare ex principiis, quæ ipsa rideant, plorent, ratiocinentur; quæ de mistura proinde rerum, deque seipsis differant, requirentia ex quibus constent; quippe ipsa similia facta rebus corruptibilibus, constare quoque ex aliis debent, quæ ipsa rursus ex aliis sint, aliisque in infinitum.

Quod superest, cum notum sit esse in corporibus animalium, quinque diversa Sensoria, sive organa, quibus anima (seu quæ est in ea sentiendi facultas) res sibi objectas, seu sensibiles, diversimode, hoc est, videndo, audiendo, olfaciendo, gustando, tangendo, apprehendit ac sentit; ideo nihil vetat quinque Sensus admittere, videlicet Visum, Auditum, Olfactum, Gustatum, & Tactum.

Universe autem diversitas hæc ex eo oritur, quod partim colorum visibiliumve rerum species, itemque soni, odores, sapores, & qualitates cæteræ texantur ex corpusculis, quæ sint magnitudinibus, figuris, positionibus, ordinibus, motionibus specialibus donata; partim ipsa Sensoria visus, auditus, & aliorum sensuum contexturæ sint intercipientis ea spatiola, seu eos porulos, meatulosve, qui sint quoque ipsi suarum magnitudinum, figurarum, positionum, ordinum; atque adeo, ut varia sunt, ita varias concinnitates, proportionesque tueantur, quibus commensurentur variis qualitatum corpusculis, sicque & isti illa, & illi ista admittere in sese possint. Unde & fiat, ut corpuscula

puſcula ſolum, ex quibus ſpecies colorum conſtant, penetrare poſſint in ſenſorium viſus, ipſumque adeo commovere & afficere; non item vero corpuſcula, quæ ſola, ac ſolummodo ſubire poſſunt, ac movere, & afficere ſenſorium auditus; neque rurſus alia, quæ ſola, ac ſolum ſenſorium olfactus; atque ita de cæteris.

Exinde vero etiam fit, ut, cum obſervemus non modo diverſa inter ſe animalia, ſed homines etiam, non iiſdem ſenſibilibus rebus affici: intelligi liceat eſſe in ipſis non uniuſmodi contexturas; &, cum in confuſis, ſimulque permiſtis corpuſculis omnibus comparatum ſit à natura, ut alia aliis congruant; ideo neque ejuſdem qualitatis impreſſionem, apprehenſionemque, ſeu ſenſionem in omnibus fieri; neque ſubjectum ſenſibile afficere pari modo omnes quibuſlibet partibus, ſed ſingulos quoſque iis ſolis, ad quas prout incurrerint, concinnatum habuerint ſenſum.

Nihil hic ſubjiciendum eſt de communibus ſenſibilibus, cujuſmodi ſunt Magnitudo, Figura, Motus, alia, quæ pluribus ſenſibus poſſunt percipi; quod ſufficere ea, quæ de ipſis in Canonica attigimus, poſſint.

CAP. XI. *De Viſu, deque Simulachris in ipſum incurrentibus.*

CUm deinceps pauca dicturi de Senſibus ſingulis ſimus, ita exordiendum à Viſu eſt, ut cum illius organum eſſe Oculum manifeſtum ſit; reputare oporteat ideo externas rerum facies, formaſve à nobis videri, quod aliquid extrinſecus ex ipſis ad nos, ſeu in oculum allabatur. Verum priuſquam oſtendamus id eſſe longe probabilius quam quod

ab aliis assumitur, declarandem est an, & quale sit, quod ex rebus adveniens allabi in oculum censemus.

Dicimus itaque imprimis nihil repugnare quo minus fiant è corporibus extimis effluxiones quædam avolantium continenter atomorum, in quibus idem positus, idemque ordo, qui fuerit in solidis, superficiebusve ipsorum servetur; ut tales proinde effluxiones sint quasi formæ, sive effigies, & imagines corporum, à quibus dimanant, & delineatione iis consimiles, superent longe sua tenuitate quicquid est rerum conspicabilium, Tales cerſunt formæ, sive effigies, & imagines, quas nobis est moris, ut Idola, seu Simulacra appellitemus.

Et non repugnat quidem etiam formari in aere medio, circumfusove spatio hujuscemodi quasdam contexturas; uti neque esse repugnat quasdam in ipsis rebus, & maxime in atomis dispositiones ad operandum ejusmodi spectra, quæ sint quasi quædam meræ inanesque cavitates, & superficiales, profunditatisque incompletæ tenuitates: Verum nos hoc loco de iis loquimur, quæ quasi membranulæ, pellesve, aut exuviæ quædam è corporibus deripiuntur.

Non repugnare porro aliqua ejuscemodi simulacra deripi, atque avolare ab extimis corporibus, ex eo insinuatur, quod cum semper ab intimis corporibus aliquid effluat, odor, calor, frigus, &c. ut ante quoque attigimus; proclivius sit longe effluere, deripive ab extimis; quia cum atomi tam illic, quam hic in perpetuo nisu sese extricandi & abeundi sint, illic tamen quasi obductis, obstet aliquid; hic vero, tanquam in prima fronte locatis, nihil sit quod obstet. Ut prætercam fieri quoque hinc posse, cur avolantes ex superficie, eundem ordinem situmque inter se, quem in ipsamet superficie

superficie obtinuerint, servent; non servent quæ interne prodeunt, quod non possint non varie, ob ductus varios conturbari.

Deripi autem, ac dari reipsa Effluxiones hujusmodi, probari ex eo quidem possit, quod quum vela rubra, alteriusve coloris, theatris intenta Solari luce perfunduntur, ea fiat ex ipsis direptio, & emissio, qua conclusa intus omnia colorentur: verum abunde est experientia ab ipsis sumpta speculis; quod vel ipsa sola demonstrent emitti revera transferrique simulacra ab usque corporibus, quatenus, ipsis præsentibus, appellunt in specula; re quapiam interposita, à progressu in specula arcentur; ac si moveantur corpora, moventur & ipsa; si invertantur, invertuntur; si discedant, abeunt; si absint, sunt nulla.

Cum nullum sit vero punctum temporis, quo non in medium simulacra hæc prodeant; debet sane eorum procreatio temporis puncto fieri, esseque ad ipsam superficiem jugi fluore indesinens; propterea enim discerni sigillatim non possunt, quod uno simulacro obeunte, aliud cohærenter succedat, inque ejus locum veluti suppleatur, ac servet continuo eundem atomorum ordinem & positum, qui in ipsa solidi sive corporis superficie fuerit, idque in multum tempus, multamve distantiam (tametsi tandem confunduntur) ac fiat exinde, ut corpus semper iisdem cum adjunctis, eademque forma appareat.

Dico autem hoc loco Formam, quæ est ipsius corporis propria, ac esse intelligitur quasi collectio partium certo ordine positarum; vel quasi superficies, quæ relinquitur simulacro.

Mirum videri interim potest, quod, quasi nihil delibetur, corpus nihilo deminutum appareat. Sed facit nempe tenuitas quam incomparabilem

 jam

jam dixi, quæque intelligi niſi ex atomorum perſpecta tenuitate non poteſt. De hac porro dictum ſuperius circa animalculum ejus parvitatis, ut pars ejus tertia ſi eſſe ſupponatur reſecta, inconſpicua ſit; & quod tamen, ut eas quas obit, animales functiones eliciat, contexi ex iis partibus particuliſque debeat, ad quas conformandas vix innumeræ atomorum myriades ſufficiant.

Quare & hic prætereo illam conjecturam, quæ ex eo deſumi poſſet, quod multæ odoræ ſint res, è quibus tametſi indeſinenter aliquid effluat, nihil in longum tempus neque ad ſpeciem, neque ad pondus deminutum appareat: idque, cum factæ effluxiones longe ſint ut craſſiores, ita copioſiores ipſis ſimulacris; quæ ſimul cum ipſis excedentia, tantula pars tamen excedentium ſunt, ut nemo aſſequi dicereque poſſit.

Mira quoque videri poteſt avolantium celeritas: ſed intelligi nempe illa debet ex declarata ſuperius celeritate atomorum. Quippe cum ob eam tenuitatem, de qua dictum mox, ſimulacra nihil aliud ſint, quam texturæ quædam atomorum ſimplicium, ea celeritas ipſis competit, quæ captum omnem fugiat, habentibus trajectionē omnem per circumfuſum tranſparenſque ſpatium, conſimilem illi, quæ per ſpatia illa infinita eſt; quandoquidem non admodum differt, ſeu nulla, ſeu pauca retundentia ſint, quæ ipſis per ſpatium circumſtans occurrant. Certe, cum lux Solis ſiderumq; aliorum obſervetur tanta cœlitus celeritate advenire, debet non minor, niſi etiam major, ſimulacrorum celeritas, propter atomos in fronte paratas, & ob nullam cauſam remorantem, eſſe.

CAP.

CAP. XII. *Peragi visionem intercedentibus hujuscemodi Simulacris.*

Hisce præmissis, cum aliqui sentiant res externas ac dissitas idcirco à nobis videri, quod illæ nobis imprimant, quasi sigillatione quadam, sui, colorisve, atque formæ speciem, intercedente aere, qui inter ipsas & nos est, tanquam organo, quo sigillatio peragatur: Alii autem id existiment fieri intervenientibus radiis, aut effluxibus aliis quibuscunque ex nobis, oculisve nostris ad ipsas promanantibus: Attamem longe est probabilius, peragi rem per simulacra, cujusmodi descripta sunt; quæ nempe advenientia ex rebus, coloreve, & forma ipsarum incurrant in nos, & servata congrua magnitudine, celeriterque admodum translata, in oculum subeant, visumque percellant.

Sane illa quidem Sigillatio res nimisquam operosa, & inexplicabilis est; & ad Effluxionem ex oculis quod spectat, dici non potest, quid specula ut in ipsis quoque simulacra pingantur, emittant; neque quid id sit, quod ex oculo in totum usque cœlum momento mittatur.

Ut prætercam, cum in audiendo, odorando, gustando, tangendo, nihil è nobis emittamus, sed accipiamus extrinsecus, quod sensum sui moveat (quippe & ad aures vox ultro venit, & auræ in nares influunt, & palato ingeritur quod gignat saporem, & corpori nostro applicantur tactu sentienda) promptum est intelligi; non aliquid foras nostris ex oculis profiscisci, sed aliquid ex ipsis rebus, earum puta imagines in oculos ultra meare.

Non potest vero Anima, quatenus adest oculis, non videre, hoc est, non apprehendere colorem formamque extimam ejus rei, quæ ipsi objicitur, quod

quod propter ipsam organi tersam perspicuamque texturam, excipiat rei imaginem, & ab ipsa secundum omnes objectas partes percellatur.

Certe & cum res pulcræ sint, quæ visum permulceant; ac fœdæ, quæ offendant; quî fieri id posse putemus, nisi quia venientes ex illis imagines ex iis constant corpusculis, quæ lævore suo oculi texturæ accommodentur placide; venientes ex his, illis constent, quæ squalore suo texturam discerpant?

Et cum oculus ictero laborat, quî fieri potest, ut omnia conspecta lurida appareant; nisi quia imagines in ipso sui in oculum appulsu tingantur; aut tingantur etiam extra oculum, dum luroris corpusculis simulacrisve, quæ ex oculis pari ratione prodeunt, incurrunt?

At, quorsum non modo corporis colorem formamque videmus, sed videmus etiam internoscimusve illius distantiam? Nempe hoc pendet ex aere, quem imago ante se protrudit. Quippe licet celerrime, imperceptoque tempore appellat, oculumque pertergeat, antequam imago adveniat; appellit nihilominus, pertergitque ex ordine: & quanto id facit longius, tanto res apparet distare remotius; quanto brevius, tanto propinquius.

Valet vero hoc etiam, ut causa dicatur, cur Imago videatur ultra speculum: Quoniam, ut cernenti è loco intra ædificium rem, quæ foris sit, appellit aer tum exterius ad usque limen, tum interius ab usque limine procusus: ita in speculum inspicienti appellit tum is qui à speculo in oculum est, tum is qui à re usque ad speculum succedenter.

Quin valet etiam, ut dicatur, cur ex tenebris ea videantur, quæ in luce sunt; non item ea, quæ sunt in tenebris, ex luce. Quippe lucido aere post tenebrosum succedente, potest oculus illo informatus,

matus, videre : non poteſt vero tenebroſo ſuccedente poſt lucidum.

Quorſum-nam vero ſimulacra intra ſpeculum incedere nobiſcum videntur ? Nempe ob variatas partes ſpeculi, ex quibus aliis ac aliis neceſſarium eſt reflexionem in oculum fieri, ac proinde imaginem progredi nobiſcum videri.

Quod ſi requiras, cur quæ à nobis appellit ſpeculo imago, non poſticam partem, ſed anticam ; ac ita quidem, ut dextram lævorſum, & lævam dextrorſum exhibeat ? Obſervandum eſt idem illi proportione contingere, ut ſi cretea, fictiliſve perſona non indurata, ſed mollis adhuc, ad globum, columnamve allidatur.

Notum eſt interim, ſi imago ex ſpeculo in ſpeculum, & porro in oculum reflectatur, partium ſitum ita reſtitui, ut dextra dextrorſum, læva lævorſum appareat (imo & poſſe hac ratione fieri, & multiplicatis præſertim ſpeculis, ut quæ ſunt retro abdita in proſpectum quaſi educantur) Quod etiam contingere poteſt, vel ex uno ſpeculo, ſi latuſcula habeat, quorum unum imaginem ex alio acceptam reflectat.

Verum iſta quidem de viſu ; cum & huc faciant aliqua, quæ attigimus cum & de Criteriis & de Qualitatibus ageremus.

CAP. XIII. *De Auditu.*

Circa Auditum, id repetendum, quod ſupra quoque attigimus ; cum aurem eſſe organum illius in confeſſo ſit, quemadmodum viſio fit ex quadam re adveniente in oculum : ſic Auditionem peragi in aure, affluxu aliquo tranſlato ex eo uſque quod loquitur, aut reſonat, aut ſtrepitum edit, aut quomodocunque ad ſenſum auditus excitandum

eſt

est comparatum. Hujusmodi autem Effluxus, quatenus eo sensus afficitur, appellatur Sonus.

Porro & hic effluxus aut in ore loquentis, aut universe in re pulsata, strepitumque edente, in frustula innumera similis figuræ comminuitur (dico autem similis figuræ, orbicularia orbicularibus, & quæ sunt laterum inæqualium, ac triangularium, iis, quæ ejusdem sunt generis) id videlicet instar guttularum, quas fieri in effusione utrium, & in exsuffiatione fullonum in vestes, observare licet.

Scilicet isthæc frustula, seu moleculæ mavis, ita deinceps disperguntur, ut & servent inter se mutuam aliquam convenientiam (ac varios proinde auditus pari ratione feriant, fiatque adeo, ut videantur sonum audire numero eundem, tametsi non sit plusquam similis) & maneant in se unaquæque speciali cohærentia, qua efficiatur, ut agnoscantur ad illud spectare, à quo sint emissæ; & talem sensionem ut plurimum creent, qualis ab illo, quod sonum emisit, apparata est (ut dum sonus prope, liberoque spatio incurrit in aurem) sin minus (ut præ intervalli magnitudine, aut intersepto aliquo) confuse solum aliquid exterius sonare insinuet. Quippe absque translata quadam, & à sonante usque re servata convenientia cohærentiaque, non fieret unquam ejusmodi, quæ esset distincta auditio.

Neque vero est, cur existimemus, cum semel vox, exempli causa, emissa in aerem est, ipsum deinceps aerem aut ab ea, aut ab aliis ex ea creatis configurari conformarive in similes, quæ, ut aliquis ait, perinde una evolent, ut juxta proverbium, Graculus cum graculo volat (quippe nimio foret molimine opus, si aer quidem ad tale quid subeundum destinatus foret) sed simul ac in nobis

fit

fit ictus, quando vocem emittimus, ipsam talem ex certis quibusdam spiritualis subtilissimive effluxus frustulis, seu moleculis ad hoc idoneis articulari, & appulsu ad aures facto, auditionem in nobis creare.

Quod tales porro moleculæ in aurem subeuntes figuratæ sint, vel ex eo potest argumentum duci, quod sonus non possit auditum jucunde molesteve afficere, nisi quia est aut eo lævore præditus, qui organi texturæ sit accommodatus; aut ea scabritie, quæ organum dilaceret. Res profecto videtur posse haud male intelligi, si quis horrorem serræ stridentis conferat cum dulcore chelyos, vel raucum corvi bombum cum suavi cantu cygni moribundi.

Ut non repetam autem ea, quæ facere huc visa, dicta ante jam sunt; difficultatem solum attingo; Unde fiat, ut noctu voces magis sonoræ sint, & simul cum magnitudine claritatem pure conservent? Ad hoc autem id assumendum, quod constat ex superius dictis; motum scilicet fieri per inane; & multum inane interspersum esse corpusculis, seu moleculis aeris, quæ sunt ex atomis contextæ; Addendumque, dum interdiu est calor, & moleculæ hæ rarescunt, diffunduntur que atomi, intercepta illa inania spatiola angustiora necessario fieri; dum vero noctu viget frigus & moleculæ conprimuntur, constipanturque atomi, fieri patentiora. Res scilicet constat in omnibus rebus, quæ dum intra vasa effervescunt, emollescunt, liquescunt, ampliorem locum occupant, quam dum refrigescunt, in sese redeunt, & contrahuntur.

Exinde ergo efficitur, ut progressa interdiu vox per dilatatum aerem, & incurrens in multa creberrimaque corpuscula, aut obtundatur penitus, aut discerpatur, & multum varieque elidatur deteraturque;

raturque; at noctu progressa per liberum à corpusculis intervallum, pleno, expedito, & inoffenso cursu ad auditum perveniat, & una cum celeritate, claritatem quoque, & distinctionem servet.

Ex eodem certe capite est, cur pulsata vasa vacua resonent, plena muta sint; quodque corporum solidiora, ut aurum, sonum exilem obscurum edant; laxiora, ut æs, insignem & clarum.

CAP. XIV. De *Olfactu*.

AD Olfactum quod attinet, existimandum est Odorem, ut proportione circa Auditum, de voce, aut sono declaratum est, non facturum ullam sui impressionem, nisi ab odora re usque deferrentur moleculæ, seu corpuscula quædam ea ratione commensurata ipsi olfactus sensorio (quod ipsas esse nares constat) ut moveant, & afficiant ipsum.

Effluere certe, recedereque à rebus odores, vel id unum arguit, quod omnia habita odora, oleant magis fracta, contrita, igne exsoluta, quam integra; Nempe, quia seges corpusculorum idoneorum, quæ olfactum moveant, quasi intra corpus odorum stipata revinctáque tenetur; & corpore fracto, contrito, cremato, halitus sive fumi instar prosilit ac effunditur, & olfactum afficere, si in eum inciderit, potest.

Afficere porro ipsum solet, aut perturbate, ac discrepanter; ex quo odores ingrati sunt; aut placide, & accommodate; ex quo sunt odores jucundi. Nimirum intelligi oportet, quia nonnullæ moleculæ, sive corpuscula odoris æquabilis sunt & accommodata superficie; nonnullæ æquo pluribus, majoribusve angulis; hinc fieri ut alii odores organum, quasi demulcendo, voluptate afficiant;

afficiant; alii, quasi dilacerando, dolore quodam exacerbent.

Alio certe modo se habeant oportet, quæ odoris corpuscula penetrant in nares, cum torrentur cadavera, cum scena est Cilici croco recens perfusa; reique ea ratione potest concipi, ut quemadmodum manus, dum admota lanugine, ipsam premit; admota urtica, ab ea, resilit; nempe illic lævor, hic asperitas (seges puta illa aculeorũ) oppositis afficiunt modis; ita oporteat corpuscula, quæ ex croco prodeunt esse lævia; quæ ex cadavere, aculeata; ut illa deliniant alliciantque nares, hæc compungant & retro pellant.

Quinetiam, cum sint inter se tam varia animalium temperamenta (imo & hominum quoque inter se) ac aliis adeo alia sit organi olfactus textura; mirum videri haudquaquam debet, si alii odores aliis placeant, ob figuras dissimiles corpusculorum, ex quibus constant; atque idcirco, si apes delectentur floribus, vultures cadaveribus; itemque, si canes percipiant qua feræ transierint, quod ipsi non percipimus; quasi quod illæ in transcursu exhalatum reliquerint, non perinde nostrum percellat olfactum.

CAP. XV. *De Gustatu.*

DE Gustatu idem dicendum: scilicet, cum constet ejus organum esse Linguam atque Palatum; ac nos tum gustare sentireve in ore saporem, cum cibum mandentes, ita succum exprimimus, ut dum spongiam aqua combibita comprimimus manu; succusque expressus interim per poros, seu plexa foramina linguæ, perque palatum diditur: tum asseri generatim posse, esse illum saporẽ dulcem, cujus corpuscula illi leniter placideque accom-

accommodantur; illum amarum, salsum, acrem, acidum, acerbum, austerum, &c. quæ asperiter, atque discrepanter. Neque enim possunt mel, aut lac, jucundo linguæ sensu tractari, ingrato absinthium aut centaurion; nisi quia illa constant ex corpusculis magis lævibus, ac rotundis; ista ex asperis, & hamatis magis; ut illa proinde suaviter attingant, ista compungant & lacerent.

Quo fit, ut is rem non incongrue definiat, qui rotundas esse, congruaque mole atomos, quæ Dulcem faciunt saporem, dicit: magna figura, quæ Acerbum; multangula, minimeque orbiculari, quæ Asperum: acuta, conica, incurva, non tenui, non rotunda, quæ Acutum: orbiculata, tenui, angulata, incurva, quæ Acrem: angulata, distorta, crurumque æqualium, quæ Salsum: rotunda, leni, distorta, parva, quæ Amarum: tenui, rotunda, parva, quæ Pinguem.

At speciatim, cum sint tam varia, ut animalium, sic homimum temperamenta inter se; & cum ut differunt inter se extremis lineamentis corporum, non possint non similiter differre internis texturis.: ideo dici potest Sapores, qui grati sunt istis seu animalibus seu hominibus, esse ingratos illis, quod corpuscula, ex quibus sunt, texturæ organi illorum congrua & accommoda sint; incongrua, & incommoda texturæ organi istorū. Videlicet quatenus possūt qui in isto organo sunt meatuli rotundi, atomos rotundas leniter excipere, triquetras discrepanter: qui in illo sunt triquetri, leniter triquetras, discrepanter rotundas.

Intelligitur quinetiā ex his, Quî fiat, ut ea per febrim, quæ prius placebant, displiceant. Nempe, quia textura conturbata est, & commutata proinde pororum figuratio, non possunt figuræ corpusculorum subeuntium, quæ prius congruebant, non esse incongruæ. Pari

Pari etiam ratione, Quî fiat, ut cibus, uni animali ſalutaris, alii acre venenum ſit; veluti cicuta, aut veratrum, quod exitio eſt homini, & quo tamen captæ coturnicesſque pinguescunt. Id videlicet evenit, propter texturas intimas, quæ diverſæ inter ſe cum ſint, poteſt, quod uni accommodum ſit, alteri incommodum eſſe.

CAP. XVI. *De Tactu.*

DEnique de Tactu, non illo profecto qui communis eſt omnium corporum, quatenus contingere ſe ſuis ſuperficiebus invicem dicuntur (ſecus ſcilicet, ac Inane, quod nec tangi poteſt, neque tangere) ſed de illo animalium proprio, qui non ſine animæ perceptione eſt, & non unam corporis partem, ſed omnes pro organo habet: de hujuſmodi, inquam, Tactu ſubjicio duntaxat, Illud, quod ab ipſo percipitur, percipi trifariam.

Nam imprimis quidem res tactu ſentitur, cum applicatur exterius, ſeſeve exterius inſinuat. Applicatur, inquam, ut cum manus ſentit lapidem ſibi applicitum; humerus impoſitum onus. Inſinuatur, ut cum re calida emittente calorem, aut frigida frigus, ſubeunt in poros corpuſcula, quæ pro eo ſtatu, quo fuerit corpus, ipſum recreent, aut offendant.

Deinde, cum res, quæ interius eſt, egeritur foras; ac fit interdum cum voluptate, maximeque cum oneri eſt, & incommodat, ut dum ſemen excernitur; interdum cum moleſtia, ut dum propter corpuſculorum angulos, meatum excoriat; quemadmodum per ſtranguriam urinæve difficultatem.

Poſtremo, cum res intra ipſum corpus eos motus ſubit, ut arietando, diducendo, diſtrahendo, convellendo, compungendo, radendo, excoriando, inflando,

inflando, tendendo, rumpendo, aliisq; modis innumeris constitutionem genuinam turbet, confundat, & concitet sensum. Quo modo omnes & capitis & aliarum partium dolores interne creantur, animalque seipsum perinde afficit, ut si quis manu propria partem quamlibet sui corporis feriat.

CAP. XVII. *De Animo, seu Intellectu, Mente, Ratione, illiusque Sede.*

ET hactenus quidem de Sensu. Dicendum jam de Animo, qui & Intellectus, Mens, Ratio, & Rationalis, princepsque pars appellitari passim solet. Quin dicitur etiam plerumque Cogitatio, Imaginatio, Opinio, Consilium; ac illius est proprium, feriante etiam sensu, cogitare, quidpiamve apprehendere, intelligere, versare, meditari, discurrere, deliberare.

Par est vero Animi texturam constare ex corpusculis omnium subtilissimis, lævigatissimis, rotundissimisque. Scilicet, quod esse nihil possit ut tenuius, ita mobilius: neque enim res ulla est, quæ se ocyus percieat, celeriusve quid faciat, quam mens, quæ si quid proponat inchoetque ipsa, momento exsequatur: unde & in confesso sit, nihil fieri ipsa ejus actione seu cogitatione celerius.

Et sane, ut aqua est longe mobilior, fluctuantiorque, quam mel, quod ex corpusculis magis lævibus, magis parvis, magis rotundis contexta sit; congruum est nullam rem constare ex rotundioribus, minoribus, lævioribus, quam mentem; quando res nulla esse mobilior, agitabilior, flexibilior potest.

Et in qua quidem corporis parte hæret Animus, ita cohæret animæ, ejusve portioni eadem in parte coexi-

oexiſtenti, ut conjunctus ipſi individue ſit, unamque naturam cum ipſa conficiat: verum ſuam emper naturam ita tuetur ac retinet, ut ejus proprium ſit cogitare; Animæ vero, affectus ſubire: tcunque propter cohæſionem & cogitare Anima, & affici Animus cenſeatur.

Nempe Animus quidem affectus, ſive paſſionis expers eſt; at quia ut paſſiones à ſenſu pendentes excitantur in anima ad eas partes, in quibus eſt ſenſus, ita eæ, quæ pendent à cogitatione, in ea excitantur, ad quam partem cogitatio eſt, & ad quam anima res una cum ipſo animo cogitante eſt; efficitur, ut quaſi aggregatum, quod in illa eſt parte, ex animo, & anima, unicus eſſet Animus, Animo quoque ipſi paſſiones tribuantur.

Hinc, ſeu diviſim, ſeu conjunctim accipiatur Animus, id ſaltem habet proprium ſupra reliquam partem animæ, ut, ſicut dum caput aut oculus dolet, non idcirco toto concruciamur corpore; ſic aliquando Animus dolore afficiatur, aut lætitia; cum cætera pars animæ per corpus diffuſa tali affectu caret. Aliquando, inquam; quia fieri poteſt, ut Animus ea percellatur metus vehementia, qua reliqua anima una concutiatur, ac inde excitetur ſudor, creetur pallor, infringatur lingua, oculi caligent, aures ſonent, ſuccidant artus, homo denique concidat.

Quinetiam, poteſt Animus cenſeri ad vitam dominantior, quam anima, reliquave animæ pars; quatenus Anima in membris ne minimum quidem reſidere poteſt, ſine Animo: Animus autem cæſis circum membris, circumciſaque adeo plurima parte animæ, ita ſupereſt, ut vitam tueatur; plane ut pupilla ad viſionem conferentior eſt, quam reliquus oculus; quatenus læſa pupilla, corruptis licet aliis partibus, viſio conſtat.

Videtur

Videtur porro Animi, Rationalisve partis sedes assignari alia non posse, quam media regio Pectoris; atque idcirco, quam Præcordia, sive ipsum Cor, quod in media est pectoris regione. Quippe id manifeste produnt, quos in pectore persentiscimus, Metus Lætitiæque affectus, & quoscunque alios pendere à cogitatione, cogitanteve animo experimur.

Quod hic habetur de Animi Rationalisve Animæ compositione ex atomis, quasi corporeæ naturæ sit, refutatum exstat cum de Animorum Immortalitate, in sect. 3. phys. memb. post. lib. 14. cap. 3. disseruimus.

CAP. XVIII. *Non cogitare Animum, nisi per simulacra incurrentia.*

DIfficultas est solum, Quî fiat, ut excitari Animus ad cogitandum rem aliquam possit? Verum, cum manifestum sit cogitari Animo res, eo modo, quo oculo videntur: constat debere ut visionem, ita cogitationem fieri per simulacra incurrentia.

Scilicet præter simulacra, quæ incurrentia in oculum, & propter aliquantulùm majorem crassitudinem accommodata illius texturæ, ipsum ad visionem eliciendam movent; vagari oportet per aerem innumera alia longe tenuiora, eaque seu derepta è corporibus, seu in ipso aere formata, ut non multo ante dictum est, quæ per ipsum corpus penetrantia, & accommodata animi texturæ, ubi ad illum pertigerint, ipsum ad cogitandū moveant.

Quocirca & fit, ut quemadmodum Leonem, v. c. videmus, quia illius imago allabitur oculis; ita Leonem cogitemus, quia ejus imago allabitur menti.

enti. Quod si cogitemus Centauros, Scyllas, ac usmodi alia, quæ neque sunt, neque unquam erunt; contingere id potest, non tam ob forata sponte simulacra, quam ex eo quod, cum c. hominis, & equi simulacra sibi obvia fiunt, cile, propter tenuitatem (& sicut aranea, braeaque auri) junguntur, inque unum exinde formantur, quale Centauro tribuitur.

Sciendum vero, dum aliquando in eadem, sive igilando, sive dormiendo, cogitatione perseveranus, id fieri, non quod aliqua una ejusdem rei magine, sed quod pluribus continente fluxu succedentibus utamur; quæ, si eodem situ occurrant, cogitata res immota appareat; si variato, mota videatur: Unde & fiat, cur in somnis præsertim videantur nobis simulacra & moveri, & brachia cæteraque membra in numerum jactare.

At, Quî fieri potest, ut quod cuique libuerit, id ipsum statim Mens cogitet? Nempe, quia cum præsto ubique simulacra omnifaria sint, maxima pars tamen incogitata præterit, ac ea solum mentem movent, ad quæ ipsa adverterit, attendereve voluerit, seu ad cogitandum sese compararit. Et, nonne videmus etiam oculos, cum aliquid tenue cernere cœperint, contendere se, & ad id parare, ac donec quidpiam attente cernunt, perinde esse cætera, ac si nusquam forent; tametsi eorum quoque simulacra excipiat?

Cum sit porro aliqua attentio Menti necessaria, ut res distincte apprehendat, tum est adhuc magis, ut opinetur simpliciter, seu judicium quodpiam de ipsis, affirmando, aut negando ferat; at vero est demum maxime, ut de iisdemmet ratiocinationem instituat; ac si curæ ipsi potissimum sit, ne hallucinetur.

Verum & rem deduximus, de Criteriis cum ageremus:

remus:

remus; & in gratiam speculationis rerum naturalium adnotare hic sufficit, humanum ratiocinium ea, quæ natura in lucem effert, suspicere primum, & posterius disquirere, ac invenire, causasve ipsorum deprehendere: sed in his citius, in illis tardius; & aliquando quidem per prolixiora, aliquando per breviora tempora id evincere, seu ad cognitionem perfectam venire.

CAP. XIX. *De Affectibus, seu Passionibus Animæ.*

SUperest alia, præter Sensum, Irrationalis Animæ pars, quæ dici Affectuosa potest, propter Affectus, Passionesve, quæ excitari in illa solent. Nominant etiam Appetitum, Cupiditatemve ab affectione quadam præcipua; cum & sint, qui concupiscentem, atque Irascentem distinguant.

Cum dictum porro jam ante fuerit, Affectus, qui sensum sequuntur, in iis partibus, quæ sentiunt, creari; illos vero qui opinionem, creari in ipso pectore; idcirco cum aliunde sint duo quidam affectus præcipui, Voluptas scilicet, ac Molestia, seu Dolor; & prior quidem familiaris accommodatusque animæ, posterior alienus naturæque incommodus; par est utrumque excitari non modo in ipso pectore (ubi fere Voluptas venit nomine Gaudii, Lætitiæ, Exsultationis, Hilaritatis; & Dolor, Ægritudinis, Mœroris, Angoris, &c.) sed in partibus etiam aliis; in quibus, dum à statu naturali dimoventur, excitatur Dolor; cum in eundem statum restituuntur, Voluptas.

Ac si possent quidem Partes omnes in naturali statu manere, tunc aut nulla esset affectio, aut si esset aliqua, ea dicenda esset Voluptas, propter placidum & tranquillum statum: at quia, vel propter

pter continuam principiorum motionem in animalis corpore, quædam abſcedunt, quædam accedunt, quædam diducuntur, quædam acervantur, &c. vel propter motionem, quæ eſt in rebus circumſtantibus, quædam admoventur, quæ ſubeant, immutent, invertant, ſecernant, &c. efficitur dolor (& ob priorem quidem cauſam, qualis, v. c. ex fame, ſiti, morbo ſentitur; ob poſteriorem vero, qualis ex uſtione, contuſione, contorſione, vulneratione) idcirco videtur primario creari affectus Doloris; ac ſimul, quod alienus ſit, Averſationis, ſeu Fugæ illius, ac rei ipſam inducentis, cui idcirco Mali attribuitur nomen.

Subinde autem inſequitur Cupiditas exemptionis à Dolore, ſeu ejus ſtatus à quo ille abſit, atq; adeo rei à qua abigatur, quæque idcirco Boni nomen obtineat; ac tum, cum dolor eximitur, & fit in meliorem, hoc eſt, in naturalem ſtatum reductio, ipſa excitatur, concomitaturque voluptas; adeo ut non eſſet futura Voluptas, niſi ſpecies quædam Doloris antecederet: ut obſervatu facile eſt vel in ipſis, fame, ac ſiti, & Voluptate, quæ mandendo, bibendoque percipitur.

Siquidem Voluptas iſta non creatur, niſi quatenus, cum actione interni caloris plurimæ partes diſſipentur, unde ipſum corpus rareſcit, omnis natura ſubruitur, & ſtomachus præſertim vellicatur; aut glomerata aliunde caloris corpuſcula præbent ipſi incendium, unde & dolor ſuboritur; quatenus, inquam, advenit cibus, qui defectum ſuppleat, artus ſuffulciat, patentem per membra ac venas cupiditatem edendi obturet; advenit & potus, qui ardorem reſtinguat, exarefactas partes humectet, ipſaſque in ſtatum priorem reſtituat; ac aliunde utrumque fit cum placido, grato, jucundoq; naturæ ſenſu; quem tunc abeſſe

G manife-

manifestum est, cum quis non esuriens comedit, aut non sitiens bibit.

Videntur ergo isti esse quatuor generales Animæ Affectus, Dolor & Voluptas, ut extremi; Fuga, & Cupiditas, ut interjecti. Generales, inquam, quoniam cæteri istorum sunt species, ac opinione intercedente fiunt; & quæ possunt potissimum ad Cupiditatem Fugamque referri.

Nam ut præteream Cupiditatem speciatim Voluntatem dici, cum Mens illud, quod cogitat, ac bonum opinatur, vult; & Fugam dici Aversionem, cum id, quod cogitat, ac esse opinatur malum, aversatur; subinde vero Amorem v. c. esse voluntatem, qua ad fruendum aliqua re ferimur; Odium aversionem, qua à consuetudine alicujus recedimus; videtur aliunde Ira nihil esse aliud, quam cupiditas, qua in vindictam efferimur; Metus nihil aliud, quam fuga, qua ob malum futurum contrahimur, & in nos quasi secedimus; atque ita de cæteris.

Cæterum, quia Cupiditas (ac proportione etiam Fuga) partim ipsa sponte naturæ, & ex indigentia quapiam excitatur, eamque explere necesse est, ut natura incolumis constet; partim creatur ex opinione, quæ interdum quidem ipsi naturæ instituto conformis est, & ad illius indigentiam tollendam sic tendit, ut tollenda tamen necessario non sit; interdum denique nihil ad naturam, neque ad aliquam illius indigentiam tollendam conducit; hinc fit, ut sint Cupiditatum aliæ quidem naturales, & necessariæ; aliæ naturales, sed non necessariæ; aliæ neque naturales, neque necessariæ, sed inanes.

Et Naturales quidem, ac Necessariæ illæ sunt, quæ ut indigentiam, sic dolorem ortum ex indigentia tollunt; cujusmodi est cibi, potus, indumenti

menti quo arceatur frigus. Naturales vero, sed Non-necessariæ sunt illæ, quæ nihil aliud, quam voluptatem variant, non vero absolute dolori detrahendo necessariæ sunt, ut quæ eduliorum sunt delicatiorum; imo etiam, quæ venereorum, quibus natura præbet principium, & à quibus tamen potest quis non incommode abstinere. Denique, Neque Naturales, neque Necessariæ illæ sunt, quæ ad nullum dolorem ex naturæ indigentia subortum tollendum feruntur, sed ex inani solum opinione creantur; quales sunt v. g. coronarum, statuarum, cultus elegantis, pretiosæ vestis, auri, argenti, eboris, & similium.

Ad-hæc vero Notandum est cum Voluptas in boni fruitione sit, Dolor in perpessione mali; ideo illam quidem, cum quadam animæ effusione ac elatione fieri, istum non sine contractione demissioneque ejusdem esse: atque idcirco nihil esse mirum, si anima sese, quantum potest, dilatet, ut bonum admittat in se; comprimat, ne admittat malum.

Fit porro diffusio sive dilatatio; quia statim, ac boni, seu rei gratæ species sensum perculit, aut animum quoque permovit, corpuscula, ex quibus constat, ita in sensorium córve ipsum subeunt, ut texturæ tam animæ quam corporis accommodata, ipsam speciatim animam demulceant, jucunde afficiant, & versus rem ipsam, à qua sunt emissa, quasi catenulæ alliciant ac trahant: adeo proinde, ut anima in rem conversa, intentaque, versus ipsam, fruitionis ergo, quanto potest nisu veluti exsiliat.

Contractio vero, quia statim ac mali, sive rei molestæ species sensum animumve percelluit, corpuscula, ex quibus constat, quasi contuli, aut spiculula ipsam cum sensorio animam ita fodicant,

cant, ut texturam ipsius solvant; ipsaque illorum, quantum potest, devitandorum gratia, sese ipsam coarctet, & versus ipsum sui centrum, seu quasi radicem, qua nempe est cor, animusve, refugiat.

Nihil porro necesse est ex antedictis repetere, ex ipsa animæ textura pendere, cur animalium aliud ad Iram, aliud ad Metum proclivius sit, aliud comparatius ad placidos motus; neque addere varietatem hanc reperiri quoque in hominibus, prout ex igneo, ex flatuoso, ex aereo principio participantiorē habent animā: Quippe cum videre liceat homines etiam doctrina perpolitos non ita posse radicitus semina ista evellere, quin ille proclivius ad iram decurrat, iste metu magis tentetur, alius ad clementiam æquo pronior sit; cumque aliunde varietas morum, quæ tanta observatur ut in animalibus, ita in ipsis hominibus, manifeste satis deducatur ex varia horum seminum inter se mistura.

CAP. XX. De *Motu Voluntario, ac speciatim de Loquutione, Nominumque impositione.*

IAm cum Anima suapte natura mobilis sit, ac ipsum corpus, cui inexsistit, ejusque membra movere valeat; Notum est, quoties corpus, aut membra hisce aut illis motibus ciet, idcirco fieri, quia illorum ciendorum voluntatem habet; hanc voluntatem ab animo imaginante excitari; & imaginationem hanc fieri ob imaginem, sive simulacrum, quod ipsum percellat. Nempe nihil unquam facere animus mensve aggreditur, quin illud providerit; neque providet, quin illius simulacrum, seu imago constet.

Itaque, cum, exempli causa, crura movemus, incedimusque, illud ideo fit, quia primo simulacra incessus animo accidentia, cum pulsant: inde

incessus

incessus voluntas fit; tum autem cum se animus ita commovet, ut ire incedereque velit, ferit extemplo animam, qua parte ipsi junctus tenetur: ista vero animæ pars reliquam compulsat toto corpore diffitam, & per crura ac pedes speciatim diffusam: unde & tota moles sensim protruditur, ac movetur. Ut prætercam aerem quoque eatenus aliquid conferre, quatenus corpus totum rarescit, aer vero in partes subit: adeo ut corpus duplici de causa perinde moveatur, ac navis, dum remis ventisque impellitur.

Quod motus porro initium ab ipso usque corde, in quo inest animus, sit, vel ex eo intelligi potest, quod videamus interdum, v. c. equos patefactis repente stabulis, quasi carceribus, prorumpere tam subito, quam mens ipsa avet, non posse. Id nempe, quia quasi conquiri tota substantia animæ totos per artus diffusa, debet, ut concita, mentis ipsius studium consequatur; atque ita procedit res primum ex voluntate animi, & porro exinde per corpus & artus.

Ac videri quidem mirabile potest, quod tantula corpuscula ex quibus seu mens seu anima constat, tantum onus, quanta est corporis massa, movere, torquere, convertere valeant: Sed, qui id sit mirum, cum ventus, res adeo subtilis, molimine tanto vim navis ingentem contrudat; & manus una, gubernaculum unum, illam, quantovis impetu euntem contorqueat ac moderetur? Et nonne etiam sunt machinæ, quæ per trochleas, & tympana, pondera magna commoveant, sustollant, neque id magno nisu?

Cæterum, cum ex motibus, quibus partes corporis pro voluntate arbitrioque movemus, is dignus præsertim consideratione sit, qui in lingua attenditur; & Loquutio vocatur; ideo videtur esse de illo speciatī quidpiā attingendū.

Itaque, cum lingua ita ſit in animalibus reſpirantibus comparata, ut aerem contenſe exſpiratum, ſonumq; idcirco creantem, varie infringere, ac veluti formare valeat; efficitur, ut quia aliunde unumquodque animal vim ſuam, qua quod poteſt, ſentit, eaque utitur (propterea enim taurus cornu impetit, equus calce ferit, leo dentibus, unguibuſque corripit, avis pennis fidit) efficitur, inquam, ut animalia, & homines præſertim, ſuæ linguæ vim ad exprimendum animi affectus (etiam dum aliquid externum ſignificare volunt) ſentientes, tum ſonum emittant, qui dicitur vox; tum illum interventu linguæ, aliarumque partium ejus variationi inſervientium, varie inflectant.

Et de Animalibus quidem etiam loquor; quoniam videmus illa quoque varias voces emittere, quatenus lætantur, aut dolent; & quidpiam metuunt, aut proſequuntur. Etenim Canes, v. c. alium aliumque ſonitum edunt, cum rabie diſtricti minantur, cum latrant, & omnia complent vocibus, cum catulos blande aut lambunt, aut morſu pedibuſque jactant, & gannitu interim adulant; cum baubantur in ædibus; cum plorantes plagas ſummiſſo fugiunt corpore. Equi etiam hinnitus differt, cum concuſſis artubus vulgo hinnit; cum adhinnit equæ; cum preſſus ab equite patulis fremit naribus. Volucres quoque alias aliaſque, & cum de præda certant, & cum tempeſtatum mutationes ſentiunt, & cum otiantur, voces fundunt.

Cum vero homo præ cæteris, & linguæ vim maxime ſentiat, & pluribus modis illam inflectere ſic poſſit, ut plures voces dearticulet, quæ pluribus rebus ſignificandis accommodentur; exinde eſt ipſa Loquutio, ſeu Sermo, quo homines vulgo inter ſe loquuntur, dum & paſſiones animi, reſq; alias ſignificant, & non ſecus ac nutu digitoque demonſtrant.

Quo

Quo loco, quia requiri ſolet, Qua ratione ab initio Homines rebus ſignificandis Nomina impoſuerint; ideo ſciendum eſt, Nomina non fuiſſe ex mero hominum inſtituto, ſeu lege quadam impoſita; ſed ipſas hominum naturas, naturaleſve diſpoſitiones, quæ in gentibus fuere ſingulis, tum cum res ipſis occurrerent, ſpecialibus animi motibus affectas, & propriis viſis, ſeu imaginibus compulſas, peculiari quadam ratione aerem ore emiſiſſe, ipſumque eliſiſſe, dearticulaſſeque, prout ſingulorum affectuum viſorumque impetus tulit: & interdum quoq; locorū varietas, ſeu varius cœli ſoliq; genius in variis regionibus fuit: & quæ prolatæ voces ſic fuerunt, ac præſertim cum voluntate deſignandi aliis res, evaſere Nomina rerum.

Cum vellent etiam aliqui aliis res extra illorū conſpectū conſtitutas proponere, ſonos aliquos, voceſve ediderunt; ac tum fuere coacti eaſdem voces identidem repetere; tum qui audiebant, ratiocinio quodam conjecturaque rem aſſequentes, ex multa deniq; aſſuetudine illorum mentem intellexerunt.

Et quia tamen varii varias ad eandē rem aliis ſignificandā dedere voces, ac varia proinde fuere nomina; ideo deinceps nomina ſignificandis rebus propria apud unamquamq; nationem, & ſenſim, & quaſi communi conſenſu delecta aſſignataq; ita fuerunt, ut & ſignificatus fierent adinvicē minus ambigui, & res poſſent eloquio cōpendioſiore explicari.

Concludo proinde primos Homines impoſuiſſe Nomina rebus, non ex certa ſcientia, aut unius cujuſquam imperio, vel dictamine (unde enim illi aut hæc ſcientia fuiſſet, aut poteſtas, quæ ad utendum vocibus dictatis plures urgeret?) ſed impoſuiſſe potius, naturali quodam impetu permotos, ut ſolent, qui tuſſiunt, ſternutant, mugiunt, latrant, ingemiſcunt: Atque idcirco dici poſſe eſſe

Nomina non instituto, sed natura, quatenus sunt quidem effectus, ac veluti opera naturæ; Neque enim videre & audire res (qui effectus quidam, operaque naturæ sunt) alterius omnino conditionis sunt, quam res nominare.

CAP. XXI. *De Somno, & Insomniis.*

SUperest pauca subjiciamus de Somno, ac Morte Animaliū, duabus nempe rebus germanis; cū altera quidem feriatio, altera exstinctio sit sensus: & tritū valde sit, ut Mors esse æternus Somnus dicatur.

Creatur autem Somnus, cum animæ partes per totam corporis concretionem diffusæ aut cohibentur, aut distrahuntur; aut nonnulla etiam corpora sive ab aere, sive à cibo in dispersas incidunt, quæ partim ipsas à corpore abigant, partim intrò contrudant, ac turbent: tunc enim corpus, ut solito destitutum fulcimine regimineque, debile fit, ac membra simul omnia languescunt; cadunt brachia, & palpebræ; poplites procumbunt: denique non amplius est sensus.

Scilicet, cum indubium sit Sensum esse ab anima, reputandum omnino est, cum sopor sensum impedit, perturbatam esse animam, forasque ejectam; non totam certe; nam alioquin non tam somnus esset, quam mors, sed partem tamen; ac ita quidem, ut quæ est residua, sit intus oppressa, ac veluti ignis obducto cinere, sepulta; cum ut si ignem commoveris, quasi evigilat, & flamma consurgit, veluti ab extincto; sic reconflari sensus per membra, & quasi ex mortuo suscitari valeat.

Quod dico autem corpuscula incidere ab aere, quæ hanc exturbationem faciant, aerem intelligo partim externum, qui nunquam cessat corpus pulsare ac tundere (inde enim fit, ut extima cujusque animalis

animalis pars solidescat, ac induretur) partim internum, seu qui ore tum inducitur, tum reflatur. Nimirum, cum utriusque ictus per tenues meatus ad prima principia pervenit, eorum positurae ita conturbantur, ut pars excedat, pars introrsum condatur, & quae pars superest per membra, quod ob vias varie interceptas conjuncta secum ipsa non sit, solito munere fungi nequit.

Quod à cibo etiam incidere dico, ideo facio; quod dum cibus intus diditur per venas, idem, quod aer, faciat; imo ut copiosiore, sic majore vi: Quo fit, ut sopor, quem cibus creat, ob conturbationẽ majorem, sit solito gravior; uti & qui creatur ex nimia lassitudine, propter distractionem majorem.

Caeterum, cum possit res videri mira, Qui fieri valeat, ut per Somnum nobis contingant Insomnia: idcirco adnotari debet, quod non multo ante dictum est, vagari ubique continuo innumerabilium rerum simulacra, quae prae sui subtilitate penetrare in corpus, & ferire afficereque animum in pectore medio exsistentem sic valeant, ut illa ad cogitandum res, quarum sunt simulacra, excitetur. Nimirum, quia illa non minus per somnum, quam per vigiliam penetrant, ac animum feriunt, fit ut res dormiendo non secus, ac vigilando, videre videamur.

Efficitur autem, ut ea quae apparent, idcirco pro veris habeamus; quod consopitis sensibus, nihil possit occurrere quod nos erroris admoneat, ac veris rebus falsum convincat: & jacente aliunde memoria, habeamus, v.c. pro vivis illos, qui mortui pridem sunt; quod cum praesentia illorum simulacra sint, mortis illorum non recordemur.

Si requiras vero, Qui fiat, ut ea somniemus maxime, quorum praesertim studio teneamur, aut quibus per vigiliam studiose incubuerimus (nam &

Oratores perorant, & milites pugnant, & nautæ colluctantur ventis, & lusores ludos exercent, & cæteri cætera; ac neque id modo; quando aliorum quoque animalium equi sudant, spirant, & quasi de palma contendunt; canes venatici jactant crura, voces repente mittunt, reducunt auras naribus crebras; atque ita de reliquis) Dicendum est ideo id fieri, quod ob factam recens impressionem in animo, patentes viæ relictæ sint, quibus eadem simulacra subeant, ac præ cæteris animam rursus moveant.

Certe ex hoc esse capite videtur, quod sitiens fontem somniet, ac bibat; micturiens matulam cogitet, ac mingat: Scilicet quod motus interni vias quasi aperiant, quibus subeuntia rerum affinium simulacra animum permoveant. Quo modo fit quoque, ut simulacris pluribus, affinibusque coeuntibus, magni aliqui motus in animo fiant; ac tum somnians videatur sibi magna sapere, magna gerere, magna loqui; clamores etiam tollat, ut si à quopiam jugularetur, mandereturve à leone, aut Panthere; exterreatur quoque, non secus, ac si ex alto monte se præcipitem daret; adeo ut etiam evigilatus vix sui compos denique fiat.

CAP. XXII. *De Morte.*

AD Mortem vero quod attinet, ea nihil est aliud, quam Privatio sensus, propter excessum animæ. Sensum hic dico non tantum actionem, cujus est etiam Somnus privatio, sed facultatem quoq; sentiendi, quæ simul cum anima perit, ac una etiam animus; adeo ut, anima excedente, excedere etiam animus, ut ipsi conjunctus censeatur.

Etenim, quamdiu anima quidem exsistit in corpore, tametsi deficiat alia quæpiam pars, nullatenus

tenus tamen est privatio sensus; at sensus cum ipsa una deperit, simul ac dissolvi id contingit quo continetur, seu illud totum corpus sit, seu pars aliqua, in qua sedem habeat. Neque vero obstat, quod corpus sive totū, sive ex parte ad aliquod tempus indissolutū remaneat; nam sensu nihilominus caret, ubi excesserit atomorum copia ejuscemodi, quæ ad naturam animæ constituendam est necessaria.

Porro & corpore exsoluto, anima ipsa dissipatur, neque habet amplius easdem facultates, neque movetur amplius, neque obtinet adeo amplius sensum. Non enim intelligi potest eandem rem etiamnum sentire, quæ motibus iisdem non utitur amplius; cum non inest amplius in eodem composito; sive dum amplius illa non sunt, quibus fovebatur, continebaturq; & in quibus existens obibat hujusmodi motus; resq; se perinde in anima, ac in oculo habet, qui avulsus radicitus, seorsumque ab ipso, cui inhæserat, corpore, videre nihil potest.

Cum dissipari autem dico animam, animum quoque intelligo, quando animus ipsi individue conjunctus est, neque, ea pereunte, consistere potest: Quo fit, ut hoc loco dicere animum, animamque, perinde sit; quod par dissipatio competat utrique. Fit autem dissipatio hæc, non profecto in nihilum (ut fieri necesse est dicant, qui animam esse volunt Harmoniam, seu talem contemperationem, qualis ipsa est Sanitas) sed in principia, corpusculave, ex quibus ejus textura est; idque non modo instar aquæ vase conquassato diffluentis, sed etiam abeuntis in auras fumi, aut nebulæ; & tanto quidem facilius, quanto texturæ est tenuioris; cum vel ipsis nebulæ, ac fumi simulacris valeat percelli.

Et certe animam dissipari interireque vel ex eo constat, quod cernatur, exoriaturque. Ac sunt quidem;

quidem, qui æternam faciant; initium nempe ipsi negantes, ut avertant exitium; ac esse ante corpus, in quod extrinsecus veniant, sumentes, ut superesse à corpore; è quo sospes exeat, tueantur: Verum illud quidem prætereo, quod non videantur advertere æternum perdurans esse nihil posse, nisi tale sit, aut præ sui soliditate, ut Atomus; aut quod sit plagæ expers, ut Inane; aut quod careat loco, in quem excedat, ut Universum; neq; item advertere, quantæ possit verti dementiæ, putare res adeo diversas, ac sunt immortale & mortale, conjungi.

Prætereo id, inquam, ac requiro solum, qui possit anima in corpus insinuari extrinsecus, ac permanare per ejus partes, & non dispertiri tamen exsolvique, quemadmodum cibus diditus per membra? Et nonne potius deberet in corpore, ut avis in cavea morari: non vero eo modo, ut cum corpore crescere, simulque extendi intelligatur? Et quorsum ergo cum corpore pervenit ad ætatis florem? aut Quid est, cur in senectute metuat, non gaudeat è corpore, tanquam è carcere exire, & serpentis instar mortale spolium relinquere? Et, si abscedens à corpore, quasdam sui reliquias sinit, nonne exsolubilis est? Si non sinit, undenam ergo in cadavere tot gignuntur vermes?

Nam dicere quidē totidem animas eo confluere extrinsecus, & volitare quasi umbras, deligereque propriam materiam, fabricari sibi propria corpora, aliaq; id genus, quam absurdum est? Uti & perridiculū est ad ipsos coitus partusq; animaliū circumstare quoddam quasi animarum examen, & de insinuatione in corpus inter se mutuo contendere?

Et, nonne, si animæ toties commutassent animalium corpora, deberent sensim immutatæ illorum esse indoles; sicque jam leo esse non ferox,

cervus

cervus non timidus, vulpes non dolosa, fugiens cervum canis, columbam accipiter? Cum &, si quis dicat animas humanas immigrare solum in humana corpora, dicere non possit, cur anima fiat è sapiente stulta; cur nullus puer prudens sit? cur nos, ut de se fabulati sunt qui primi ista prodiderunt, anteactæ vitæ, rerumque in ea gestarum, nusquam recordemur?

Exortum ergo anima habet, à quo usque ut adolescit, vigescitque cum corpore; sic tendat oportet ad interitum, cum eodem senescens, ac sensim deficiens.

Hoc vero de Mente etiam dico, quam perfici sensim, atque deliberari constat; cum & aliunde non solum compatiatur morbis doloribusque corporis, verum laboret etiam propriis, & medicinam quoque iis curandis admittat; quod fieri profecto non potest, quin accedat, abscedat, transponatur quidpiam in ejus textura: nam & admonere, quid illi per ebrietatem, epilepsiam, delirium contingat, nihil necesse est.

Id dignum consideratione, quod certæ parti corporis, non secus ac auris oculusve affixa sit; ut pari proinde ratione cum toto incipiat, atque desinat; & vel ex eo quidem, quod unicuique rei, ut arbori, ut pisci,&c. certa, ac definita sit regio, in qua, ut nascatur, sic degat, ac tandem esse sic desinat, ut consistere extra ipsam non valeat.

Sed &, cum homo membratim moriatur, sensimque exspiret, quasi anima partibili: quis experitur animum non è pectore medio evanescere, sed per jugulum, & os incolumem exire? Nam quod anima quidem ipsa quasi cribrata, atque divisa per ipsum corpus exeat, arguitur vel ex eo putrore, qui in cadavere ex illius discessu non aliunde est, quam quod singulæ ejus partes situm commutarint, quem

partes

partes animæ singulæ continebant. Ut taceam, quod anima aliunde, bisecto raptim aut conciso frustulatim corpore, non bisecari & ipsa concîdique frustulatim non possit.

Itaque sicut Anima ante generationē non fuit, ita neque post mortem erit: atque ut nihil ægri anteacto tempore sensimus, ita nihil sumus postfuturo sensuri: tum nempe, cum non amplius erit aut tactus, aut plane ullus sensus, qui esse omnino aliquis non potest in separata anima, cum jam sine organis sit, in quibus solis resident, & quibuscum solis agere possunt aut pati sensus.

Quo fit, ut reputare liceat vanos esse Inferorū metus; neque enim Ixionem rota volvi; neque saxum Sisypho humero trudi in adversum; neq; ullius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Scilicet fabulæ hæ sunt; uti & quæ tradunt de Tantalo, de Cerbero, de Danaidibus, de Furiis, deque cæteris, quæ si usquam sunt, in vita hac sunt propter hominū depravatos mores.

Tota hujus loci impietas repressa est, refutataque cum diximus esse Animos hominum immortales contra Epicurum in sect. 3. Phys. Memb. posteriori lib. 14. cap. 3.

SECT. IV.

De Rebus Sublimibus, tam Cælestibus, quam Aereis

HActenus fuere res Humiles, sequuntur Sublimes, sive in sublimi, hoc est, in regione supra Terram fusa elatæ, atq; apparentes, Huiuscemodi sunt Sol, Luna, alia Sidera, & quæ in ipsis contingunt, ut Ortus, Occasus, Conversiones, Eclipses, &

& similia; itemque Nubes, Pluviæ, Venti, Fulgura, Tonitrua, Fulmina, cætera id genus. Scilicet, utcunq; aliqui secernant, & posteriora hæc sola μετέωρα, hoc est, Sublimia vocitent; congruum tamen est priora quoque illa & Meteora dicere, & una Meteorologia, (hoc est, tractatione Sublimibus) utraque complecti.

Repetendum vero hic est, quod initio est insinuatum, Non esse alium statuendum finem cognitionis rerum sublimium sive conjunctim cum aliis, ut hic; sive separatim, ac per se, ut alias facimus, tractentur, quam Statum mentis imperturbatum ac persuasionem non vacillantem; veluti & in cæteris, de quibus solemus disserere, rebus.

Non sane, quod, cum res Sublimes ejusmodi sint, ut multifariam aut obtineant aut obtinere valeant & generationis causam, & essentiæ declarationem, iis, quæ percipiuntur sensibus, conformem, uni alicui modo speciali sic hærendum sit, ut circa propositiones de Moribus fit, aut circa illas Physicas, cujusmodi esse diximus illas, Universum est corpus & Inane: Rerū principia sunt insectilia: ac ejusmodi cæteras, quæcunque uno tantum modo cum rebus apparentibus congruunt: verum, quod sit firma persuasione tenendum, esse reipsa hujusmodi res non uno, sed pluribus modis explicabiles, neque adoriendum esse aliquid, quod vires excedat humanas; definiendo nempe unum certum modum, quo solo fieri res valeat.

Id, inquam, repetendum est, quod Tum reputare oporteat Physiologici esse muneris, causas præcipuarum, quæ in natura sunt, rerum, accurate pervestigare; & hinc profluxisse quicquid felicitatis est situm in cognitione rerum sublimium, ac in eo potissimum, quod disquiritur, cujusmodi sint quæ in hisce Sublimibus visuntur, & quæcun-

que

que ipsis cognata quodammodo sunt: Tum tenenda omnino hæc Regula sit, Esse in istis rebus id, quod dicitur, Pluribus modis fieri: &, Non uno modo necessario contingere: &, Posse alio quoque modo se habere.

Quod quidem inculco, ne, si cum uni modo adhæserimus, is forte displiceat, non ad naturalem alium recurramus, sed potius ad divinam causam; quia hoc jam foret agnoscere multiplicem modum, ubi unicus est. Scilicet divinæ naturæ tribuerentur curæ, & negotia; cum sit tamen simpliciter absoluteque necessarium, ut in immortali beataque natura nihil eorum sit, quæ dissolutionem aut perturbationem inducunt. Statim quippe mens apprehendit, fieri absolute non posse, ut ipsi tale quid competat, perspecta immortalitatis ac beatitudinis conditione.

Et certe hujuscemodi considerationis defectu, constat, inspectionem, observationemq; Occasus, Ortus, Solstitii, Eclipseos, cæterorumque ejusmodi nihilo facere per se feliciorem notitiam; sed perinde (ac forte etiam amplius) metuere illos, qui hæc perspexerunt (neq; tamen norunt quales sint naturæ eorum corporum, qualesque potissimæ causæ) ac si omnino non perspexissent; quando admiratio, quæ ex harum rerum inspectione oritur, reperire exitum circa dispositionem, ac modum, quo res maxime peraguntur, non potest. Ex quo fit, ut nos adnitamur plures invenire & dicere causas Solstitiorum, occasuum, ortuum, deliquiorum, aliorumq; id genus; uti & in reliquis consimilibus, quæ apud nos, seu in terris contingunt.

Nisi vero censendum non est disquisitionem harum rerum minime nancisci usum congruum, quæ nobis ad tranquillitatem, felicitatemque acquirendam conducit? Par profecto est, tam circa Sublimia,

mia, quam circa cætera alioquin obſcura requirere cauſas juxta varios modos, quibus apud nos ſimilia contingunt : ac illos minime morari qui neque unum certum modum, quo res aliqua poſſit ſe habere aut fieri, neque modum multiplicem quo contingere quidpiam valeat, nôrunt ; ſolam vero rerum ſpeciem, qualis nobis procul exhibetur, prætendunt, ac præterea ignorant, quibus ex rebus eveniat, aut non eveniat, ut perturbemur. Si reputemus certe contingere, ut aliquid uno certo modo fiat, ac exinde non perturbemur ; certe, inquam, ſcientes aliunde poſſe pluribus modis idem fieri, non imperturbati minus erimus, quam ſi certo modo fieri perſpectum haberemus.

Cæterum omnia ſatis conſtanter explicata fient juxta modum multifarium rebus apparentibus congruum, quando quis retinebit, ac tuebitur quicquid veriſimile eſt in ipſo. Neceſſe eſt autem conjecturas ad ea, quæ ſublime creantur, ducere ex iis, quæ apud nos fiunt ; ex iis, inquam, quæ obſervantur, aut perinde ſe habent, ac ea, quæ ſublime viſuntur : Siquidem talia fieri compluribus modis contingit. Quare & quod in unoquoque Sublimium apparet, attendendum eſt juxta ea, quæ cum ipſo conſonant, quæque pluribus modis fieri rebus apud nos contingentibus non repugnat.

Sed hæreo hic nimis. Quare, ut rem aggrediar, tametſi tota Super-terrena regio ſoleat interdum Cœlum dici ; quippe vicinior quoque aer cœlum interdum dicitur : Placet tamen nomine Cœli, uti & Ætheris, eam regionis partem intelligere, quæ & ſuperior eſt, & Sidera complectitur ; nomine Aeris eam, quæ inferior, & in qua nubes, fulgetra, aliaque id genus viſuntur, ac fiunt. Atque id quidem, ut dicturi poſterius de Aereis Sublimibus, à Cæleſtibus, quæ ut præfati ſumus, venire quoque

que

quoque nomine Sublimium debent, auspicemur.

Quod hoc loco interseritur Providentiæ non consonum, indicatis sæpius locis refutatum, est, & præsertim in Sect. 1. Phys. lib. 4 cap. 6. &c.

CAP. I. *De Substantia, & varietate Siderum.*

PRincipio vero id supponendum, quod superius attigimus, nempe Solem, Lunam, cæteraque astra, non per se, ac seorsim fuisse genita, & posterius à Mundo comprehensa; sed statim, simulve cum ipso conformationem, incrementumque, & magnitudinem suam accepisse (quemadmodum etiam & Terram, & Mare, & quæcunque Mundus asservat) juxta scilicet concrementa, convolutionesque interius factas tenuiorum quarundam, earumque seu spirituosarum, seu ignearum, seu utriusque simul conditionis naturarum: Quippe ista sunt, quæ suggerit sensus.

Hinc vero videntur quidem Sidera substantiæ esse præsertim Igneæ; ac præ cæteris ipse Sol, cujus calor sensu tam clare probatur; at videntur quoq; non tam puri Ignes, quam commista quædam concrementa esse, quibus sit alligatus ignis.

Etenim fieri non modo potest ut sint quasi quidam vitrei, politive disci, qui lucida ignificaque corpuscula, ex ipsa regione æthereа, per quam discurrunt, appellentia, & excipere, & reflectere, & qua proinde specie apparent, exhibere valeant: consimilia enim fiunt apud nos: Itemque, ut sint quasi nubes perinde illustratæ, & quasi accensæ; cum non secus Parhelii fiant.

Sed potest etiam fieri, ut sint quasi quædam scaphidia parte sui cava continentia ignem; laternæ videlicet instar, aut catini prunas, metallumve fusum ignitumq; continentis. Potest & ut

sint

sint quasi cadentes laminæ, aut quasi lapides, qui in fornace ardescunt: Quippe & nihil est horum, quod repugnet.

Quo magis potest fieri, ut Sol speciatim nihil aliud sit, quam glebulentum quoddam spissamentum, quod pumicis, spongiæve instar, creberrimis poris meatibusque pervium, splendorem per ipsos, cum videlicet ignem intus contineat, ejaculetur.

Unum, quod fieri minime possit, esse id videtur, quod aliqui dicunt, ut Sidera nempe animata sint, sive totidem Animalia, ac insuper totidem Dii. Quippe &, tametsi donemus esse unumquodque quasi quendam Mundum, seu potius quandam quasi Terram, quæ proprium sibi aerem, imo ætherem quoque habeat; nihilominus, ut nostra hæc Terra, licet animalia producat, non ideo ipsa est animal; ita neq; Sidera erunt; utcunque procreari in ipsis animalia quædam posse concedatur.

Quanquam, ut istud ultro admittam, quod præterea tamen ulterius contendunt rotundos & volubiles hujuscemodi Deos dari, nihil aliud lubet, quam repetere, quod jam superius institimus, portenta hæc esse & miracula non sane differentium, sed somniantium Philosophorum; videlicet cum immortalia mortali sermone notantes, ea proferant, quæ à Deorum felicitate tam aliena sint, & præstanti eorum natura sic videri indigna possint.

Quod superest, fuere jampridem duo aliqua Siderum Astrorumve genera distincta. Nam quædam quidem sunt Inerrantia, quæ & situm semper inter se eundem observant, & viam semper eandem ab ortu in occasum tenent, neq; illam unquã commutant: Quædam vero Errantia, unde & Planetæ, seu Errones dicuntur; quippe cum neq; inter se, neq; cum aliis eundem situm servent, & suos circuitus nunc magis ad boream, nunc magis ad austrum perficiant.

Si

Si quæras autem unde-nam hæc illis diversitas sit, Dico fieri posse, ut Astra ea necessitate ab initio in orbem mota sic fuerint, ut alia quidem una eademq; conversione, ipsaq; exsistente æquabili, gyrationem acceperint: alia conversiones quibusdam inæqualitatibus affectas subierint.

Fieri etiam posse, ut per quæ loca suos motus obeunt, alibi quidem æquabiles spaciorum diffusiones sint, quæ & eodem versus, & subsequenter ipsa compellant, moveantq; æquabiliter; alibi vero ea ratione inæquabiles, ut quas observamus in ipsis motuum varietates exinde proveniant.

Hujuscemodi porro rerum unam solam reddere causam, cum ea, quæ apparent, esse posse multiplicem arguant, insanum est, nec rite consultum ab iis, qui inanem depereunt Astrologiam, quique quarundam rerum causas inaniter explicant, cum & divinam interim naturam (ad quam plerunque hæc referunt) ab exhibendis variis ministeriis liberam non sinant.

Eodem referenda postrema hæc verba, quo adnotatum est ad calcem capitis superioris.

CAP. II. *De Magnitudine & Figura Siderum.*

AD Magnitudinem vero Solis Siderumque aliorum quod spectat, ea considerari potest vel secundum nos, vel secundum se. Et secundum nos quidem ea tanta est, quanta & apparet; Quippe sensus non fallitur, & quicquid oculus in ipsis conspicit manitudinis, sic in ipsis est, ut neque habeant aliquid extra circumductum, qui conspicitur, neque quicquid habent, intra eundem non habent. At vero spectata Magnitudo secundum se, seu rem ipsam quod attinet, potest ea esse aut paulo major, aut paulo minor, aut præcise quanta videtur.

Ista

Ista nimirum varietate exhibentur sensibus ignes, qui apud nos ex intervallo interdiu noctuque spectantur; siquidem aut tanti, quanti & sunt, apparent, quemadmodum flamma lucernæ, si spectetur cominus; aut minores, ut dum eadum flamma interdiu eminusque conspicitur; aut majores, quam revera sint, ut dum rursus eadem flamma noctu eminusque spectatur.

Dico autem paulo aut major, aut minor; siquidem isthæc diversitas, ut verus nempe circumductus, ultra aut citra illum, qui à nobis conspicitur, sit, esse admodum magna non potest; idque desumpto quoque aliunde ex nostris ignibus argumento. Nam ex quantocunque intervallo alicujus ignis calorem sentimus, ex eadem & species illius justa nobis apparet; ut proinde, cum Solis calorem hinc, unde à nobis videtur, sentiamus, magnitudo illius justa esse evariata sensibiliter admodum non possit.

Confirmatur autem, nihil ab intervallo, quod sensibile sit, ex ipsis astris delibari, quia quæ remota, aereque multo intercepto contuemur, circumscriptione confusa exhibentur: at vero & Sol iis, qui intueri illum sustinent, circumscriptione diserta est; & ipso Lunæ circumductu nihil videri distinctius potest. Et stellæ quidem scintillantes, tremulisque radiis quasi excurrentes apparent; sed hoc ipsum aliunde arguit esse ea illas propinquitate, ut diserte conspici valeant; quatenus quos apud nos ignes cominus intuemur, pari ratione undulantes tremulique sunt; quos eminus vero, ii fixi constantesque apparent.

Confirmatur rursus, quia si sidera magnitudinem suam justam ob intervallum amitterent, multo magis amitterent colorem; constat quippe res è longinquo prius desinere germano conspici colore, quam

quam præ exilitate prorsus conspici; atqui licet nullum intervallum sit ad hoc præstandum accommodatius (neque enim prolixior longinquitas est) non idcirco nihilominus sidera amittunt germanum colorem.

Ac possunt quidem plurima adversus hunc locum urgeri; at vero ea nullo solventur negotio, si quis manifestis adhæserit rebus; ut in libris quidem de Natura ostendimus, ubi illata hac distinctione de magnitudine spectata & secundum se, & secundum nos, declaravimus nihil fecisse absurdi & illum, qui dixit esse Solem pedis humani latitudine; & illum, qui esse multis vicibus majorem quam Peloponnesum; & illum, qui esse ipsi Terræ æqualem, quoniam earum rerum, quæ secundum se majores minoresque sunt, potest una secundum nos, quatenus visæ eminus cominusque fuerint, esse magnitudo.

De Figura hoc solum dico, posse eam, cum nobis orbicularis appareat, esse & globosam, & laminæ instar planam; atque idcirco sidera esse aut quasi discos, aut quasi cylindros, aut quasi conos, ac turbines, aut quasi clavos quosdam infixos; Horum siquidem nihil est quod repugnet, quodque non habeat aliquam cum rebus apparentibus consonantiam.

CAP. III. *De Motu, & Anteversione, Conversioneque Siderum.*

Cum dictum paulo ante sit, esse Siderum alia Inerrantia, alia vero Errantia; & varietatem hanc ex eo peti, quod varios motus subeant; dicendum hic jam universe est, posse utrorumque motus fieri, aut toto cælo, cui vel unum, vel plura insint, circumducto, ut puta tanquam solido, ip-

saque

ἀque simul quasi clavos sibi infixos devehente: aut cœlo, tanquam vel fluido, vel pervio meatibus, stante; iis vero intra ipsum per se circumductis.

Quia vero seu Cœli, seu Siderum sit motus, cœpisse is potest juxta necessitatem, tum cum Mundus generaretur, factam, impressamque ex parte orientis; potest sane priore casu (si toti nempe cœlo insit) ut cœpisse, sic continuari, aeris cujusdam abreptu: Nam potest exterius esse duplex aer; unus quidem, qui superne premat, cœlumque in occasum urgeat; alter, qui inferne eodem quasi subtervehat; idque præter alium, qui hinc inde polus premat, contineatque: Posteriore (si nempe motus ipsis insit Sideribus) aut abreptu aeris, aut ductu ipsiusmet Ignis.

Videlicet potuit ab usque initio corpusculorum se exhalando diffundentium copia aerem perrumpere, ipsumque elidere; ipse vero venti motionem accipiens, astraque corripiens, illa circumducere, ac motum in orbem, qui etiamnum sursum in iis visitur, continentem, creare. Potuit & Ignis cujusque Sideris, proprius, aut conclusus, quærensque viam, circumversari ut cœpisse, ita etiamnum pergere; aut liberior, quocunque cibus quemque vocavit, ita serpsisse, ut deinceps quoque ob calorem, aviditatemque adeo pabuli, procedere perrexerit in loca consequentia tanquam ad depastionem idonea.

Nempe nihil horum non est rebus apparentibus consentaneum; cum in promptu alioquin non sit, quæ causa motum urgeat Sideribus, determinare.

At, Qui fieri potest, ut Sidera quædam sic antevertant alia, ut ista ab illis relicta spectare contingat? Nempe id contingere potest, Aut quia, cum ista eandum cum illis diurnam circuitionem obeant, segnius feruntur; veluti Luna, quæ lentius

quam

quam reliqua versus occasum properans, ab ipsa relinquitur quasi à tergo versus ortum. Aut quia abrepta motu diurno versus occasum, feruntur tamen interea lente motu contrario versus ortum: quo pacto potest eadem Luna non tam versus ortũ à cæteris deseri, quam versus occasum eadesererẽ. Aut quia cum sola diurna revolutione, æqualique motu ferantur omnia, quædam tamen prolixius, quædam brevius spatium conficiunt: sicq; Luna rursus, si supra Inerrantia sit, ut aliquibus visum est, perficiet tardius circuitum, observabiturque posterius relinqui.

Pronunciare certe simpliciter velle in hisce rebus aliquid, eos decet, qui magnificum, & portentosum quidpiam coram multitudine ostentare affectant.

Quî fieri rursus potest, ut Sol, ut Luna, ut Stellæ errantes, ubi ad Tropicos locave Solstitialia pervenerint, cursum convertant, ac regrediantur? Scilicet, contingere id potest, Aut quod ab initio ea circumgyratio fuerit his impressa Sideribus, ut spirali motu hinc inde ad loca Solstitialia limitato circumducerentur. Aut quod imitentur obliquitatem cœli, quod progressu temporis eam situs deflexi necessitatem contraxerit. Aut quod reprimantur propter aerem, qui ipsa hinc inde præ frigiditate, densitate, qualitateve alia repellat; Aut quod ipsorum pabulum congrue, seu secundum eã viam continenter dispositum, partim quidem pone accendatur, partim prorsum aufugiat.

Siquidem hæc omnia, ipsisque affinia nihil continent discrepans ab ipsa rerum evidentia: si quis modo in hiscẽ rebus possibilitati adhærens, revocare unamquamque ad id, quod est congruum apparentibus, valeat; nihil veritus illiberabilia Astrologorum machinamenta, dum immensam farraginem concentricorum orbium super-exstruere interstruereque non cessant.

CAP.

CAP. IV. *De Ortu & Occasu Siderum; deq; Dierum & Noctium longitudine alternante.*

AT vero Ortus Occasusq; & Solis & Lunæ, & reliquorum Siderum, contingere trifariam possunt. Primum scilicet, per Apparitionem supra, & Occultationem infra; quod exsistentia Sidera semper lucida, inexstinctaque perseverantia, ita Terræ sursum, deorsumque circumferantur, ut nunc supra emergant, sive exoriantur; nunc deprimantur infra, sive occidant; ac Sol speciatim deorsum conversus, tenebras nobis faciat; revertens vero anticipet, & cœlum suis radiis quasi accendere per auroram tentet. Scilicet nihil est ex rebus apparentibus, quod repugnet.

Deinde per Accensionem in regione Orientis, & per Exstinctionem in regione Occidentis factam. Scilicet ob talem ad utrumque locum dispositionem medii, ut dum astra per illud transeunt, ista, quæ dico, eveniant; quandoquidem nihil est rerum apparentium, quod refragetur; cum & fontes esse perhibeantur, qualem Epiroticum esse jam ante memoravimus, qui non modo exstinguant, sed etiam qui accendant faces; & Oceano circumeunte Terram, possit Sol ad ipsum, in regione Occidentis exstinctus, redire per eundem (ac transeundo quidem ultra boream) in regionem Orientis, exindeque emergere, & simul accendi.

Tertio, per renovatam quotidie productionem, quatenus nihil repugnat, quo minus diebus singulis novi, v. c. Soles exoriantur, confluentibus videlicet ad ortum variis ignibus, aut seminibus ignium, qui in orbem coeant, splendeantque, & impetum subeant, quo in occasum pergant. Quippe & fama est observari ex montibus Idæ sic

fieri; ac potissimum sub exortum Canis; & posse certis temporibus confluere ignes, intelligi ex eo potest, quod observatur fieri certo tempore in omnibus rebus. Nempe ex seminum confluxu & defluxu florent arbores, certo tempore deflorescunt; certo erumpunt dentes, certo decidunt; atque ita de cæteris, quæ recensere foret prolixum.

Cum porro ipsa Solis supra terram mora sit Dies, & absentia Nox; Qui fieri potest, ut non semper dies diebus, noctes noctibus sint æquales; sed sint dies quidem per æstatem longiores, & noctes breviores; per hyemem vero alternatim noctes longiores, dies breviores? Nimirum istud quoque potest tribus modis contingere.

Uno, quod circuitiones Solis supra ac infra Terram nunc celerius, nunc tardius fiant, quatenus & ipsæ locorum, seu viarum, quibus Sol incedit, longitudines sint alternæ. Atque id quidem ob posituram orbis vocati Signiferi, quem oblique percurrit Sol, & in duplici cujus Signo noctem diei exæquans, ubi exinde ad Aquilonem vel Austrum deflectit, quantum itineris ad alteram partem aut supra aut infra terram detrahit, tantundem ad alteram reponit.

Altero, quod certa per ætherem sint loca, quæ propter crassitudinem, factamque adeo resistentiam, transmeari segnius, quam alia valeant; ac talia esse, quæ sub terris Solem hyeme hæsitare cogant, sicque & noctes prolixiores, & dies breviores, quam per æstatem faciant. Sane & quæpiam hujusmodi observare apud nos licet, juxta quæ consentaneum sit, ea, quæ sublimia sunt, explicare.

Tertio, quod alternis anni partibus memorati ignes, seminave ignium sic confluant, ut Solem crescat citius, aut tardius; & Sol ex ea parte oriatur,

tur, unde longiorem, aut breviorem supra terram cursum conficiat.

Qui sane unum quid singulare in hisce rebus solum accipiunt, tum apparentibus repugnant, tum ab eo, quod homini contemplari fas est, aberrant.

CAP. V. *De Siderum Luce; & de Phasibus, ac Maculis Lunæ.*

CÆterum, ut quidpiam de Luce tam Solis, quam cæterorum Siderum, ac Lunæ præsertim subjiciam: Mirantur primum homines, unde habeat Sol, cum tantulus sit, ut tantum lucis ex se fundat, quantum ad cælum, terram, mare, quasi irrigandum splendore caloreque sufficiat, neque propterea exhauriatur. Sed nempe est Sol quasi fons, in quem subterconfluunt undique rivuli perennes. Quippe ex universo Mundo semina caloris ita in Solem confluunt, ut subinde ex ipso, quasi ex uno capite, & calor & lux quoquoversum redundet.

Quinetiam potest Substantia Solis ejuscemodi esse densitatis, & quod ex eo lucis calorisque profluit, ejuscemodi tenuitatis, ut quemadmodum parvus fons, rivulusve ex fonte deductus, prata camposque absque illius dispendio late irrigat; ita absq; dispendio sensibili Solis, illud ad universum Mundum quasi irrigandum sufficere valeat.

Potest vero & aer esse ejus naturæ, ut luce non magna à Sole diffusa, quasi accendatur: ut possunt ex una scintilla totæ segetes accipere incendium.

Potest etiam Sol circum se habere invisum nobis pabulum, unde, sicut flamma lucernæ ex supposito oleo, jacturam resarciat. Potest & res aliis contingere modis.

Ad cætera Astra quod spectat, & Lunam ipsam maxime, fieri potest, ut quam præferunt lucem à

à seipsis habeant; fieri etiam potest, ut à Sole mutuentur. Siquidem etiam apud nos pleraque cernuntur ex seipsis lucentia, pleraque splendorem ex aliis mutuantia; ac nihil est rerum sublime apparentium, quod opinioni utrivis obstet.

Id videlicet, si quis modo multifarium modum menti defixū teneat,& consentaneas ipsi suppositiones causasq; simul consideret,ne ad ea attendens, quæ incohærentia sunt, vane intumescat, & nunc huc nunc illuc in singularem modum prolabatur.

Verum, quod ad Lunam quidem attinet, id mirabile cum primis habetur, quod tot phases, seu incrementa ac decrementa lucis accipiat. Enimvero potest, globosa cum sit, & splendorem à Sole habeat, ita ex ordine figurari (eo scilicet modo, quo aër orituro Sole illustratur, aut occaso obscuratur succedenter) ut à Sole abscedens crescere in dies appareat, quod amplius ampliusque illustratæ faciei ad nos referat, quousque plenam exhibeat; & deinceps ad Solem accedens, in dies decrescere, quod minus ac minus ostentet,quousque ex ea nihil ad nos vertat, ac penitus lateat.

Potest & Luna globosa exsistens,altera sui parte esse lucida, altera obscura; & conversione sui corporis nunc amplius, nunc minus ex utraque alternatim exhibere.

Potest & lucida ex se, pati obductionem succedenter factam corporis cujuspiam opaci, quod hemisphæricum,excavatumque & una cum ea labens, ipsi continuo circumvolvatur.

Quid? quod nihil quoque juxta jam dicta refragatur, quo minus possit alia, aliaque, & certæ quidem formæ figuræque, creari ac aboriri Luna in dies singulos; eo modo quo veris, æstatis, autumni, hyemis tempestates, ac multa in ipsis, statis vicibus adveniunt & abeunt, nascuntur & intereunt?

Nimirum

Nimirum res dicenda est, quocunq;deniq;modo illa, quæ apud nos apparent, iis, quæ sunt ejusce-modi, planam faciunt explicationem. Nisi forte quis singularem modum perdite deperiens, alios inaniter rejiciat; neque valeat considerare, ecquidnam pernosse possibile sit; atque idcirco, quæ nefas est homini, pernosse affectet.

Deinde & illud in Luna mirantur, quod Maculosa facie appareat. Sed videlicet potest ea facies apparere hujusmodi, aut ex natura varia diversiformique ipsarum Lunæ partium; Aut ex obductione corporis cujuspiam non perinde opaci, sed utcunque caliginosi; non continuo circumvoluti, sed perpetuo potius hærentis; ac non ubique solidi, sed reticuli instar varie perforati.

Potest & alio quovis modo ex iis, qui conformitatem tueri cum rebus apparentibus observantur. Hæc nempe est via, cui hærendum esse quotiescunque agitur de Sublimibus, præstituendum est. Neque enim, si quispiam rebus apparentibus obluctetur, is poterit unquam germanæ tranquillitatis particeps fieri.

CAP. VI. *De Siderum Eclipsibus, Periodisque ipsarum statis.*

VErum enimvero nihil est, quod majorem hominibus incutere stuporem soleat, quam quod interdum derepente contingere Eclipses defectusve lucis in Sole ac Luna observant; Quanquam, quidni hoc quoque possit pluribus modis contingere?

Nam primum quidem potest Sol eam ob causam deficere, quod Luna interposita cæcum suũ orbem, corpusve opacum illi objiciat, ac ejus lumine terram secludens, creet in ipsa tenebras, quousque subducta, lucis restitutionem faciat. Potest ob

ob eam Luna, quod Terra ipsi Solique interposita, Solem, quasi oppressum supra teneat, illique eripiat; ac ipsam proinde, dum umbræ conum perlabitur obscuret, quousque elapsa ex eo, recuperet lucem.

Deinde, potest quoque Sol ex eo deficere, quod quæpiam pars cœli, aliudve quodpiam opacum corpus, cujusmodi est terræ, una cum ipso Sole labatur, & certis vicibus ipsum subeat, ejusque lucem intercipiat. Et Luna consimiliter, quod corpus aliud, opacum quoque, illam inter & Solem labens, non modo ejus phases lente paragat, sed interdum quoque umbram repentinam inducat. Ne memorem, si altera parte obscura, altera lucida sit, fieri quoque posse, ut interdum obscuram faciem repente convertat.

Ad-hæc, possunt tam Sol quam Luna idcirco deficere, quod per loca igni infesta inimicaq; transeant, extinctionemq; lucis patiantur, quousque, ubi illa præterierint, ipsam recreent recuperentque.

Hac sane ratione attendendi sunt familiares modi invicem collati, ac aliqui etiam complexe accepti; cum fieri possibile sit, ut plures simul causæ concurrant.

Ordo etiam Periodicus, quo Eclipses certis temporibus accidunt, ita servari intelligatur, quemadmodum & apud nos servari in quibusdam (ut in tempestatum vicissitudine) contingit. Nullatenus vero Natura Divina ad hæc patranda advocetur: sed omnis expers muneris, & cumulatissime beata esse permittatur.

Nisi id fiat, tota de causis rerum sublimium ratiocinatio irrita evadet; ut nonnullis jam accidit, qui modum amplexi impossibilem, in vanitatem exciderunt; quod unum nempe solum probarint, cæteros omnes, tametsi forent possibiles, expunxerint,

xerint, & delati fuerint ad somniandum id quod intellectus captum excedit; ac neque admittere apparentia, quæ par erat, signa, potuerint; neq; noverint, quemadmodum aiunt, cum Deo lætari.

*Quod hoc rursus loco adversus Providentiam attingitur, ad indicatam sæpiuscule refutationem est referendum; ad Phys.*viz.*sect.*3 *memb.post.lib.*14.*c.*6.

CAP. VII. *De Præsignificationibus Siderum.*

RESTANT Præsignificationes transmutationum aeris attributarum Sideribus, cujusmodi sunt pluviæ, venti, siccitates, æstus, & similia, quæ pro tempore ortus occasusve Siderum quorundam, ut Canis, Orionis, Pleiadum, contingunt.

Possunt vero hujusmodi Præsignificationes fieri, aut prout ipsæ tempestatum conditiones tulerint, eo modo, quo evenit in illis animalibus, quæ nunc apud nos, nunc apud alios commigrando visa, tempestatum quidem indicia, sed non tamen causæ sunt; quippe etiam orientia occidentiaque Sidera possunt istarum mutationum non causæ esse, sed indicia: Aut prout non certo, sed casu contingit, quo tempore astra vel oriuntur vel occidunt, causas quasdam existere excitatæ cujuspiam in aere mutationis.

Siquidem neutrum horum pugnat cum rebus apparentibus; & qualis præter hanc, aut illam, aliamve conformem apparentibus, causa sit, pervidere haudquaquam licet.

Nequicquam porro illud non est, quod obiter attigi de Præsignificationibus, quæ in aliquibus animalibus observatæ, non-nisi pro conditione ejus tempestatis, quæ tunc temporis interveniat, fiunt; adeo ut deprehensi animalibus motus tempestates solum indicent, non itidem faciant: Videlicet,

quæ per Autumnum, v. c. à nobis abeunt, necessitatem præ se ferunt nullam, qua fieri tunc hyemem oporteat; neque Natura quæpiam Divina assid[illegible], discessum observans animalium, ut subinde ea, quæ ab ipsis fuerint indicata, perficiat.

Quippe stultitiæ genus hoc est, quod ne in animal quidem ullum, in quo vel mica fuerit ingenii, possit cadere; tantum abest, ut in eam naturam, quæ nacta est ac possidet omnigenam felicitatem.

Quatenus hic quoque quidpiam simile superiori attingitur, id rursus eodem est referendum.

CAP. VIII. De *Cometis, seu Stellis Crinitis; & de vocatis Cadentibus.*

QUæ hactenus dicta de Sideribus sunt, attinent ad Solem, & Lunam, ac Stellas, quæ ab usque Mundi initio creata, in cœlo constanter hærent ac apparent. Sunt vero præter has stellas aliæ, quæ interdum gignuntur, recensve apparent, & post dies menseive non multos aut intereunt, aut occultantur; & Cometæ, quasi Comatæ, Crinitæve stellæ dicuntur, quod appendicem lucidam, quasi quandam comam, sive crines gerant. Sunt & nonnullæ momentaneæ, quæ pene nascendo evanescunt, & excursu quodam visæ cadere, Cadentes vulgo appellitantur.

Et quod attinet quidem ad Cometas, illi aut gigni possunt, quod certis temporibus ignis in quibusdam ex sublimibus illis locis & succendatur, & succensus pro copia & dispositione materiæ nutriatur, moveaturque in aliquod tempus: aut ideo apparent, quod per varias vices cœlum motionem quandam propriam, qua parte nobis imminet, subeat; adeo ut astra hujusmodi manifestari compellantur; seu, mavis, ipsamet ob certam aliquibus

bus temporibus dispositionem prodeant, & ubi inferius versum nos venerint, manifesta fiant.

Evenit autem, ut Cometæ evanescant ex oculis, ob causas hisce oppositas. Videlicet, sive idonea materies ipsis consequenter posita non sit, uti est in eo ipso loco, in quo hærere deprehenduntur; unde & sensim pabuli defectu veluti extabescant; sive quod aliquid ipsorum motui obnitatur; idque contingat, non solum quod hæc Mundi pars, circa quam reliqua convertitur, immota exsistat, uti afferunt aliqui; sed etiam, quod esse in aere possit quædam in orbem circumactio, quæ circumlationem illorum inhibeat, alioque deflectat; uti & astris cæteris, quæ dicuntur Errantia, accidere ad Tropicos potest.

Quinetiam aliis pluribus modis id effici potest, si modo quis id, quod est rebus apparentibus consonum, expendere ratiocinando valeat.

Ad Cadentes vero appellatas stellas quod spectat, eæ creari possunt, Aut ex ipsarummet verarum stellarum fragminibus detritu factis; Aut ex prolapsu ejus materiæ, cujus velut difflatio sit, uti & contingere in fulgurationibus potest; Aut ex coeunte serie ignificarum atomorum ad id præstandum conspirantium; ac motione facta, prout vis coeundi ab initio exstiterit; Aut ex spiritus intra nebulosos quosdam glomeres coactione, inflammationeque (scilicet dum convolvitur) ac disruptione ipsorummet cohibentium glomerum; motioneque in eam partem facta, in quam impetus tulerit.

Enimvero alii quoque sunt, quibus fieri id valeat, minime fabulares modi. Verum de Cœlestibus quidem Sublimibus dicta hæc sunto.

CAP. IX. *De Nube.*

SEquuntur Sublimia aerea, seu quæ propius nos in aere fiunt. Ordiendum vero ab ipsa Nube, qua sublime in aere nihil gignitur visiturve frequentius.

Nubes itaque generari, & constare potest, imprimis quidem quapiam quasi cumulatione aeris, compellentibus ipsum ventis; adeo ut Nubes nihil aliud sit, quam aeris incrassamentum. Deinde, implexione atomorum invicem cohærentium, & ad concrementum hujuscemodi conficiendum idonearum; idque dum primum coeunt in parvas nubium moleculas, istæq; deinceps in majores moles ita congregantur, ut in maximas denique evadant.

Fere autem apparent ad montium cacumina consurgere, quod primæ concretiunculæ sint adeo tenues, ut visum fugiant, ac vento interim transferantur; donec paulatim addensatæ in ipsis montiũ verticibus, qui ideo fumare videantur, appareant.

Quod si quis hæreat, unde-nam tanta atomorũ copia confluere ac suppetere in tantas nubiũ moles possit; is cogitet, nisi aliunde, at saltem venire extrinsecus posse ex Universi immensitate, ubi infinita illarum est vis; idque, quod ipsis principiis exitus & introitus, ut antea quoque dictum est, per mundi spiracula non negetur.

Præterea vero gigni Nubes potest collectione effluxionum exhalationumve è terra & aqua eductarum, sursumque evectarum. Nam multa quidem corpuscula è toto mari educi declarant vestes, quæ in littore suspensæ humorem concipiunt; sed & videmus passim ex fluviis consurgere nebulas, eamque halituum fumorumque copiam, quæ sursum elata suffundat cœlum caligine, & nubes paulatim conveniundo sufficiat.

Quin

Quin multis etiam aliis modis coagmenta hæc fieri nihil vetat.

CAP. X. *De Vento, ac Prestere.*

QUod Venti obiter memini, admonet posse Ventum gigni, Primo, dum atomi corpusculave ex locis quibusdam idoneis prosiliunt, ac per aerem transvolant, idque vehementiore effusione facta ex quibusdam congestibus, qui comparati sint ad hujuscemodi emissiones. Nempe, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, ventus sequitur; & contra, status aeris quietus placidusque est, dum in multo inani corpuscula sunt pauca.

Nam quemadmodum in foro, aut vico, quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur; ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit; sic in hoc, quo circumdati sumus, spatio, cum exiguum locum multa corpora impleverint, necesse est, alia aliis incidant, & impellantur, ac repellantur, implicenturque, & comprimantur: Ex quibus nascitur Ventus; cum illa, quæ colluctabantur, incubuere, & diu fluctuata ac dubia, inclinavere se: At ubi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

Deinde, potest Ventus gigni, dum aer, aut halitibus è terra, & aqua exspiratis, aut Sole superne incumbente impellitur, & agitatur; scilicet, quod perspicuum sit, ubi aer agitando percitus est, creari Ventum: adeo ut Ventus nihil esse aliud videatur, quam aeris fluctus; & intelligi inde possit habere Ventum aliquid simile cum aqua commota, & violentiores ventos ex graviore causa commovente esse, eo modo, quo torrentes sæviunt, ac stragem propagant, cum imbribus largis in mon-

montes decidentibus, magnus fit aquarũ decursus.

Presteres porro sunt gyri ventosi (nam ignei quidem, amburentesque, à quibus est nomen, species quædam fulminis sunt) Gigni vero possunt, Aut ex ipsa nubis versus loca inferiora diversiformi depressione, dum à copioso vento, qui se involverit, nubisque latera corraserit, defertur, & compellitur; ac ventus etiam ipsam proxime extrinsecus agit: Aut ex circumstante in orbem vento, dum & aere superne incumbente, simulq; compulso & circumfuso aere ob densitatem prohibente, ipsa copiosa ventorum vis non habet unde, aut qua diffluat; ac tum ad latera, tum superne repulsa, nubem necessario deorsum contrudit.

Et ubi quidem ipse Prester in terram usque demittitur, Turbines vocati creantur; ubi vero in mare usque, appellati Vortices. Apparent autem Turbines rarius, quod montes illos conspectui præripiant; Vortices autem crebrius, ob patentem maris planitiem, in quã videre licet nubem columnæ specie è cœlo demitti, & quasi vi brachii, pugnoque detrudi; donec vi venti perrumpente, mare fervescat, ac discrimen navibus vix eluctabile fiat.

CAP. XI. *De Fulmine.*

HAud abs re vero innui esse quoque Presteres igneos, qui à Fulmine non differant. Quippe videntur fulmina fieri ex multiplici flatuum corpusculis igneis turgentium intra nubium moles conglomeratione, eorundemque evolutione, accensioneq; valida, & effractione nubis ab igne, qui in loca inferiora ita valide explodatur, ut prout se talis explosio habuerit, nunc versus montem quempiam præcelsum (quod genus locorum feriunt sæpius fulmina) nunc versus alia dirigatur.

Nam

Nam certe Fulminis naturam esse igneam, vel illud arguit, quod persæpe ædes, in quas impingitur, accendat; quodque relinquat ustionis notas sulphuris fœtorem halantes. Non gigni autem nisi intra nubes, ex eo manifestum est, quod nunquam sereno cœlo fulminet, sed nubes prius ita concrescant toto aere, ut cœlum eripiant, & tetra nimborum quasi nox cooriatur. Denique intra nubem contineri multa corpuscula, seu mavis, quasi semina ignis, tum effectus arguit, tum ex eo intelligitur, quod inter corpuscula nubis inferne emergentia, non aquea modo, sed etiam ignea, & alia multa commisceantur; cum & sit necesse, ut nubes non pauca ex ipsis Solis radiis concipiat.

Itaque, ubi flatus, ventusve, qui nubes coegit, sese cum seminibus ignis intra nubis sinum, cavitatemque commiscuit, vortex intus fit, qui rapide versatus, mobilitate incalescat; &, vel præ intensione caloris, vel alterius ignis contagio (si alius forte præaccensus sit) maturum quasi fulmen erumpat, ac perscissa nube elidatur, forasque feratur. Perscinditur autem, ac effringitur nubes, quod loca verticem circumstantia densius occupentur ab ipsis nubis partibus: neque ob earum compressionem pateat rimula, qua donec difflatur, sese insinuare, ac sensim penetrando subducere possit: atque adeo necesse est, ut ignis denique creatus, sui difflatione tum nubem potentius perrumpat, unde & auditur Tonitru, tum foras prodiens emicet,& coruscа luce loca omnia compleat.

Potest vero etiam vis venti in nubem extrinsecus incidere, quo jam tempore est fulmen maturum, & nube perscissa occasionem facere igneo vortici, ut erumpat.

Potest & ipse igneus vortex tametsi in ipsa sui eruptione nondum accensus, in sui deinceps tra-

jectu

jectu per aerem, ignescere; eo modo, quo etiam sæpe plumbea glans per eundem trajecta & fervida fit, & concipit ignem. Potest quinetiam ignis creari in ipso ad rem, quam ferit, impactu; nempe excitatis utrimque seminibus ignis; eo modo, quo ex silice ipso chalybis attritu excitantur.

Sunt vero & alii plures quoque modi, quibus iste ignis accendi, ac fulmen adeo creari possit: fabula modo hinc amandetur. Amandabitur porro, si quis in rebus inconspicuis decenter desumat ex eo, quod rebus apparentibus consentaneum est, conjecturam.

Causa interim dicetur ex his, Quî fiat, ut vere & autumno fulminet frequentius, quam tempestatibus cæteris? Nempe hyeme desunt ignis semina, æstate flatus ac strues nubium; vere & autumno congrua adsunt omnia.

Quî item, ut tanta mobilitas sit, tamque validus ictus fulminis? Nempe id impetus eruptionis facit, & subtilitas, ob quam nihil per viam obstat, & vis, quæ partim gravitate quasi duplicatur, partim mobilitate increscit.

Quî, ut penetret per septa domorum? ut metalla momento solvat? ut vasis integris vinum exhauriat? Nempe & id facit corpusculorum subtilitas, ac mobilitas, impetusque, quo possit momento ea discutere & distrahere, quæ vulgaris ignis, aut Sol, nisi tempore prælongo non possit.

CAP. XII. *De Fulgure, & Tonitru.*

TAmetsi porro obiter innui, quî Coruscatio, sive Fulgur, quî item Tonitru gignatur; non obstat hoc nihilominus, quin & ista fieri pluribus modis valeant.

Nam Fulgur quidem fieri potest, Aut affrictione collisi-

collisioneque nubium, prosiliente utpote ejuscemodi configuratione, seu atomorum aggestarum dispositione, conformationeque, quæ effectrix ignis sit, & generet fulgur; eo scilicet modo, quo diximus fieri, dum ferrum & lapis mutuo colliduntur.

Aut excitatione per ventos è nubibus facta eorum corporum, corpusculorumve, hoc est, atomorum, quæ splendorem hunc coruscantem efficiant; nempe, quod ventus, ac potissimum, si plumbeæ glandis instar percaluerit, eadem excutiat corpuscula, quæ mutuo attritu nubium excutiuntur.

Aut expressione; sed facta nimirum vel ab ipsis inter se nubibus, vel à ventis ipsis compellentibus compressione, quæ citra impetum collisionis fiat.

Aut interceptione lucis à Sideribus diffusæ, quæ deinceps nubium ventorumque motu adigatur, ac è nubibus excidat.

Aut dilapsione è nubibus facta tenuissimi luminis, dum nubes interius ab igne coguntur; ac alíunde tonitrua ipso illarum motu, quasi quidam bombus, creantur.

Aut accensione spiritus, quæ tum motus contensione, tum convolutione, ut dixi, vehemente fiat.

Aut fractione nubium per ventos, ac prolapsione atomorum, quæ effectrices ignis sint, apparitionisque fulguris sint causæ.

Quinetiam posse pluribus modis generari fulgur facile erit perspectu illi, qui & rebus apparentibus adhæserit, & quod est ipsis consentaneum, pervidere valuerit.

Sic vero etiã potest Tonitru creari, Aut ex spiritus intra nubiũ cavitates volutatione, quemadmodũ in nostris vasis, intra quæ quidpiam circumrotatur.

Aut creato bombo ex ipsa intra easdem nubes ignis difflatione, & quasi ebullitione.

Aut

Aut ex earundem Nubium diffractionibus, distractionibusque, ut cum vesica intenta crepat, charta frangitur, carbasus abrumpitur.

Aut ex affrictionibus, impactionibusque earundem posteaquam adeptæ concretionem quandam quasi glacialem fuerint; idque compellente eas vento; quemadmodum ramosæ sylvæ Cauro perflatæ fragorem edunt, fluctus infracti murmurant; suspensæ etiam vestes, chartæ volantes ventorum vi, ac veluti verberibus versatæ, plangunt.

Aut exstinctione ignis fulminei ex una nube erumpentis, & in aquosam aliam incidentis, ac ideo perinde stridentis, ut cum ferrum candens è fornace eductum in lacunam conjicitur.

Aut concrematione nubis aridioris, quæ perinde concrepitet, ac si lauri ramus cremetur.

Uno verbo, hoc quoque membrum explicari posse modis pluribus, ea, quæ apparent, persuasum faciunt; præstantque ne id, quod ignari ac superstitiosi persuasum habent, opinemur, Tonitrus sonum significare apparuisse Deum aliquem, quippe cum non minus alia corpora inter se collisa sonum quoque edant, ut mola contrusa, aut complosæ manus.

Ne quis porro hæreat, qui fiat, ut Fulgur, ejusve adspectus exauditionem tonitru antevertat: Id contingere sane potest, Aut quod in certa quapiam dispositione nubium, simul atque spiritus in ipsas incideret, ea configuratio corpusculorum prosiliat, quæ Coruscationem edat; deinceps vero spiritus ipse sui evolutione hunc sonum perficiat.

Aut quod, cum utrumq; simul generetur, Coruscatio pernicitate concitatiore ad nos feratur, Tonitru vero posterius adveniat; uti fit in aliquibus, quæ ex intervallo cernuntur, & resonantes ictus impingunt; Prius enim conspici ictum, quam audiri sonum, manifestum est.

CAP.

CAP. XIII. *De Pluvia, & Rore.*

DIcendæ jam ſunt aqueæ concretiones, quæ partim manent fluidæ, partim frigoris impreſſione ſoliditatem quandam accipiunt; Et quæ fluidæ quidem manent, ſunt Pluvia, & Ros; ex quibus illa nubibus, hic ſereno cœlo creatur.

Pluvia autem poteſt ex nubibus fieri; Aut dum rariores exſiſtentes, urgente ſeu vento, ſeu incubitu proprio comprimuntur, & in guttas coaleſcunt. Aut dum exſiſtentes denſiores, vi caloris, aut venti rareſcunt, atque transmutantur; ſeu, inſtar ceræ, ita liqueſcunt, ut ſtillatim decidant.

Siquidē aquæ ſemina contineri in nubibus, notius eſt, quam ut dici debeat; ea enim cum ipſis pariter aſcendunt, pariter ſuccreſcunt; neq; ſecus per ipſas, ac ſanguis per partes noſtri corporis diſperguntur. Neq; vero modo ex omnibus fluviis humor in nubes tollitur; ſed nubes quoque mari incumbentes humorem non ſecus, ac vellera lanæ concipiunt.

Quare & poſſunt Pluviæ ex nubibus effluere, Aut cum vis venti nubes contrudit, & copia nimborum coorta ſuperne eas urget, ac premit. Aut cū nubes vi ventorū rareſcunt, diffluereq; humorem patiuntur, vel calore Solis ita diſſolvuntur, ut ſtillatim, & quēadmodum dixi, quaſi cera tabeſcens, liqueſcant.

Fieri porro poteſt, ut Pluviæ ſint interdum valde diuturnæ, quoniam tunc contingit ſemina aquarū complura, aliis, aliiſque nubibus itentidem ſuborientibus, ac undelibet aliunde tranſlatis, creandæ pluviæ ſuppetere; cum & fumans interdum terra quem totum humorem recipit, rehalet.

At vero Ros fit, Aut coeuntibus mutuo ex aere corpuſculis, quæ ejuſmodi ſint naturæ, ut ad talem humoris ſpeciem gignendam comparata ſint: Aut eductione corpuſculorum ex humentibus aquo-

aquo-

aquosisve locis, quæ rorem præsertim sursum generent; ubi deinceps sic coeunt, ut & humorem istum conficiant, & in subjecta loca defluant: Scilicet non pauca similia, apud nos, ac in vaporariis potissimum, fiunt.

CAP. XIV. *De Grandine, Nive, & Pruina.*

Ex aqueis concretionibus, quæ impressione frigoris in soliditatẽ quampiã congelascunt, duæ sunt, quæ cœlo nubiloso creantur videlicet Grando, & Nix; una, quæ sereno, scilicet Pruina.

Et Grando quidem generatur, Aut cum validior est congelatio præ constitutione venti frigidi, quæ undique circumstet, ac urgeat nubium stillicidia seu guttas alioquin abituras in pluviam: Aut cum gelata moles in partes dehiscit, & moderata liquefactione stillæ aquosæ rimis insinuatæ tum molis interruptionem, tũ compressionem partium & totius compaginis diffractionem ad hoc efficiunt, ut partes per se singulæ compactæ subsistant, fragminumque acervum, qui dispergatur, faciant.

Rotunditatem vero horum fragminum qualemcunque fieri nihil prohibet? Aut quod extremi anguli undequaque rescindantur, præ casus nempe prolixitate; Aut quod in ipsa conformatione quidpiam seu aquosum, seu ventosum particulas singulas undique, ut dictum est, & æquabiliter circumstet; ambitusque earum proinde non inæquabilis evadat.

Nivem autem fieri contingit, Aut diffusa tenui ex nubibus aqua, ea ratione ut spumescat (prementibus nempe nubibus idoneis, ventis vero difflantibus) ac in ipso postea motu congelascat, ob vehementiorem quandam in locis nubium inferioribus, frigiditatis conditionem.

Aut

Aut facta quadam æquabili in nubibus congelatione, ad quam dum corpuſcula aquea motu compreſſa, convicinaque appellunt, fiat aggeneratio, talem obtinens laxitatem, qualem præ ſe ferunt nivis flocculi; cum & eadem magis compellentia creent grandinem; cujuſmodi duæ res in aere maxime fiunt,

Poteſt & hæc Nivis confertim cadentis velut ejaculatio fieri per detritionem ex nubibus, quæ prius conglaciaverint. Poteſt & aliis quoque modis Nivis generatio parari.

Pruina denique ex iiſdem, quibus Ros, corpuſculis fit: Nempe cum roris guttulæ alterutro modo creatæ, propter certam frigiditatis conditionem in aere concreſcunt, ac levem compactionem congelando accipiunt.

CAP. XV. *De Iride, & Halone.*

NOn ſunt vero hic prætereundæ duæ quædam dignæ notatu res, quæ in nubibus, ſubliméve apparent; Iris nempe, ſeu ille Arcus variis inſignis coloribus, qui è regione Solis formatur; & Halos, ſive Area, quæ coronæ candidæ inſtar Lunam interdum circumambit.

Creatur porro Iris, aut quod aer humeſcens adverſo Solis ſplendore refulgeat; Aut quod ea ſit ſpecialis natura tum lucis, tum aeris, ut ejuſcemodi colorum ſpecies exprimat, ſive omnes, ſive unicam, à qua deinceps reſplendeſcente, partes confines aeris talem colorationem ſubeant; quemadmodū fieri obſervamus, dū cujuſpiam rei partes illuſtratæ reſplendeſcere conterminas faciunt.

Ad rotundam formam quod ſpectat; creatur iſta arcus ſpecies, quod æquo undique intervallo ad ſpectatoris oculum referatur; Aut etiam, quod

quod atomi, quæ ex aere in nubem feruntur, ita compellantur, ut quæpiam inde facta concretio in hanc formetur rotunditatem.

Halos vero fit circa Lunam, aut evecta undequaque versum Lunam crassiusculo sive leviter nubiloso aere, dum interea effluxiones quædam ab ea derivatæ ipsum reprimentes eatenus excernunt (quippe non penitus discutiunt) quatenus in orbē circa ipsam nubilosa hac specie conformentur.

Aut aere, qui circum ipsam, congrue coacta, ad exprimendum rotundam hanc crassiusculamque circa ipsam, speciem. Quod quidem secundum nonnullas ipsius partes fieri contingat, seu affluxu quodam exterius cogente, seu calore apposite ad id præstandum subinsinuato.

CAP. XVI. *De Avernis.*

SUpereſt aliquid dicamus de locis Avernis, quæ dicere ita solemus, quod avibus infesta sint; quatenus ubi aves per ipsa transvolare contigerit, extemplo concidant, ac intereant: itemque de Pestilentiæ causis quatenus quidē ex aere dependent.

Repetendum vero hic solummodo est, continere Terram omnifaria corpuscula ita diversimode figurata, ut quædam naturæ animalium conducentia, quædam nocentia sint; & propter illorum texturas inter se adeo dissimiles, quædam sint nonnullis congrua ac salutaria, quæ comperiantur aliis incommoda ac perniciosa. Quidni id vero? cum immutata per febrim ejusdem hominis textura, ac temperie, quod vinum prius summe juvabat, plagæ mactabilis instar fiat.

Sed enim plurima ingrata, infestaque, & perniciosa incurrere passim in gustatum, in olfactum, in tactum, ac in omnes sensus manifestum est; ac ne

arbores

arbores memorem, quæ vel ſui umbra dormientibus gravedinem creant, vel tetro etiam odore necant; ne gravem vim, odoremque carbonum, & ſimilia: quæſo, quam varia loca ſunt, quæ graves, noxioſque odores bituminis, ſulphuriſq; exhalent. Scrutatores vero metallorum, qui evadunt tam lividi; qui tam cito intereunt; quos non exſpirari vapores infeſtos ex intimis terræ partibus comperiunt?

Itaque loca quædam ſunt, è quibus ii halitus exſpirantur, qui in ſuperfuſum aerem evecti, ipſum aliquouſque venenent, qualitateve mortifera inficiant; adeo ut, cum aves per eum tranſire contigerit, veluti ſi mulier menſium tempore Caſtoreum olfaciat, & obſtupefiant, & repente prolapſæ vitam etiam amittant.

Prætereo autem, fieri etiam poſſe, ut aere, qui inter aves terramq; ſuppoſitus eſt, vi halitus prorumpentis diſcuſſo, locoque facto prope inani, volucres non habeant fulcimentum, cui pennæ expenſæ innitantur, ut propagare volatum poſſint; ſicque labantur, ac procidant, pondere corporis prægravante. Et ſic quidem Averna.

CAP. XVII. *De Peſtilentia.*

PEſtilentia autem, ſeu affectio exitialis aeris, utcunque poſſit etiam ſuperne, nubis nebulæque inſtar advenire; tum tamen præſertim creatur, cum terra intempeſtivis pluviis, ardoribuſque, putrorem eſt nacta; iſque halitus ex ea conſurgit, qui inficiat aerem, & longe lateque non modo in homines, ſed in alia quoque animalia graſſetur.

Aerem certe facile induere affectionem halitus è terra proxime exſpirati, tum regionales vocati morbi indicio ſunt, ut hic apud nos frequens Podagra,

dagra, apud Achæos Ophthalmia, apud Ægyptios Elephantiasis; tum quod experiuntur, qui peregrinantur, dum adeo perspicue agnoscunt, quanta in locis variis aeris diversitas sit,

At propagari interdum hanc affectionem per aerem, ipsa Pestilentiæ affectio declarat; ut illa imprimis, quæ proavorum nostrorum memoria, cum ortum habuisset in Æthiopia, ita in Libyam, Ægyptumque, & universam pene Regis Persarum ditionem excurrit, ut etiā in nostrā hanc Urbem, regionemq; pervenerit, ipsamque plane vastaverit. Fit porro ista propagatio, dum venenatus halitus corpuscula sua aeri commiscens, corpusculorum illius situm ita transponit, pervertitque, ut quicquid similium est suis, in eandem texturam conformet; ut dum ignis subiens corpusculis suis in lignum, coagmentationem ejus sic commutat, ut quicquid in illo igneorum est corpusculorum eliciat, & ex ipsis novum ac sui similem ignem faciat. Deinceps vero, ut ignis mobilitate sua proserpens, habet unde sese in sylvam integram propaget; ita affectio pestilens præ mobilitate corpusculorum, ex quibus contexitur, sensim prorepat, ac aerem longe, & quousque admodū diversa affectione inhibeatur, commutet. Nimirum dicas idem fieri, ut cum nubes ac nebula per aerem repit, & paulatim, qua graditur, immutat conturbatque ipsum.

Prætereo autem, dum homines aerem spirando inducunt in corpus, sorbere illos pariter ea affectus corpuscula, quibus quæ similia in corpore sunt, eo modo, quo de aere dictum, transponantur, pervertanturque, & contagio, viciniis, afflatu, ea transmittantur deinceps in alios, quæ parem perversionem faciant, præstentque ut morbus populatim denique grassetur.

Atq; hactenus quidē non Meteorologia modo, sed

ſed & univerſa Phyſiologia eſto:de qua quæ pauca ediſſeruimus,ejuſmodi profecto ſunt,quæ contemplando facta preſpecta præſtent ut deinceps ea, quæ ipſis ſunt affinia,poſſint perſpici, & valeant ſimul quæ cauſæ ſunt effectorum naturæ ſpecialium,pernoſci.Nam qui iſta quidem quam-maxime ſtudioſe poſſunt, non proſequuntur; ii longe abſunt, ut aut ipſa quatenus decet,perſpiciant,aut finē,cujus gratia perſpicienda ſunt,conſequantur.

Ac non ſunt quidem unquam mente abjicienda Criteria (neque ipſa adeo Evidentia, quæ juxta illorum unumquodque eſt)quoniam ſi ab iſtis non diſceſſerimus, id, unde oritur perturbatio,quodque metū ingerit, recta cum ratione ediſſeremus, noſque ab ipſo eximemus; cauſam videlicet tenentes eorum, quæ in ſublimi fiunt, ac reliquorum ſimul omnium, quæ paſſim interveniunt, ſummumque terrorem cæteris incutiunt.

Verum Criteriis ſuppoſitis, juvat maxime dedere ſeipſum ſpeculationi principiorum, ex quibus conſtant omnia,& infinitatis naturæ, aliorumque his cohærentium,ac memoria jugi conſervare. ea, quæ de ipſis præcipua ſunt, maximeque generalia Effata. Quippe exinde maxime licet procul fieri à fabulis, & ſtatum illum animi imperturbatum obtinere, qui germanus eſt & unicus ſcopus, in quem nos iſthæc omnia ediſſerentes collineavimus,

---

PARS PHILOSOPHIÆ III.

Quæ eſt

ETHICA, ſeu *DE MORIBVS.*

CUm jam ſuperſit Ethica, ſeu Philoſophia de Moribus ; haud abs re dictum eſt initio eſſe eam

eam præcipuam Philosophiæ partem habendam; quoniam illa quidem, quæ est de Natura, ut illic quoque deduximus, supervacanea evaderet, nisi ad vitæ finem, qui Ethicæ est considerationis, conferret. Sane ipsa quoque Prudentia, quæ ad hanc partem attinet, ideo naturali Philosophiæ præcellit, quod illi imperet, ipsamque ut medium accommodet ad moralis finem.

Quod dico interim Partem hanc circa vitæ finem versari, admonet, cur nobis sit moris eam dicere, quæ est de Vita, & Moribus, seu de Actionibus vitæ instituendis (neque enim Mores aliud sunt, quam humanæ vitæ consuetæ actiones) itemque de Fine, hoc est, de extremo, summove Bonorum, quæ prosequimur; ac rursus de Eligendis & Fugiendis, quatenus præscribit Electionem eorum quæ ad illum finem conducunt, & fugam eorum quæ ab eodem avertunt.

Nam, ne longum morer, Finis quidem vitæ, tacito omnium hominum consensu, Felicitas est: sed cum omnes fere ab hoc fine aberrent; an-non necesse est id contingat, vel quia non eam, quam oportet, Felicitatem sibi præstituunt; vel quia quibus mediis oportet, ad illā minime contendunt?

Cum videamus sane tam multos, quibus cum abunde omnia suppetant, quæ ad vitæ usus necessaria sunt (quippe & affluunt opibus, & decorantur honoribus, & filiis probæ indolis florent, & quicquid demum videtur posse vulgo expeti obtinent) eveniat niholiminus, ut anxii queruli que sint, curis & sollicitudinibus scateant, percellantur terroribus, vitam uno verbo degant miseram: intelligi exinde licet ignorare illos, in quo sita sit, & unde habenda felicitas vera; ac ideo esse illis pectus instar vasis, quod partim fluxum pertusumq; expleri nullatenus possit; partim liquore tetro imbutum,

Imbutum, quidvis receptum conſpurcet ac vitiet.

Quare & operæ-pretium eſt beneficio hujus de Fine ac Felicitate Philoſophiæ pectus ſanare purgareque, ut & paucis rebus explebile ſit, & nulla non re jucunde fruatur. Philoſophandum ſed enim nobis, non ad ſpeciem, ſed ſerio eſt: quando nobis opus non eſt ut ſani videamur, ſed ut ſani ſimus. Philoſophandum item quam primum, neque in craſtinum differendum; quoniam hodie quoq; beate vivere intereſt; & hoc mali habet ſtultitia, quod ſemper vivere incipit, deſtinatve incipere, & nunquam tamen interim vivit.

Mirum ſane dictu! Semel nati ſumus: bis naſci non licet; ac deſinere ætatem oportet: Tu vero, O bone, cum diem craſtinum in tua poteſtate non habeas, cras te victurum reputans te in horas venturas differs, ac interim hodiernum amittis? Sic omnium vita cunctando perit; exindeque eſt, ut noſtrum non-nemo inter occupationes moriatur. Nemo non ita exit è vita, quaſi modo intraverit; ac poteſt ideo ſenibus quoque exprobrari infantia, quod quaſi alienũ agentes negotium, vivere ſe non ſenſerint, vitaq; ipſis tota abierit ſine fructu vitæ.

Adnitamur ergo ita vivere, ut nos temporis exacti non pæniteat, ac die præſente ita fruamur, quaſi craſtinus ad nos nihil attineat. Videlicet ad craſtinum ſuaviſſime acceditis, qui minimum egens, appetenſque craſtini eſt; & grata illi ſupervenit hora, cujus nimiam ſibi non fecerit ſpem. Cum moleſtum ſit vitam ſemper inchoare; eſto nobis illa continue quaſi perfecta abſolutaque, & quaſi cumulo ipſius nihil deſit. Stulta vita ingrata eſt, trepida eſt, tota in futurum fertur; nos vero demus operam, ut noſtra ſit grata, ut ſecura, ut non modo præſens, ſed etiam ut jam collocata in tuto.

Sane hoc eſt demum fugere ſtultitiam, evehere ſe in illam Sapientum quaſi ſpeculam, è qua videre cæteros liceat palantes errare, & vitam nequicquam quærere in vita. Quod ſi eſſe reputas ſuave, è terra nautas colluctantes cum tempeſtatibus ſpectare; aut citra tui periculum exercitus prælia miſcentes contueri: nihil eſſe ſuavius omnino poteſt, quam à ſereno Sapientiæ ſolio deſipientium turbas contentioneſq; contemplari. Non ſane, quod jucundum ſit cæteros malis affici, ſed quod iiſdem malis non involvi delectet.

Cæterum, ut liceat nobis pro virili, & quadantenus adjutare illos, qui pervenire ad hoc Sapientiæ quaſi culmen deſiderant; ſic ea congeremus, quæ hiſce de rebus meditati hactenus ſumus, ut dicamus primum de Felicitate, quæ ſummum bonum homini eſt; ac deinceps de iis, quæ ipſi creandæ conſervandæque conferunt, quæque aliud non ſunt, quam ipſæ Virtutes.

CAP. IX. *De Felicitate, ſeu fine Bonorum, quatenus illius Homo capax eſt.*

ET de Felicitate quidem hoc ſolum præmitto, idcirco illam dici Finem, hoc eſt, Ultimum, Extremum, ac Summum Bonorum; quod cum ea Bona dicantur, quæ ad ſui proſequutionem appetitum alliciunt; & ex ipſis bonis quædam propter ſe, quædam propter alia expetantur; ipſa Felicitas tale Bonum ſit, ad quod referri omnia oporteat, ipſum autem nuſquam.

Neque obſtat, cum Felicitas, & Beatitudo, ſeu Beata vita idem ſint, à nobis nihilominus Beatæ vitæ finem aliquando dici; Id facimus enim phraſi gentilitia, qua Beatæ vitæ finem, & Beatam vitam pro eodem habemus; non vero qua ſignificemus

esse ulteriorem finem aliquem, ad quem Beata vita referri censeatur.

Hoc autem præmisso, par est duplicem abusque initio distinguere Felicitatem; Unam videlicet Supremam, quæ intensionis remissionisque sit incapax; alteram subalternam, in quibus cadere adjectio & detractio voluptatum potest.

Et prior quidem concipitur quasi quidam status, quo nullus possit melior, suavior, desideratior excogitari; in quo nihil sit mali quod timeas, nihil boni quod non habeas; nihil quod agere libeat, ac non liceat; qui denique constantior sit, quam ut amitti unquam possit.

Posteriorem autem habemus, ut statum, in quo, quantum licet, quam optime sit, seu in quo bonorum necessariorum quam-plurimum, malorum quorumvis quam-minimum adsit; atque adeo in quo traducere vitam suaviter, tranquille, permanenter detur; quantũ quidẽ ipsa conditio regionis, societatis, generis vitæ, constitutionis corporis, ætatis, & similum circumstantiarum permiserit.

Non est vero nequicquam, quod ita distinguo, ac definio: Siquidem tametsi perspicuum videatur priorem illam esse habendam Dei propriam; desunt tamen, qui de se suaque sapientia magnifice sentientes, illam sibi ut polliceri, sic adrogare audeant, ac sese idcirco Deo pares dicant, modestique sint, si se uno Jove reputent minores.

At illi videntur profecto suæ mortalitatis, imbecillitatisque obliti, cum quicunque illius sunt conscii, agnoscere facile possint non esse homines alterius, quam posterioris capaces; ac multum præstare Sapientiam, si cum omnes homines quadantenus miseri sint, te in eo statu collocet, in quo sis minime omnium miser; aut inter varios miseriæ gradus, quibus obnoxius natus es, collocet

in eo, in quo sis quam minimum miser. Quippe istud demum est esse felicem, iis carere malis quibus angi posses, ac iis interim bonis frui quibus majora, ea, qua es conditione, esse non possint.

Hæc certe est causa, cur censeam Sapientem, tametsi carebit sensu oculorum, tametsi etiam aurium, futurum nihilominus beatæ vitæ participem; quoniam & adhuc perseverabit in quam-multis licebit bonis, & iis malis privabitur, nisi corporis, saltem animi, quibus alioquin posset vexari.

Quinetiam profiteor Sapientem, tametsi dire torquebitur, adhuc tamen felicem fore. Nempe non divina illa quidem, sed hac humana felicitate, quæ in Sapiente semper est tanta, quanta esse maxima, pro conditione temporis, potest.

Nam in tormentis quidem dolores persentit; interdum etiam ingemiscit ob illos, atque ejulat: sed interim tamen, quia facta illos patiendi necessitate, minime ipsos exasperat, seu præ impatientia ac desperatione graviores non facit, quin potius quam-maxima potest animi constantia illos mitigat, quodammodoque leviores reddit; eatenus sane beatior est, quam si illis succumberet; illorum videlicet instar, qui cruciati similibus, non pari virtute & constantia eos tolerant; neq; paria habent, à Sapientia (quæ adhibet saltem vitæ innocentiam, conscientiæque securitatem) quibus ea levent, adjumenta.

Quare neque est, quod quis cavilletur, esse ergo nobis pro eodem Phalaridis Taurum, ac Rosas; & Sapientem proinde, dum in illo Tauro perureretur, exclamaturum, Quam suave est! Quam hoc non curo! Quam pro nihilo habeo! Siquidem alia sunt, quæ sapiens malit sibi contingere, ut corporis quies ab omni incommodo libera, & animi remissio bonorum suorum contemplatione gaudentis.
ali-

alia ſunt, quæ quamvis nolit accidere, cum accidant tamen, & conſtanter præfert, & illa etiam laudat comprobatque: quatenus habet, unde ſibi de ſua conſtantia gratuletur, ac dicere poteſt. Uror, ſed invictus. Quidni optabile ſit, non quod urit me ignis, ſed quod non vincit?

Atque hæc quidem prout contingit Sapientem quoque eſſe obnoxium ut morborum doloribus, ſic cruciatibus tyrannorum; tametſi neque illos acerſat, neque iſtos provocet, quantum quidem decore poteſt. Quod ſupereſt autem, neque ea ſemper, neq; omnibus tempora incidunt, in quibus longe ut indolentius, ita felicius vivere liceat.

CAP. II. *Voluptatem, ſine qua notio Felicitatis nulla eſt, rem bonam ſuapte natura eſſe.*

CUm porro & ſuave ſeu Volupe ſit, ſine dolore Vivere, & ſuave quoque ſeu volupe bonis frui, ipſiſque recreari; conſtat quidem felicitatem non poſſe ſine utraque hac, aut altera ſaltem, ſuavitate, voluptateve intelligi (nempe pro eodem Voluptatem, Suavitatem, Jucunditatem, cæteraque id genus habeo.) Verum eſſe aliquos videas, qui magna pompa adverſus ipſam Voluptatem ſic diſſerant, quaſi quidpiam malum ſua natura ſit, ac adeo ab ipſa ſapientia felicitateque alienum.

Quare & priuſquam diſquiramus reverane Felicitas in Voluptate conſiſtat, declarandum eſt Voluptatem eſſe ex natura ſua quid bonum; uti & Dolor oppoſitus quidpiam eſt ſuapte natura malū.

Sane vero cum illud ſit Bonum, quod juvat, quod placet, quodque adeo amabile eſt, appetitumque allicit; uti & Malum illud, quod nocet, quod eſt ingratum, quodq; idcirco ſui odium averſionemq; concitat; nihil eſt, quod magis, quam Voluptas

demulceat, magis delectet, magis diligatur, expetatur magis; ut contra nihil est, quod magis quam Dolor incommodet, displiceat, abhorreatur, refugiatur. Adeo proinde ut Voluptas non modo esse videatur Bonum, sed ipsa quoque Boni ratio, quatenus est id, cujus causa res aliqua bona est, seu expetitur; uti & Dolor non modo malum, sed ipsa etiam Mali ratio, quatenus est id cujus causa res aliqua est mala, seu refugitur.

Quippe & tametsi interdum Voluptatem refugiamus, non ipsa tamen est Voluptas, quam refugimus, sed quem forte habet adnexum dolorem; uti &, si Dolorem aliquando prosequamur, non ipse est dolor quem prosequimur, sed quam voluptatem forte habet adjunctam.

Nam, ut rem dicam paulo explicatius; Nemo ipsam Voluptatem, quia voluptas sit, aspernatur, aut odit, aut fugit; sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. Neque porro quisquam est, qui Dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit; sed quia nonnunquam ejusmodi incidunt tempora, ut labore & dolore magnam aliquam quærat voluptatem.

Ut enim ad minima veniã; Quis nostrûm exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? Quis autẽ vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam nihil molestiæ consequatur? vel illũ, qui dolorẽ eum fugiat, quo Voluptas nulla pariatur? At vero eos & accusamus, & justo odio dignissimos ducimus, qui blanditiis præsentium voluptatũ deliniti atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate, non provident. Similiq; sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum & dolorum fuga.

Et harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. Nam libero tempore, cum soluta nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis Voluptas assumenda est, omnis dolor depellendus. Temporibus autem quibusdam sæpe eveniet, ut & Voluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ.

Itaque etametsi omnem Voluptatē esse quid bonum existimemus, & omnem dolorē quid malum: non asserimus tamen oportere semper aut prosequi illam, aut fugere hunc; sed esse in ipsis sicut qualitatis, ita quantitatis habendam rationem. Nempe præstare, ut dolores sustineamus aliquos quò voluptatibus potiamur uberioribus; ac expedire, ut abstineamus ab aliquibus voluptatibus, ne subinde dolores difficiliores perferamus.

Quo fit, ut hic sit quasi fons, ex quo de Criteriis agentes, Canones varios circa Affectum, Passionemve deduximus, habentes puta Voluptatem, & Molestiam sive Dolorem, pro Electionis Fugæque Criterio, neque id profecto injuria. Siquidem commensuratione & rerum juvantium, lædentiumque delectu dijudicare hæc omnia decet, quandoquidem bono interdum ut malo, & vice versa interdum malo tanquam bono utimur.

Ex hisce ergo, ut rem inculcem, dico, Nullam Voluptatem esse per se malum, sed ea, quæ nonnullas Voluptates pariunt, ejusmodi esse, ut multo ampliores voluptatibus dolores inducant: addoque proinde, Si voluptas omnis sic in seipsam colligi posset, ut nullum dolorem neque in se complecteretur; neq; post se relinqueret; fore omnem ipsa sui collectione non minus perfectā absolutamque habendam, quam sint opera naturæ præcipua, foreq; adeo, ut voluptates nullatenus inter se differrent,

ferrent; ac possent idcirco indiscriminatim optari.

Quinetiam, si illa quoque ipsa, quæ sunt luxuriosis efficientia voluptatum, liberarent eos rerum sublimium, & mortis, ac doloris metu; docerentque qui essent fines cupiditatum; nihil haberem, quod reprehenderem; cum undique complerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est malum.

CAP. III. *Felicitatem universe in Voluptate consistere.*

NUnc, ut ad id quod proposui accedam, videtur plane Felicitas in Voluptate consistere; quanquam id comprobandum primo universe est, ac dicendum posterius in quanam speciatim consistat.

Universe ergo videtur Voluptas esse ut principium, ita & finis Beatæ vitæ; quando esse eam bonum primum, & nostræ omnisque animalis naturæ congenitum deprehendimus; ipsaque est, à qua electionem fugamque omnem auspicamur, & in quam tandem desinimus; hoc affectu usi, tanquam Regula ad bonum omne dijudicandum.

Et quod Voluptas quidem sit primũ cogenitumque bonum, seu, ut solent dicere, Primum aptum accommodatumque naturæ, ex eo demonstratur, quod, Omne animal, simul atque natum sit, Voluptatem appetat, eaque gaudeat, ut summo bono; Dolorem aspernetur, ut summum malum, & quantum possit, à se repellat (& videre certe licet, ut ne Hercules quidem ab interula succensa depastus, sese contineat, quin lacrymetur

Clamans, fremensque; at undique resonant petræ
Locrorum, & Eubœæ juga alta montium)

facit vero id omne animal nondum depravatum, ipsa natura incorrupte atque integre judicante.

Itaque

Itaque nulla est ratione neque disputatione opus, quamobrem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit; constat scilicet hoc sentiri; ut calere ignem, nivem esse album, dulce mel; quoniam nihil oportet exquisitis rationibus confirmare; satis est admonere. Etenim, quoniam detractis de homine sensibus, reliqui nihil est: necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, à natura ipsa judicari: Voluptatem etiam & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. Etenim quid percipit, & quid judicat, quo aut petat aut fugiat aliquid, præter Voluptatem, & Dolorē?

Quod vero Voluptas, ut primum naturæ accommodatum est, sic etiam expetendorum extremum, sive bonorum finis sit, vel ex eo potest intelligi, quod Voluptas sit sola, ob quam cætera sic expetimus, ut ipsa non ob aliud, sed suimet causa solum expetatur. Quippe possumus quidem alia expetere, ut delectemur, seu voluptate afficiamur: at nemo requisierit propter quam causam delectari, aut affici voluptate velimus. Profecto non magis, quam propter quam causam esse felices desideremus; ut puta quod ut eodem gradu, sic pro eadem re haberi Voluptas ac Felicitas debeant; atque adeo pro Fine, sive Ultimo, ac Summo bonorum, ad quod referantur quidem cætera, ipsum autem alio nusquam referatur.

Confirmatur autem ex eo, quod Felicitas non aliunde esse, ut jam præmonuimus, Felicitas intelligatur, quam quia est status, in quo licet quamsuavissime jucundissimeque, hoc est, quanta fieri potest maxima cum Voluptate degere. Tolle enim hanc suavitatem, jucunditatem, Voluptatem ex vita; ecqua, amabò, tibi notio Felicitatis supererit? non illius modo, quam dixi divinam, sed etiam alterius, quam humanam haberi; quæque

aliunde magis, ac minus, sive intensionem, ac remissionem non suscipit, quam quia cadere in ipsam adjectio, & detractio Voluptatis potest ?

Ut res etiam possit ex comparatione Voluptatis cum dolore manifestius intelligi; constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo & corpore voluptatibus; nullo dolore nec impediente, nec impendente; quem tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere ? Inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi nec mortem nec dolorem timentis, quod mors sensu careat, dolor in longinquitate levis, in gravitate brevis soleat esse: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio consoletur. Ad ea cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec voluptates aut bonorum præteritorum memoria, aut futurorum exspectatione partas effluere patiatur, earumque assidua recordatione lætetur; quid est, quod huic possit, quod melius sit, accedere ?

Statue contra aliquem confectum tantis animi corporisque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt: nulla spe proposita fore levius aliquando; nulla præterita, nec præsenti, nec expectata voluptate; Quid commiserius dici, aut fingi potest ?

Quod si vita doloribus referta maxime fugienda est; summum profecto malum est vivere cum dolore; cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum, cum voluptate vivere. Neque enim habere nostra mens aliud quidquam, ubi consistat, tanquam in extremo; omnesque & morbi, & ægritudines ad dolorem referuntur; nec præterea est res ulla, quæ aut sua sede naturam sollicitare possit, aut frangere.

C A P.

CAP. IV. *Voluptatem, in qua sita Felicitas est, esse Indolentiam corporis, & Tranquillitatem mentis.*

VEruntamen, cum sint duo quædam, ut paulo ante est insinuatum, voluptatum genera; Nam alia quidem spectari potest tanquam in statu, seu quiete; adeo ut nihil aliud sit, quam placabilitas, sedatio, & vacuitas immunitasve à perturbatione ac dolore: alia vero tanquam in motu; adeo ut consistat in suavi motione, veluti lætitia, hilaritate, & quacunq; sensus jucunditate, & quodã quasi cum dulcore, & titillatione movetur, ut dum quis per famem & sitim comedit ac bibit: ideo quæri potest, in utraque-ne; an in altera, & quanam felicitas consistat?

Dicimus ergo voluptatem, in qua consistat felicitas, sive finis beatæ vitæ, esse voluptatem priorem, hoc est, stabilem, seu in statu, atque idcirco non aliam, quam Indolentiam corporis, & Tranquillitatem mentis.

Quocirca & cum universe Voluptatem Beatæ vitæ esse finem dicimus, longe profecto absumus, ut eas Voluptates, quæ sunt virorum luxu diffluentium, aut aliorum etiam, quatenus spectantur in ipsa motione actioneve fruendi, qua nimirum sensus jucunde dulciterque afficitur, intelligamus; veluti quidam rem ignorantes, aut à nobis dissentientes, aut alioquin adversum nos male affecti, interpretantur; sed illud duntaxat, ut res iterum dicatur, intelligimus, Non dolere corpore, ac animo non perturbari.

Siquidem non compotationes comessationesque perpetuæ, non ipsa cum pueris mulieribusque consuetudo; non piscium deliciæ, aut quæcunq; aliæ

mensæ

mensæ lautioris cupediæ jucundam vitam pariunt; sed quæ cum sobrietate, serenoque adeo animo est ratio, causas cur quidque eligendum fugiendumq; sit investigans, ac opiniones abigens, ob quas plurima mentes occupat perturbatio.

Ut noscatur vero quamobrem hæc sola voluptas sit finis, observari debet naturam ad voluptatem aliam primario & tanquam ad finem non tendere, quam ad stabilem; quæ ex amotione doloris molestiæve consequitur. Nam mobilem quidem non habet ut finem, sed apparat solum tanquam medium ad stabilem, nimirum, ut sit quasi condimentum operationis illius, quæ ad eximendum dolorem molestiamve est necessaria. Sic enim, cum fames & sitis, v. c. res sit molesta, animalque incommodet; primarius finis naturæ est, ut in eo statu animal constituat, in quo sit ab hac molestia immune: & quia id, nisi comedendo bibendoque non potest fieri, ideo suavitate ipsam comedendi bibendique actionē condit, ut animal tanto libentius sese ad comedendum bibendumque accingat.

Ac vulgo quidem homines præpostere agentes, nimirum inconsiderate intemperanterq; abrepti, voluptatem, quæ est in motu, tanquam finem sibi præstituunt: verum advocata in subsidium sapientia voluptates in ordinem & concinnitatem redigit; docetque non aliam pro beatæ vitæ fine constituendam, quam quæ finis sit secundum naturam, quæque non alia profecto sit ab ea, quam prædiximus. Etenim duce ipsa natura quicquid agimus, eo spectat, ut neque corpore doleamus, neque animo perturbemur; ac ubi id semel assequuti sumus, omnis animi procella sedatur, & nihil majus est, ad quod respectemus, quasi requirentes quodpiam aliud, quo ipsum tam animi, quam corporis bonum compleatur: Tunc enim volup-

voluptate egemus, cum ex illius abſentia excitatur in nobis dolor; at cum non dolemus, tunc nulla in nobis voluptatis indigentia eſt.

Ex quo fit proinde, ut magnitudinis voluptatum terminus, ſeu voluptas ſumma, ipſa ſit doloris amotio, ſeu qui amotionem conſequitur ſtatus. Nam ubicunque voluptas adeſt, quamdiu quidem adeſt, ibi nihil eſt dolens, aut ægrum, aut utrumque ſimul. Fit etiam proinde, ut privatione doloris terminata voluptas ſumma, variari quidem diſtinguique poſſit, augeri autem amplificarique non poſſit. Natura enim, quouſque omnem prorſus dolorem exemerit, voluptatem auget; at ſublato omni dolore, non patitur ipſam ſecundum magnitudinem provehi, ſed admittit ſolum varietates quaſdam minime neceſſarias; utpote quæ ad id ne doleamus, non comparentur.

Quinetiam hinc fit, ut abs re inſultent, qui cauſantur nos non habere illud, omni dolore carere, ut aliquid dolorem inter & voluptatem medium; ſed ipſum cum altero membro ſic confundere, ut non ſolum pro voluptate, ſed etiam pro ſumma voluptate habeatur. Nam quoniam, cum privamur dolore, ipſa liberatione & vacuitate omnis moleſtiæ gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, voluptas eſt, ut omne id, quo offendimur, dolor; doloris omnis privatio recte nominata eſt voluptas. Ut enim cum cibo & potione fames ſitiſque depulſa eſt, ipſa detractio moleſtiæ conſequutionem affert voluptatis; ſic in omni re doloris amotio ſucceſſionem efficit voluptatis.

Unde & poteſt quoque diſcrimen oſtendi, cum urgent non eſſe, cur ſtatus ille medius voluptas potius quam dolor dicatur. Quippe detracta voluptate, non ſtatim conſequitur ægritudo, niſi in voluptatis locū dolor forte ſucceſſerit; at contra gaudemus

demus omittendis doloribus, etiamsi voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla successerit; eoque intelligi potest, quanta voluptas non dolere sit; & nisi quis capiat, eos interroget, qui morborum doloribus acerbissimis infestantur.

Quod vero etiam sunt, qui rident, objiciuntq; esse voluptatem hanc constitutionem quasi dormientis, ac nos inertiæ insimulant; idcirco faciunt, quia non advertunt constitutionem hujusmodi non esse nobis merum torporem; sed potius ejusmodi statum, in quo omnes vitæ actiones placide simul atque jucunde peragantur. Nam nolumus quidem Sapientis vitam esse quasi torrentem, rapidumve flumen; at non idcirco tamen esse volumus quasi aquam restagnantem, & mortuam; sed potius quasi aquam fluvii tacite placideque labentis. Quare & contendimus ejus voluptatem esse non inertem, sed eam quam ratio efficit firmam sibi.

Verùm hosce ut mittam, & ad id quod caput est, redeam, in idemque insistam; Duo apud nos bona sunt, ex quibus illud summum, beatumque componitur; Ut Animus sine perturbatione, Ut Corpus sine dolore sit: atque ita quidem, ut hæc bona, ubi omni molestia detracta, plena fuerint, minime crescant: Quo enim crescat, quod plenū sit? Si corpus omni dolore caret, quid accedere ad hanc indolentiam potest? Si animus constat sibi placidusque est, quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cæli non recipit majorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata; sic hominis corpus animumq; curantis, & bonum suum ex utroq; nectentis, perfectus est status, & summam voti sui invenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Siqua extra blandimenta contingunt, non augent summum

mum bonum, sed ut ita dicam, condiunt, & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ Bonum, corporis & animi pace contentum est.

CAP. V. *De iis, quæ hanc Felicitatem, seu Voluptatē pariunt, ut cum-primis Virtutes sunt.*

JAm, cum ista Corporis Animique pax, hoc est Tranquillitas in hoc, in illo Indolentia, completa Hominis Felicitas sit; nihil nostrā magis interest, quam ea, quæ ipsam facere tuerique possunt, meditari; quandoquidem, dum illa adest, quod non habeamus, nihil est; dum abest, nihil non agimus, ut consequi ipsam possimus; & tamen, ut dictum jam est, plerumque non consequimur.

Itaq; videtur imprimis non secus de Felicitate, quam de Sanitate philosophandum esse; siquidem constat illum statum, in quo Animus sine perturbatione, Corpus sine dolore est, nihil esse aliud, quam perfectam totius Hominis Sanitatem. Quo fit, ut intelligi liceat, quemadmodum in corpore, sic in Animo quoque ipso, ea, quæ Sanitatem creant & conservant, ipsa eadem esse, quæ obstant, ne morbi adveniant; aut si advenerint, curant expelluntque.

Cum vero adversus Corporis morbos comparata sit Medicinæ ars, quæ remedia iis præcavendis propulsandisq; adhibet; ideo non multum circa illos superest nobis operæ; sed duo quædam Monita esse posse satis videntur.

Unum, ut, quo averti possint, aut leviores fieri, & plerumq; curari, colatur Temperantia, vitaque sit Sobria, atq; continens; quod morborum seges non aliunde soleat, quam ex opposito vitio proficisci.

Alterum, ut cum eos patiendi incubuerit necessitas, Fortitudo occurrat, & tum perferantur animo constan-

constanti, tum præ impatientia non exasperentur; ac vel illud solatio sit, quod futuri sint, aut magni, breves; aut diuturni, leves.

Adversus Animi autem morbos comparata quidem Philosophia est; unde & illam Animi quasi Medicinam merito habemus: Verũ ea non perinde ab iis, qui animo laborant, consulitur aut adhibetur. Id nempe, quia corporis morbos ipso animo judicamus; morbos vero animi neq; sentimus corpore, neq; animo aut agnoscimus, aut judicamus, ut par est; quoniam ipsummet quo judicandum sit, ægrotet. Unde & intelligi potest, esse revera animi morbos perniciosiores, quam corporis; ut inter morbos corporis, illi omnium gravissimi, & periculosissimi sunt, qui sui sensum adimunt, sicuti Veternus, aut Febris ardentior.

Quinetiam esse Animi morbos deteriores quam Corporis, eadem declarat ratio, qua Voluptates animi sunt Voluptatibus Corporis potiores. Videlicet, quod corpore nihil nisi præsens, & quod adest; animo autem & præterita, & futura sentiamus. Ut enim æque doleamus animo, cum corpore dolemus, fieri tamen permagna accessio potest, si v.c. aliquod æternum & infinitum impendere malum nobis opinemur: Quod idem licet transferre in Voluptatem, ut ea major sit, si nihil tale metuamus: cum & illud perspicuũ sit, maximam animi, aut voluptatem, aut molestiam, plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, si æque diu sit in corpore.

Quoniam vero duo quidam sunt Capitales animi morbi, Cupiditas nempe, ac Metus, cum propaginibus variis, cumque adjuncta ubique Ægritudine, seu Molestia, eo modo, quo corporis morbi cũ adjuncto Dolore sunt: ideo Philosophiæ est munus adhibere Remedia, quæ ipsos, ne animum invadant,

invadant, prohibeant; aut, si invaserint, tanquam è præsidio dijiciant. Tales sunt potissimum Cupiditates inanes opum, honorum, aliarum rerum, & Metus à Diis, à Morte, & alii; quibus late grassantibus, nulla unquam pars animi relinquitur sana.

Remedia porro, quæ Philosophia adhibet, ipsæ sunt Virtutes, quæ à Ratione seu Prudentia generaliore profectæ, hujusmodi Affectus arcent & expellunt. Dico autem Rationem, seu generaliorem Prudentiam, quoniam cum sit quædam Prudentia specialior, actionibus vitæ singularibus dirigendis inserviens; agnoscitur tamen altera generalior, quæ nihil aliud sit, quam ipsamet Ratio, ipsumve Rationis dictamen, ac idem plerisque habeatur cum ipsa Sapientia; cum aliunde Virtus nihil aliud sit, quam Perfecta quædam dispositio animi, quam Ratio, seu Prudentia creet, ac animi morbis, seu Vitiis opponat.

CAP. VI. *De Recta ratione, ac Libero arbitrio, à quo laus omnis Virtutum est.*

HInc, cum deinceps de Virtute, ejusque speciebus videatur dicendum, præmittendum est quidpiam de ipsa Ratione, ac simul de eo, quod in ea est, Libero arbitrio; cum exinde sit universa, quæ Virtuti competit, laus; uti est & oppositum quod Vitio debetur, probrum, ac vituperium.

Itaque, cum Ratio generatim nihil aliud sit, quam facultas ratiocinandi, seu judicandi, ac unam rem inferendi ex alia; tum illam speciatim hic accipimus, quæ in rebus agendis, seu in Electionem Fugamque cadentibus, judicat, ac infert, seu ratiocinatur.

Cum possit autem judicium, sive ratiocinium recte, perverseq; institui: illa quidem Ratio, cujus

pravum

pravum est judicium, non est proprie ratio; nosque illam potius Opinionem dicimus: Attamen, ob frequentem usum, dicatur quoque, si lubeat, Ratio, dummodo Prava intelligatur; uti & Recta ratio dici potest Opinio, modo intelligatur ea, quæ sana sit.

Ac ipsam quidem Rationem rectam tum naturæ bonitas facit, tum rerum peritia, sive Experientia, ac observatio sedula, ex qua efficitur, ut quasi habitis firmis correctisque principiis, ratiocinatio solida fit, & jure ad illius provocetur judicium, qui expertus est, ac prudens rerum; sed & huc faciunt, quæ de Criteriis in Canonica disputata sunt, quæque recensere nihil est jam opus.

Interim porro cum dico res in Electionem, Fugamque cadentes; suppono esse quoque in nobis Liberum rationis arbitrium, hoc est, facultatem eligendi, & prosequendi id, quod esse ipsa ratio bonum judicarit; respuendi vero, ac refugiendi, quod eadem judicarit malum.

Esse autem id reipsa in nobis, Experientia probat, & communis sensus, quo constat nihil esse laude vel vituperio dignum, nisi quod libere, voluntarie, judicato, ex electione fit; ac idcirco pendet ab Eo, quod est in nobis, quodque ab omni dominatu liberum immuneque est, ac ejusmodi, ut propterea præmia suppliciaque jure legibus constituantur, cum fieri nihil posset iniquius, si hominum actiones essent condicendæ rigidæ illi necessitati, quam ex Fato ortam aliqui, ut omnium dominam, introducunt, dum quicquid accidit, aut fit, id ex æterna veritate, causarumque continuatione fluxisse declarant.

Satius longe profecto est, fabulosæ, hoc est, vulgari de Diis opinioni addici, quā Physicorum Fato servire; imponentium ipsum cervicibus nostris, ut

ut sempiternum dominum, quem dies noctesque timeamus. Quippe illa opinio, ob reverentiam quæ Diis habetur, ut exorentur, facit spem: hoc vero habet Necessitatē inexorabilem adjunctam.

Ac verum est quidem in rebus ratione carentibus fieri aliqua necessario (quanquam non ea necessitate, quæ impediri non valeat; uti & in Canonicis, & tum cum de causis ageremus, attigimus) at in homine ratione utente, & quatenus quidem illa utitur, necessitas prorsus est nulla; ac nos ideo conati sumus declinationem motuum asserere atomis, ut deduceremus, qui posset Fortuna humanis rebus intervenire, ac Illud quod in nobis est, sive Liberum arbitrium, minime periret.

Nempe congruum omnino est, ut nos in omnē partē versemus, & contendamus ingenium; in id incumbendo, ut quomodocumque demū à motione sempiterna liberum tueamur arbitrium ac Pravitatem evadere inculpabilem non patiamur.

Quod de Fortuna autem dico, non eo sane facit, ut ipsi tribuamus divinitatem aliquam, non modo instar vulgi, sed illorum etiam, qui illā habentes ut causam quampiam instabilem, non existimant quidem porrigere ipsam quasi manu hominibus boni aut mali aliquid, quod ad beatam vitam faciat, sed putant tamen illam bonorum malorumque insignium occasiones suppeditare: Non eo, inquam, facit; sed ut agnoscamus, sicut necessitate & consilio, sic etiam fortuna multa fieri, ac idcirco Sapientis esse ut se comparet adversus Fortunam.

Porro, cum quicquid bonitatis aut malitiæ est in humanis actionibns, non aliunde pendeat, quam ex eo, quod, Quis sciens, & volens seu liber facit; ideo Animus est assuefaciendus, ut & Sane sciat, hoc est, ratione recta utatur; & Sane velit, hoc

hoc est,ut liberum arbitrium ad id quod vere est bonum flectat,ab eo quod vere est malum deflectat:Siquidem talis assuetudo eam dispositionem in animo gignit,quam esse Virtutem definivimus;uti opposita gignit eam, quam proinde licet definire Vitium.

Taceo autem illud esse vere Bonum, quod Voluptatem, ut sinceram, ita sine ulla unquam futura molestia ac pœnitentia creat; illud vere Malum,quod sincerum Dolorem,& sine ulla unquam futura voluptate & allubescentia parit.Verum autem utrumque dico, ad ejus discrimen, quod nisi apparens fucatumque non est ; cujusmodi quidem est Bonum,quod voluptatem præsentem creans, insequuturam nihilominus molestiam ac pœnitentiā habet: Malum vero, quod dolorem molestiamve præsentem pariens, voluptatem habet allubescentiamque futuram:ut intelligitur ex iis,quæ deducta jam ante sunt.

CAP. VII. *De Virtutibus ipsis generatim.*

CÆterum,cum sit omnis Virtus aut ipsa Prudentia,Rationisve rectæ dictamen, prout ipsi assuescimus ; aut ab ipsa Prudentia, rectæve Rationis dictamine regatur,ac pendeat; constat ad hoc posterius genus spectare tum illam, qua quis est erga se affectus,tum illam,qua erga alterum;cū Prudentia aliunde ea sit,qua quis ad regendū comparatus est,non modo seipsum, verum etiam alios.

Et quæ Virtus quidem est ad alterum, ea dici Iustitia generatim solet;at ea qua quis erga seipsum affectus est,duplex vulgo distinguitur, Temperantia & Fortitudo. Moris est nobis ut utramque Honestatis nomine complectamur,utidum agere ex virtute, nihil esse aliud, quam Prudenter, Honeste,

Honeste, Iuste agere dicimus; videlicet, quatenus iis qui sobrie, continenterque vivunt, vivere honeste, seu decore dicuntur; & qui gerunt se fortiter, gerere se honeste, seu decore censentur.

Quare & nos quoque, ut cæteri solent, Quadruplicem distinguimus Virtutem, utputa Prudentiam, Temperantiam, Fortitudinē, & Iustitiam; sed ita nihilominus, ut Prudentiam non tam ulli opponamus Affectui, quam Incogitantiæ, Ignorantiæ, Stultitiæ (nisi tamen ex accidenti, quatenus perturbatio rationem veluti occæcat, facitque ut homo imprudenter agat) & Iustitiam similiter, non tam affectui, quam Malitiæ, qua quis in fraudes pronus est (nisi etiam ex accidenti, quatenus, ira odium, avaritia, aut passio alia facit, ut injuste agatur (Temperantiam autem opponamus alteri memoratorum paulo ante affectuum, videlicet Cupiditati; & Fortitudinem alteri, videlicet Metui.

Patet proinde, quod ante dixi, Rationem esse Sobriam, recteve institutam, quæ vitam jucundam seu beatam pariat, eo spectare, ut intelligamus, præstare id illam beneficio Virtutum, quas ingenerat, ac tuetur. Et quod adjeci illam investigare causas, cur quidque eligendum fugiendumve sit, ac abigere opiniones, ob quas plurima mentes occupat perturbatio; eo attinere, ut intelligamus esse eam idem cum generaliore Prudentia, quæ est omnium Eligendorum Fugiendorumque principium, ac ideo Bonum maximum, quod ab ea exortæ virtutes perturbationes sedent, edocentes vivi jucunde non posse nisi prudenter, honeste, justeque vivatur; ut neque prudenter, honeste, ac juste, quin vivitur simul jucunde.

Effici autem ex hoc vides quamobrē censeā esse Virtutes Beatæ vitæ congenitas, ac fieri non posse, ut

ut ab iis vita jucunda separetur. Nempe cætera quidem omnia, ut caduca, atque mortalia, sunt à germana constantique Voluptate separabilia; sola autem Virtus, ut bonum perpetuum, atque immortale, inseparabilis ab ea est.

Simul vero ex his intelligitur, esse omnes virtutes inter se connexas, & ex capite quidem duplici; Uno, quia cum ipsa principe Prudentia cæteræ omnes conjunctæ sunt, ut cum capite membra cætera, aut cum fonte rivi ex ipso manantes: Altero, quia tam Prudentia, quam cæteræ cum jucunda vita cohærent; neque, nisi adsint Virtutes, esse jucunda vita potest; neque adesse Virtutes possunt, quin vita simul jucunda sit.

Neque porro tametsi omnes inter se nexæ Virtutes sint, ideo, pares inter se sunt, sicut aliqui autumant, qui & paria esse inter se Vitia omnia Peccataque defendunt. Nam & potest quis esse ad Iustitiam, quam ad Temperantiam comparatior; & potest in uno esse, quam in alio Temperantia perfectior; nam (quod citra quidē invidiā sit dictum) ipse, v.c. qui diutius jam in eo sum, ut in sobrietate proficiam, non toto asse pascor; Metrodorus, qui nondum tantum profecerit, toto. Constat & inter homines esse alium alio Sapientiorem; & ex iis, qui recte & ex Virtute agunt, non paria decerni præmia omnibus; uti neque peccantibus paria decernuntur supplicia. Nempe, quod iis sensus, moresque repugnent, qui paria omnia faciunt, & peccare æque contendunt eum qui parentem, & eum qui servum verberet injuria; cum & sint, apud quos nihil distet, fabam comedas, an parentis caput.

Sed hosce ut mittam, illi alii sunt, qui, quod Virtutes ad Voluptatem se Felicitatem comparatas esse dicamus, insimulant, ac debacchantur, quasi

intelliga-

intelligamus eam, quæ obſcœna inſamiſque Voluptas ſit. Verum illi ſinendi ſunt, ut lubuerit, deblaterare; Nam & quod Virtutem ſummum Bonum faciunt, facimus & nos, ſi modo de mediis ad beate vivendum conducentibus ſermo ſit; Neque enim aliud eſt ullum, quod quantum ipſa virtus, poſſit, ipſaque adeo præſtantius ſit (ſcilicet non opes, non gloria, non amici, non liberi, &c.) At ſi de ipſo Beate vivendo, ſeu Felicitate ſit ſermo, quid ni ſit hoc Bonum Virtute ſuperius; cum Finis ſit, cui obtinendo ipſa Virtus inſerviat?

Inclamant aliunde, quod Virtutem enervem faciamus, dum tantum ipſi virium non tribuimus, ut Sapientem omni Paſſione affectuve carentem reddat, ſed patiatur illum aliquibus tangi, ut quod, v.c. in amicorum morte mœreat, lacrymetur, gemitus ac ſuſpiria ducat: Verum, cum magno jure faciamus, quod poſſit nos Virtus & à vanis Terroribus, & à Cupiditatibus inanibus eximere, quando iſta capita ſunt graviorum omnium perturbationum; non parvi quoque ducimus, ſi ad cæteros affectus quod ſpectat, illos ad ejuſcemodi mediocritatem redigat, in qua remaneat aliquis humanitatis veluti ſenſus.

Illa certe omnimoda, quam jactare ſolent, mœroris detractio, à majore alio malo proficiſcitur, Immanitate ſcilicet, ac immoderata vanæ gloriæ ambitione, & quaſi rabie: Adeo ut videatur longe præſtabilius, paſſionem quampiam experiri, mœrore quopiam affici, oculos non pati turgere, ſed in lacrymas fluere; & quæ ii patiuntur, aut fingunt, qui affectu tenero eſſe amanteſque videri volunt, quam ex horum decreto ſapere, & ringi.

CAP.

CAP. VII. *De Prudentia universe.*

VErum, ut aliquid speciatim de Virtutibus singulis dicamus; ducendum initium à Prudentia est, cujus cum sit munus vitam regere, & quicquid in vita contingere potest, sic prospicere, ut ad Beatam vitam illud dirigat; videri potest una omnium Virtutum munera complecti.

Et quod Prudentia quidem comparetur ad hoc, ut quæ in vita accidunt omnia, sive omnes vitæ actiones ad beatam vitam, seu felicitatem, Voluptatemve expositam conponat; nimis-quam manifestum est. Ut enim Medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valetudinis causa probamus, & Gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur; sic Prudentia, quæ omnino ars vivendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret in vita: Nunc autem expetitur, quod est tanquam artifex conquirendæ & comparandæ ejuscemodi voluptatis.

Prudentia enim (seu forte mavis Sapientiam dicere) est una, quæ non modo præcaveat, ne quid incidat, unde corpus doleat, sed quæ etiam potissimum mœstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat; qua præceptrice in tranquillitate vivi potest, omnium cupiditatum ardore restincto. Cupiditates enim sunt insatiabiles, quæ non modo singulos homines, sed universas familias evertunt, totam etiam labefactant sæpe Rempub. Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur; nec hæ sese foris solum jactant, nec tantum in alios cœco impetu incurrunt; sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident, atque discordant. Ex quo vitam amarissimam necesse est effici; ut Prudens, sive Sapiens

Sapiens solus amputata circumcisaque inanitate omni & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit & sine metu vivere.

Quod si vitam omnem videmus perturbari errore & inscitia, Prudentiamque esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius fortunæ modice ferre doceat injurias, & omnes doceat vias, quæ ad quietem & tranquillitatem ferant: Quid est, cur dubitemus dicere, & Prudentiam propter voluptatem expetendam esse, & imprudentiam propter molestias esse fugiendam?

Quod dico autem Virum Prudentem ferre modice Fortunæ injurias, ideo est, quod nisi speciatim, at generatim saltem eas habet provisas; neque, si quidpiam præter spem, præterq; suscepta consilia contingat, idcirco se cruciat, quod norit non esse humanæ solertiæ, sagacitatis, facultatis, aut providere, aut impedire, ne quiqquam adversi molestique eveniat. Imo satius ducit, ratione bene instituta (quantum videlicet humana imbecillitas patitur) infortunatum fieri, quam male inita fortunatum; ac nihil esse putat præclarius, quam si quidpiam fortuna pulchre feliciterque dirigat, fuisse id ipsi non sine judicio deliberationeque commissum.

Quanquam & ita se gerit Sapiens, ut cupiditates inanes rescindens, ad necessaria se contrahat, quæ tam pauca, parvaque sunt, ut ea vix ulla eripere fortunæ iniquitas possit; adeo proinde, ut cum nulla, vel plane exigua fortuna intervenire Sapienti possit, is videatur illi posse dicere, Occupavi te, Fortuna, atque cepi, omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses.

Veruntamen de rescindenda cupiditate inferius: Nunc, cum spectari Prudentia possit, quatenus aut

seipsum regit, aut domum seu familiam, aut civitatem seu Rempub. sicque aut Privata, aut Domestica, aut Civilis distinguitur: agedum de singulis pauca.

CAP. IX. *De Prudentia Privata.*

ET de Privata quidem, unum fere est caput, ut quisque genium suum norit, & nihil natura repugnante adorsus, mature provideat de Statu, in quo totam vitam exacturus sit, & cui omnes vitæ actiones sic accommodet, ut quam fieri possit indolentissime atque tranquillissime vivat.

Oportet enim sibi finem, sive vitæ scopum ratum, constantemque præfixum habere; & ratione quidem bene inita, secundum omnem evidentiam, qua solemus expendere, si quid opinamur, aut statuimus; omnia quippe, nisi id fiat, indiscretæ temeritatis confusionisque plena evadent, ac suscepti institutive subibit sera pœnitentia.

Quinetiam, nisi occurrente quavis occasione unamquamque actionum tuarum, ut ad hujuscemodi scopum, sic ad ipsum naturæ finem, quem tibi in illo constituendo proposueris, referas; sed ad aliud quidpiam sive prosequendo, sive refugiendo deflectas; non erunt tibi vitæ actiones propriis sermonibus consentaneæ; sed tranquillitatem, exempli gratia, verbis extollens, negotiosum reipsa te, turbationique obnoxium prodes.

Is porro præscriptos à natura fines in vitæ ratione ineunda perspexit, cui perspectum est, quam parabile sit, facileque occurrat, quod necessarium ad vitam sit; seu, quod ad detrahendum, quicquid ob indigentiam in corpore dolet, sufficiat. Exinde videlicet novit ita præclare seriem vitæ totius constituere, ut nullatenus rebus ac negotiis contentionis

tionis, ac adeo aleæ periculique plenis indigeat.

Ex hoc proinde fit, cur Sapiens paupertatem non valde timeat, quando tam rarum est, ut ea, quæ necessaria sunt, cuiquam desint. Quod si forte ea quoque desint, ac pecunia ad ipsa comparanda indigeat; non idcirco tamen vitam sic instituet, ut Cynicorum more mendicet; sed aliquos potius ad sapientiam ita erudiendos suscipiet, ut & rem agat sapientia dignam, & sibi interim necessaria ab iis, quibus rerum sit abunde, provideat.

Quatenus tamen, & quousque aut istud, aut aliud ipsi affine præstandum sit, ubi necessaria deficiunt (ac id agitur, ut quæsita animi fiducia, ea, quæ in diem accidunt, generose excipiamus) adhibenda est ipsamet sapientia, Philosophiave in subsidium; Malo scilicet consultori earum rerum arbitrium, quæ nostra intersunt, permittimus, si quod naturæ est necessarium, sine Philosophia & metimur, & apparamus.

Quare oportet Philosophantem hujuscemodi rebus providere, & usquedum quidem adhibita ipsis cura diligens eas suppeditarit. Quamdiu autem quidpiam ex ipsis, sine quo perfecta constet fiducia, potest detrahi, non accingere se opibus, alimentisque comparandis.

Philosophia igitur duce, harum rerum studium suscipiendum est; at fiet brevi, ut agnoscatur quæ virtus, & quanta boni sit, id solum in ipsis, quod sit minimum, simplex, leveque, requirere; quoniam quod in vita suavissimum, & à molestia alienum est, id ex minimo quo quis sit contentus, dependet. Quæ vero secum impedimenta sollicita rerum comparatio trahit, cum agnoscantur ex gravitate, laboreve corporis, aut ex ipsa rerum comparandarum difficultate, aut ex abductione à speculationum longe præstantissimarum studio (quod

continens esse operæ-pretium fuerit) aut quapiam alia demum ex causa; ea sane evadit protinus infrugifera, neque digna quæ cum perturbationibus consequentibus commutetur.

Quod præmonui autem, ut quisque genium suum norit, seseve ipsum consulat, ut sui ipsius destinationem, quatenus se ad aliquid idoneum compererit, faciat; idcirco feci, quod alioquin nihil esse possit ærumnosius, à tranquillitate alienius, quam illud vitæ genus sequi, ad quod te ineptum finxerit natura.

Quo fit, ut neque viro desidioso vita actuosa sequenda sit, neque actuoso desidiosa: Quippe ut illi otium quies, actio labor est; sic isti otium labor, actio vero quies. Sic timido ac leni defugienda militia est, audaci atq; impatienti umbratica vita. Siquidem neque ille in bello, neque iste in umbra potest tranquille degere: Quod idem potest facile intelligi in cæteris: adeo proinde, ut nihil sit tutius, quam illud solum aggredi, quod exsequi non adversante repugnanteq; natura possis.

Unum addo, ut quantum licet, is status, qui deligitur, quo securior sit & tranquillior, deligatur mediocris, seu qui neque valde emineat, neque valde abjectus sit. Quoniam versari in civitate neque ut leonem, neque ut culicem oportet; ne aut hujus instar facile exteraris, aut instar illius insidiis capteris.

CAP. X. *De Prudentia Domestica.*

AD Domesticam Prudentiam quod spectat, cum ea esse posse videatur, aut conjugalis, & Paterna; aut Herilis, & Possessoria; licet circa priorem quidem ad id solum attendere, quod elicitur ex iis, quæ sunt mox de genere vitæ instituendo dicta. Videlicet,

Videlicet, si ita quidem comparatum te noveris, ut vivere cœlebs sine angore non possis; ut possis patienter morosam uxorem, male moratos liberos ferre; ut valeas non admodum angi, ubi videris liberos ejulantes, morbo laborantes, tibi præmorientes; ut non sollicitudinibus variis distineri, distorquerique, quo omnia necessaria ad congugalem statum provideas; quo nocumenta omnia avertas, atque id genus cætera: eo casu & ducere uxorem, & suscipere liberos, quibus Prudentia conjugali & paterna consulas, licet. At nisi talem te noveris; vides, si ducas, si suscipias, quantum tibi ad Beatam vitam, hoc est, germanam tranquillitatem, sis facturus impedimenti.

Ac præsumere quidem potes & uxorem morigeram, & bene natos liberos, & curas non multas nec magnas; verumtamen præsumes solum, neque se quis Deus tibi vadem dabit, rem ita cessuram, ut præsumpseris. Quare cum sit saltem res admodum anceps; alienum à sapientia est, ultro subire aleam, ac eo se conjicere, unde, si deinceps, pœniteat, revocare pedem non possis.

Dico tamen, *ultro*; quoniam potest aliqua vitæ circumstantia exigere, ut, invitus licet, nuptias adeas, liberosque suscipias; veluti si eo loco sis, ut tibi sit Patriæ commodis serviendum. Nam, quod nonnulli quidem prætexunt propagationem generis, cui veluti adstricti simus: Periculum sane non est, ne desint, qui & nuptias colant, & procreandis liberis vacent; ut invidendum proinde sit, si Sapientes aliqui pauci ab hoc munere præstando abstineant.

Quod si quispiam casus, aut certum consilium, necessitasve aliqua te ad nuptias adegerit; tum & uxor est eo loco habenda, ut tui amantem, partisq; curarum suscipientem reddas; tum liberi ita

curandi, ut partim natura præscribit, quæ ad hoc nos instigat, ut simul atque nati sunt, illos deperreamus, solicitique pro iis simus (quod ovibus etiam ac lupis, aliisque animalibus est commune) partim ipsa sapientia, quæ ita instituendos monet, ut & Patriis legibus obsequentes sint, & ipsimet fieri sapientes exoptent.

Neque vero hæc cura modo pro liberis propriis suscipienda est, sed pro liberis etiam amicorum, ac si pupilli præsertim sint; cum nihil esse possit amicitia dignius, quam se tutorem gerere, ac parentis loco erga illos habere, quos amicus præmoriens & summe amaverit, & ut orphanos, ita præsidio indigentes reliquerit.

Circa posteriorem, & quatenus quidem subsunt servi, ac famuli, qui ipsi sunt necessaria quidem, sed parum plerumque jucunda possessio; ita debet Sapiens dare operam, ne insolescant, ac morosi fiant, ut mansuete se, quantum fuerit fas, erga illos gerat; & dyscolos quidem pene invitus castiget, memor scilicet esse homines, facile autem indulgeat, veniamque condonet, ac si qui præsertim indolis non malæ, diligentesque exstiterint. Et neque id modo, sed etiam ubi aliquos natos ad Sapientiam comperit, quales apud nos non defuere, ac ipse præ cæteris Mus, illos & promoveat, & amicos vocet, & philosophari secum suave ducat.

Quatenus autem familiaris res subest, illius curam ita habebit, sicque in futurum prospiciet, ut id tamen citra avaritiam ditescendique cupiditatem fiat. Sed de hac quidem cupiditate postea. Interim vero non debet sapiens rem familiarem negligere; quia id ex usu vitæ est; ne si pessum nempe res eat, ac deinceps quæ sunt ad vitam necessaria non suppetant, philosophando obex fiat, dum

aut laboriose requirenda erunt, quæ potuerant nullo exiguove negotio servari; aut emendicandũ, petendumque importune ex alio, quod quis potuerat ex seipso facili studio obtinere; aut senescendum, ægrotandum, moriendum ea in egestate, quæ tranquillitati animi non parum officiat.

Ac præter illa quidem, quæ sunt vitæ usibus necessaria, esse quædam possunt, quæ pro conditione personæ, loci, temporis habenda necessaria sint, ac idcirco non habenda neglectui: at esse præsertim eorum cura debet, quorum ad tollendam indigentiam naturalem necessitas est, quibusve negatis natura ipsa dolet. Talis est frugis provisæ copia; ipsique eos magis commendamus, qui frumentum domum, quam qui supellectilem pretiosam important. Delectat nos certe maximopere, quod cum nuper gravi obsidione urgente, tum multi fame in hac nostra civitate perierint; ipsi tamen potuerimus tot, ac tam bonos familiares, amicosque nobis conviventes servare; non congestis lautis edulíis, sed provisa fabarum copia, ex qua ad certum numerum licuit singulis dietim impertiri.

CAP. XI. *De Prudentia Civili.*

QUod attinet demum ad Civilem Prudentiam, id reputandum haud secus est, quod circa ipsum genus vitæ eligendum est insinuatum.

Nempe, si qui sint natura ambitiosi appetentesque gloriæ, actuosi aliunde, & publicis rebus gerendis idonei; ac insuper ii, quibus aut nascendi conditio, aut sors, & occasio januam facilem ad publicæ rei administrationem aperiat, possunt ii non quietem sectari, sed se publicæ administrationi actuosæque vitæ dedentes, suæ naturæ obsequi: scilicet; cum sint ita comparati, ut ex vita otiosa

perturbationem, & molestiam, dum quod concupiscunt, non assequuntur, trahant.

At si qui aut suapte natura comparati ad otium sint, aut ambitionem vanitatemque vi rationis represserint; aut quid id sit rei experti, quasi ex procellis emerserint; aut tot, tamque magnis exemplis facti cautiores fuerint; haud abs re illi reputabunt esse sibi otium longe præstabilius, neque esse congruum ut illud cum vita actuosa commutent; nisi quid forte interveniat ex parte Reipub. quod eorum industriam deposcat. Unde & concludimus, Sapientem non esse ad Rempub. nisi quid intervenerit, accessurum.

Quidni? cum illi otium sectanti liceat facilius longe ac tutius eundemmet finē consequi, quem sibi viri ambitiosi per pericula ac labores præstituunt?

Nam de horum scopo ut dicam; Non defuere unquam, qui ut securitatem ex hominibus adipiscerentur (ac pro conditione quidem principatus, & regni, ex quibus eam vulgo comparari putant) affectaverint gloria præfulgere, illustresque evadere; existimantes se hac ratione statum securum tranquillumque ex hominibus paraturos. Ac si secura quidem fuit tranquillaque ipsorum vita, ii sunt illud ipsum, quod naturæ est, bonum consequuti: Nisi autem secura tranquillaque fuit (ut revera esse vix potest) tum exciderunt sane ab eo, quod naturæ congruum nancisci ex principatu frustra appetierunt.

At cum Sapientis scopus sit idem, securitas nempe & tranquillitas vitæ: quanto, amabò, compendio ad eum pervenit, cum vitæ civilis turbas fugiens, directo, ac statim, seipsum in profundissima quiete, & quasi in portu omnino silente tranquilloque constituit? Felix profecto, qui pernorit summum Bonum, Beatamque vitam, non in principatu,

cipatu, aut potentia dominatrice consistere; non in numerosa pecunia, aut possessione rerum ampla; sed in vacuitate doloris, sedationeque affectuum, ac dispositione illa animi, quæ ipsis naturæ finibus omnia circumscribens, efficit, ut paucis contentus id obtineat, quod illi nisi imperent multis; opesq; magnas habeant, obtinere se posse diffidunt.

Certe, si de me liceat dicere, felicitati summæ duco, quod factionibus civitatis me nunquam immiscuerim, ac populo nunquam placere adularique studuerim. Ecqua vero id facerem ratione? quando quæ ego scio, non probat populus; quæ probat populus, ego nescio. Quam vero & mihi, & ipsi Metrodoro simul non nocuit, occultis vixisse; cum videlicet inter bona tanta, quibus licuit parvis in hortis inque obscura Melite frui, nobilis hæc Græcia nos non modo ignotos, verum etiam pene inauditos habuit?

Dixi autem, nisi quid interveniat ex parte Reipub. Quoniam si Respub. vocet, ac opera nostra reipsa indigeat, inhumani simus, si cum licuerit plurimis prodesse, nolimus. Simus & nobis ipsis injurii; cum, nisi salva Republica esse nobis non liceat, id, quod maxime cupimus, otiosis.

Haud ergo sic se habet Sapiens, ut videre aliquos licet, qui professi sapientiam, videntur sibi adeo pulchre, præ fastus abundantia, perspectum habere negotium politici regiminis, ut paria Lycurgo ac Soloni moliri se posse confidant.

Ac si rogetur, ut leges ferat, ut & Formam regiminis, & Magistratuum munera præscribat, id non detrectabit; ratus nempe illos, qui primi condidere leges ac jura, & constituere regimen Magistratumq; in urbibus, vitam constituisse in statu securo admodum & tranquillo; cum si quis de medio ista tolleret, vitam viveremus ferarum, & qui alium

haberet obvium, ipſum tantum non devoraret.

Sin vocetur, ut princeps ſit, & juxta leges ac regimen jam conſtitutum Rempub. regat; non detrectabit ſimiliter; ratus, tametſi ea res aleæ plena plerumque ſit, poſſe tamen virum Sapientem ſic proſpecta habere omnia, ſic providere omnibus, ut exigua illi, quod ante dicebam, Fortuna interveniat, & maximæ interim graviſſimæque res conſilio ipſius & ratione adminiſtrentur. Dabit vero operam imprimis, ne, cum hominum infirmiores debitum obſequium potentioribus exhibuerint, iſti illos aut opprimant, aut egere rebus ad vitam neceſſariis, ipſi iis affluentes, patiantur. Quippe, cum is ſit omnis ſocietatis, ac Reipub. adeo finis, ut ex operis mutuis præſtitis, vita omnium ſit tuta, ac beata quam-maxime licet.

Tandem, ſi à Principe vocetur, & occaſio poſcat, ut ſeu conſilio ſeu auxilio obſequium illi exhibeat, id denique non detrectabit; ratus, cum ſit non modo pulchrius, verum etiam jucundius beneficium dare, quam accipere; rem fore ut pulcherrimam, ſic longe jucundiſſimam, beneficium conferre in Principem, ex quo ad tam multos ſit redundaturum. Sed hæc de Prudentia.

CAP. XII. *De Temperantia univerſe.*

SEquitur Temperantia, pars, ut jam eſt dictum, Honeſtatis prior, ac talis quidem, quæ præcipuam Honeſti, ac decori continere rationem videatur. Nempe cum illius ſit munus animum cupientem reprimere, ut Fortitudinis eſt eundem metuentem erigere; minus indecorum habetur puſillanimitate demitti, quam cupiditate efferri; atq; idcirco magis decorum cupiditati obſiſtere, quam adverſus metum eniti.

Initio

Initio vero illud quoque circa Temperantiam observandum est, experi ipsam non propter se, sed quia voluptatem pariat; hoc est, animis pacem afferat, & eos quasi concordia quadam placet, ac leniat. Siquidem, cum in moderandis cupiditatibus versetur, id idcirco in rebus aut expetendis aut fugiendis, rationem, ut sequamur, moneat; non satis est judicare quid faciendum, non faciendumve sit; sed stare etiam oportet in eo, quod sit judicatum.

Plerique autem, quod tenere atque servare id, quod statuere, non possunt, victi & debilitati objecta specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec quid proventurum sit, provident: ob eamque causam propter voluptatem & parvam, & non necessariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore; tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecus incurrunt; sæpe etiam legum, judiciorumque pœnis obligantur.

Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propterea dolores consequantur, & qui suum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id quod sentiunt non esse faciendum; hi voluptatem maximam adipiscuntur prætermittenda voluptate. Iidem etiam dolorem sæpe perpetiuntur: ne, si id non faciant, incidant in majorem.

Ex hoc vero intelligitur, Temperantiam esse expetendam non quia Voluptates aliquas refugiat, sed quod ab illis se continens, molestias declinet, quibus devitatis, voluptates consequatur majores. Id vero interim ita faciat, ut res honestati decorique vertatur; ac intelligi valeat posse eosdem ut Voluptatis, ita decori amantes esse; imo & tales, qui cum omnes virtutes & colant, & retineant, ea plerumque præstent, atque consequantur, ex quibus

quibus manifestum fiat, quanto sit omnibus odio crudelitas, & quanto amori probitas, & clementia; atque ea, quæ maxime mali petant & concupiscant, ad bonos pervenire.

Porro, quia Cupiditatum, circa quas versatur Temperantia, aliæ Naturales, aliæ Inanes sunt; & ex Naturalibus aliæ Necessariæ, aliæ Non-necessariæ (ut prætercam Necessariarũ alias pertinere simpliciter ad Vitam; qualis est cibi, atque potus, unaque voluptatis, quæ in motu est; alias ad ipsam Felicitatem, qualis Indolentiæ, & Tranquillitatis, sive Voluptatis in statu) constat profecto non abs re distinxisse nos in Physiologia Cupiditatum genera tria. Diximus nempe alias esse Naturales, & Necessarias; alias Naturales, sed Non-necessarias; alias neque Naturales, neque Necessarias, sed Inanes, seu ex opinione inani prognatas.

Et quia esse illas Naturales, Necessariasq; diximus, quæ nisi expleantur, dolorem in corpore creant; constat eas, quæ ad nullum dolorem noxamque, nisi expleantur, deducunt, & cum studio tamen vehemente sunt, eas tales evadere non ob necessitatem, sed propter vanam opinionem; ac tametsi principium aliquod à natura habeant, id tamen, quod ultra modũ diffunduntur, non habere ab ipsa natura, sed ab inanitate opinionum, quæ homines reddunt ipsis etiã feris, hujuscemodi diffusioni non obnoxiis, deteriores; quinetiam ipsas Cupiditates probari vel ex eo posse esse non modo non-necessarias, verumetiam non-naturales, quod appetentiam contineant diffluentem, difficileque aut etiam nullo modo explebilem; & plerumque etiã causæ nocumenti alicujus esse jure reputentur.

Ut de quibusdam autem præcipuis speciebus Temperantiæ juxta præcipuas aliquas Cupiditatis species dicamus; seligi possunt Sobrietas, quæ op-

ponitur

ponitur Gulæ, seu nimiæ cupiditati cibi ac potus: Continentia, quæ Libidini, seu cupiditati Venereorum effræni: Lenitas, quæ Iræ, seu cupiditati Vindictæ: Modestia, quæ Ambitioni, seu Cupiditati Honoris: Moderatio, quæ Avaritiæ, seu cupiditati Divitiarum: denique ob affinitatem quæ est inter Cupiditatem ac Spem, ipsa Mediocritas, quæ est inter spem desperationemque Futuri.

CAP. XIII. *De Sobrietate adversus Gulam.*

IMprimis vero dici non potest, quantum sit bonũ Sobrietas, quæ nos ad victum tenuem, simplicem, parcumque reducit; docens nos, quam id sit exiguum, quod natura desiderat; ac planum faciens necessitatem, qua illa laborat, posse rebus tenuibus, paratuque facilibus, cujusmodi sunt polenta, fructus, herbæque, & aqua, abunde sanari.

Id nempe, quod ob indigentiam molestia corpus afficit, præclare, & quantum sat est, eximunt, quæ nullibi non suppetentia, simplicem siccorum humidorumque alimentorum naturam habent; quod superest vero, quicquid in luxum abit, id spectat ad cupiditatem, quæ neque necessaria est, neque occasione alicujus rei molestiam necessario inferentis, creatur: Sed partim, quia quidpiam angit, vellicatque, ob id solum, quod ejus absentia impatienter toleratur; partim, quia absoluta, & sine ullius molestiæ intermistione oblectatio præsumitur; partim, ac, ut paucis dicatur, quia menti inhærent inanes falsæque opiniones, quæ neq; ad sarciendum ullum naturalem defectũ spectant, neq; ad aliquid habendum, ex cujus absentia corporis ipsius compages dissolvatur, tendunt.

Siquidem, vel ipsa, quæ ad manum sunt, abunde sufficiunt obtinendis iis, quibus natura indiget; hæc quippe ejusmodi sunt, ut partim ob simplicitatem,

tatem, partim ob exiguitatem, nullo negotio sint parabilia. Hinc illi quidem, v. g. qui carnibus vescitur, opus etiam est inanimis rebus: at illi, cui sunt res inanimæ satis, dimidio solum opus est; ac ipso quidem tum facile parabili, tum ad apparandum modicis sumptibus egente.

Sunt porro quatuor quædam præcipua commoda, quæ Sobrietas parit. Unum, quod victui simplici, minimeve splendido copiosoque, assuescere, Sanitatis numeros implet. Videlicet opiparæ uberesque epulæ sunt, quæ cruditates, gravedines, podagras, febres, morbosque alios gignunt, exasperant, protrahunt; non escæ simplices, quas natura ut necessarias, ita salutares facit, producitque, & non cæteris quidem animalibus modo, sed ipsi quoque homini, qui illas tamen suo malo depravat, iisque cupediis vitiat, ob quæ deinceps illas deperiens, nihil aliud quam deperit perniciem.

Quamobrem si sapuerimus, cavendum nobis est ab eo cibo, cujus fruitionem deperimus, prosequimurque, & quem tamen ubi illius fuerimus facti compotes, fuisse malo nostro gratum reputamus. Hujuscemodi autem est, qui opiparus est, ac pinguis; quo minus probari carnium usus potest, qui sane potius officit Sanitati, quam ad illam prosit. Argumentoque esse potest, quod cum Sanitas conservetur per eadem, per quæ amissa recuperatur; constet ipsam tenuissimo, & citra carnium usum victu recuperari.

Nihil autem mirum, si hominum vulgus putet esum carnium ad valetudinem conferre; idem enim est, qui existimat sanitatis tuendæ vim esse in ipsis voluptatum quasi prolutionibus; etiam venerearum; quarum tamen est nulla, quæ quicquam prosit alicui; cum & bene sit, nisi etiam noceat.

Alterum

Alterum est, quod hominem ad usus vitæ necessarios expeditum & impigrum facit. Quippe, seu functiones animi requiras, serenitatem, aciem, vigorem animi tuetur; seu functiones corporis; ipsum ut sanum, sic vegetum, agile, diligens tuetur: at repletio, satietas nimia, ingurgitatio, crapula, animum obfuscat, retundit, ac languidum reddit; corpus autem ut morbidum, sic debile, segne, prægravatum facit. Quæso vero ecquid speciatim tibi pollicearis de illo, cui ob vinum largius epotum, gravantur membra, præpediuntur crura, lingua tardescit, madet mens, oculi nant, singultus, jurgia, clamores gliscunt?

Longe sane aberit Sapiens, ut in compotationibus, temulentiaque pernoctetur; qui aut vinuli hemina esse contentus debeat, aut pro potu suavissimo obviam quamque aquam habere. Neque vero id modo; sed longe etiam aberit, ut lautis dapibus se inferciat, aut pinguibus & crassis ventrem oneret, cui sufficere debeant simplicissimæ; imo ipsa naturæ dona.

Quod si hujusmodi tenuium simpliciumque ciborum usus ad habendum Milonis robur, aut universe ad virium corporis contentionem minime confert; neque sane eo robore intensisque viribus Sapiens indiget, si contemplationi quidem, non vitæ actuosæ petulantique sit incubiturus.

Tertium, quod præstat, ut si quando per intervalla sit mensa splendidior, ipsi degustandæ comparati sincerius simus. Non profecto, quod viles cibi æqualem epulis sumptuosis voluptatem non afferant, ubi exempta prorsus fuerit, quæ cibi defectu molesta est, fames (nam polenta etiam & aqua voluptatem maximam pariunt, si quis modo famem sitimq; exspectans, iis, cum indiguerit duntaxat, utatur) sed quod isti assueti lautioribus epulis

earum

earum suavitatem præ saturitate pene continenti non sentiant, perinde ac Sapiens qui ad eam percipiendum, gustatum præ victus tenuitate comparatum affert. Quo pacto accidit illi quoq; ut publicis spectaculis sincere præ aliis, si interesse aliquando iis contigerit, oblectetur.

Quod nego autem tenuissimo victu, id est, contemptissimis escis & potionibus minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandũ; improbari quoque, nisi ab eo non potest qui sibimetij si vanis imponat opinionibus; qui non attendat illos solos magnificentia jucundissime frui, qui ea minimum indigent; qui nunquã siti aut fame pressus, aquam, aut cibarium panem usurparit. Me profecto quod attinet; pane cibario, & aqua vescens, aut non nihil duntaxat casei Citheridii (si quando epulari juvet paulo sumptuosius) superaddens, voluptate abundo in corpusculo; ac nuncium remitto voluptatibus, quæ ex vulgari epularum magnificentia percipiuntur. Unde & efficitur, ut, si modo panem, polentamve, & aquam habuero, paratus sim vel cum ipso Iove de felicitate certare.

An addam vero eduliorum magnificentiam ac varietatem non modo ipsã animam perturbatione non exuere, sed ne augere quidem voluptatem in corpore; quando ipsa quoque, eo, quod dolebat, exempto, finem reperit? Exempli gratia, carnium usus, de quo mox loquebar, nec speciatim adimit quidpiam, quod naturæ molestum sit; neque aliquid peragit, quod, nisi compleatur, in molestiam sit abiturum. Interim autem gratiam habet violentam, ac fortassis quoque ex contrario mistam; quatenus ad vitæ durationẽ minime valet; confert autem solum variandis voluptatibus, similis usibus veneris, vinorumque peregrinorum

grinorum potationibus, ſine quibus poteſt natura ſeu vita manere; cum ea ſine quibus manere non poteſt, compendioſa penitus ſint, facileque & ſalva juſtitia, liberalitate, tranquillitate, otio plurimo obtineri poſſint.

Ac tali-ne perſuaſione ſint homines vulgares, nihil eſt quod moremur: viget ſiquidem petulantia intemperantiaque in id genus hominibus; adeo proinde, ut verendū non ſit, ne quandoque deſint, qui animalibus veſcantur. Nam, ſi omnes quidem optime de rebus ſentirent, nihil foret opus aucupio, vel aucupibus, piſcatoribus, aut ſubulcis; ac hujuſcemodi animalia degentia per ſe, & incuſtodita, præfectoque carentia, brevi perinde perderentur, devaſtarenturque ab aliis inſidiantibus, multitudinemque abſumentibus, ac in aliis innumeris, quibus homines non veſcuntur, contingit. At vero multiplici ſemper, vel omnigena potius vigente deſipientia inter homines, non deerunt unquam innumeri, qui ea depaſcantur, heluones.

Quartum denique, quod nos reddit interritos adverſus fortunam. Nempe illi timeant fortunam oportet, qui ſumptuoſe vivere aſſueti, arbitrantur non poſſe vitam non miſerrime tranſigi, niſi ſuppetat unde dietim minas talentaq; impendant. Ex quo efficitur, ut plerumque vitæ negotioſæ obnoxii fiant; & plerumque rapinas, cædes, ſceleraque ſimilia patrent. At, cui viles cibi, ut fruges, oleraque ſufficiunt; cui ſunt panis, & aqua ſatis; cui eſt intra hæc deſiderium cluſum; quid eſt, quod ille fortunam timeat? Quotuſquiſque enim eſt ad iſta pauper? Quænam fortunæ malignitas ad hæc uſque ſeſe demittit? Eccui ita invidet, ut non fabas, non lenticulas, non fructus, non herbas facile comperiat? Nam de aqua quidē paſſim occurrente, quid neceſſe eſt dicere?

Ego

Ergo certe, ut de me ipso, verecunde licet, pergam dicere, ipsis Hortulorum plantaribus contentus, & lætus iis sum, & volo hoc etiam pro foribus esse inscriptum, Hospes, hic bene ma. ebis ; Hic summum bonum voluptas est. Paratus erit ipsius domicilii custos, hospitalis, humanus; & te polentia excipiet; & aquam quoque large administrabit: & dicet, Ecquid bene acceptus es? Non invitant enim hi hortuli famem, sed exstinguunt; nec majorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant.

In hac voluptate ego quidem consenui, qui & cum rationibus mecum initis deprchenderim ne toto quidem esse me pasci, nihilominus certos habeo dies, quibus maligmius famem exstinguam; visurus an aliquid desit ex plena & consummata voluptate; vel quantum, & an dignum, sit quod magno labore pensetur.

CAP. XIV. *De Continentia adversus Libidinē.*

DEinde, Virtus quoque eximia ipsa est Continentia, sive abstinentia à Veneriis ; quippe quorum usus, ut paulo ante dixi, nunquam prosit; & præclare agatur, nisi etiam noceat.

Iis certe abuti intemperanter, est facere vitam vigore effœtam, curis anxiam, morbis molestam, duratione brevem; Quo fit, ut vir Sapiens esse in eo debeat, ut & capi se amore non sinat, & longe sit ut reputet esse Amorem quidpiam, quod immittatur divinitus ut illi propterea esse indulgendum videatur.

Et quo minus quidem amore capiatur, ac ut incentivo ad venerea careat, nihil æque prodest atque tenuis victus, de quo dictū mox ante est quando, quæ ex nimio eduliorum usu turgescit copia

seminis,

ſeminis, & fomes & pabulum eſt, quo creatur amoris incendium; ſed & confert ſecundum hoc, tū honeſta, & quæ præſertim circa Sapientiam eſt, occupatio; tum meditatio incommodorum, quibus obnoxii illi ſunt, qui ſe ab amore abripi ſinunt.

Nam univerſe quidem mulieris puerive amori ſe addicere, illud ſecum trahit, ut vires abſumantur, pereant labores, labatur familiaris res, vadimonia fiant, officia langueant, fama ægrotet: ac dum Sicyonia in pedibus, grandes Smaragdi in digitis, aliaque ornamenta in corpore rident, animus ipſe ſe, tanquam ſibi male conſcius remordeat, quod deſidioſe ætatem agat, annoſque bonos perire ſinat; cæteraque id genus alia, quæ enumerare eſt promptum.

Speciatim vero ecquid mali non trahit, vel rem habere cum ea muliere, qua leges interdixerint? Longe ſane aberit ſapiens, ut quidpiam tale cogitet, cum abſterrere ipſum debeat vel ingens illa ſollicitudo, qua ſunt præcavenda, quæ multa & magna intercurrunt pericula; cum & plerumque eveniat, ut qui hæc adoriuntur, vulnerentur, contrucidentur, aut adigantur ad carceres, ad exſilia, ad graviores pœnas. Unde & efficitur, quod ante dixi; ut nempe propter voluptatem & parvam, & non neceſſariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere poſſent, ſeſe dolori maximo, pœnitentiæ puta graviſſimæ ſubjiciant.

Niſi proinde Incontinentem eſſe, ac molliter uni hujuſcemodi voluptati ſuccumbere, non eſt ſe interim fraudare voluptatibus & multis, & magnis, quibus fruitur, qui continenter, & ſub legum præſcripto vivens, Sapientiæ ſic vacat, ut Mentē quidē neque hebetet, neque curis excruciet, neque affectibus cæteris perturbet; corpus autem neque enervet,

enervet, neque morbis vexet, neque dolore torqueat; ſicque bonum illud ſummum conſequatur; quod, ut ante dixi, non ipſa puerorum mulierumque conſuetudo, uti neque piſcium deliciæ, neque aliæ cupidiæ menſæ lautioris parere poſſint.

Prætereo vero non ſubeſſe, cur dum abſtinentia à Venereis hic univerſe commendatur, quiſpiam inferat eſſe ergo etiam à legitimis nuptiis abſtinendum; Quippe, quæ noſtra hac de re ſit ſententia, eſt jam ante dictum. Addo hic ſolū, quod dixi, Amorem non immitti divinitus, eo facere, ut intelligatur, ſi quis liberis careat, nulloſve ex uxore ſuſcipiat, non eſſe id Cupidini Venerive iratis tribuendum; ſperandumque ut votis atque ſacrificiis potiuſquam remediis naturalibus evadere in Parentem poſſit.

Addo autem præterea abfuturum ſapientem, ut Cynicorum ritu vivat, ſeu ea ſit inverecundia, quam iſti in propatulo oſtentant. Nam quod ſe dicunt naturā ſequi, & reprehendunt, ac irrident, quod ea quæ turpia re non ſunt, verbis flagitioſa dicamus; quæ turpia ſunt, nominibus appellemus ſuis: Nā latrocinari, fraudare, adulterare, re turpe eſt, ſed dicitur non obſcœne; liberis dare operam, re honeſtum eſt, nomine obſcœnum, pluraque in eandem ſententiam adverſus verecundiam diſputant: Non videntur ſatis advertere, vivere ſe in ſocietate, non vero in agris, & ferarum ritu quo modo naturam pure ſequerentur.

Quippe ex quo nomen ſocietati dedimus, jubet nos natura eo fine ſervare leges ſocietatis, ut fruentes communibus bonis, malum nobis non accerſamus, quale eſt, niſi alia pœna, aut ſaltem infamia, ſive ignominia, quæ ſequitur inverecundiam, defectumve ejus pudoris, quem ejus, in qua vivimus, ſocietatis mores præſcribunt, & à quo, in voce, adſpectu,

ſpectu, aliiſque adjunctis ſpectato, ea, quæ merito laudatur, Pudicitia eſt dicta.

Addo denique facere non parum, ut ad Pudicitiam, ſic univerſe ad Continentiam, & à Muſica, & à Poetica abſtinere, quatenus ab utraque ſunt, & cantilenæ, & eæ voces, quæ ſuavitate quadam fuſæ, aliud nihil ſunt, quam libidinis incentiva.

Nempe hac de cauſa noſtra eſt ſententia ſolum Sapientem de utraque recte, & ut virtutem decet, verba facere, quod cæteri illecebris utriuſque facillime capti, utrique indulgeant; ſolus ſapiens damno, cujus cauſa ſunt, perſpecto, eas eliminet; declarando Muſicam eſſe inter cætera, ut bibacē, & pecuniarū facile prodigam, ita ſegnitiei amantem, & ad omne bonum honeſtum generoſumque opus inutilem: Poeticam vero, inrer cætera, eſſe eā, quæ homines ſemper in vitia, ac potiſſimum in libidinem pronos fecerit, etiam ipſorum Deorum exemplo; cum ipſos ut ira inflammatos, ſic libidine furentes induxit, effecitque, ut videremus non eorū modo bella, pugnas, prælia, vulnera, odia, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus; ſed etiam querelas, lamentationes, vincula, cum mortali genere concubitus, mortaleſque ex immortali procreatos, cæteraque id genus, à quibus ſane homines, quibus mens fuerit, abhorreant.

CAP. XV. *De Lenitate adverſus Iram.*

ADhæc Lenitas, ſive Manſuetudo, ad quā etiam Clementia & Miſericordia referuntur, ita adverſus Iram, Vindictæve cupiditatem comparata, ut laudatiſſima Virtus ſit; quoniam [illegible] inſectatur, [illegible]tiſſimum Immodica, gignit [illegible] ira, ac po[illegible] Iram mens effervescit [illegible]. Quippe permicat ardor [illegible], caligineque ſuffunditur, oculis, pectus rumpitur fremitu, dentes

dentes quatiuntur, vox strangulatur, horrent capilli, & facies succensa minasque intentans ita horrenda, fœdaque aspectu, ut mens tam sui impotens, quam omnis decori oblita videatur: Lenitas vero sic mentem sanat, sanamve potius sic continet, ut neque ipsa emoveatur, neque passio in corpus exeat, qua quidpiam præter decorum fiat.

Cæterum, cum Ira accendi efferveſcereque ex acceptæ injuriæ opinione soleat; injuria vero inferatur ab hominibus præ ipsorum aut odio, aut invidia, aut despicientia; Qui fieri poterit, ut sapiens ita injuriam toleret, ut erga inferentes lenis atque placidus maneat? Nempe rationis præsidio fretus, quo & jam dixi illam adversus fortunam se comparaturum. Quippe injuriam habet in rebus fortuitis, matureq; agnoscit non esse in sua situm facultate, ut cæteri hominum sint justi, passionibusque non abripiantur; ac ideo tam parum irascicitur commoveturque ob injurias illatas ab hominibus, quam ob incommoda, aut damna, quæ à fortuitis casibus, universeque ab aliis causis extra facultatem positis, adveniunt.

Non commovetur, exempli gratia, propter fervores, aut algores, qui à tempestatibus inducuntur; quoniam tempestatum suas vices obeuntium hæc natura sit, quā immutare ipse non possit; quamobrem neque commovetur ob injurias, quas inferunt petulantes & improbi, quod illi pro sua natura sic agant, & ut secus agant, naturamve mutent, in ipso non sit. Neque vero aliunde esse contrarium putat rationi ac sapientiæ malum malo e[illegible]re (scilicet præter nocumentum quod exsamus, qu[illegible]cidit, accersere sibi sua opinione inadjic[illegible] ignominia, [illegible]tionem) aut quia alius voluit trinsecus a[illegible] pudoris, qu[illegible], itadesipere ut motrinsecus pertur[illegible] molestia animum ejus afficere, & d[illegible]cetur. lestiam admittens, illi quasi grat[illegible]

Ac

Ac par est quidem virum Sapientem bonæ famæ ...ram eatenus habere, quatenus despectui non sit; ...uidem nonnullæ etiam voluptates ex bona fama ...oficiscuntur, uti ex mala, & ex contemptu ipsam ...nsequente, aliquæ molestiæ; Verum bonæ famæ ...ra est habenda, non tam ulciscendo injuriam, ...t irascendo in inferentem ipsam; quam bene ...noxieque vivendo, neque contumeliæ aut male-...icentiæ veram ullam causam occasionemve præ-...endo. Nempe hoc præstare nostræ opis est, non ...ero ut alius sua non utatur malignitate.

Quo fit, ut si etiam, qui tibi est infensus, ac se ...ro inimico gerit, quidpiam postulet, id dene-...andum ipsi non sit; si modo & liceat, & possis ...roinde securus ab eo fieri, qui à Cane non diffe-...at. sitque adeo quadam quasi offa placandus. ...uanquam nihil satius tutiusque est, quam illius malitiæ, ut vitæ innocentiam, sic propriæ consci-...ntiæ securitatem opponere; &, quod superest, ...stendere se injuria superiorem esse.

Profecto vero, cum fieri etiam possit, ut Sapiens, quod ante dicebam, vocetur in jus, & non modo injuriam, sed etiam calumniam, accusationem, damnationem patiatur; Cogitat tunc quoque, esse quidem situm in sua potestate, ut bene & ex virtute vivat; sed non, ne cæteros erga se malignos injustosque experiatur, neve ab ipsis præter fas & æquum accusetur, causamque apud Judices etiam iniquos dicere teneatur. Quare, neque accusatoribus, neque testibus, neque judicibus irascitur suis; sed bona fretus conscientia, nihil de sua lenitate tranquillitateque remittit; & se hoc quoque casu superiorem habens, spectat ipsum intrepide, & in judiciis animose intrepideque versatur.

Neque porro est, quod quispiam objiciat repugnare hisce, quæ de lenitate jam doceo, id quod

supra

ſupra de famulorum caſtigatione dictum eſt. Quoniam & ad dyſcolos ſolum caſtigationem redigimus; & illam in familia, non ſecus ac in Repub. animadverſionem in ſceleſtos, neceſſariam eſſe manifeſtum eſt;&,ut Princeps,aut Magiſtratus civium ſcelera citra iram punit, ita poteſt Paterfamilias citra iracundiam famulorum delicta. Non repeto autem id, quod dictum eſt, de indulgentia erga illos, qui bonæ alioquin indolis, diligenteſque exſtiterint.

Hiſce addo virum Sapientem non leniter modo injurias laturum, non manſuete modo veniam habiturum; ſed officioſe etiam illi,qui ſeſe in meliorem frugem receperit, gratulaturum. Quippe, cum Initium ſalutis ipſa peccati notitia ſit, ideo gratulatio inſtituenda eſt, ut ſicut ob talem notitiam peccati horror incutitur;ita illius quod fieri debuit, quodque deinceps faciendū eſt,pulcritudo exaggeretur,ſtudiumque illius magis incaleſcat.

CAP.XVI. *De Modeſtia adverſus ambitionē.*

AD Modeſtiam quod atinet, ſufficere pene ea poſſunt,quæ ſuperius deducta ſunt, ubi oſtendimus Sapientis non eſſe, affectare Magiſtratus, honoreſve in Repub. ſummos: verum ſe ita continere, quaſi in angulo quopiam deliteſcat. Quare & inculco hic ſolum, quod conſilium cuique amicorum do: Occultus ſeu Privatus vive(ſed cum ea tamen cautione, niſi quod ex parte Reipub.intervenerit)quando,ut vel ipſa docet experientia, Is bene vixit, qui bene latuit.

Nimiſquam certe eſt familiare, ut videamus illos,qui ad ſummum ſuccedunt honorem,dijici invidia,quaſi fulmine;ac ſero demum agnoſcere, ſatius multo eſſe quietem parere, quam ſudando,

&

& per angustum ambitionis iter luctando, regere imperio res velle, eoque evehi, unde nihil sit aliud, quam casus & magnus & præceps timendus. Quid, quod isti, quos gloria honoreq; præfulgentes vulgus suspicit, infelicissimi adeo sunt, quod intra pectus gravissimis molestissimisque curis corrodantur. Cave scilicet credas illos vivere animo securos; quandoquidem fieri non potest, ut qui esse timendi videntur, ipsi multos non timeant.

Et licet videas illos classes longe lateq; demittere, imperitare legionibus, stipantiū turba circumdari, cave putes illos degere tranquille, aut omnino sinceræ ullius voluptatis participes fieri: quoniam hæc omnia ridicula, ludibriaque, & insomnia sunt, quatenus & metus, & curæ sequaces non metuunt revera strepitus armorum, non reverentur fulgorē auri, non splendorem purpuræ; verum audacter inter Reges, rerumq; potentes versantur, ac vulturis Poetarum instar, ipsa præcordia depascuntur.

Cave quinetiam existimes proficere quidquam nostro in corpore istam regni gloriam, nobilitatem, gazam; cum videre præsertim liceat, non discedere citius febres, si in picturis textilibus, rubentique ostro jacteris, quam si in veste plebeia cubes: ac nos nihil lædat veste purpurea auroque & monilibus pretiosis onusta carere, si nobis modo plebeia sit, quæ frigus arcere à corpore possit. Quid vero si pannis, stramentisque lætus doceas quam vani mortales sint, qui non intelligentes quam ea sint parva, quæ beatam vitam faciunt, ad hæc, quæ habentur magnifica, animis attonitis inhiant? Magnificentior, mihi crede, sermo tuus in grabato videbitur, & in Panno: non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur.

Certe, & tametsi aliunde domus ipsa argento non fulgeat, auro non renideat, citharis non reboet,

aurea juvenum simulacra lampadas manibus tenentia, ut suppeditent lumina epulis nocturnis, non habeat; nihilo profecto est minus jucundum corpora curare molli prostratos in gramine, & propter quidem aquæ rivum, ac sub altæ arboris ramis, & tempestate præsertim verna, qua herbæ floribus conspergunt, cantus avium mulcent, perflant Zephyri, tota denique natura arridet.

Quare, & cui sic vivere in agris, aut in hortulis suis licet, Quid est, quamobrem honores ambiat, & non potius sese modeste contineat? Nam & aliunde quærere gloriam ostentatione virtutis, scientiæ, eloquentiæ, nobilitatis, opulentiæ, famulitii, vestium, formæ, incessus, & similium, ridiculæ est vanitatis; ac in hisce omnibus Modestia exigit hoc solum, ut ne quid præ rusticitate, insulsitate, neglectu nimio adversus decorum peccetur. Scilicet, ut ante dicebam, æque vilis est abjectiq; animi ob ista insolescere, & ob jacturam absentiamve eorundem animo demitti.

Hinc, si forte Sapiens aliquas majorum, aliorumve statuas, Imaginesve habuerit, longe erit, ut eas ostentet, gloriamve ex iis quæriret; & licet illas non negligat, sollicite tamen in porticibus, potiusquam alibi, collocet, ac servet.

Sic vero neq; sollicitus de sepultura admodum erit, neque de ea quidpiam sumptuosum mandabit. Id solum ipsi curæ erit, quod possit successoribus utile jucundumq; esse; ratus, quod ad se, corpusve mortuum attinet, interfore parum, quo se modo habeat. Quippe vanitatem etiam ultra mortem propagare insanum est: uti & prætextus quo aliqui nolint, ut ante objiciebam, dentibus ferarum laniari: Nam si id quidem malum sit; qui non sit acerbum ignibus torreri, in melle situm suffocari, rigescere sub marmore, terræ pondere obtritum urgeri?

CAP. XVII. *De Moderatione adversus Avaritiam.*

SEquitur Moderatio, ſeu illa animi diſpoſitio, qua quis parvo contentus eſt, quaque profecto nullum majus adeſſe homini bonum poteſt. Nempe eſſe parvo contentum, res eſt omnium ditiſſima; quando & grandes divitiæ ſunt ad legem naturæ compoſita paupertas. Scilicet modo non eſurire, non ſitire, non algere, contingat; felicitas divinæ par eſt; & cui hoc habenti, nihilque aliud aventi deſunt cætera, utcumque pauper vulgo habeatur, is ditiſſimus nihilominus eſt.

Quam vero res honeſta eſt hæc paupertas, læta cum ſit, contentaque eo, quod eſt ſatis; hoc eſt, iis naturæ divitiis, quæ ad hoc ſufficiunt, ut, quod dixi, non eſuriat, non ſitiat, non algeat! Sane quando iſtæ Naturæ divitiæ terminatæ ſunt, facileque parabiles; earum vero, quæ juxta inanes opiniones concupiſcuntur, nec modus ullus, nec finis inveniri poteſt: Gratiæ ſunt habendæ naturæ beatæ, quod neceſſaria paratu facilia; & quæ paratu ſunt difficilia, non neceſſaria fecerit.

Et cum oporteat virum ſapientem in ea eſſe ſpe, ut tota vitæ ſerie defuturum ſibi nihil ſit; nonne hanc ſpem abunde fovet perfacilis rerum iſtarum tenuium parabilitas; cum alioquin illa, quæ ſumptuoſa ſunt, bene ſperantem perinde non faciant; & hacce de cauſa homines vulgares tametſi plurima poſſideant, perinde tamen, ac ſi illa defectura ſint, congerendis ſemper, quæ nunquam cumulo perfecto habeantur, laborent?

Unde & debet facere ad hoc, ut contenti ſimus facile parabilibus, ſimpliciſſimiſq; rebus, meminiſſe quemadmodum ne omnes quidem in unum congeſtæ divitiæ quicquam virium habeant ad animi

perturbationem præclara aliqua ratione solvendam; mediocres autem, passimque obviæ, & ad obtinendum comparatissimæ res, incommodam corpori indigentiam tollant, cum & aliunde ejusmodi sint, ut cogitanti mortem, dimittere ipsas haudquaquam sit grave.

Miseræ sane hominū mentes, cæcaq; eorum pectora! Nolle videre ipsam naturā nihil sibi aliud dictare, quā ut summoveant à corpore id, quod propter indigentiā dolet, &, quod superest, fruantur jucunda, & sine cura metuq; mente: Non vero ut se tota vita ad id habendū comparent quod sit ad vitā necessarium; atq; ita quidem inhiantes, quasi tum quoque victuri sint, cum vita frui desierint; non pervidentes utpote, quam sit lethale omnibus nobis ab ipso exortu pharmacum propinatum.

Quod si ea, quæ sufficiunt, & ad quæ nemo pauper est, delicias quoq; quas hominū vulgus deperit, non ministrant; iis tamen natura non eget; neq; desinit interim sinceras ex tenuibus simplicibusque id genus rebus voluptates suppeditare, quēadmodum dictum jam est. Unde & sapiens sic est affectus, circa eas res, quæ pecuniæ cupiditatem afferunt, (quo nempe amori, ambitioni, quotidianis sumptibus copiæ suppetant) ut, cum procul ab iis omnibus rebus absit, non sit, cur pecuniam magnopere desideret, vel curet omnino.

Quod dico autem, Divitiarum, quæ juxta inanes opiniones concupiscuntur, nec modum ullum nec finem esse; ideo est, quod cum parvo natura satietur, inanis opinio cupiditati præiens, cogitet semper aliquid, quod non habeatur, & quasi adhuc desit, cupiditatem ad illud vocet. Unde & efficitur, ut cui Pauca non sufficiunt, satis illi esse nihil possit; sed quo plures opes congestas habuerit, eo plures sibi reputet deesse.

Quam-

Quamobrem, cum nunquam penuria ſit parvi, debet vir Sapiens, cui illud adeſt, grandes, quod dicebam, putare divitias; ſiquidem illis nihil deeſt, cum cæteræ quantumvis magnæ, parvæ ſint, quoniam deeſt illis, quod ſit infinitum. Ex quo conſequitur, ut cui ſua non videntur ampliſſima, licet totius Mundi dominus evaſerit, miſer tamen ſit; quippe cum miſeria indigentiæ ſit comes; & illi, qui adeptus totum Mundum fuerit, defuturi ſunt Mundi cæteri, quos vana opinio haud ſecus monſtrabit, quam pauca habenti totum iſtum Mundum concupiſcendum monſtraverit.

Vis proinde quempiam divitem facere? ſcito non divitiis ejus adjiciendum, ſed cupiditatibus detrahendum eſſe. Tunc enim ſolum, cum inanibus cupiditatibus reſectis, ſeſe ad naturam compoſuerit, nihilque amplius, quam quod illa exigat, concupierit, ſentiet ſe revera eſſe divitem; quia tunc ſolum ſibi nihil deeſſe ſentiet. Unde & hoc illi inculcandum eſt; Si ad naturam vives, nunquam eris pauper, Si ad opinionem, nunquam dives. Exiguum natura deſiderat, opinio immenſum.

Hæc certe animi diſpoſitio, ſeu mavis facultas, qua ſibi ipſi temperando, quicquid neceſſarium naturæ non eſt, ex cupiditatibus detrahitur, una cum adjuncta ſimpliciſſima ac facillima rerum neceſſariarum parabilitate; hæc, inquam, diſpoſitio eandem parit ſecuritatem, quæ habetur ex placido ſeceſſu, devitationeque multitudinis; quando illius beneficio, verſanti etiam in ſocietate, mediaque multitudine, nihil amplius deeſt, quam ſeorſum agenti.

Ex eodem vero capite eſt, quod quiſquis unquã ſibi fiduciam ſecuritatemq; ex rebus externis, qua optima ratione licet, comparare aggreſſus eſt, is poſſibilia quidem paratu, tanquam à ſe non aliena

quæsivit; at impossibilia pro alienis habuit. Quinetiam possibilium bene multa non attigit; ac ea omnia, quæ obtinere nihil fuit necesse, abdicavit.

Porro hujusce abdicationis detractionisq; memoratæ defectu; quantæ quæso miseriæ est, hominem, ut pertuso vase continuo haurire, neq; mentem unquam explere? Nam, ut taceam multis parasse divitias, mutationem fuisse, non finem miseriæ; sive quia curis se onerarunt, quibus antea erant immunes; sive quia locum fecere insidiis, quibus & captati & impetiti fuerint: ut inquam id taceam; hoc saltem miseriæ est summæ, te, quo pascaris uberius, eo majore fame cruciari.

CAP. XVIII. *De Mediocritate inter spem desperationemque futuri.*

DEnique vero, cum omnis universe cupiditas ad id feratur quod non habetur, & concepta habendi spe, quasi habendum proponitur; unde & spes cupiditatem lactans, quadam cum voluptate est; uti & opposita desperatio fovens metum, ne quod concupiscitur, non habeatur, non est sine molestia: ideo aliquid subjiciendum est de Mediocritate, quæ tum generatim adhibenda est, circa id, quod concupiscitur, ac esse aut speratur, aut desperatur futurum; tum speciatim circa vitæ durationem, sive potius perpetuitatem, cujus ut cupiditas accenditur, ita desperatio discruciat.

Itaque illud mente imprimis generatim tenendum est; id, quod est futurum, ac in rebus quidem contingentibus, neque omnino nostrum, neq; omnino non nostrum esse. Videlicet, ut neque illud, tanquam eventurum haud-dubie speremus, quod aliquo casu interveniente diverti valeat; neq; etiam, tanquam haud-dubie non eventurum desperemus,

mus, quod possit, à quo avertatur, nullus casus intervenire: sicque efficiatur, ut non destituti omni spe, sine voluptate aliqua non simus; aut omnino frustrati spe, molestia quapiam afficiamur.

Illud certe discriminis inter Sapientem Stultumque est, quod Sapiens expectet quidem futura, sed ab illis tamen non pendeat: interim autem & potiatur præsentibus (animadvertendo quanta sint ea, quamque jucunda) & præterita grate recordetur: Stulti autem vita, ut supra dicebam, ingrata ac trepida sit, quod tota in futurum feratur.

Quam-multos nempe videre licet, qui non meminerunt præterita bona; non fruuntur præsentibus? Futura modo expectant, quæ, quia certe esse non possunt, conficiuntur & angore & metu, maximeque cruciantur, cum raro sentiunt frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ; Nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiundi spe inflammati, multos labores magnosque susceperant. Ne quid dicam de istis aliis, qui minuti, & angusti, omnia desperant, ac ut plurimum sunt malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi.

Dico vero sapientem virum præterita bona grate meminisse; quoniam queri satis non possum, quod nimis ingrati adversus præterita simus; quod quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus; cum certior nulla sit voluptas, quam quæ jam eripi non potest. Præsentia videlicet bona nondum tota in solido sunt; potest illa casus aliquis incidere; futura pendent, & incerta sunt; id solum, quod præteriit, inter tuta sepositum est.

In bonis autem præteritis non illa modo habeo, quibus potiri consensum fuit, verum ipsam quoq; malorum, quæ potuerunt nobis incidere, devitati

onem; neque minus ipſam ab iis, quæ inciderunt, ac eſſe potuerunt diuturniora, liberationem, ac una ipſam recordationem, reputationem, gratulationem, quod fuerint tolerata conſtanter.

Quod attinet porro ad cupiditatem producendi in immenſum vitam; innui jam illam viro Sapienti idcirco eſſe reſcindendam, quod in promptu ſit deſperatio, quæ ſine moleſtia angoreq; non eſt. Facit vero huc cogitatio illa, quod ex infinito tempore ætatis non major voluptas poſſit percipi, quam percipiatur ex hoc, quod videmus eſſe finitum; ſi quis modo illius fines recta ratione dimetiatur.

Quippe, cum ratione dimetiri fines voluptatis, nihil aliud ſit, quam reputare, ut ante dixi, Voluptatem ſummam non aliam, quam vacuitatem tum doloris, tum perturbationis eſſe; conſtat illam neque majorem, neque minorem fieri longinquitate temporis; neque minorem remiſſioremve ejuſdem brevitate reddi.

Et quamvis ſperata productior, ſeu longioris ævi voluptas videatur voluptatem præſentem intenſiorem facere; id tamen apud eos, qui voluptatis finem non recta ratione, ſed cupiditate inani metiuntur; quique ſic ſe habent, quaſi cum non erunt, ſeu vita deſierit, ſint ſenſuri moleſtiam ob privationem voluptatis, quam ſentirent ſi ſupereſſent. Ex quo factum eſt, ut ante monuerim exquiſitam notitiam, quod mors nihil pertineat ad nos, præſtare, ut hac vita mortali fruamur, non quidpiam temporis incerti adjiciendo, ſed immortalitatis cupiditatem abjiciendo.

Quamobrem, cum præſcripti ſint à natura fines voluptati corporis, ac illos temporis æterni deſiderium adimat; neceſſe eſt mens, ſeu ratio ſuperveniat, quæ, ut par eſt, ratiocinando de hujuſmodi finibus, ac deſiderium eliminando ſempiterni temporis,

poris, vitam undique perfectam constituat, efficiatque, ut ea contenti, haudquaquam ipsa temporis infinitate indigeamus.

Quinetiam, ne tum quidem voluptate frustrabimur, cum rerum mortalium conditio excessum è vita molietur; quippe, prout optimæ vitæ perfectum, atque adeo delectabilem nanciscemur finem; discedentes videlicet tanquam convivæ vitæ pleni, & debite persuncti eo munere, quo persuncturi accepimus vitam.

CAP. XIX. *De Fortitudine universe.*

FOrtitudo superest, quam alteram partem Honestatis esse ideo diximus, quod comparata adversus Metū, & quicquid incutere eum solet, præstet; ut qui se non timide & ignave gerunt, sed animose & fortiter, gerere se honeste & decore dicantur. Cumque res late pateat, tum videtur potissimum sumpsisse occasionem ex bello, in quo qui sese fortiter, atque adeo honeste gerunt, gloriam præ aliis adipiscuntur; exindeque fit, ut Honestum fere intelligatur id, quod est populari fama gloriosum.

Esse autem & hanc virtutem comparatā ad voluptatem, quatenus exposita est, vel ex eo intelligitur, quod neq; laborū persunctio, neque perpessio dolorū per se ipsa allicit; nec patientia, nec assiduitas, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne Fortitudo quidem: Sed ista sequimur, ut sine cura metuq; vivamus, animum, & corpus, quantum efficere possumus, molestia liberemus.

Ut enim mortis metu, exempli gratia, omnis quietæ vitæ status perturbatur: & ut succumbere doloribus, eosq; humili animo imbecilloq; ferre miserum est; ob eamq; debilitatem animi multi parentes, multi amicos, multi patriam, plerique

etiam seipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus & excelsus omni est liber cura & angore; cum & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati; & ad dolores ita paratus est, ut meminerit maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla quietis, mediocrium non esse dominos, ut si tolerabiles sint, feramus; sin minus, æquo animo è vita, cum ea non placeat, tanquam è theatro exeamus.

Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec Fortitudinem patientiamque laudari suo nomine, sed illas rejici, quia dolorem pariant; has optari, quia voluptatem.

Quod dixi porro Fortitudinem comparatam esse ut adversus Metum, sic adversus omnia quæ incutere metum solent, eo tendit, ut intelligamus eadem esse mala, quæ ut præsentia cruciant, sic futura metuuntur; atque idcirco addiscamus ea, quæ futura aut ipsi nobis fingimus, aut quomodocumque apprehendimus, non metuere; ea vero, quæ præsentia sint, patienter constanterq; ferre.

Ac ex variis quidem malis, quæ ipsi nobis fingimus, neq; reipsa futura sint, præcipua sunt, quæ vel Diis metuimus, quasi ipsi aut mali sint aut esse mali authores possint: vel à morte, quasi ea secum, futurumve post se malum aliquod sempiternum trahat. Ex iis autem quæ & sic metuimus, ut advenire valeant, & sic interdū præsentia sunt, ut nos molestia afficiant, ea sunt, quæ aut Dolorem corpori inferunt, aut Ægritudinem in animum inducunt.

Et quæ Dolorē quidem creant, sunt morbi, flagra, ignis, gladius, id genus alia; quæ vero Ægritudinē, ea, quæ dicuntur mala externa, cujusmodi sunt aut publica illa, tyrannis, bellum, eversio patriæ, pestis, fames, &c aut privata, aut servitus, exilium, carcer, infamia, orbitas, & quæ id genus alia sunt.

Id vero discriminis est inter hæc omnia ex una parte,& Dolorem Ægritudinemq;ex alia;quod dolor atq; Ægritudo mala per se sint,ista omnia non sint,nisi quatenus ad dolorem ægritudinemq; referuntur,ut causæ: Neq; enim, nisi dolorem & ægritudinem parerent,foret quamobrem refugerentur.

Et pauca quidem ex ordine attingenda de istis sunt: sed adnotandum prius est, Fortitudinem non quasi natura, sed quasi rationis consilio ingeneretur,esse habendam. Differt scilicet Fortitudo ab Audacia, Ferocitate, inconsulta Temeritate, quæ in Brutis etiam animantibus reperitur,quippe cum propria sit virorum, & ex consilio quidem seu prudenter agentium; sicque metiri illam oportet, non corporearum virium robore atq; impetu, sed firmitudine animi, honesto instituto seu proposito constanter hærentis.

CAP. XX. *De Fortitudine circa Metum Numinis.*

VIdetur autem esse imprimis de duplici quodam gravissimo metu dicendum: Quia si quid unquam mentis finem,summamve,quæ animi sit propria, voluptatem peperit, ipsa fuit expunctio earum opinionum (adde & ipsis affinium)quibus metus maximi ipsi menti incutiebantur. Scilicet miseri mortales in eo semper sunt, quod non sanis quibusdam ducantur opinionibus,sed quopiam rationis experte affectu, ut non definientes proinde ratione id, quod revera malum est, parem, neque minus intensam perturbationem suscipiant, quam si illa revera essent, propter quæ turbantur.

Quod solet porro priore loco maximum metū incutere, maximamque adeo perturbationem creare in hominum mentibus, illud est, quod existimantes

ſtimantes eſſe quaſdam Beatas atque immortales Naturas,cenſent tamen ipſis ineſſe contrarias hiſce attributis voluntates, actiones, paſſiones, cujuſmodi ſunt ſollicitudines, negotia, iræ, gratiæ, ex quibus contingat ut malis detrimenta maxima, & bonis præſidia ab ipſis naturis, hoc eſt, Diis, adveniant. Nempe homines innutriti propriis, hoc eſt, humanis affectibus, ſimiles ſui Deos fingunt, & admittunt; & quicquid affectuum ſuorum non eſt, illud reputant ab ipſis alienum.

Quamobrem & dici non poteſt, quam infelix ſe genus humanū reddiderit,cum talia Diis tribuit,ac Iras præſertim acerbas adjunxit,ob quas animi formidine Divûm facti humiles, non-nemini membra correpunt pavore, ſeu tonitru cælū murmure percurrit, ſeu terra intremiſcit vacillatque ſub pedibus, ſeu ventorum vis ac tempeſtas mare commovet; ſeu quid aliud demum occurrit, ex quo mentem ſubeat velle Deos à ſe miſero exigere pœnas.

Non ita vero, qui ratione edocti didicere deos ſecurum ævum agere; naturamque eorum eſſe à rebus noſtris longius ſemotam ſejunctamque quam ut erga nos aut gratia aut ira tangantur. Sane vero ſi tangerentur, hominumque etiam vota exaudirent; quæſo te,quam brevi perirent omnes homines; qui continuo, ut multa, ita pernicioſa in ſe invicem comprecentur?

Quamobrem cave,ne reputans Deum eſſe immortale beatumq; animal, ut communis notio de Deo ſuggerit,quidquam ipſi attribuas, quod aut ab immortalitate alienum ſit, aut à beatitudine abhorrens: ſed quicquid de illo opinabere,fac, ut valeat ſalva immortalitate beatitudineque conſtare.

Scilicet Dii revera ſunt;evidens eſt enim illorum notitia,ut ſuperius deduximus;at quales vulgo homines exiſtimant, minime ſunt; ſi quidem quales ipſos

ipsos esse quibusdam adjunctis, seu proprietatibus opinantur, ut cùm immortales ac beatos dicunt; non tales deinde tuentur, sed aliis adjunctis contradicentibus eosdem negant; ut dum illos dicunt negotium habere, aut exhibere alteri; itaque, & gratia teneri; quæ ut superius attigimus, præ imbecillitate, metu, opisque externæ indigentia contingunt.

Neque vero propterea erit, cur reputeris impius; quoniam impius revera est, non is, qui vulgaris Multitudinis Deos tollit; sed is, qui Multitudinis opiniones Diis adhibet: Non enim germanæ prænotiones sunt, sed suspiciones falsæ, eæ, quæ de Diis ab hominibus è vulgo traduntur.

Qua ratione quoque non is pius est, qui præ Deorum metu ad nullum non lapidem, nullam non aram vertitur, nulla non delubra sanguine respergit; sed is, qui pacata mente omnia contuens, de Diis vera sentit, ac illos animo, non spe quidem pretiove inductus, sed ob majestatem eximiam supremamque naturam colens, tuetur respectu ipsorum venerationem omnimodam; & genere etiam orationis utitur eas suggerente cogitationes ex quibus nullæ venerationi contrariæ opiniones nascantur; neque adeo patitur id, quod cæteri in quorum animis contrarietas hæc maximam ingenerat perturbationem.

Quæ Impietas hic reperitur, refutata fuse habetur iis in locis præsertim, quibus ostensum contra Epicurum est, & esse Deum Rectorem Mundi, & Gerere Deum specialem curam Hominum, Sect. 1. Phys. lib 4. cap. 5. & 7. Addendus jam locus, qui circa Religionem, cum disputatum de Justitia est in Ethica, lib. 2. cap. 5.

CAP.

CAP. XXI. *De Fortitudine circa Metum Mortis.*

QUod deinde Hominum mentes teterrimo metu percellit, Mors est; quoniam nescio quid sempiterni mali juxta fabulas præstolantur suspicianturque (& quod est quidem mirum, in ipsa, quæ contingit, privatione sensus; quasi & tunc ipsi forent aliqui) ignari nempe, quæcunque sunt prodita esse in Inferis, quæque etiam ante memoravimus, figmenta esse Poetarum mera; aut si quid veri contineant, id nobis contingere in vita; scilicet ob metus inanes, ob sollicitudines vanas, ob cupiditates insatiabiles, ob cæteras demum passiones, quæ sic miseros mortales excruciant, ut ipsorum vita plusquam Acherusia reddatur.

Tu igitur, ut hisce te eximere terroribns possis, reputare assuesce nihil ad nos pertinere mortem, ac ejusmodi quidem argumento, Quod quicquid nobis sive boni, sive mali est, cum sensu sit; Mors autē privatio sit sensus. Dissolutio nempe est mors; & quod dissolutum est, sine sensu manet: Adeo proinde, ut videatur Mors est contemptu perfacilis; quoniam agens irritum est, ac dolorem frustra minatur, ubi patiens est è medio sublatum.

Enimvero Homines vulgares Mortem refugiunt, interdum quidem, quasi dolorum maximum, interdum vero quasi omnium, quibus in vita fruimur, cessationem. Abs re vero ipsum non-vivere, seu non esse, terrori est; quoniam nihil vitæ in eo superest, ut dignoscere liceat, esse non-vivere quidquam mali.

Quo fit, ut illi prorsus desipiant, dum, cætera inter exhorrent indignanturq; se iri potest mortē laniatum à feris, crematum ab igne, corrosum à vermi-

vermibus; Quippe, quod non videant nullos fore se, ut se lugere possint peremptos, laniatos, exustos, in putrorem versos. Itemq; dum ægre ferunt non versaturos se amplius cū uxoribus, cū liberis, cum amicis; nullum ipsis officium, nullum auxiliū præstituros: Quippe, quod non ratiocinentur, neq; fore tum sibi ullum desiderium hujusmodi rerum.

Igitur, quæ omnium malorū maxime horrendū existimatur Mors, nihil, sicut dixi, ad nos attinet; quia dum nos sumus, mors non adest; & dum mors adest, nos non sumus: adeo proinde, ut neque ad vivos, neque ad mortuos pertineat; quoniam alteros quidem non attingit, alteri vero nulli sunt.

Exquisita porro notitia, quod mors nihil pertineat ad nos, præstat, ut hac vita mortali fruamur, non quidpiam incerti temporis adjiciens, sed cupiditatem immortalitatis abjiciens. Nihil enim mali in vita est illi, cui egregie perspectum est nihil esse in vitæ privatione mali. Adeo proinde, ut quemadmodum cibus non qui plurimus, sed qui suavissimus est, diligitur; ita vitæ tempus, non quod longissimum, sed quod jucundissimum, fructuose captetur.

Neque vero ille non ineptus est, qui timere se mortem dicit, non quod præsens dum fuerit, mœroris quicquam afferat; sed quod donec futura est, animum mœrore conficiat. Quod enim, quando præsens est, molestiæ nihil exhibet, id dum exspectatur, nequicquam contristat. Si quid certe in hoc negotio incommodi, aut metus est, morientis est vitium non Mortis; neque molestiæ quicquam est in ipsa, magis quam post ipsam; ac tam stultum est ipsam timere, quam senectutem; quoniam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors ipsam senectutem.

Adde, quod saltem sperandum est, aut nullum fore in extremo illo anhelitu dolorem, aut, si sit,

fore

fore aliquantulum in ipsa brevitate solatii; quod nullus sit dolor longus, qui sit magnus; ac persuasus esse quisque debeat, si ipsa animæ corporisque distractio cum cruciatu fiat, se saltem post illum dolorem non posse dolere.

Ridiculus quoque est ille, qui Juvenem admonet, ut honeste vivat, senem, ut honeste moriatur; quod hæc sejungenda non sint, sed vera eademque esse meditatio debeat honeste vivendi & honeste moriendi. Quippe quod & juveni possit mors immatura contingere; & seni tum vitæ aliquid supersit, tum qui postremus actus est, sit pars etiam quædam, imo coronamentum vitæ.

Perspectum profecto esse utrique debet, tametsi possint homines parare sibi securitatem ad cætera quod attinet; ad mortem tamen ipsam quod spectat, versari omnes homines quasi in civitate, quæ muris & præsidio careat.

Potest aliunde Iuvenis felix mori, qui cogitet nihil aliud se in longiore vita manere, quam quod eatenus viderit, fueritq; expertus. Potest & Senex vivere infelix, qui commoda vitæ, quasi in vas pertusum congesta, præterfluere sinat, nec rerum satur unquā sit, ut tanquā vitæ satur convivia cedere, capereq; velit æquo animo quietem securam.

Cave scilicet ullum senem esse felicem reputes, quod senex diem obeat; sed si honorum quidem sit satur, ac plenus.

Denique multo magis ineptus ridiculusque ille est, qui esse ait bonum non nasci,

Aut natum, Ditis quam-primum claustra subire.

Si enim persuasus hoc dicit, quamobrē non statim abit ipse è vita? id nimirum illi, si rem modo serio deliberavit, promptū est. Sin joco dicit, insane facit; cum hæ non sint res, quæ jocum admittant. Sed nempe est in ipsa vita quidpiam per se amabile; illique

illique idcirco non minus objurgandi sunt, qui mortem concupiscunt, quam qui ipsam timet. Quid esse profecto tā ridiculum potest, quam mortē appetere, cū vitā tibi inquietā feceris metu mortis; aut præ vitæ tædio currere ad mortē cū genere vitæ effeceris, ut currendum ad mortem foret.

Id itaque potius curandum, ne tibi vita displiceat, neque dimittere eam velis, nisi te aut natura vocet, aut intolerabilis quispiam casus. Ob id scilicet meditandum est, utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos vel nos ad mortem. Etenim malum quidem est in necessitate vivere; sed in necessitate vivere necessitas nulla est: quando natura nobis dedit ut aditum ad vitam unum, ita exitus ab ea multos.

Quanquam, si interdum contingat, ut fugiendū ac properandū sit, antequā aliqua vis maior interveniat, quæ libertatem auferat recedendi: nihilominus nihil est tentandum, nisi cum apte poterit, tempestiveq; tentari. Cum vero illud tempus, quod fuerit diu captatum, venerit, tum demum exsiliendum est. Neque enim par est dormitare illum, qui de fuga cogitat: neque non debemus sperare etiam ex difficillimis salutarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore.

Quæ reperitur etiam hocce loco Impietas, refutata fuse habetur cum diximus esse Animos hominum immortales contra Epicurum in Sep 3. Phys. memb. post. lib. 14. cap 3. Et quod hic speciatim, ad calcem de voluntaria morte habetur, impetitum fuit ibid. lib. 13. c. 4.

CAP. XXII. *De Fortitudine adversus corporis dolorem.*

AD Dolorem quod attinet, corporeum intelligimus; qui profecto solus, ut Mali, ita Summi Mali

rationem

rationem haberet, nisi nostra culpa dolorem animi accerseremus, qui evadat etiam, ut jam ante dictum, corporeo deterior. Nam concepta quidem animo ægritudo propter jacturam divitiarum, honorum, liberorum, & similium, ejusmodi est, ut plerumque habeatur, ac fiat gravissimis doloribus corporis intolerabilior: sed nimirum id nostra opinione, quæ si foret sana, non commoveremur, quatenus ista extra nos sunt, neque nos revera attingunt, sed interveniente solum opinione, quam ipsi nobis facimus; sicque intelligeremus nullum esse revera malum præter dolorem corporis, nihilque dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsenti, futurove sejunctum.

Itaque, qui sapiet, cavebit, ne quempiam dolorē in corpus accersat, quidpiamve committat unde sibi dolor creari possit in corpore, nisi aut declinandi gravioris doloris, aut comparandæ uberioris voluptatis gratia id fiat, ut jam aliquoties inculcatū est. Quo magis mirari par est esse aliquos, qui cæteris habentibus Sanitatē, quæ status est Indolentiæ, tanquā rem bonā, defendant, tamen esse habendam ut aliquid indifferens; Quasi vero quis nisi verbis ludat, aut plane desipiat, reputare pro eodem possit, in dolore esse, & dolore vacare.

Porro autem, si necessitas quæpiā aut naturalis constitutionis, qua corpus morbis obnoxiū sit, aut factæ exterius violentiæ, quā ut se res humanæ habent, defugere interdū non liceat (Nam Sapientē quoque ac innocentē virū posse aliquando & in jus vocari, & damnari & cædi, & varie torqueri, manifestum est) dolorē quempiā fecerit; tunc Sapientis est ipsum ferre æquo fortique animo, ac patienter aut solutionem aut relaxationem ejus præstolari.

Non diu certe perseverat in corpore continens dolor; sed summus quidem, valdeve intensus, brevi definit:

desinit: aut enim solvitur, succedentemque habet, nisi omnimodam indolentiam, saltem mitigationē magnam; aut solvit, sicque finitur morte, cū quod ab eo doleat, nihil fit. Qui dolor vero moram rahit, diuque in corpore perdurat, is sane & remissior est, & non multos est dies, imo horas non multas, absque aliqua in ipso corpore voluptate.

Et non-ne observare licet prolixiores morbos plus habere per intervalla jucundi, quam mali, dolentisve in corpore? Quippe ut taceam accensā sitim voluptatem bibendi augere, & refectioni locum dant & interfandi vires patiuntur, & ludos aliquos admittunt, & longas plerumque habent intercapedines, per quas vacare etiam studiis negotiisque concedatur. Vnde & planum fit dolorem ut in gravitate brevem, sic in longinquitate levem esse solere, ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio consoletur.

Quamobrem illud sæpe succurrat, Neque intolerabilem, neque perpetuum esse dolorem; quod omnis videlicet sit, si longus, levis; si magnus, brevis: dummodo finium ipsis rebus præscriptorum memineris, nihilq; adjeceris ex tuo opinatu, quo graviorem ducas, ac facias, quam sit; & te querelis onerans impatienterque exasperans, eo solum proficias, ut intolerabiliorem reddas: cum ex opposito nihil sit, quod dolorem allevet magis, quam ipsa constantia, & quasi patiendi assuetudo, ex qua fit, ut sapiens, qui sæpius laborat, etiam per ipsam mali corpus afficientis vehementiam, lætari interdum ac ridere possit.

Testari profecto de nostro Metrodoro id possumus, qui semper intrepide se, ut adversus mortem, ita adversus dolorem gessit. Nam de nobis quidem nihil attinet decere, quibus familiare propemodū est, eos adesse morbus vesicæ ac viscerum, ut nihil ad

ad eorum magnitudinem accedere possit. Et compensatur tamen cum ipsis omnibus animi lætitia, quam capimus memoria rationum inventorumque nostrorũ, eaque constantia qua beatos habere dies illos non desinimus, quibus hujuscemodi morbis atque doloribus torquemur.

Atque hæc quidẽ causa est, cur superius diximus Sapientem, tametsi torqueatur, posse nihilominus esse beatum; quoniam & quam necessitatem frangere non potest, patientia emollit; & quantum potest animum suum à dolente corpore abducit, cumque ipso amplius, quã cum fragili querulaque parte versatur. Cogitat quid honeste, quid fortiter fecerit; & memoriam in ea, quæ maxime miratus est, quæque maxime delectarunt, spargens, recreat se bonis præteritis; adversus quæ longe abest, ut sit insipientium more, ingratus.

Cogitat & se nihil posse facere ea virtute ac sapientia, quam profitetur, dignius, quam si dolori, hoc est, rei omnium toleratu difficillimæ non succumbat; si se erectum teneat, si patientia hostẽ tam infensum ejiciat; si victoriam demum reportet, cujus deinceps recordatio sit jucundissima futura: at per indolentiam præsertim, quæ successura sit tanto gratior, quanto, ut ex mari procelloso, evaserit in portum tranquillum.

Quod si in gravi etiam dolore allevamenta Sapienti non desunt; quid esse putemus de leviore dicendum, aut de privatione quoque alicujus vel membri, vel sensus? Haud abs re sane dictum est ante, tametsi fuerit oculis captus, fore nihilominus felicem. Videlicet, si ipsa nox beatam vitam non adimit, cur adimat dies, cum similis est nocti? Utcunque vero tunc aliquæ corporis voluptates absint, & variæ tamen adhuc supersunt; & quod caput est, ipso animo multis delectari variisq; modis licet, etiã si non adhibeatur adspectus. Ete-

Etenim,cum ipsi Sapienti vivere cogitare sit; ejus cogitatio non ferme ad investigandũ adhibet oculos advocatos. Illi certe,cujus doctrinæ dedimus aliquando nomen,sine varietate colorũ licebat vivere beate,sine notione rerum non licebat. Atq; hic vir impediri animi etiã aciẽ adspectu oculorũ arbitrabatur;& cũ alii sæpe quod esset ante pedes non viderent, ille in infinitatẽ omnẽ peregrinabatur,ut nulla in extremitate consisteret.

CAP. XXIII. *De Fortitudine adversus animi ægritudinem.*

DIxi jam ægritudinem, quæ animo concipitur, concipi solere ob ea, quæ reputantur mala externa,quibusque opposita bona ~~maxime~~ concupiscimus.Res etiam adversas,& prosperas,seu secundas dicunt; observareque licet eundem esse humilem abjectumve animum,qui ut adversis deprimitur,ita prosperis insolescit. Quo fit, ut quæ forent hoc loco dicenda speciatim de malis ægritudinem inducentibus,& quorum occasione fortitutidine opus est, intelligi debeant ex iis, quæ attigimus circa bona quorum cupiditates sunt, & propter quæ est temperantia opus.

Id hic generatim sufficiat, quod obiter quoque insinuavimus, esse ægritudinem non natura, sed opinione mali, qua necesse est omnes esse in ægridine, qui se in malis esse arbitrentur, sive illa ante provisa & exspectata sint,sive intervenerint.Nã quî fit, ut non minus lætetur, cujus filius sit interfectus,sed id tamen nesciat,quam si revera viveret;ac pari ratione,si famæ detractum, si peculium furto ablatum, atque ita de cæteris?An non id facit opinio sola? Nam si natura faceret, quo momento filius abesset à vivis, exprimeretur

jacturæ sensus in paterno animo; neque secus jactura famæ peculiique sentiretur.

Quare, ut ægritudinis sensus exprimatur in animo, necesse est opinio, non natura interveniat. Quoque minus dubites, si ille filium suppositititium esse germanum existimet, & germanum pro filio non habeat; renuntiata germani morte, nullatenus movebitur; renuntiata suppositititii, vehementissime angetur: idque proinde non natura, sed opinio sola præstabit.

Exinde vero hoc saltem constat, ista, quæ nos angunt, non esse nobis reipsa mala, quia extra nos sunt, neque nos per seipsa attingunt; sed opinione solum nostra in nobis mala fieri; & ex hoc esse, cur jam ante Rationem esse dixerimus, quæ vitam jucundam, seu beatam faciat, dum opiniones abigit, ob quas animas occupat perturbatio. Scilicet ægritudo est, qua & animus conturbatur, & illius tranquillitas jucunditasque evertitur.

At quomodo tandē potest ipsa ratio hasce opiniones expellere? Nempe quatenus, ut est ante dictū, comparat se Sapiens adversus fortunā. Hæc quippe externa, quæ opinamur bona, quorumque jactura ægritudinē in animis parit, fortunæ quoque bona dicuntur, quod nostra revera non sint, sed pro ipso fortunæ arbitrio adesse & abesse possint.

Unde & sapiens ista habet non magis sua, quam aliena; neque ipsa sic possidet, quin sit ad eorundem amissionem comparatus. Quippe opinionem illam exuit, qua bona hujuscemodi reputantur falso, ut propria, ita & inamissibilia; illam vero induit, qua esse ambigua & fluxa, uti & sunt, persuasum habet; sicque providet, quid acturus sit, si facere se contingat illorum jacturam; providet, inquam, ne tunc se inani mœrore conficiat; sed æquo ferat animo id à fortuna repeti, quod non dederit nisi commodato.

Iis

Iis ſane,qui hujuſmodi bonis privari opinantur malum, id graviſſimum accidit, ut quæ poſſent ſaltē leviora præmeditando fieri,& quaſi vetuſtate minui, præmeditatio malum adaugeat, ſicque ſtulta fiat cogitatio mali quod futurum ſit; aut fortaſſe ne futurū quidē. Scilicet eo caſu odioſum eſt ſatis malum omne cum venerit;&,ſi forte non venerit,fruſtra omnino ſuſcipitur miſeria voluntaria,ac efficitur,ut quis nunquam non aut excipiendo,aut cogitando malo angatur.Nā & qui ſemper cogitet poſſe ſibi aliquid mali adverſive accidere,evadèt hoc illi ſempiternum malum.

Quod ſi Sapienti quoque contingat,ut propter factam aliquam in uſu bonorum fortunæ aſſuetudinem,illam opinionem non prorſus expungat, ſicque ſaltem exigua ipſi fortuna interveniat, ob quam in ægritudinem ſaltem mediocrem incidat, unde & fieri poſſit, ut mœreat ; tunc ægritudinis levatio in iiſdem duabus rebus ponitur,quæ paulo ante ſunt circa dolorem inſinuata.videlicet Avocatione à cogitando moleſtia cauſave, quæ illam induxit ; & Revocatione ad ea, quæ agnovit eſſe animo grata & jucunda.

Poteſt ſiquidem animus Sapientis parere rationi,& que duxerit,illam ſequi. Vetat autem ratio intueri ea, ex quibus creetur foveaturque moleſtia ; ſicque abſtrahit ab acerbis cogitationibus animum,ut illum convertat ad cogitandum bona, futura,aut præterita,eaque præſertim, ex quibus noverit illum delectari.

Ac facile quidem moleſtæ importunæque cogitationes recurrunt;ſed iſti tamen avocationi, revocationique inſiſtendum eſt; quoniā animus,jugi deflexione aſſueſcit paulatim moleſtiam quaſi eludere,neq; alia ratione tempus ægritudinem ſenſim minuit,quā quia exhibet occaſiones varias,quibus

diſtractus

distractus animus assuescit sensim non cogitare & quasi oblivisci ea, quæ ægritudinem induxerunt.

CAP. XXIV. *De Iustitia universe.*

IUstitia restat, quā totā esse ad alterum prædiximus, quamque idcirco homini, ut in Societate degenti convenire constat. Et certe ipsa est quasi communis nexus, sine quo constare nulla potest Societas; cum virtus sit, qua unicuique id, quod est ipsius, tribuitur, & ne ulli fiat injuria, cavetur.

Atque ut exordiar ab eo, unde dicere de cæteris virtutibus cœpi, haud absimilia profecto sunt, quæ dici quoque de ipsa possunt. Ut enim prudentiam, temperantiam, fortitudinem copulatas esse docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli nec distrahi possint; sic de Iustitia judicandum est; quæ non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra, semper alit aliquid, tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos; tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret.

Et quemadmodum Temeritas, & Libido, & Ignavia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentæque sunt; sic cujus in mente injustitia concedit, hoc ipso quod adest, non potest turbulenta non fieri: etsi vero molita quidpiā est, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. Quod si qui satis opibus hominum sibi contra conscientiam septi esse, & muniti videantur, Deorum tamen numen horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, à Diis immortalibus supplicii causa importari putant.

Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad

ad augendas tū ex conſcientia factorum, tū pœna legū, odioq; civium? Et tamen in quibuſdā neque pecuniæ modus eſt, neque honoris, neque imperii, nec libidinū, nec epularū, nec reliquarū cupiditatum, quas nulla præda unquam improbe parta minuit, ſed auget potius, atque inflammat; ut coercendi magis, quam dedocendi eſſe videantur. Invitat igitur vera ratio bene ſanos ad Iuſtitiam, æquitatem, fidem; neque homini infanti, atque impotenti injuſte facta conducunt; qui nec facile efficere poſſit, quod conetur, nec obtinere, ſi effecerit: & opes, vel fortunæ, vel ingenii liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benevolentiam ſibi conciliant, &, quod aptiſſimum eſt ac quiete vivendū, caritatem; præſertim, cum omnino nulla ſit cauſa peccandi:

Quæ emim cupiditates à natura proficiſcuntur, facile explentur, ſine ulla injuria; quæ autē inanes ſunt, his parendum non eſt. Nihil enim deſiderabile concupiſcunt, pluſque in ipſa injuria detrimenti eſt, quam in aliis rebus emolumenti, quæ injuria parantur.

Itaque ne juſtitiā quidē recte quis dixerit per ſeipſā optabilē; ſed quia jucunditatis vel plurimū afferat. Nā diligi, & carum eſſe jucundum eſt; propterea, quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem. Itaque non ob ea ſolum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus; ſed multo etiam magis, quod cum in animo verſatur, nunquam ſinit eum reſpirare, nunquā acquieſcere.

Ac poſſent hæc quidē pene eſſe ſatis; ſed ſubiiciendum tamen eſt quidpiam, partim de jure, ſive juſto, à quo Iuſtitia denominatur, ut intelligi plenius poſſit, quæ illius origo ſit, quos inter verſetur, quo fructu colatur; partim de quibuſdā juſtitiæ

affinibus virtutibus, cujusmodi sunt beneficentia, gratitudo, pietas, observantia, & amicitia.

CAP. XXV. *De Iure, seu Iusto, à quo Iustitia dicta.*

Imprimis ergo, cum justitiã esse ex eo dictã constet, quod jus alii debitum tueatur, seu id, quod justum est, exsequatur; nosse operæpretium est quid sit id, quod jus justumve censere oporteat.

Itaque, cum justitia ad commune bonum sit excogitata, necesse est jus, seu justum, quod spectat, tale quidpiã sit, quod sit omnibus singulisque, qui sunt societatis participes, bonum. Et quia unusquisque id, quod sibi est bonum, natura duce expetit; necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam secundum naturam sit, ac naturale ideo dicatur.

Nequicquam vero hoc non attingo; quoniã contingit aliquando, ut id quasi jus, sive justum in Societate præscribatur, quod Societatis bonum non sit; ac ideo, quia non naturale, sive contra naturã sit, non debeat, nisi ex abusu, ac nomine tenus justũ reputari; cum id, quod veram juris seu justi naturalis rationem habet, ejusmodi sit, ut sicuti præscribitur, ita sit revera utile ac bonum.

Quocirca, ut proprie loquamur, jus sive justum naturale nihil aliud est, quam tessera utilitatis; seu ea, conspirantibus votis, proposita utilitas, ut homines adinvicem neque lædant, neque lædantur; atque adeo secure degant, quod, ut bonum est, sic natura duce quisque expetit.

Utile proinde ac bonum pro eodem hic habeo, censeoque, ut quidpiã sit justum, seu jure servetur, duo quædã exigere; unum, ut utile sit, seu ad communem utilitatem, hoc est, securitatem, spectet; alterum, ut sit ex communi Societatis consensu præscri-

præscriptum. Neque enim quidpiam est complete justum, nisi quod Societas communi consensu, communive pacto inito censuerit servandum.

Hinc fit, ut utrique istorum juris, sive justi nomen tribui soleat: Siquidem tam utile ipsum dicitur jus esse, quod cui competit, seu quod illi tribui, servarive est justum; quam ipsa communis Societatis pactio præscriptiove, quæ & dicitur Lex; ut puta, quasi id, quod est cuique utile, seu justum, præscribens.

Ac sunt quidem, qui existiment ea, quæ justa sunt, esse secundum propriam, invariatamque naturam justa; & leges non ipsa justa facere, sed duntaxat præscribere juxta eam, quam habent naturam: verum res non ita se habet, seu eo potius modo quo se habere observatur cæteris in rebus, quæ sunt utiles, ut quæ ad sanitatem spectant, sexcentæque similes, quæ utiles istis, noxiæ illis sunt, sicque à scopo sæpenumero tam communiter, quam privatim aberrant.

Et certe cum res unaquæque qualis est secundũ naturã, talis esse deprehendatur ubique, semper, & omnibus; quippe quod invariata sit: Quæso ea, quæ justa hi dicunt, ubivisne, ac semper, atque omnibus justa non sunt? An non pervidere deberent ea, quæ sunt legibus constituta, ac idcirco legitima justave habentur, non esse perinde apud omnes nationes constituta atque recepta; sed partim quidem ut indifferentia à plerisque negligi, partim ut noxia à cæteris respui, ac injusta conseri? An non & sunt quidam, qui ea, quæ non sunt universe utilia, talia nihilominus putent; atque idcirco ea complectantur, quæ accommodata universe non sunt, si respectu modo suæ societatis deprehendant esse utilia, & generale aliquod præ se ferre emolumentum?

affinibus virtutibus, cujusmodi sunt beneficentia, gratitudo, pietas, observantia, & amicitia.

CAP. XXV. *De Iure, seu Iusto, à quo Iustitia dicta.*

Imprimis ergo, cum justitiā esse ex eo dictā constet, quod jus alii debitum tueatur, seu id, quod justum est, exsequatur; nosse operæpretium est quid sit id, quod jus justumve censere oporteat.

Itaque, cum justitia ad commune bonum sit excogitata, necesse est jus, seu justum, quod spectat, tale quidpiā sit, quod sit omnibus singulisque, qui sunt societatis participes, bonum. Et quia unusquisque id, quod sibi est bonum, natura duce expetit; necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam secundum naturam sit, ac naturale ideo dicatur.

Nequicquam vero hoc non attingo; quoniā contingit aliquando, ut id quasi jus, sive justum in Societate præscribatur, quod Societatis bonum non sit; ac ideo, quia non naturale, sive contra naturā sit, non debeat, nisi ex abusu, ac nomine tenus justū reputari; cum id, quod veram juris seu justi naturalis rationem habet, ejusmodi sit, ut sicuti præscribitur, ita sit revera utile ac bonum.

Quocirca, ut proprie loquamur, jus sive justum naturale nihil aliud est, quam tessera utilitatis; seu ea, conspirantibus votis, proposita utilitas, ut homines adinvicem neque lædant, neque lædantur; atque adeo secure degant, quod, ut bonum est, sic natura duce quisque expetit.

Utile proinde ac bonum pro eodem hic habeo, censeoque, ut quidpiā sit justum, seu jure servetur, duo quædā exigere; unum, ut utile sit, seu ad communem utilitatem, hoc est, securitatem, spectet; alterum, ut sit ex communi Societatis consensu præscri-

præscriptum. Neque enim quidpiam est complete justum, nisi quod Societas communi consensu, communive pacto inito censuerit servandum.

Hinc fit, ut utrique istorum juris, sive justi nomen tribui soleat: Siquidem tam utile ipsum dicitur jus esse, quod cui competit, seu quod illi tribui, servarive est justum; quam ipsa communis Societatis pactio præscriptiove, quæ & dicitur Lex; ut puta, quasi id, quod est cuique utile, seu justum, præscribens.

Ac sunt quidem, qui existiment ea, quæ justa sunt, esse secundum propriam, invariatamque naturam justa; & leges non ipsa justa facere, sed duntaxat præscribere juxta eam, quam habent naturam: verum res non ita se habet, seu eo potius modo quo se habere observatur cæteris in rebus, quæ sunt utiles, ut quæ ad sanitatem spectant, sexcentæque similes, quæ utiles istis, noxiæ illis sunt, sicque à scopo sæpenumero tam communiter, quam privatim aberrant.

Et certe cum res unaquæque qualis est secundũ naturã, talis esse deprehendatur ubique, semper, & omnibus; quippe quod invariata sit: Quæso ea, quæ justa hi dicunt, ubivisne, ac semper, atque omnibus justa non sunt? An non pervidere deberent ea, quæ sunt legibus constituta, ac idcirco legitima justave habentur, non esse perinde apud omnes nationes constituta atque recepta; sed partim quidem ut indifferentia à plerisque negligi, partim ut noxia à cæteris respui, ac injusta conseri? An non & sunt quidam, qui ea, quæ non sunt universe utilia, talia nihilominus putent; atque idcirco ea complectantur, quæ accommodata universe non sunt, si respectu modo suæ societatis deprehendant esse utilia, & generale aliquod præ se ferre, emolumentum?

Quamobrem dici ad summum potest, illud universe esse justum, habereve justi naturā, quod utile est, sive conforme prænotioni de justo, quæ est mox descripta ; nam speciatim quidem, ut utilitas apud varias gentes variatur, ita & justum varium est sive uni quidem sic habitum justum, ut alteri injustum sit. Atque ita dum quæritur idemne apud omnes sit jus, sive justum ? Respondeo, generatim quidem esse idem; utile nempe aliquid in societate mutua, verum spectatis singulatim tum regionibus, tum caussis apud varias variis ; fieri, ut non sit idem apud omnes.

Atque, ut ex istis aliqua deducam, quod experientia comprobatur utile esse ad mutuos usus in societate, communive eorum participatione, quæ esse justa reputantur, illud justi naturam habet, si tale quidē sit, ut utilitas ad omnes attineat: Quod si tale quidem quis ponat, & contingat tamen, ut mutuo sociatis utile non sit, id jam veram justi naturam non habet.

Rursus, &, tametsi interdum ex eo, quod fuerit justum habitum, utilitas excidat ; si nihilominus interdum utilitas aliqua sit, ac idcirco ad prænotionē, quæ habetur de justo, congruat; id pro illo quidem tempore est justum: Certe apud illos, qui sese inani loquacitate non confundunt, ac res humanas generalius prespiciunt.

Denique ubi nulla nova interveniente rerū circumstantia, ea quæ fuerint habita justa circa actiones hominū, deprehenduntur ad prænotionē habitā de justo non congruere, ipsa justa haudquaquā sunt. Ubi vero novatis rebus, ea, quæ fuerant decreta justa, desierunt esse utilia; ea quidē illic exstitere justa, quanto tempore ad mutuā conciviū societatē permansere utilia; deinceps vero statī atque desierunt esse utilia, desierunt simul esse justa.

CAP.

CAP. XXVI. *De Origine Iuris, ac Iuſtitiæ.*

SEd, ut rē altius, & ab ipſo, quod aiunt, ovo repetamus; tam videtur eſſe antiquū eſſe quidpiam jus, ſive juſtum, & coli juſtitiā apud homines; quā ſunt ipſæ eorum inter ſe ſocietates antiquæ. Nam initio, cū homines ferarū ritu vagarentur, & incommoda varia tum à feris, tum ab inclementia cœli paterentur; preſtitit quidem natutalis quædā eorum inter ſe conciliatio (quippe ob formæ animæque, ſeu morū convenientiā) ut in varios cœtus coirent, ac illis etiam incommodis aliquatenus providerent (extructis videlicet caſis, comparatiſque tum adverſus feras, tum adverſus ipſū frigus, munimentis.) Verum quod unuſquiſque bene ſibi eſſe quā alteri mallet, ideo frequentes erant rixæ de cibatu, de feminis, de commodis aliis, quæ ſibi invicē præripiebant; quouſque animadverterunt, non poſſe ſe tuto commodeque degere, niſi pacta inirent de non lædendo ſe invicem; atque ita quidem, ut ſi quis alterum læderet, cæteri lædentem punirent.

Itaque is fuit primus ſocietatis nexus, qui ut ſuppoſuit poſſe unumquemque habere quidpiā proprium, ſeu quod poſſet dicere ſuū, utpote aut tanquam primo uſurpatum, aut tanquam donatum, pretiove acceptū, aut tanquā propria arte quæſitū, aut aliis modis habitum, ita fecit illud uuicuique ratum. Talis autem nexus, ſive talis pactio, nihil aliud fuit, quam communis lex, ad cujus obſervationē omnes tenerentur, & quæ attribuerit faceretve certum unicuique jus, ſive facultatem utendi re ſua; unde & ipſa quoque lex fuit quaſi commune, ſicuti jam dixi, ſocietatis jus.

Ac non memoro quidem, ut tota ſocietas ſuam

Quamobrem dici ad summum potest, illud universe esse justum, habereve justi naturã, quod utile est, sive conforme prænotioni de justo, quæ est mox descripta; nam speciatim quidem, ut utilitas apud varias gentes variatur, ita & justum varium est sive uni quidem sic habitum justum, ut alteri injustum sit. Atque ita dum quæritur idemne apud omnes sit jus, sive justum? Respondeo, generatim quidem esse idem; utile nempe aliquid in societate mutua, verum spectatis singulatim tum regionibus, tum causis apud varias variis; fieri, ut non sit idem apud omnes.

Atque, ut ex istis aliqua deducam, quod experientia comprobatur utile esse ad mutuos usus in societate, communive eorum participatione, quæ esse justa reputantur, illud justi naturam habet, si tale quidẽ sit, ut utilitas ad omnes attineat: Quod si tale quidem quis ponat, & contingat tamen, ut mutuo sociatis utile non sit, id jam veram justi naturam non habet.

Rursus, &, tametsi interdum ex eo, quod fuerit justum habitum, utilitas excidat; si nihilominus interdum utilitas aliqua sit, ac idcirco ad prænotionẽ, quæ habetur de justo, congruat; id pro illo quidem tempore est justum: Certe apud illos, qui sese inani loquacitate non confundunt, ac res humanas generalius prespiciunt.

Denique ubi nulla nova interveniente rerũ circumstantia, ea quæ fuerint habita justa circa actiones hominũ, deprehenduntur ad prænotionẽ habitã de justo non congruere, ipsa justa haudquaquã sunt. Ubi vero novatis rebus, ea, quæ fuerant decreta justa, desierunt esse utilia; ea quidẽ illic extitere justa, quanto tempore ad mutuã conciviũ societatẽ permansere utilia; deinceps vero statĩ atque desierunt esse utilia, desierunt simul esse justa.

CAP.

CAP. XXVI. *De Origine Iuris, ac Iuſtitiæ.*

SEd, ut rē altius, & ab ipſo, quod aiunt, ovo repetamus; tam videtur eſſe antiquū eſſe quidpiam jus, ſive juſtum, & coli juſtitiā apud homines; quā ſunt ipſæ eorum inter ſe ſocietates antiquæ.

Nam initio, cū homines ferarū ritu vagarentur, & incommoda varia tum à feris, tum ab inclementia cœli paterentur; præſtitit quidem naturalis quædā eorum inter ſe conciliatio (quippe ob formæ animæque, ſeu morū convenientiā) ut in varios cœtus coirent, ac illis etiam incommodis aliquatenus providerent (extructis videlicet caſis, comparatiſque tum adverſus feras, tum adverſus ipſū frigus, munimentis.) Verum quod unuſquiſque bene ſibi eſſe quā alteri mallet, ideo frequentes erant rixæ de cibatu, de feminis, de commodis aliis, quæ ſibi invicē præripiebant; quouſque animadverterunt, non poſſe ſe tuto commodeque degere, niſi pacta inirent de non lædendo ſe invicem; atque ita quidem, ut ſi quis alterum læderet, cæteri lædentem punirent.

Itaque is fuit primus ſocietatis nexus, qui ut ſuppoſuit poſſe unumquemque habere quidpiā proprium, ſeu quod poſſet dicere ſuū, utpote aut tanquam primo uſurpatum, aut tanquam donatum, pretiove acceptū, aut tanquā propria arte quæſitū, aut aliis modis habitum, ita fecit illud uuicuique ratum. Talis autem nexus, ſive talis pactio, nihil aliud fuit, quam communis lex, ad cujus obſervationē omnes tenerentur, & quæ attribuerit faceretve certum unicuique jus, ſive facultatem utendi re ſua; unde & ipſa quoque lex fuit quaſi commune, ſicuti jam dixi, ſocietatis jus.

Ac non memoro quidem, ut tota ſocietas ſuam

illam puniendi, sive coercendi facultatem in aliquos paucos sapientes, ac bonos, aut etiam in unũ, qui sapientissimus optimusque omnium reputaretur, transtulerit: adnoto solum illos fuisse in societate habitos justos, colentesve justitiam, qui juribus suis contenti, aliena non invaderent, sicque nemini facerent injuriam; illos vero injustos, injustitiamve exercentes, qui non contenti juribus suis, in jura aliorum involarent; sicque aut rapiendo, aut cædendo, aut alia ratione nocentes lædentesve injuriam inferrent.

Et fuit quidẽ aliquousque tranquilla ac felix vita hominum, & maxime quidẽ sub illis sive pluribus, sive uno, qui essent principes seu Reges sapientissimi optimique, qui toti in eo, ut saluti utilitative publicæ prospicerent, varias condiderunt sanxeruntque leges consentiente populo, quibus dissidia apud ipsum, aut exoritura anteverterent, aut componerent si exorirentur. Attamen, ut se res hominum habent, transiit demum res in Principes ac Reges non bonos, unde illis dejectis, aut etiam occisis, rediit summa ad populum, atque adeo ad turbas, ob factiones varias ambientium imperium; quousque inimicitiis dissidiisque languens populus, ac defessus vi ævum colere, regi iterato à magistratibus, seu princibus voluit; tametsi, cum antea principum arbitria ut plurimum pro legibus essent, leges quibus vellet regi, pepigit, sicque interdum recidit sub leges, hoc est, arcta jura.

Sed ne ad Posteriora tempora descendam, ac præcipuum caput duntaxat attingã, quod spectat ad tutandum vitã, cujus (ut carissimæ omniũ rei) cura fuit ab initio, ut securitas pactionibus, seu legibus communibus stabiliretur: Videntur sapientissimi, optimique illi Legum conditores, cum ad

vitæ

vitæ ſocietatem, & ad ea, quæ homines invicem agunt, attenderent, declaraſſe nefandum eſſe hominem interficere, & ignominiam non vulgarem (utpote quæ eſſet conjuncta cũ minutione capitis) interfectori decreviſſe; partim quidem permoti, illa, de qua jam dixi, hominum conciliatione inter ſe, qua attenta homines deberent non perinde eſſe proclives ad conſimile ſibi animal, ac diſſimile aliquod ex iis, quorum cædes eſt conceſſa, perdendum; partim vero & maxime conſiderantes, averſari id homines debere, quod nullius foret ad vitam transfigendam emolumenti, ac malignitati ſolum verti poſſet.

Nempe ab initio, illis quidem, quid ad conſtitutionis utilitatem attenderunt, nulla alia fuit opus cauſa, qua ſe ab agendo quidpiam ſimile continerent; qui vero non potuere ſatis, cujus ea momenti eſſet, capere, ii magnitudinis pœnæ metu à patrandis temere mutuis cædibus abſtinuerunt; quod utrumque etiamnũ deprehenditur evenire. Etenĩ, qui conſiderant quanta ſit hujuſcemodi conſtitutionis utilitas, ii comparati ad conſtãtẽ illius obſervantiã ſunt; qui illius vero intelligendæ capaces non ſunt, ii ſe comparant præ metu pœnaram, quas leges intentant, quaſque Prudentiores quidã adverſus illos, qui utilitatis rationem non habent, ſtatuerunt; & majore quidem parte multitudinis illas, ut ligitimas, admittente.

Quippe à principio nulla earum legum, quæ ſive ſcriptæ, ſive non ſcriptæ ad nos uſque pervenerunt, tranſdendæque porro in poſteros ſunt, violentia quadã conſtitit; ſed mero, ut jã dixi, utentiũ conſenſu. Videlicet mentis prudentia, non robore corporis, aut imperioſo obſequio multitudini præcelluere, qui has lege Populum rogarunt; ac illud quidem, inducendo nonnullos ad conſide-

randum quid utile foret (cum prius, ut par erat, non assequerentur) aliis vero ipsa pœnarum magnitudine metum incutiendo. Neque enim alio uti medicamine ad curandum imperitiam utilitatis licuit, quam pœnæ à lege præscriptæ timore. Nam & nunc quoq; ipse est solus, qui vulgares homines in officio continet, obstatque ne quidpiam seu in publicum, seu in privatum commodum peccent.

Quod si omnes possent per-æque & nosse, & mente tenere, quid utile sit, legibus haudquaquam egerent, sed suapte sponte ab iis caverent, quæ illæ vetant; agerent, quæ illæ præscribunt: quando vel agnoscere solum quid utile, quid noxium sit, ad inducendum horum quidem fugam, illorum vero prosequutionem, satis superque idoneum est. At vero comminatio pœnæ adversus eos, qui, quid expediat, non prospiciunt, est necessaria. Siquidem pœna impendens cogit eos refrænare impetus, qui ad actiones pravas instigant, ac ad agendum, invite licet, quod sit consentaneum, compellit.

Exinde sane Legum-latores, ne cædem quidem involuntariam esse omnis mulctæ immunem statuerunt; non quidem, ne affectantibus voluntariam prætextum ullum facerent imitandi ex proposito, quæ alii facerent inconsulto: verum, ne non satis cautionis atque diligentiæ hac in parte adhiberent, sicque bene multa, quæ revera forent involuntaria, contingerent. Neque enim hoc non utile fuit propter easdem causas, ob quas se mutuo conficere voluntaria cæde prohibitum fuit. Adeo proinde, ut cum eorum, quæ involuntarie fiunt, alia quidem ex causa improvisa, inobservabilique naturæ humanæ contingant; alia vero ex nostra negligentia, incogitantiaque imminentis discriminis: idcirco volentes avertere socordiam, quæ in proximorum cederet perniciem, ne ipsam quidem

quidem involuntariam actionem abire omnino inultam constituerint, sed peccati hujus frequentiam pœnarum metu sustulerint.

Quinetiam ego existimo, cædes quoque lege permissas non aliam ob causam esse factas solitis illis per lustrationes expiationibus obnoxias (idque eorum consilio, qui isthæc præclare invexerunt primi) quam quod esset in animo, homines à cæde voluntaria nimis-quam frequenti absterrere. Siquidem homines vulgares aliquo passim indigebant, quo, ne temere facerent quod non conduceret, arcerentur. Unde primi illi id intelligentes, non pœnas modo decreverunt, sed alium insuper timorem, cujus non esset ratio perinde patens, incusserunt; declarando illos, qui quomodocunque interfecissent hominem, nisi lustrationibus uterentur, fore impuros.

Nimirum pars animæ bruta, sed in qua affectus passionesve sunt, diversimode quasi instituta accessit ad eam, quæ passim jam viget, mansuetudinem; adhibitis contra affectus impetus ferini iis cicurandi artibus, quibus ab initio usque usi sunt, qui multitudinem rexerunt. Ex quibus est illud inter cætera, ne homines se invicem in discriminatim occidant.

CAP. XXVII. *Quos inter Jus ac Justitia verſetur.*

HIs vero dimissis, cum requiri possit, ob ea, quæ præmissa sunt, Interquosnā tam ipsū Jus, ejusque violatio, quæ Injuria est, quam ipsa Justitia, & quæ Injustitia illi est opposita, reperiatur; idcirco res intelligenda ex comparatione inter homines cæteraque animalia est.

Quemadmodum igitur, inter quæcunq; anima-

lia convenire non potuit, ut nec læderent, nec læderentur adinvicem, nulla est Juris Injuriæve, seu Justi & Injusti ratio : Pari modo, neque est ulla censenda inter eas nationes, quæcunque non potuere, aut noluere, ut adinvicem neque læderentur, pacisci.

Etenim Justum, sive Jus, quod servare Justitia est, nisi in mutua societate non est; Justitiaque adeo bonum est Societatis, quatenus quisque sociatorum potest secure degere, expersque ejus anxietatis, quam continens metus nocumenti creat; ex eoque fit, ut quæcunque animalia, aut quicunque homines inire non possunt, aut nolunt societatem inter se, neque adeo quicqnam pacisci, tali bono careant, siue nullo juris justitiæque vinculo, quo securi degant, inter se teneantur. Unde & fit, ut non alia ipsis securitatis ratio superfit, quam ne lædantur, sic lædere, ut etiam lædi, cum læserint, non possint.

Quare &, sicut, dum animalium, quæ nihil inter se pepigerunt, unum lædit aliud, dici quidem potest esse illi noxium inferreve ipsi nocumentum aut noxam ; at non tamen esse respectu illius injustum, inferreve ipsi injuriam, quia nullo jure, nullave pactione, aut lege de non lædendo ipsum, tenetur : Eadem ratione hominum quoque, inter quos nulla pactio societasve intervenit, si unus lædat alium, is dici quidem potest nocens, noxamve aut damnum afferens; verum non injurius, seu injuriam faciens, quod nulla pactio, aut lex sit, qua ad non lædendum teneatur.

De Animalibus autem loquor, non quasi sint aliqua, etiam ex gregalibus, sociatimve viventibus, quæ pacta ineant inter se, ne adinvicem lædant, aut lædantur; sicque possint adinvicem justa, si non lædant, injusta, si lædant, censeri ; sed quasi exinde

exinde intelligi poſſit, inter homines quoq; ipſos Juſtitiam per ſe nihil eſſe, quatenus reperitur ſolū in mutuis Societatibus, pro ea cujuſq; regionis amplitudine, in qua poſſunt pacta de non inferendo accipiendove nocumento iniri : cum alioquin & in homine ſolitarie ſpectato ſit nulla ; & quæ in una Societate Juſtitia eſt, in alia plerumque, ob pactiones contrarias, Injuſtitia habeatur.

An vero inter homines ipſaque animalia intervenire Juſtitia poteſt ? Non ſane : Nam ſi homines quidem poſſent, ut cum ipſis hominibus, ita & cum aliis animalibus ſtipulatione quadam paciſci, ne nos occiderent, neq; ipſa quoq; à nobis indiſcrete occiderentur ; eatenus præclare liceret ipſa inter & nos Juſti rationē exigere; illud videlicet ad mutuā ſecuritatē dirigeretur: At quandoquidē fieri nequit, ut quæ ſunt rationis expertia animalia, communi nobiſcum lege contineantur, hanc ipſam ob cauſam non licet id adipiſci utilitatis, ut majorem ſecuritatem ex aliis animalibus, quam ex ipſis rebus inanimatis impetremus. Adeo proinde, ut quo reddi ſecuri ab ipſis poſſimus ; ſuperſit utamur ea facultate, quæ in nobis eſt, eorum necandorum.

Requires fortaſſis obiter, quî fiat, ut animalia etiam occidamus, à quibus nihil eſſe, quod timeamus, videtur ? Nempe poſſumus id plerumque facere præ intemperantia, & feritate aliqua ; uti & præ immanitate crudelitateque ſævimus in eos homines, etiam extra ſocietatem poſitos, à quibus fieri poteſt, ut nihil timeamus. Sed videlicet aliud eſt peccare adverſus Temperantiam, illiuſve ſpecies, cujuſmodi eſt, ut ſobrietas, ſic lenitas, ſeu manſuetudo, ſive mavis humanitas, naturaliſve bonitas ; aliud peccare adverſus Juſtitiam, quæ inita pacta legeſve ſupponit.

Nec vero illud dici poteſt, conceſſum nobis lege eſſe

esse interficere aliqua ex illis animalibus, quæ naturæ humanæ exitialia non sunt, aliove quopiam modo hominis vitæ non officiunt. Neque enim, ut fatear, ullum est ex lege concessis, quod permissum excrescere in multitudinem ingentem, nobis perniciosum non sit; retentum vero ea copia, qua vulgo habetur, usus aliquos non præbeat ad vitam.

Etenim & ovis, & bos, & quodcunque aliud hujuscemodi, donec mediocri copia habetur, subsidia nobis aliqua vitæ transigendæ necessaria confert: at vero, si in quantumcumque, & superantem longe eum modum, quo jam possidetur, ubertatem abeat, tunc sane vitæ nostræ officiat, aliud quidem usum suo robore (quippe ad id pro indole sibi nativa comparatum) aliud autem, vel ex eo, quod alimentum nobis ex terra proveniens absumat. Quocirca & propter hanc causam vetitum non est hujuscemodi animalia interficere; & eo quidē modo, ut retineatur copia, quanta ad usum vitæ conducit, quantumque regere difficile non sit.

Non enim, ut circa leones, lupos, universeque cætera, quæ vocari solent fera animantia (sive illa parva, sive magna sint) accipere non possumus quandam ex ipsis multitudinem, quæ reservata, quodpiam subsidium ad vitam necessarium præstet; ita se habet res circa boves, equos, & universe cætera, quæ appellitantur mansueta animalia. Ex quo fit proinde, ut illa exterminemus penitus; ex his id solum, quod consentaneum modum excedit, rescindamus.

Unde, ut hoc quoque breviter attingam, reputandum est, etiam apud illas nationes, in quibus delectus circa esum animalium est, fuisse rem apposite ad jam dictas causas præscriptam ab iis legibus, quæ sunt his similia complexæ; & quod ad ea spectat, quæ edendo non sunt, fuisse utilis, ac non

non utilis habitam rationem; & ob causam quidem cujusque regionis specialem, cujusque constitutionibus adhærere nos, qui illic locorum nusquam degimus, nihil est necesse.

Ex hisce autem intelligimus haud abs re fuisse habitum, etiam ab usque initio, circa occisionem aliorum animalium, ipsorumque hominum discrimen. Nam ad alia quidem animalia quod spectat, consentaneum est primos illos, qui ea, quæ forent nobis agenda, vel non agenda, præscripserunt, occidere nullum vetuisse. Etenim quæ utilitas respectu eorum præcipitur, ex ritu agendi contrario (illi scilicet, de quo ante circa homines diximus) est nata. Neque enim poterat fieri, ut homines mutuo cum animalibus viventes, tuerentur sese incolumes, nisi conarentur illa propulsare.

At vero ad ipsos homines quod attinet, cum aliqui Ex iis, qui erant pro illo tempore venustiores (iique, qui, ut probabile est, suasores fuere primæ illius pactionis, de qua ante dictum) recordarentur, ut illicmet, ubi mixtim vivebatur, à cæde interdum abstinuissent, propter ipsam, quæ ad salutem attinebat, utilitatem; revocarunt quoque in memoriam aliis, dum in unum congregarentur, ecquid rei tum contigisset: quo abstinentes ab animalis congeneris internecione, vitæ societatem tuerentur, quæ generatim causa est privato cuiq; propriæ salutis, utile autem fuerat ante secedere à societate coeuntium aliorum seu animalium, seu hominum, aut damno certe afficere nullum, ne non modo animalia, quæ diversa genere erant, sed ne homines etiam, qui erant congeneres, & ad noxam inferendam comparati, irritarentur. Quare & ob hanc causam continuere manus ab animali congenere, quodcunq; se in communionem rerum necessariarum præbuit, quosdamq; in ipsam societatem ausus contulit.

Proce-

Procedente autem longius tempore, & progenie utrinque longe ſuccreſcente, ac depulſis, quæ generis erant alieni, animalibus, ſecretioneque ipſorum facta, cœpere quidam ratiocinando (& non ſola, ut prius, ſine ratione memoria utendo) conſilium de eo, quod foret utile, dum adinvicem convenirent. Nempe conati ſunt validius inhibere illos, qui ſe invicem temere imprudenterque conficerent, & mutuum auxilium imbecillius redderent, ob præteriti temporis, quibus res ſui ſimilibus male ceſſiſſet, oblivionem. Adnixi ergo hoc facere, eas legum conſtitutiones, quæ etiamnum per civitates nationeſque perſeverant, induxerunt; conſentiente ipſis, ut jam inculcatum, multitudine ſua ſponte; quatenus perſenſit quam major exinde utilitas degentibus in mutua congregatione proveniret. Pari modo videlicet ad ſecuritatem conducit, illud, quod perniciosum eſt, citra indulgentiam perdere, & id, quod ipſi exterminando utile eſt, ſervare.

Probabile igitur eſt, factum ob has cauſas, ut cæterorum animalium licita cædes fuerit, hominum vero prohibita: tametſi immoror hic nimium.

CAP. XXVIII. *Quam merito jure Juſtitia colatur.*

SUpereſt ergo, ut cum juſtitia communi pactione ſit conſtabilita, unuſquiſque exiſtimet ſe ſive natum, ſive adſcitum, ea conditione ſocietati, in qua degit, nomen dediſſe, ſeu in illam admiſſum eſſe ut ſive expreſſe, ſive tacite, in pactionem illam ne lædat, lædaturque, conſenſerit. Quare & ſtandum eſſe pactioni, aut à ſocietate exeundum; quoniam non alia, quam qua receptus conditione eſt, in ea toleratur. Ex quo ſequitur, ut cum naturæ ſponte

sponte nolit se lædi à cæteris, non lædat ipse cæteros; sicq; non faciat alteri, quod sibi ipse fieri nolit.

Possunt certe exinde leges positæ censeri in Sapientum gratiam; non quidem ne ipsi quid injuste agant, sed ne quid in ipsos injuste agatur: Nam ad ipsos quod attinet, sunt sane ita comparati, ut etiam sine legibus nemini inferant nocumentum. Quippe, quod præscripserint modum suis cupiditatibus, easque ad naturam composuerint, cui nihil sit necesse re injusta gratificari. Neque enim ulla voluptas, quæ secundum naturam sit, causa est, ut alii patiantur injuriam, sed quæ cupiditas ex vanis opinionibus effrænis creatur.

Cum enim natura, ut exemplo dicam, fecerit herbas, fruges, fructus, ac una ipsam aquam, res paratu facillimas; non ea voluptas, quæ ex ipsis famem sitimque exspectando, maxima percipitur, causa est latrociniorum, cæterarumq; injuriarum, quæ vulgo patrant homines; sed inanis cupiditas vivendi lautius opulentiusque, atque idcirco ditescendi, ut sit, quod in sumptus sufficiat. Quod idem dicendum de iis, qui simplici veste, simplici domo, simplici conjugio, similibusque, præ ambitione, luxu, libidine, aliis passionibus, non contenti, plura appetunt, quam quibus natura indigeat.

Quinetiam, cum Sapiens, ut ante innuebam, sui ipsius causa omnia faciat, nihil est omnino, quod magis sui causa facere possit, quam dum præclare justitiam colit. Quippe dum suum cuique tribuit, ac nemini nocet, servat tueturque sartam tectam, quantum in se est, Societatem; quæ nisi salva sit, salvus esse ipse non possit; & neque cujusquam in se provocat injuriam; neque mulctam, pœnamve ullam, publicitus infligendam metuit: sicque nihil sibi male conscius, omni perturbatione caret, qui fructus est Justitiæ omnium maximus; quemque

que proinde dum colligit, quid majus ſui cauſa faciat ?

Neque vero eſt, cur exiſtimes, poſſe illum, qui clam, nemineque conſcio, violaverit aliquid juris, pactorumve eo ſancitorum, ne quis faciat patiaturve injuriam, pari eſſe ſecuritate, vacuitateque perturbationis ; ſiquidem, ut ante dicebam, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore ſemper occultum. Nam ſcelera quidem ſecreta eſſe poſſunt, at ſecura eſſe non poſſunt ; neque prodeſt quicquam peccanti latere ; quoniam non, ut felicitatem, ſic fiduciam latendi habet.

Sane & quantumvis id millies impræſentiarum lateat, occultumve ſit ; incertum eſt tamen, an ad mortem uſque ſit futurum occultum. Plerumque enim improborum facta primo ſuſpicio inſequitur ; deinde ſermo, atque fama ; tum accuſator, tum index. Multi etiam ſæpe ſe indicaverunt ; alii quidem per ſomnum, alii per delirium, alii per ebrietatem, alii per quandam incogitantiam. Adeo proinde, ut vir ſceleſtus, etſi Divum genus hominumque, ut dicitur fallat, ut id tamen perpetuo clam futurum ſit, diffidere debeat.

Unde & efficitur, ut quamvis Injuſtitia non ſit aliquid ſecundum ſe malum, quatenus quod hic eſt injuſtum, idem alibi juſtum reputatur ; at malum tamen ſit in eo metu, quo exſtimulante conſcientia, ſuſpicatur quid, vereturque, ne quæ injuſte patrata ſunt, animadverſores ſcelerum non lateant : nihilque adeo eſt, ut ſecurius, ſic ad degendum placidam pacatamque vitam conducentius, quam innocenter vivere, & fœdera pacis communia factis nullatenus violare.

Quare & cum Juſtus Injuſtuſq; ea ſint antitheſi, ut ſicuti ille eſt maxime omnium perturbationis immunis,

immunis, sic iste, ex opposito, sit perturbationis plenissimus; ecquid esse illi utilius, quam justitia; isti nocentius, quam injustitia potest? Quid enim? Possuntne esse cuiquam utiles angores, sollicitudines, diurni & nocturni metus?

Cum tantum ergo bonum Iustitia, tantum Injustitia sit malum; illam unice exosculemur, istam impense abhorreamus. Et, si quando forte animus vacillet, dubiique hæreamus, quid agendū sit, quid facto sit opus; aliquis Vir Bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus; ut sic, tanquā illo spectante, vivamus, & omnia, tanquam illo vidente, faciamus.

Valebit certe hoc consilium, non modo ne quidpiam agamus, quod injustum sit; sed etiam, ne quidpiam occulte adversus honestatem peccemus. Scilicet ille erit nobis quasi custos, ac Pædagogus, quem quia animus verebitur, ejus authoritate etiam secretum suum sanctius faciet. Illo præsente non facerem: absente, cur faciam? Ille id carperet, quia malum; cur ipse malum sponte non fugiam? Sic itaque fac omnia, tanquam spectet aliquis; nam si verearis sic aliquem, eris ipse cito verendus.

CAP. XXIX. *De Beneficentia, Gratitudine, Pietate, Observantia.*

Sequuntur jam illæ virtutes, quas affines esse Iustitiæ ideo diximus, quod ipsæ quoque ad alterum sint; & nisi perinde legibus pactionibusque præscribantur, non desinant tamen quandam ex decoro, ex officio, ex usu, obligationem similem illi, quæ Iustitiæ est, præ se ferre.

Talis vero imprimis est Beneficentia, ad quam ii tenentur, qui aut opera, aut pecunia adjutare indigentes

digentes possunt; cum nisi operam quidem præstent, barbari, immites, inhumani audiant: nisi pecuniā, tum paria audiant, tum præterea sordidi, tenaces, avari, aliaque id genus: Sin autem præstent, tum audiant comes, benigni, officiosi, tum liberales, munifici, magnifici, &c. adeo proinde, ut vel sui, suæve utilitatis gratia ad Beneficentiam (sed ita ut fiat citra Prodigentiam) teneantur.

Etenim, qui illa utuntur, ii sibi, ut jam attigi, benevolentiam conciliant; &, quod aptissimum est ad quiete vivendum, caritatem: qui non utuntur, malevolentiam, & quod ad moleste vivendum est comparatissimum, contemptum & odium. Cave autem saltem, ne circa res parvas beneficus non sis; ne id emolumenti perdas, quod exinde habendus sis etiam circa magna gratificabundus.

Haud abs re vero superius dixi esse non modo præclarius, verum etiam jucundius, beneficium dare, quam accipere; quoniam is, qui dat, non modo ea re major atque superior est, sed & quasi fœnus, gratiam, colligit; cum interim res nulla sit, quæ majus pariat gaudium, quam gratia. Similis est nempe beneficus fonti; cui si mentem des, ecquo non sit gaudio perfusus, cum tot sata læta, ex sui diffusione, quasi ridere observabit?

Talis deinde est Gratitudo, ad quam reciproce tenetur, qui beneficium accipit: Nimirum, nisi velit odio, probroque quam-maximo esse. Neque enim injuria exosa est omnibus hominibus Ingratitudo; quod cum nihil sit magis secundum naturam, quam propensum esse ad habendum bonum; contra naturam maxime sit, non esse propensum, grateve affectum in authorem boni.

Cum nemo sit porro in Benefactorem magis grate affectus, quam Sapiens; licet sane asserere, Sapientem solum referre gratiam scire, quatenus solus

solus debitam gratiam amicis & præsentibus, & vita etiam functis habet.

Cæteri enim fere duntaxat gratiam habent præsentibus (idque aliunde, ut plurimum, quo possint beneficium aliquod novum provocare) at absentium, quotus est quisque, qui grate commeminerit? qui, si possit, in liberos, in amicos, in res ipsius, vices rependat? Vita autem functorum quotusquisque est, qui caram habeat memoriam? qui non lætetur quasi solutam agnoscendi obligationem? qui in eos, quos illi habuerint percaros, aut obsequium, aut etiam beneficentiam, si possit, testetur?

Talis rursus est Pietas, Gratitudinis sanctissima species. Ea videlicet primario erga Parentes attenditur, quibus nemo est, qui non amplius, quam cæteris hominibus debeat: quando potest quidem alia debere cæteris; at parentibus sese ipsum debet. Vnde & fit, ut si ingratitudo adversos alios exosa sit, ea, quæ adversus parentes est, sit maxime horrori execrationique.

Dico autem primario, quoniam secundario, & quasi ex consequutione extenditur ad consanguineos, fratresque cum-primis, quibus parentum interventu, quasi vinculo sic adstringimur, ut intelligere debeamus non posse nos illos amore magno non prosequi, quin ingrati simus adversus Parentes, Avos, cæterosque nostri authores; scilicet rem illis ingratam facientes, qui fuere sua benevolentia omnes à se sive exorituros complexi.

Non est vero Pietas sejuncta à Caritate in patriam, quæ ipsosmet etiam parentes consanguineosque complectitur; nosque & nascentes excipit, & natos alit, ac tuetur. Cumque, ut parentum interventu tenemur affectu erga consanguineos, sic

ſic generalius erga concives Patriæ interventu teneamur, tum maxime ſane tenemur erga Magiſtratus, atque Principes, qui qua ipſam patriam legeſque tutantur, id in nos ſpeciatim beneficii conferunt,ut ipſorum freti præſidio degere ſecure tranquilleque poſſimus.

Talis præterea eſt Obſervantia, ſeu venerabunda affectio,qua erga illos omnes tenemur, qui aliqua re ſupereminent. Quare & partim conjuncta eſt cum Gratitudine, & Pietate, quatenus non licet gratum animum magis apertum facere, quam debitam venerationem gratumque cultum exhibendo Benefactoribus, Parentibus, Principibus, omnibus dignitate præfulgentibus viris; partim maximo cum decore iis exhibetur, qui ætate, & ſapientia, ſive virtute, re omnium ſpectatiſſima & merentiſſima, antecellunt.

Spectat porro ad Obſervantiam,quæ Religio eſt, Sanctitaſque adverſus Deos: videlicet, quos colere,non aliter,quam parentes teneamur, non ſane ulla ſpe pretiove inducti; non quaſi aliquo accepto ab iis, aut ſperato bono; verum,ut ante diximus, propter illorum majeſtatem eximiam, ſupremamque naturam; utpote, quia venerationem juſtam habet quicquid excellit, & nullius naturæ major quam divinæ eſt excellentia; quippe cum æterna, & beatiſſima ſit. Ex hoc ſane efficitur, ut ipſi quidem intelligentes Deos, nec ſibi fingere ullam moleſtiam,nec alteri quærere,pie ſancteq; colamus naturam excellentem atque præſtantem.

Quod ex duabus Obſervantiæ & Religionis cauſis, Beneficentia nempe, & Præſtantia Divinæ naturæ, Epicurus non admittit priorem, id fuit impugnatum cum ſpeciatim in Ethica, lib.2. cap.5. tum generatim cùm de Providentia in Sect.1. Phyſ. lib. 4. cap. 6. ageremus.

CAP.

CAP. XXX. *De Amicitia.*

TAlis postremo est Amicitia, ad quam reciproce tenentur, qui amantur reciproce. Merito vero ipsa nobis erit instar coronidis; quoniam omnium rerum, quas ad beate vivendum Sapientia comparaverit, nihil est majus Amicitia, nihil uberius, nihil jucundius. Inter cætera sane eadem scientia confirmavit animum, ne quod sempiternum aut diuturnum timeret malum, quæ perspexit in hoc vitæ spatio Amicitiæ præsidium esse firmissimum, ac una cum securitate maximas parere voluptates.

Nimirum, ut odia, invidiæ, despicationes adversantur voluptatibus; sic amicitiæ non modo fautrices fidelissimæ, sed etiam effectrices sunt voluptatum tam amicis, quam sibi; quibus non solum præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis ac posteri temporis: Efficiturque adeo, ut cum solitudo, & vita sine amicis, insidiarum & metus plena sit, ratio ipsa moneat Amicitias comparare, quibus partis confirmatur animus, & à spe pariendarum voluptatū sejungi non potest.

Cum Amicitiæ autem comparentur ob usus, utilitatemve, eo modo, quo serimus terram, ob proventus futuri spem; Ipsi quidem primi congressus, copulationesq; consuetudinum, instituendarum amicitiarum fiunt propter utilitatem, propterque voluptates, quæ exinde sperantur: at vero, cum usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amor efflorescit tantum, ut etiamsi nulla sit utilitas ex Amicitia, tamen ipsi amici propter seipsos amentur. Etenim, si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicra, exercendi, aut venandi consuetudine adamare solemus,

solemus, quanto id in hominum consuetudine facilius fieri poterit, & justius?

Quærendi vero interim, parandique amici cum delectu sunt: ante enim circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Et licet visceratio cibatiove sine amico, leonis vita ac lupi sit: is tamen amicus deligendus est, cujus consuetudine nullum suavius sit condimentum. Quamobrem quærendus quidem est amicus, cui nihil candore, simplicitate, bona fide antiquius sit; sed & danda opera est, ut is sit non difficilis, querulus, omniaque deplorans, sed qui morum facilitate, alacritate, jucundia, spe, suavem reddere vitam possit.

Consistit porro, cohæretve, seu perseverat Amicitia in mutua participatione voluptatum, sive bonorum, quibus frui, donec vivimus, licet. Non est vero tamen propterea necesse deponi in commune amicorum opes, ut ille censet, qui & omnia Amicorum communia dicit; quippe hoc diffidentium est (ne non sint nempe futuræ omnium satis constantes voluntates) Qui vero diffidunt, ii non sunt amici; sed illi duntaxat, qui possunt plena confidentia capere quicquid opus est ex ipsis amicorum bonis (tametsi ab illis adserventur, neque in commune congesta sint) haud secus, quam ex suismet; reputando scilicet illa non esse sua minus, quam si ipsimet ea possiderent, atque adservarent.

Ac stupent quidem homines vulgares, id dum audiunt: sed nihil est, quod ipsos moremur; neque enim quidquã fidei aut constantiæ in amicitia, benevolentiaq; hominum hujusmodi est; cum neq; harũ rerum capaces sint, neque ullius sapientiæ partis, quæ commendationẽ aliquã mereatur. Quinetiam, qui è media multitudine est homo, non intelligit quid

quid privatim, publiceq; utile sit; neq; constituere inter mores pravos honestosq; discrimen potest.

De Sapientibus ergo loquimur, quorum est quoddam quasi fœdus, ut ne minus amicos, quam seipsos diligant; quod & fieri posse intelligimus, & sæpe usu evenire videmus; ut proinde perspicuum sit, nihil ad jucunde vivendum reperiri posse, quod conjunctione tali sit aptius; ac propterea intelligamus, non modo non impedire rationem, si summum bonum in Voluptate ponatur, sed etiam, sine hoc, institutionem amicitiæ non posse reperiri.

Videlicet, quia nullo modo, sine Amicitia, firmã & perpetuam jucunditatem vitæ tenere possumus, neq; vero ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos & nosmetipsos diligamus; idcirco hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur; nam & lætamur amicorum lætitia æque ac nostra, & pariter dolemus angoribus.

Quocirca eodem modo Sapiens erit affectus erga amicum, quo erga seipsum; quosq; labores propter suam voluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici voluptatem; ac ut habere se lætaretur, quæ sibi ægro assideret; & conjecto in vincula, vel inopi succurreret, ita lætabitur se habere, cui, si æger fuerit, assideat; si conjiciatur in vincula, laboretve inopia, succurrat. Ac neque id modo, verum etiam erit ita affectus animo, ut & dolores gravissimos subiturus pro amico sit; &, si occasio propoścerit, mortem etiam oppetiturus.

Novimus certe evenisse (idq; Patrum etiam nostrorum memoria) ut quibuscunq; plenam fiduciam securitatemq; parare fas fuit ex societate hominũ, pari sententia affectuq; viventiũ, ii suavissimo freti pignore, quam suavissime inter se vixerint, ac plenissima necessitudine juncti præoptarint sine lamentis, pro illo, qui foret ad mortem destinatus, mortem subire.

ATQVE

ATQVE hæc sunt quidem, quæ dicenda habui circa Ethicam, eamque, ut ab usque initio contestatus sum, præcipuam Philosophiæ partem. Tu, quisquis es, cui adspiranti ad germanam sapientiam gratificari in animo fuit, ista age, ac meditare; ratus ipsa esse elementa honeste, atque adeo bene beateque vivendi.

Meditare, inquam, interdiu noctuque; & sive quidem ipse tecum, sive cum fido socio, qui persimilis tui sit, & cui dicere valeas; Soli quidem sumus, sed hoc magis nobis disquirere verum sine invidia licet: Hæc ego non multis, sed tibi; tu quoque non multis, sed mihi; sed nempe alter alteri satis magnum theatrum sumus.

Et nonne agnosci posse neminem cum viro illo comparari, qui & de Diis vera sentit, & omnino intrepide adversus mortem est comparatus, & de ipso naturæ fine bonorumque extremo sic ratiocinatur, ut intelligat ipsum posse facillima facilitate adimpleri compararique, ac id, quod in malis tolerandum est, aut esse duratione breve, si vehemens sit; aut, si diuturnum, toleratu leve; & sibimetipsi denuntiat nullam erga se fatorum necessitatem esse, sed vigere in se liberum arbitrium, ac nullam sibi, aut perexiguam intervenire fortunam posse; & quæ cætera inculcata sunt.

Sane &, cum tu vir hujusmodi evaseris, eveniet, ut nunquam sive vigilans, sive in somnis perturbere (neque enim eris in somnis, ob mentem bene compositam, alio affectu, quam per vigiliam) sed ut quispiam Deus inter homines vivas. Nihil quippe mortali animali simile habet homo, qui in immortalium bonorum possessione ævum traducit.

HACTENUS EPICURUS.

FINIS.

ui
e-
u,
ti-
e;
ne

ve
er-
em
ne
tu
al-

llo
no
de
io-
ili-
na-
ve-
&
ne-
m,
tu-

et,
ere
om-
l ut
ope
or-